

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL DE ISTORIE, STAT ȘI DREPT

REVISTA

DE

ISTORIE
A MOLDOVEI

Nr. **1-2** (85-86)

ianuarie - iunie

2011

CEP USM
Chișinău, 2011

FONDATOR: Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei.
Revista de Istorie a Moldovei apare din 1990.

REDAȚIA:

Gheorghe COJOCARU, dr., conf. univ. (*redactor-șef*),
Ion JARCUTCHI, dr., conf. univ. (*redactor-șef-adjunct*),
Constantin UNGUREANU, dr., conf. univ. (*secretar responsabil*).

Redactor: Ion NEGREI
Tehnoredactor: Vera BOSTAN

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Nicolae CHICUȘ, dr., conf. univ.,
Gheorghe CLIVETI, dr., prof. univ. (România),
Ovidiu CRISTEA, dr., prof. univ. (România),
Demir DRAGNEV, dr. hab., prof. univ., membru coresp. al AȘM,
Nicolae ENCIU, dr. hab., conf. univ.,
Andrei EȘANU, dr. hab., prof. univ., academician,
Stella GHERVAS, dr., prof. univ. (Franța),
Victor IȘCENKO, dr., conf. univ. (Rusia),
Paolo MALANIMA, dr., prof. univ. (Italia),
Ioan-Aurel POP, dr., prof. univ., academician (România),
Igor ȘAROV, dr., conf. univ.,
Ion ȘIȘCANU, dr. hab., prof. univ.,
Ion VARTA, dr., conf. univ.

- ☐ Autorii poartă responsabilitatea pentru conținutul articolelor publicate.
- ☐ Opiniile autorilor nu reflectă neapărat opinia Colegiului de redacție.

SUMAR

IN HONOREM	
ION ȘIȘCANU - 60	5
EPOCA MEDIEVALĂ ȘI MODERNĂ	
Sergiu BACALOV, PROCESUL DE ÎMPĂMÂNTENIRE A BOIERIMII ALOGENE ÎN ȚARA MOLDOVEI ÎN SECOLUL AL XVII-LEA. AS- PECTE DIN VIAȚA ȘI ACTIVITATEA MARELUI POSTELNIC STAMATIE HIOTI (SACĂZLIUL).....	8
Vladimir ARTAMONOV, Valentin CONSTANTINOV, ÎNCERCAREA DE TRECERE A LUI DIMITRIE CANTEMIR SUB PROTECTORAT AUSTRIAC ÎN ANUL 1715.....	32
Constantin UNGUREANU, CADASTRUL AUSTRIAC DIN BUCOVINA.....	44
SECOLUL XX	
Veaceslav CIORBĂ MISIUNEA ORTODOXĂ ROMÂNĂ DIN STÂNGA NISTRULUI (1941-1944).....	58
Pavel MORARU, IEȘIREA ROMÂNIEI DIN RĂZBOIUL ÎMPOTRIVA U.R.S.S. ȘI ACȚIUNILE SMERȘ PENTRU ANIHIILAREA AGENTURII SERVICIILOR SPECIALE ROMÂNEȘTI.	68
Octavian ȚÎCU, BORDER AND TERRITORY IN THE RUSSIAN HISTORY: A GLANCE AT THE POST-SOVIET PERIOD	86
DOCUMENTAR	
A. М. ПОХОМАРЕВ, НЕИЗВЕСТНАЯ РУКОПИСЬ П.С. ПУЩИНА О РУССКО-ТУРЕЦКОЙ ВОЙНЕ 1806-1812 ГГ.	114
Gheorghe COJOCARU, „FIECARE ESTE DATOR ȘI ÎN DREPT SĂ SPUNĂ CE GÂNDEȘTE”	125
STENOGRAMA CONSFĂȚUIRII ÎN PROBLEMELE ÎMBUNĂȚĂȚIRII PREDĂRII ISTORIEI MOLDOVEI ÎN CADRUL CURSULUI DE ISTORIE A URSS ÎN LUMINA TEZELOR CC AL PCUS “ ”50 DE ANI AI MARI REVOLUȚII SOCIALISTE DIN OCTOMBRIE”	127
MEMORII	
IORGU TUDOR MEMORIALIST	150
Dinu POȘTARENCU	
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ	
CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ A TINERILOR CERCETĂTORI „CONSOLIDAREA ȘI DEZVOLTAREA STATULUI DE DREPT ÎN CONTEXTUL INTEGRĂRII EUROPENE”.....	168
Sergiu BACALOV	
RECENZII ȘI PREZENTĂRI	
ORTODOXIA ÎN MOLDOVA: PUTEREA, BISERICA, CREDINCIOȘII. 1940-1991	170
Nicolae ENCIU ENCICLOPEDIA ARMATEI ROMÂNIEI.....	172
Ion XENOFONTOV NOI STUDII DESPRE CANTEMIREȘTI.....	174
Marina IABANJI	
MASĂ ROTUNDĂ	
George FRIEDMAN, ANALIZELE STRATFOR CU PRIVIRE LA REPUBLICA MOLDOVA ȘI EVOLUȚIILE CONTEXTULUI ACTUAL INTERNAȚIONAL	177

CONTENT

IN HONOREM

ION ŞIŞCANU - 60	5
------------------------	---

MEDIEVAL AND MODERN HISTORY

Sergiu BACALOV,

PROCESS OF ESTABLISHMENT OF ALLOGENEIC NOBILITY IN MOLDAVIA IN THE SEVENTEENTH CENTURY.

SELECTED ASPECTS OF THE LIFE AND CAREER OF THE GREAT SENESCHAL STAMATIA HIOTI	8
---	---

Vladimir ARTAMONOV, Valentin CONSTANTINOV,

DIMITRIE CANTEMIR'S ATTEMPTS TO CROSS UNDER THE PROTECTORATE OF AUSTRIA IN 1715.	32
---	----

Constantin UNGUREANU,

AUSTRIAN SURVEY IN BUKOVINA	44
-----------------------------------	----

XX th CENTURY

Veaceslav CIORBĂ

ROMANIAN ORTHODOXY MISSION FROM THE LEFT OF THE NISTRU RIVER (1941-1944)..	58
---	----

Pavel MORARU,

ROMANIA'S WITHDRAWAL FROM THE WAR AGAINST THE USSR AND ACTIONS

OF THE SMERŞ FOR ANNIHILATION OF ROMANIAN INTELLIGENCE SERVICES.	68
---	----

Octavian ȚÎCU,

BORDER AND TERRITORY IN THE RUSSIAN HISTORY: A GLANCE AT THE

POST-SOVIET PERIOD	86
--------------------------	----

DOCUMENTARY

A. M. ИОНОМАРЕВ,

UNKNOWN MANUSCRIPT OF P.S. PUSHKIN ABOUT THE RUSSIAN-TURKISH WAR OF 1806-1812	114
---	-----

Gheorghe COJOCARU,

„EVERYONE IS OBLIGED AND ENTITLED TO SAY WHAT THEY THINK”	125
---	-----

TRANSCRIPT OF THE CONFERENCE ON THE ISSUES OF THE IMPROVEMENT OF TEACHING THE HISTORY OF MOLDOVA WITHIN THE COURSE OF HISTORY OF USSR IN THE LIGHT OF THE THESIS OF THE CENTRAL COMMITTEE OF THE COMMUNIST PARTY OF THE SOVIET UNION “50 YEARS OF GREAT OCTOBER SOCIALIST REVOLUTION”

127

MEMORIES

IORGU TUDOR AS A MEMORIALIST	150
------------------------------------	-----

Dinu POȘTARENCU

SCIENTIFIC LIFE

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE OF YOUNG RESEARCHERS “CONSOLIDATION

AND DEVELOPMENT OF RULE OF LAW IN CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION.”	168
---	-----

Sergiu BACALOV

REVIEWS

ORTHODOXY IN MOLDOVA: STATE POWER, CHURCH, BELIEVERS. 1940-1991	170
---	-----

Nicolae ENCIU

THE ENCYCLOPEDIA OF THE ROMANIAN ARMY	172
---	-----

Ion XENOFONTOV

NEW STUDIES ON CANTEMIREȘTI FAMILY	174
--	-----

Marina IABANJI

ROUNDTABLE

George FRIEDMAN,

STRATFOR ANALYSIS ON MOLDOVA AND CURRENT CONTEXT OF INTERNATIONAL DEVELOPMENTS	177
--	-----

IN HONOREM

ISTORICUL ION ȘIȘCANU - 60

Născut la 27 martie 1951 în comuna Măcărești, azi raionul Ungheni, istoricul Ion Șișcanu și-a făcut studiile medii în localitatea natală, iar studiile superioare la Universitatea de Stat din Chișinău. Este doctor în științe istorice din 1982 și doctor habilitat în istorie din 1996.

De la absolvirea Universității de Stat din Chișinău, a desfășurat o amplă și rodnică activitate didactică la Universitatea Tehnică din Moldova și la Universitatea Pedagogică „Ion Creangă”, unde a parcurs calea de la asistent universitar la cea de lector superior și conferențiar, pentru ca în 1999 să obțină gradul didactic de profesor universitar. A exercitat și continuă să exercite, cu același succes, importante funcții manageriale, inclusiv aceea de șef de Direcție, de director adjunct al Institutului de Istorie al AȘM (1991-1998), de șef al Departamentului cercetare-dezvoltare al Ministerului Educației și Științei al Republicii Moldova (1999), de Rector al Universității de Stat „B.P.Hasdeu” din Cahul (1999-2006) ș.a.

Deosebit de rodnică a fost și continuă să rămână activitatea științifică a istoricului Ion Șișcanu. Astfel, deja în anul proclamării independenței de stat a Republicii Moldova, Ion Șișcanu, în colaborare cu alți colegi de breaslă, a organizat Conferința Internațională de la Chișinău cu genericul „Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia”, publicând, cu acel prilej, în limbile română, engleză, franceză și rusă colecția de documente inedite cu același titlu.

După 1991, în special, când a devenit posibil accesul la fondurile arhivistice anterior interzise cercetătorilor, Ion Șișcanu a studiat și a publicat o serie de materiale și documente care au schimbat radical viziunea științei istorice asupra unor probleme-cheie de istorie contemporană, inclusiv a celei privind raporturile sovieto-române din anii 1939-1940. Este vorba de documentele investigate în arhivele fostei Armate Sovietice, publicarea cărora a făcut posibilă restabilirea adevărului istoric privind evenimentele derulate în vara anului 1940 între Nistru și Prut.

În aceeași ordine de idei, conștientizând importanța izvoarelor în cercetarea istorică, Ion Șișcanu a realizat identificarea, selectarea și publicarea unor importante colecții de documente inedite privind problemele complexe ale istoriei contemporane a românilor, în special a românilor de la Est de Prut.

Investigațiile istoricului Ion Șișcanu asupra actului răpirii Basarabiei de către URSS și a consecințelor lui imediate au condus la publicarea, în anul 1993, a unei prime monografii consacrate actului din 28 iunie – 3 iulie 1940. Constituind o primă parte a unei lucrări mai vaste, ce presupunea cercetarea proceselor, fenomenelor și evenimentelor perioadei imediat următoare ocupației Basarabiei, în anul următor a fost editată o nouă monografie în care erau examinate aspectele colectivizării forțate și ale fenomenului deschiaburirii satelor din Basarabia – consecințe nefaste

ale raptului acestui pământ românesc. Una din precizările de principiu ale studiului era că „deschiaburirea în 1949 a fost efectuată nu în timpul și, cu atât mai mult, nu ca o consecință a colectivizării compacte, așa cum afirmau istoricii sovietici moldoveni (...). Dimpotrivă, mai întâi, la începutul lunii iulie, au fost arestate și deportate zecile de mii de familii țărănești, astfel fiind speriați restul țăranilor, și numai după aceea, în lunile iulie-august, numărul „doritorilor” de a intra în colhoz a fost de peste două ori mai mare”. Concluzia autorului constituia o probă elocventă a existenței unui plan sovietic de comunizare a Basarabiei postbelice.

Investigațiile ulterioare ale istoricului Ion Șișcanu au fost fructificate în elaborarea și editarea unei originale monografii consacrate tratativelor româno-sovietice din cadrul Comisiei mixte sovieto-române de la Odessa și al celei de la Moscova din anul 1940. Valoarea de excepție a rezultatelor autorului în domeniul cercetării istoriei contemporane a românilor i-a fost recunoscută de forul științific din Republica Moldova prin conferirea gradului științific de doctor habilitat în istorie.

O realizare științifică importantă a fost editarea volumului „Istoria Basarabiei din cele mai vechi timpuri până în 1998”, coordonat de Prof. Dr. Ioan Scurtu, la care și-au adus contribuția istorici de pe ambele maluri ale Prutului. În aceeași perioadă, după o serie de studii și articole pe teme de actualitate, în anul 1999 autorul a editat monografia „Împotmoliți în tranziție”, în care abordează probleme complexe și complicate ale evoluției Republicii Moldova în anii 1991-1999.

În anul 2004, după îndelungate și dificile cercetări de arhivă, istoricul Ion Șișcanu, împreună cu alți colegi, a publicat volumul „Politica de moldovenizare în RASS Moldovenească”, punând la dispoziția cercetătorilor și a marelui public documente istorice privind originile moldovenismului primitiv și românofob, precum și consecințele acestuia la etapa actuală.

În altă ordine de idei, omagiatul este și unul din cei mai de vază autori de manuale de istorie, editând în comun cu colegii de la Chișinău, precum și în colaborare cu autori de la București, manuale privind „Istoria contemporană a românilor”.

În fine, nu însă și în ultimul rând, revenind, după o perioadă de acumulări cantitative și calitative, la evenimentele derulate între Prut și Nistru în anul 1940, istoricul Ion Șișcanu a editat recent o amplă monografie „Basarabia în contextul relațiilor sovieto-române. 1940”, în care a analizat succesiv: locul Basarabiei în sfera de interese ale URSS în anii 1939-1940; pregătirile militare și diplomatice sovietice în vederea ocupării Basarabiei; procedeele utilizate de Guvernul sovietic în scopul anexării Basarabiei; negocierile sovieto-române în cadrul Comisiei mixte de la Odessa și efectul lor asupra relațiilor dintre cele două țări; tratativele sovieto-române în cadrul Comisiei mixte de la Moscova vizând problema frontierei dintre Uniunea Sovietică și România; consecințele imediate ale anexării Basarabiei de către Uniunea Sovietică.

Aceste câteva repere din vasta și prodigioasă activitate științifico-didactică a prof. dr.hab. Ion Șișcanu constituie o mărturie elocventă a probității rezultatelor științifice obținute de către distinsul istoric și a recunoașterii publice a meritelor sale în această direcție. De altfel, cercetările omagiatului în domeniul istoriei contemporane a românilor, a relațiilor româno-sovietice și a situației românilor de la Est de Prut sub regimul sovietic, au fost distinse cu Premiul Prezidiului Academiei de Științe a Republicii Moldova (1993), cu Ordinul Național al României „Pentru Merit” în

gradul de Comandor (2000), iar la finele anului 2010, prin decret prezidențial, în semn de profundă grațitudine pentru meritele deosebite în promovarea adevărului istoric și a valorilor naționale, pentru contribuție substanțială la dezvoltarea relațiilor dintre comunitățile academice și universitare și activitate metodico-didactică și științifică prodigioasă, i-a fost conferit „Ordinul de Onoare”.

* * *

Ca urmare a unei recente inițiative a Consiliului Științific al Institutului de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, a fost luată decizia de a consemna, prin varii acțiuni și manifestări științifice, contribuția unor personalități notorii care, prin opera lor istoriografică de excepție și activitatea metodico-didactică prodigioasă au contribuit substanțial la progresul științei istorice contemporane.

Deloc întâmplător, seria unor astfel de activități este inaugurată de volumul de studii „In honorem Ion Șișcanu”, lansat într-o atmosferă festivă la 27 martie curent la Universitatea de Stat „B.P.Hasdeu” din Cahul, la care și-au adus contribuția istorici de valoare de pe ambele maluri ale Prutului, - din cadrul Institutului de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, Universității de Stat din Moldova, Universității Libere Internaționale din Moldova, Universității Tehnice din Moldova, Universității de Stat „B.P.Hasdeu” din Cahul, Universității de Stat „A.Russo” din Bălți, Universității din București, Universității „Dunărea de Jos” din Galați, Universității „Spiru Haret” din București, Universității „Al.I.Cuza” din Iași, Universității „Babeș Bolyai” din Cluj-Napoca, - dovadă a notorietății și recunoașterii cvasiunanime a contribuției istoricului Ion Șișcanu la dezvoltarea științei istorice contemporane.

Aflat la vârsta împlinirilor, istoricul Ion Șișcanu pare să confirme justetea spuselor marelui filozof al Antichității, Platon (427-347 î. Hr.), după care fericirea unui om cuprinde cinci părți: „o parte este a lua hotărâri bune; a doua este a avea simțuri bune și sănătate trupească; a treia este a reuși în ceea ce întreprinzi; a patra-i reputația bună printre oameni și a cincea, abundența de bani și a bunurilor folositoare pentru viață”.

Așa cum omagiatul posedă din plin primele patru componente ale fericirii, autorii prezentului volum, colegii de breaslă, numeroșii săi discipoli îi urează distinsului istoric să poată întruni și cea de a cincea componentă a acesteia, întru confirmarea integrală a conceptului platonician al fericirii.

Colegii de la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM

EPOCA MEDIEVALĂ ȘI MODERNĂ

Sergiu Bacalov*

PROCESUL DE ÎMPĂMÂNTENIRE A BOIERIMII ALOGENE ÎN ȚARA MOLDOVEI ÎN SECOLUL AL XVII-LEA. ASPECTE DIN VIAȚA ȘI ACTIVITATEA MARELUI POSTELNIC STAMATIE HIOTI (SACÂZLIUL)

Pătrunderea elementelor alogene în mediul boierimii moldovenești a fost un proces permanent, în secolul al XVII-lea însă, el capătă noi aspecte pentru început fără a afecta la nivel cantitativ boierimea autohtonă. Deși cota boierimii alogene era relativ redusă, totuși, pentru perioada cercetată, observăm creșterea influenței ei asupra domniei, boierimii autohtone și asupra luării deciziilor în Țara Moldovei.

Domnia lui Vasile vodă Lupul (1634 -1653) este perioada când constatăm un aflax masiv de populație grecofonă în Țara Moldovei. Majoritatea grecilor s-au stabilit cu traiul în târguri, în calitate de negustori. O parte mai mică a reușit să se infiltreze în mediul boierimii moldovenești, unii dintre ei ocupând dregătorii la curtea domnească, pătrunzând astfel și în rândul marii boierimi.

Calea prin care mulți greci au obținut dregătorii, în aparatul administrativ al Țării Moldovei, a fost legătura de rudenie cu casa domnitoare Coci, de origine greco-albaneză. O altă cale a fost înrudirea cu reprezentanți ai vechilor neamuri boierești moldovenești, urmând procedeul împământenirii. Astfel, prin împământenire străinii obțin accesul la fondul funciar al țării, având posibilitatea să cumpere moșii. O parte din greci nu s-au limitat doar la deținerea de funcții și dregătorii, dar s-au integrat completamente în societatea moldovenească, punând bazele a unor noi neamuri boierești, care au avut o influență mai mult sau mai puțin îndelungată în decursul istoriei Țării Moldovei. Printre grecii secolului al XVII-lea, care au devenit în Țara Moldovei întemeietori de neam, poate fi inclus și marele postelnic Stamatie Hioti (Sacâzliul), o personalitate remarcabilă a epocii studiate, care a avut un rol de seamă în derularea mai multor evenimente majore prin care a trecut Țara Moldovei la mijlocul aceluia secol. Cazul neamului Stămățeștilor reprezintă un model clasic de împământenire a străinilor, asimilarea având loc pe parcursul unei singure generații. În unele dintre aceste situații complicate, marele postelnic Stamatie Hioti (Sacâzliul) s-a aflat în postura de factor determinant. Din aceste motive, cercetarea vieții și activității lui Stamatie Hioti (Sacâzliul), prin prisma fenomenului împământenirii, permite elucidarea mai multor aspecte privitoare la istoria Țării Moldovei din secolul

* **Sergiu Bacalov**, doctor în istorie, cercetător științific superior la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

al XVII-lea, perioadă considerată drept etapă de bază în procesul de tranziție *de la medieval la modern*¹. Multe elemente de modernitate au pătruns în Țara Moldovei anume prin intermediul comunității grecești din Imperiul Otoman.

Marele postelnic Stamatie a fost un grec originar de pe insula Hios (numită de turci Sacâz) din Marea Egee, de aceea este numit frecvent în documente Stamatie Hioti (Hiotul) sau Stamatie Sacâzlea². În unele cazuri, el însuși semnează cu caractere grecești³. Indiferent de locul aflării sau a funcției deținute, Stamatie Hioti (Sacâzliul) s-a manifestat ca un foarte bun politician, remarcabil conspirator și excelent diplomat, sfătuitor de taină al mai multor domni. Poliglot, cunoștea greaca, turca, româna, tătara, rusa (ucraineana), maghiara⁴. Datorită acestor abilități, a îndeplinit funcția de sol al domnilor la Istanbul⁵, la Bahcisarai, în Crimeea⁶, la Cighirin, în Țara Căzăcească⁷ etc.

Probabil că, drumul spre Țara Moldovei a lui Stamatie Hioti (Sacâzliul) este în strânsă legătură cu activitatea unei rubedenii, anume Nicolae Coci⁸, tatăl lui Vasile vodă Lupul, deoarece Stamatie era nepot de vară primară (după alte date, văr primar) cu ultimul.

Cunoaștem că Stamatie a avut o soră, Arhonda, căsătorită în Țara Moldovei cu Miron pârcălabul, și un frate vitreg dinspre tată – Enache Neculce vistier, căsătorit cu Ecaterina Cantacuzino (fiica lui Iordache Cantacuzino), părinte al cronicarului Ioan Neculce hatman⁹. Având în vedere că însuși Stamatie Hioti (Sacâzliul), împreună cu fratele și sora, au fost căsătoriți în Țara Moldovei, putem presupune că au sosit de comun acord, concomitent sau treptat, în noua lor patrie. Nu excludem faptul că au locuit temporar în teritoriile otomane de la Dunăre și în Țara Românească.

¹ Demir Dragnev, *Țara Moldovei în epoca luminilor*, Chișinău, 1999, p.13-63.

² Vezi // C. A. Stoide, *Documente și regeste nemțene de la Dabija vodă*, Extras din Anuarul liceului de băieți, Piatra Neamț, an 1935-1936, nr.VII, p.12, "Stamati-Hioti vel postelnic"; Gheorghe Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol.IV, Iași, 1908, nr.CCXXVII, p.252-254, "Stamatie-Sacâzlea vel postelnic".

³ Gheorghe Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, vol.4, Iași, 1908, nr.CCXXIX, p.254-257. Un zapis din 10 mai 1665, care consemnează pe marii boieri, menționează și pe Stamate, mare postelnic, în calitate de martori la o vânzare. Stamatie semnează grecește: *εγω σταματις μεγας ποστελνικος*.

⁴ Limba greacă o cunoștea în calitate de limbă maternă, uneori semna documentele grecește. Limba turcă, indiscutabil, că o posedă la perfecție, deoarece, la acea etapă, pentru a putea deține dregătoria de mare postelnic era necesar în mod obligatoriu cunoașterea acestei limbi. Limba respectivă a însușit-o dacă nu la baștina sa, pe insula Hios, ce se afla în inima Imperiului Otoman, atunci cu siguranță că în timpul aflării sale în raialele otomane de la Dunăre, în special la Brăila. Limba română a însușit-o probabil cu mult timp înaintea stabilirii sale definitive în Țara Moldovei, fiind necesară pentru o iscoadă în slujba domnului Moldovei. Limba tătară probabil că o cunoștea, deoarece frecvent îndeplinea misiuni secrete în Bugeac și Crimeea. Deși nu excludem ca în discuțiile cu tătarii Stamatie să fi utilizat limba turcă, apropiată celei tătare, considerăm că datorită asemănării Stamatie ar fi învățat-o lesne. Limba rusă (așa era numit în țările române variantele limbii ucrainene), era cunoscută destul de bine de Stamatie. Faptul reiese din situația când postelnicul este trimis în solie la cazaci. Cunoașterea limbii maghiare ne demonstrează o scrisoare din 29 noiembrie 1668 adresată de marele postelnic generalului Paul Beldi din Transilvania, // Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, București, 1939, XI, p.102-103.

⁵ Miron Costin, *Opere*, Chișinău, 1989, p.151.

⁶ Ibidem, p.168-169.

⁷ Ibidem, p.119-120.

⁸ Fusese un timp dregător în Țara Românească. Vezi // Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV – XVII*, București, 1971, p.45-46.

⁹ Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, București, 1902, vol.3, p.31.

Unele surse îl numesc pe Stamatie Hioti (Sacâzliul) și Stamatie Hadâmbul¹⁰. Porecla Hadâmbul a căpătat-o probabil ca rezultat al aflării sale în raiaua Brăilei¹¹. La Brăila Stamatie s-a aflat, aproximativ, până în 1639 sau 1640¹². Nu excludem faptul că la Brăila Stamatie Hioti (Sacâzliul) să fi îndeplinit rolul de iscoadă a lui Vasile vodă Lupul, având sarcina de a ține sub control acțiunile lui Matei vodă Basarab și a pașalelor de la Dunăre. Cu greu putem interpreta altfel aflarea unei rude a lui Vasile vodă Lupul la Brăila, pe când ceilalți frați, veri și nepoți ai domnului se bucurau din plin de favorurile ce le conferea rudenția lor cu domnul Moldovei.

Miron Costin, referindu-se la campania lui Vasile vodă Lupul, din luna noiembrie 1639, contra lui Matei vodă Basarab, finalizată, pentru oastea moldovenească, cu catastrofa de la Ojogeni, pe Prahova, și cu fuga lui Vasile vodă Lupul la Brăila, menționa: „la Brăila zăbăvind Vasilie-vodă câteva zile și Matei-vodă dedesă știre de olac la pașea (de Silistra-n.n.) îndată de izbânda sa asupra lui Vasilie vodă. Așea de sârgu lucrul, ori cu știrea pașii, ori dintru sine agii de Brăila și de Mecinu sfătuia să prindze pre Vasilie-vodă, să-l trimiță la pașea. Și să nu fie dat știre Stamatie, ce au cădzutu apoi stolnic la Vasilie-vodă și alte domnii, pre urmă și postelnic mare, ar hi încăput Vasilie-vodă la prinsoare. Ce ședzându sara la masă, i-au dat știre și de la bucate s-au sculatu, printr-o grădină, peste un gardu, suindu de pe spinarea unuia din slujitori, și acolo i-au scos calul și au eșitu fuga din Brăila la Galați, lăsându toate în această zonă, câte nu rămăsesă la Ojogeni”¹³. Probabil, la Brăila în casa vărului se oprise domnul Vasile vodă Lupu, iar operativitatea cu care Stamatie a aflat despre planurile agalelor de Brăila și Măcin referitoare la domnul Țării Moldovei, demonstrează odată în plus care era misiunea sa adevărată la Brăila. Cine știe care ar fi fost soarta lui Vasile vodă Lupul, totodată și a Țării Moldovei, să nu se fi aflat în preajmă, în această conjunctură periculoasă, vigilentul Stamatie.

După evenimentele descrise mai sus este puțin probabil că Stamatie Hioti (Sacâzliul) să se mai fi reținut mult timp la Brăila. Segmentul cronologic, cuprins între sfârșitul anului 1639 și începutul anului 1648¹⁴, este perioada în care Stamatie se stabilește definitiv cu traiul în Țara Moldovei. La venirea în țară, Stamatie Hioti (Sacâzliul) este numit de către Vasile vodă Lupul în dregătoria de mare stolnic. În această dregătorie este atestat într-un act de la 19 aprilie 1648, iar la 31 decembrie 1649 este menționat ca fost stolnic¹⁵. După decesul, în 1649, a vărului său, Iorga mare postelnic¹⁶, Stamatie Hioti (Sacâzliul) îl urmează în această dregătorie¹⁷, funcție în care se menține până la sfârșitul domniei lui Vasile vodă Lupul.

Un rol însemnat a jucat Stamatie Hioti (Sacâzliul) și în perioada conflictului pentru scaunul domnesc dintre Vasile vodă Lupul și marele logofăt Gheorghe Ștefan.

¹⁰ Miron Costin, *op.cit.*, p.151.

¹¹ Termenul „hadâmb” avea semnificația de „eunuc”.

¹² Miron Costin, *op. cit.*, p.92-93.

¹³ Ibidem, p.92.93.

¹⁴ Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, București, 1904, vol.4, partea II, p.CCXXIV.

¹⁵ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p.406.

¹⁶ Nicolae Iorga, *Inscripții din bisericile României*, București, 1908, vol.II, p.165, „Aici s-a îngropat cel vrednic de pomenirea veșnică și fericit Gheorghe și mare postelnic, rob cinstit al celui Veșnic, în zilele Domnului Vasile Voevod ... 1649 mart 13”. Inscripția este în limba greacă și se află la mănăstirea Golia din Iași.

¹⁷ Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, București, 1902, vol.3, p.31.

Însă, de această dată, Stamatie nu se mai regăsește în partida domnului căruia i-a fost atât de fidel pe parcursul a mai multor ani. Această situație era dictată de mai mulți factori, inclusiv grație prezenței și a celui feminin. Stamatie Hioti (Sacâzliul) a fost căsătorit, nu mai târziu de 28 mai 1648, cu Tudosca, fiica lui Dumitru Boul medelnicer¹⁸, vară dreaptă cu Saftei, fiica lui Toader Boul vistiernicul, și soția marelui logofăt (devenit mai târziu domn) Gheorghe Ștefan¹⁹. Probabil, această relație de rudenie, cât și conjunctura politică, îl face pe marele postelnic să participe la complotul lui Gheorghe Ștefan mare logofăt contra domnului legitim și a neamului său de sânge.

Spre deosebire de mulți alți boieri, Stamatie Hioti (Sacâzliul) nu este un participant direct la complot, și nici la acțiunile de revoltă propriu-zise nu se manifestă deschis. Deoarece, în 1653, în momentul în care rebeliunea capătă amploare, Stamatie Hioti (Sacâzliul), care încă se bucură de cea mai mare încredere din partea domnului, este trimis de Vasile vodă Lupul la hatmanul Bogdan Hmelnițki, pentru a-l înștiința despre revolta boierilor conduși de marele logofăt Gheorghe Ștefan, și despre implicarea detașamentelor muntenești și ardelenesti în această rebeliune. Totodată, Stamatie Hioti (Sacâzliul) a fost însărcinat să solicite și ajutor militar. Acesta însă, sub pretextul că a fost împiedicat de către Ștefan, pârălăbul Sorocii, se întoarce îndărăt, fără să îndeplinească importanta sarcină care i-a fost încredințată de domn, fapt ce a dat de bănuat contemporanilor. Miron Costin scria „den blăstămata și lipsită hirea Hadâmbului, s-au întorsu înapoi”²⁰. Astfel, gestul, intenționat sau nu, al marelui postelnic Stamatie Hioti (Sacâzliul), a împiedicat chemarea cazacilor în ajutorul lui Vasile vodă Lupul, favorizând intrarea lui Gheorghe Ștefan în Iași, unde ultimul nu întârziase să se proclame domn.

Implicarea lui Stamatie Hioti (Sacâzliul) mare postelnic în conspirația antivasiliană este demonstrată și de faptul că, atunci când Gheorghe vodă Ștefan, la a doua revenire în scaunul domnesc, după înfrângerea cazacilor lui Timuș Hmelnițki, și-a așezat reședința la Roman și, aici a așteptat sosirea lui Stamatie mare postelnic și a altor boieri de la Constantinopol, unde fuseseră trimiși de domn pentru a obține confirmarea din partea Porții Otomane și să aducă „steagul de domnie”²¹. Mai ales că, în domnia lui Gheorghe vodă Ștefan (1653-1658), Stamatie Hioti (Sacâzliul) a fost numit în dregătoria de mare stolnic. Astfel, este atestat ca mare stolnic într-o serie de acte, menționăm cele din 24 martie 1656, 8 ianuarie 1657, 12 ianuarie 1657²² și 30 aprilie 1657²³.

¹⁸ Catalogul Documentelor Moldovenești din Arhivele Istorice Centrale a Statului, vol.3, (1653-1675), București, 1968, volum întocmit de Mihai Regleanu, Doina Duca, Constanța Neculescu, Veronica Vasiliu, Cornelia Crivăț. În documentele nr.262-263, p.215-216 este menționat Dumitru Boul, socrul lui Stamatie mare postelnic. Soția lui Stamatie de la 20 mai 1648 și până la moartea sa a fost Tudosca Boul.

¹⁹ Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, 1986, O samă de cuvinte, XXXI, p.26; Iorga Nicolae, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, București, 1904, vol.4, partea II, p.CCXXIV.

²⁰ Miron Costin, *op.cit.*, p.119-120.

²¹ Ibidem, p.151; Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, București, 1904, vol.4, partea II, p.275. Vezi documentul din 13 octombrie 1655-1656 prin care Gheorghe vodă Ștefan face danie lui Stamatie stolnic moșii în satele Șerpeni și Puhăceni, „pentru a lui driaptă și cu credință slujbă ce ni-ai slujit noi și țării de câteva ori la Țarigrad”.

²² CDM, Supliment 1, nr.732, p.240-241; nr.739, p.242; Gheorghe Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol.IV, Iași, 1908, CLXIII, p.160.

²³ T.Bulat, *Din documentele mănăstirii Văratec* // Arhivele Basarabiei, 1935, Nr.2, nr.XIII, p.170-171.

Constatăm că, și în timpul domniei lui Gheorghe vodă Ștefan, Stamatie Hioti (Sacâzliul) se bucură de cea mai mare încredere a din partea noului domn, îndeplinind misiuni ce necesitau cunoștințe speciale și o minte ageră. Ceea ce nu l-a împiedicat, la un anumit moment, să-l părăsească pe Gheorghe vodă Ștefan și să treacă în slujba altui domn: Gheorghe vodă Ghica (1658 - 1659). Deși, în condițiile în care Gheorghe vodă Ștefan era mazălit, Stamatie Hioti (Sacâzliul), împreună cu un grup de boieri devotați, au continuat în taină să-l susțină pe fostul domn, pregătind revenirea lui în țară. Aceste acțiuni erau bine cunoscute lui Gheorghe vodă Ghica, el fiind la curent chiar și cu conținutul corespondenței dintre Stamatie Hioti (Sacâzliul) și Gheorghe vodă Ștefan. În pofida implicării active și directe în complot, domnul Gheorghe vodă Ghica, apreciind calitățile diplomatice ale marelui postelnic (la acel moment mare stolnic!), îl iartă pe și-l trimite la hanul tătarilor din Crimeea, aflat în Bugeac, pentru a împiedica pătrunderea tătarilor în Moldova. Se pare că, în această situație foarte complicată și delicată, argumentele utilizate de Gheorghe vodă Ghica, pentru al atrage de partea sa, au avut efectul scontat, deoarece Stamatie Hioti (Sacâzliul) nu doar că își îndeplinește cu succes misiunea, dar reușește să-l convingă pe hanul din Crimeea ca să trimită un detașament de 300 de tătari în sprijinul lui Gheorghe vodă Ghica. Pentru aceste servicii, lui Stamatie Hioti (Sacâzliul) îi este încredințată, iarăși, dregătoria de mare stolnic, iar mai târziu, cea de mare postelnic²⁴.

În domnia lui Ștefăniță vodă Lupul, Stamatie Hioti (Sacâzliul) nu deține nici o dregătorie. Probabil că, domnul bănuia sau cunoștea rolul jucat de Stamatie în înlăturarea părintelui său din scaun. Cu toate acestea, Ștefăniță vodă Lupul s-a comportat destul de blând cu ruda sa. Astfel, la 18 februarie 1661, domnul dăruiește lui Stamatie Hioti (Sacâzliul), fost mare postelnic, mai multe case, dugheni în Iași, vii, moșii și prisăci, ce fuseseră ale lui Vasile Gealalău, fost cămăraș de ocnă, ce jefuise pe vistierul domnesc în timpul intervenției în Moldova a lui Constantin vodă Șerban, domnul Țării Românești. Pentru înfăptuirea acestei crime de stat, Vasile Gealalău a fost capturat și decapitat, iar averile sale – confiscate și dăruite lui Stamatie, fost mare postelnic²⁵.

În calitate de mazăl, Stamatie Hioti (Sacâzliul), s-a aflat și după decesul lui Ștefăniță vodă Lupul, adică la începutul domniei lui Eustratie vodă Dabija. La 20 iulie 1662, un act îl menționează pentru ultima dată în postura de fost postelnic²⁶. Iar de la 1 februarie 1663, Stamatie Hioti (Sacâzliul) este indicat în documentele timpului în dregătoria de mare postelnic²⁷. În această dregătorie, Stamatie Hioti (Sacâzliul), se menține până la sfârșitul vieții, adică până în vremea celei de a doua domnii a lui Gheorghe vodă Duca.

²⁴ Miron Costin, *op. cit.*, p.168-169; Stoicescu Nicolae, *op. cit.*, p.406-407, în domnia lui Gheorghe vodă Ghica Stamatie este menționat documentar în calitate de mare stolnic în documentele din 20 ianuarie 1657, 12 mai 1658 și de mare postelnic în documentele din 6 august 1658 până la 5 august 1659. Vezi și // Petronel Zahariuc, *Țara Moldovei în vremea lui Gheorghe Ștefan voievod (1653-1658)*, Iași, 2003, p.438-439.

²⁵ CDM, vol.3, nr.637, p.148. Vezi și nr.802, p.183, când, la 1 mai 1662 domnul Eustratie vodă Dabija întărește lui Stamatie, fost mare postelnic, dania făcută de Ștefăniță vodă Lupul (adică averile lui Vasile Gealalău).

²⁶ Ibidem, vol.3, nr 863, p.195.

²⁷ Ibidem, nr.928, p.208. La această dată, marele postelnic Stamatie cumpără de la Ștefan Boul, fost mare vornic, David din Zaloceni, și Savin Hermeziu din Budești, toți nepoți și strănepoți lui Pătrașcu Ciogolea, seliștea Manova de pe Nistru, ținutul Soroca.

De un deosebit respect s-a bucurat Stamatie Hioti (Sacâzliul) în timpul domniilor lui Eustratie vodă Dabija și Gheorghe vodă Duca. Pentru perioada respectivă dispunem de mai multe documente privitoare la activitatea funciară a lui Stamatie Hioti (Sacâzliul). Întâmplător sau nu, anume în timpul acestor domni obține cele mai multe danii și face cele mai multe cumpărături de moșii.

În 1664, marele postelnic Stamatie Hioti (Sacâzliul) este alături de Eustratie vodă Dabija la asediul cetății Leva, pe teritoriul Imperiului Habsburgilor. În timpul acestui conflict, oștirile otomane suferă înfrângere, iar domnii țărilor române – Eustratie vodă Dabija și Grigore vodă Ghica, împreună cu detașamentele lor părăsesc armata otomană, trecând prin Țara Românească cu intenția de a se refugia în Polonia. În această situație complicată, Stamatie Hioti (Sacâzliul) demonstrează odată în plus calitățile sale de bun sfetnic, reușind să convingă pe Eustratie vodă Dabija să nu se aventureze într-o acțiune atât de riscantă, îndemnându-l să rămână fidel puterii suzerane. Astfel, după cum a arătat evoluția evenimentelor, consemnate de cronicari, grație înțeleptelor sugestii ale marelui postelnic, Eustratie vodă Dabija reușește să-și păstreze domnia²⁸.

Stamatie Hioti (Sacâzliul) se impune și în domnia lui Gheorghe vodă Duca (ginerile lui Eustratie vodă Dabija – n.n.), fiind unul dintre boierii care au mediat și au făcut posibilă înscăunarea acestui domn²⁹.

Ultimele documente care îl menționează pe Stamatie în dregătorie sunt cele din primăvara anului 1670. Posibil că marele postelnic decedase în vara-toamna anului 1670, deoarece într-un act datat cu 8 ianuarie 1671 apare menționată „Todosca, soția răposatului Stamatie mare postelnic”³⁰.

În acest context, trebuie să ne oprim atenția asupra unei probleme istoriografice, deoarece s-au făcut afirmații referitoare la existența în epocă a doi dregători omonimi: Stamatie Hadâmbul și Stamatie Hioti (Sacâzliul). Considerăm necesar să ne oprim asupra acestui subiect deoarece cunoscutul istoric Nicolae Stoicescu care, fiind indus în eroare de oscilațiile din activitatea postelnicului, a remarcat în arhicunoscutul său *Dicționar al marilor dregători*, pentru lista dregătorilor din secolul al XVII-lea, prezența a „doi” mari dregători Stamatie: Stamatie Hadâmbul și Stamatie Hioti (Sacâzliul)³¹. Având în vedere că această lucrare, carte de căpătâi pentru cercetarea elitelor medievale moldovenești și muntenești, este frecvent citată, considerăm necesar să facem anumite precizări la acest capitol, fără a îndrăzni să-i negăm valoarea. Or, la o revenire asupra surselor istorice, însoțită de studierea atentă a documentelor referitoare la boierii Stamatie, putem să afirmăm cu certitudine că de fapt Stamatie Hadâmbul și Stamatie Hioti (Sacâzliul) sunt una și aceeași persoană. Stabilirea acestui fapt reiese din studierea spiței și relațiilor genealogice a personajului istoric în cauză.

Astfel, Nicolae Stoicescu argumentează părerea sa sprijinindu-se un interesant izvor genealogic, întocmit în primele decenii ale secolului al XVIII-lea, numit

²⁸ Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei*, București, 1986, p.37-38.

²⁹ Constantin A. Stoide, *Prima domnie moldovenească a lui Gheorghe Duca vodă* // *Revista Istorică Română*, MCMXLV (1945), vol.XV, fasc.I, p.43, care citează cronică la Constantin Căpitanul “mai înainte Stamatie postelnicul, cu daruri să prinză Porțile, știindu și turcește”.

³⁰ CDM, vol.3, nr.2016, p.425.

³¹ Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV – XVII*, București, 1971, p.408-409, 442.

„Izvodul lui Ștefan Ghindă postelnic”, publicat de Nicolae Iorga, care redă succint legăturile genealogice ale neamului lui Vasile vodă Lupul. Sursa izvodului, după spusele autorului, postelnicul Ștefan Ghindă, este „așa am audzât să știu den gura moșă-me Arhondii și a maică-me Marii, să țin minte. Care să dovidescu șă cu scrisorile”³².

Cercetarea critică a acestei surse, demonstrează că izvodul abundă în greșeli de ordin factologic. O greșeală de acest fel l-a făcut pe Nicolae Stoicescu să creadă în existența a doi mari dregători Stamatie, care au deținut funcțiile de mare stolnic, apoi mare postelnic și au stăpânit sate și moșii identice. Avem în vedere nota referitoare la otrăvirea fiilor lui Gavril hatmanul, frate lui Vasile Lupu, – Ștefan și Răducanu – de către Gheorghe vodă Ștefan, unde, în continuare, Ștefan Ghindă specifică că „șă pe un frate a moșă-me Arhondi Mironesi, Stamatie, ce-au fost postelnic mare, holtei, în urma Iorgăi Postelnic, i-ar l-au otrăvit Ștefan vodă (Gheorghii – n.n.)”³³. Ca urmare, Nicolae Stoicescu, reieșind din cele mai sus menționate, trage concluzia: odată ce Stamatie mare postelnic este otrăvit de Gheorghe vodă Ștefan, iar în domniile următoare continuă să fie menționat de documente un dregător Stamatie, stolnic, apoi postelnic, deci există probabilitatea să existat doi dregători cu același nume³⁴.

Faptul că avem de a face cu o eroare, nu este greu de demonstrat. Pentru început trebuie să remarcăm că însăși termenul „a otrăvi”, utilizat de Ștefan Ghindă, nu semnifică obligator și excluderea din viață a celui otrăvit. Semnificativ este faptul că, același Răducanu, fiul lui Gavril hatmanul care a fost și el, conform informațiilor furnizate de Ștefan Ghindă, otrăvit de Gheorghe vodă Ștefan, participă direct la mai multe tranzacții funciare, după cum se atestă în documentele întocmite după anul 1658, când Gheorghe vodă Ștefan nu se mai afla în scaunul domnesc al Țării Moldovei³⁵.

În continuare, în același izvod, Ștefan Ghindă menționa: „c-au avut moșă-me Arhonda și alt frate (primul era Stamatie mare postelnic – n. n.), pe Neculce vistiernic, tatăl dumisale vornicul Ion, însă frate dinspre tată, iar nu șă de o mamă; care să trag tote moșăile dispre mama moșă-me, vară primare Iorgăi Postelnic”. Astfel, vedem că din izvod reiese că Arhonda, soția lui Miron pârcălab, vara lui Iorga mare postelnic, a avut doi frați: Stamatie – frate drept și Neculce – frate după tată³⁶. Faptul este confirmat de un act din 28 noiembrie 1660, adică trei ani după mazălirea lui Gheorghe vodă Ștefan, prin care „Evda fata Zamfirei, nepoata de soră a lui Iorga, fost mare postelnic, cu fiii Gheuca, Begul, Chirața, Condișia, vând partea lor din satul Drăgușani (ținutul Dorohoi), sat ce aparținuse răposatului Iorga mare postelnic, lui Miron (pârcălab de Hotin – n. n.) și lui „Neculce fratele lui Stamatie biv vel postelnic”³⁷.

Totodată, dispunem și de alte trei documente, unul de la Ștefăniță vodă Lupul, datat cu 18 februarie 1661³⁸, și celelalte două de la Eustratie vodă Dabija, din 1 mai și din 20 iulie 1662,³⁹ în care Stamatie, mare postelnic, nu este menționat doar tangențial,

³² Nicolae Iorga, *op.cit.*, vol.III, p.31

³³ Ibidem, p.31

³⁴ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p.408-409, 442.

³⁵ CDM, vol.3, nr.354, p.95.

³⁶ Nicolae Iorga, *op. cit.*, vol.III, p.31.

³⁷ Iulian Marinescu, *Ioan Neculce. Documente relative la familia Neculce* // Buletinul Comisiunii istorice a României, vol.IV, București, 1925, p.17-18.

³⁸ CDM, vol.3, nr.637, p.148.

³⁹ Ibidem, nr.802, p.183, nr.863, p.195.

ci este figura centrală: cumpărând moșii sau obținând danii. În unul din ele este consemnată cumpărătura unor părți de moșii din satul Benești, sat care aparținea lui Gheorghe Boul și răzeșilor lui. Aici putea cumpăra doar acel Stamatie care era căsătorit cu Tudosca, sora lui Gheorghe Boul încă la 1648.

De asemenea, într-un anumit număr de documente se vorbește despre danii făcute de Alexandra, sora Iorgăi postelnic, către un Stamatie postelnicul, la finele anilor '60 ai secolului al XVII-lea. Pentru o asemenea moșie, satul Găureni, la începutul anilor '70 ai secolului al XVII-lea, Tudosca, soția lui Stamatie, și fii ei se judecă cu Evda, fata Zamfirei și nepoată a Alexandrei, soră lui Iorga postelnicul, deoarece ultima a făcut dania fără știrea Evdei. Dania se făcea, în primul rând rudelor⁴⁰, situație care arată clar că Stamatie mare postelnic, căsătorit cu Tudosca Boul, este identic cu Stamatie mare postelnic, frate cu Arhonda Mironeasa și cu Enache Neculce. Informațiile respective demonstrează că avem de a face cu una și aceeași persoană, și scot în evidență falsitatea datelor furnizate de „Izvodul lui Ștefan Ghindă postelnic”, privind posibila asasinare a postelnicului Stamatie Hioti (Sacâzliul) în timpul domniei lui Gheorghe vodă Ștefan.

Trebuie să menționăm că, nu există nici un alt document, excluzând cronica lui Miron Costin, în care să fie amintit numele lui Stamatie, însoțit de porecla Hadâmbul. Situație nefirească, în condițiile în care, în documentele, apare menționat grecul Iane Hadâmbul, considerat de Nicolae Stoicescu potențial descendent din Stamatie Hadâmbul⁴¹, situație care nu este confirmată de nici un document.

Puținele documente interne de care dispunem ne permit să identificăm pe adevărații urmași ai lui Stamatie Hioti (Sacâzliul). Cunoaștem că marele postelnic a fost căsătorit cu Tudosca Boul, fiica medelnicerului Dumitru Boul, vară cu Ștefan Boul și cu Safta, soția lui Gheorghe vodă Ștefan⁴².

Copiii lui Stamatie Hioti (Sacâzliul) și ai Tudoscăi Boul au fost: Alexandru Stamatie, menționat cu dregătorie pentru prima dată la 22 ianuarie 1680, în calitate de comis, în a treia domnie a lui Gheorghe vodă Duca⁴³; Ilie Stamatie, menționat în dregătorie la 1 octombrie 1681⁴⁴, fiind paharnic de Huși, martor la o danie făcută de Ursache fost vistier precum și de documentul din 1 octombrie 1683⁴⁵, când semnează: „Ilie vtori paharnic”. Într-un zăpis din 2 aprilie 1686, Todosca, soția lui Stamatie Hioti (Sacâzliul) fost mare postelnic, lasă averea sa fiicei Maria și soțului ei, Dumitrașco Ceaurul logofăt „care au îngrijit-o la boală”, iar Ilie să n-aibă nici un amestec⁴⁶.

⁴⁰ Iulian Marinescu, *op. cit.*, nr.8, p.36-37, când Alexandra, sora răpostului Iorga, mare postelnic, face danie satul Berești Arhondii, soția lui Miron pârcălabul, pentru sufletul fratelui ei.

⁴¹ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p.442.

⁴² Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, București, 1904, vol.4, partea II, p.CCXXIV. La 20 mai 1648, Gheorghe Ștefan spătarul și soția sa, Safta Boul, dăruiesc jumătate din satul lor Bozienii, din ținutul Neamțului Tudoscăi Boul „când am căsătorit după Stamatie stolnicul, pentru căci ne-au slujit cu dreptate în casă, di pruncia ei”.

⁴³ Catalogul Documentelor Moldovenești din Arhivele Istorice Centrale a Statului, vol.4, (1676-1700), București 1970, volum întocmit de Mihai Regleanu, Doina Duca-Tinculescu Veronica Vasiliu, Constanța Neculescu, nr.453, p.118; Ghibănescu *Surete și izvoade*, vol.4, nr.CCCXXX, p.257-359, este menționat Stamatie și fii săi Alexandru și Ilie; nr.CCXXXI, p.259-261, nr.CCXXXII, p.261-263, nr.CCLII, p.287-288; Moldova în epoca feudalizmului, vol.VI, alcătuitori A.N. Nichitici, D.M. Dragnev, L.I. Svetlicinaia, P.V. Sovietov, Chișinău, 1992, (în continuare MEF), nr.15, p.73-74.

⁴⁴ CDM, vol.4, nr.666, p.161

⁴⁵ Iulian Marinescu, *op.cit.*, nr.11, p.37-38.

⁴⁶ CDM, vol.4, nr.1003, p.228.

Cunoaștem pe un descendent al lui Ilie, Ioniță căpitanul⁴⁷, căsătorit în Țara Românească cu Ecaterina Merișanca, fiul lor fiind Șarban postelnic. Ultimii doi veniseră, în anul 1735, la Iași, unde și-au vândut dughenile, locurile de dugheni și pivnița ce aparținuseră lui Stamatie Hioti (Sacâzliul) mare postelnic, strămoșul lor⁴⁸.

Fiicele lui Stamatie Hioti (Sacâzliul) au fost: Safta, căsătorită cu Enache clucer⁴⁹, fiul lor fiind renumitul Ilie Țifescu, numit Frige Vacă⁵⁰; Maria⁵¹, căsătorită cu Dumitrașco Ștefan-Ceaurul⁵². Fiica Mariei Stamatie și a lui Dumitrașco Ștefan-Ceauru a fost Catrina, ce a devenit soția domnului Țării Moldovei Antiohie vodă Cantemir⁵³. O nepoată a lui Stamatie Hioti (Sacâzliul) este Anița⁵⁴ fiica lui Antioh vodă Cantemir, căsătorită cu Toader Paladi mare vistier⁵⁵ (fiul lui Ion Paladi), cu care a avut o fiică Ileana⁵⁶.

Trebuie să remarcăm că, deși către prima jumătate a secolului al XVII-lea, urmare a mai multor factori, poziția economică al neamului Bouleștilor era în declin, totuși, grație căsătoriei cu o reprezentantă a vechiului neam al Bouleștilor, care se trăgeau din Ștefan cel Mare, Stamatie Hioti (Sacâzliul) își întărește statutul său social. Fără să fie un parvenit, datorită rudeniei cu casa domneasă a lui Vasile vodă Lupul, totuși, înrudirea cu boierimea autohtonă (împământenirea) i-a înlesnit integrarea. Am mai remarcat că anume acest fapt l-a apropiat pe Stamatie Hioti (Sacâzliul) de Gheorghe Ștefan logofăt, liderul rebeliunii îndreptate contra lui Vasile vodă Lupul, cu toate efectele care au urmat după acele evenimente cruciale pentru Țara Moldovei.

Stamatie Hioti (Sacâzliul), ca urmare a căsătoriei cu Tudosca, fiica spătarului Dumitru Boul, a obținut, de zestre, mai multe moșii. Totodată, în virtutea obiceiului răzășiei, Stamatie Hioti (Sacâzliul) capătă posibilitatea de a efectua tranzacții funciare în cuprinsul moșiilor în care neamul Bouleștilor dispuneau de răzășie. Astfel, documentele de epocă atestă mai multe danii obținute de Stamatie Hioti (Sacâzliul) de la cumnatul său Gheorghe Boul cupar; asemenea și multe cumpărături de la răzeși.

Puținele documente păstrate ne permit să stabilim într-o măsură aproximativă dimensiunile și evoluția averii funciare a lui Stamatie Hioti (Sacâzliul) mare postelnic. Până la căsătorie, dar și după acest eveniment, o bună parte din sursele de existență a familiei lui Stamatie Hioti (Sacâzliul) proveneau din veniturile ce le oferea dregătoriile

⁴⁷ M. Burghilea, *Documente*, // "Ioan Neculce", 1925(1926), fc.5, nr.XIII, p.148

⁴⁸ *Ibidem*, nr.XIII, p.129, nr.XXXIV, p.148, un zapis din 1734, de la "Șarban postelnic, feciorul lui Ioniță căpitan".

⁴⁹ CDM, vol.3, nr.1790, p.381, la 5 mai 1669, Enache paharnic ginerele lui Stamatie mare posrelnic se judecă cu târgoveții din Tecuci pentru o bucată de loc; MEF, vol.VI, nr.15, p.73-75.

⁵⁰ CDM, vol.4, nr.1752, p.388.

⁵¹ *Ibidem*, nr.1003, p.228

⁵² *Ibidem*, nr.1122, p.228, la 4 octombrie 1712, "Maria, logofeteasa lui răposatului Dumitrașco Ceaurul" zălogește satul Găureni, pe Prut, ținutul Iași, "pe care-l avea de la tatăl ei Stamatie postelnicul".

⁵³ Paul Păltănea, *Familia și descendenții lui Antioh Cantemir* // *Dinastia Cantemireștilor. Secolele XVII-XVIII*, Coordonator și redactor științific acad. Andrei Eșanu, Chișinău, Știința, 2008, p.111.

⁵⁴ M. Burghilea, *op. cit.*, nr.XIII, p.129, "iar apoi Toader Palade vel vistiernic, fiind neam cu Stamatie postelnicul de pe giupâneasa, domnița Anița". În documentul nr.XXXVI, p.149-150, este menționat Toader Palade mare vistier, căsătorit cu Anița, fiica lui Antioh vodă Cantemir. Era fiul lui Ion Palade mare vornic și nepot lui Toader Palade mare vornic.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*, nr.XXXVI, p.149, la 10 aprilie 1741, este atestată o vie pe teritoriul mănăstirii Cetățuea, danie de la egumenul mănăstirii Trei Ierarhi finei sale de botez Ileana, fiica lui Toader Palade mare vistier.

deținute în aparatul politico-administrativ al statului, care, la drept vorbind, erau destul de consistente, și care, probabil, depășeau ca volum veniturile de pe moșiile obținute ca zestre, la căsătoria cu Tudosca Boul. Dregătoriile de mare stolnic și apoi mare postelnic ofereau mijloace respectabile de existență. În calitate de mare stolnic, Stamatie Hioti (Sacâzliul) avea rolul de administrator al bucătăriei domnești: „mai marele cuhnilor și mai mare peste oamenii de la „cuhne”. El era organizatorul meselor domnești în timpul ospetelor și la sărbătorile de la curte”⁵⁷. „De dregătoria lui țin grădinarii, pescarii, toate bălțile formate de brațele Prutului și ale Nistrului”⁵⁸, „afară de alte venituri i se dau bucatele de la curtea domnească”⁵⁹.

Dregătoria de mare postelnic, deținută de Stamatie Hioti (Sacâzliul) pe parcursul a mai multor ani, era, în sistemul ierarhic al Țării Moldovei, a cincia, după importanță, având loc în sfatul domnesc. Marele postelnic era responsabil de administrarea curții domnești și de beșlii (oșteni speciali) pentru poșta cu Istanbulul și corespondența cu cei de Crimeea. Cunoașterea limbii turce era obligatorie. Dregătorul avea sub oblăduire ținutul Iașilor și judecă pricinile locuitorilor lui⁶⁰.

Deși Dimitrie Cantemir menționa că postelnicul cel mare în sfatul de taină nu are scaun și nici nu poate să hotărască, cu toate acestea, i se permite să intre, doar cu acordul celorlalți boieri veliți: logofătul mare, marele vornic al Țării de Sus și marele vornic al Țării de Jos, hatmanul, spătarul cel mare, și marele paharnic. Miron Costin evidențiază însă un element de mare importanță care, de facto, ridică statutul marelui postelnic, și anume, acest dregător are voie să intre la domn fără să fie chemat, privilegiu de care nu se bucurau ceilalți mari dregători, aspect care ne face să credem că postelnicul mare deseori avea posibilitate de a influența decisiv asupra hotărârilor domnești și ale sfatului de taină. Nu știm în ce măsură Stamatie Hioti (Sacâzliul), deținând funcția de mare postelnic, a folosit acest ultim și important aspect. Știm doar că mai mulți domni l-au menținut în această dregătorie, iar cronicarii au semnalat rolul important jucat de Stamatie Hioti (Sacâzliul), în mai multe rânduri, în acțiuni de politică externă a Țării Moldovei. Nu excludem faptul că, anume datorită cunoașterii sofisticate relații internaționale, lui Stamatie Hioti (Sacâzliul) i-a fost încredințată dregătoria de mare postelnic.

Din perioada în care Stamatie Hioti (Sacâzliul) a deținut dregătoria de mare stolnic, nu dispunem de nici un document care ar indica asupra efectuării tranzacțiilor funciare. Referitor la existența, în această perioadă, a unor danii, obținute de la rude, pe linia soției, le putem doar intui din documentele tardive.

Nici în perioada în care s-a aflat în dregătoria de mare postelnic, Stamatie Hioti (Sacâzliul), nu se remarcă printr-o activitate remarcabilă în ceea ce ține de tranzacțiile funciare. În acest domeniu, primele manifestări se observă abia după ce este numit pentru a treia oară mare postelnic, în domnia lui Eustrate vodă Dabija. Și, ceea ce este interesant, în pofida eforturile noastre, de a argumenta paradigma „veneticului lacom” și a „feudalului exploatare”, n-am reușit să depistăm în activitatea funciară a marelui postelnic Stamatie Hioti (Sacâzliul) nici un caz de abuz, de utilizare a pârghiilor administrative, oferite de dregătoriile de mare stolnic și mare postelnic, de

⁵⁷ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Chișinău, 1992, p. 84.

⁵⁸ Miron Costin, *op. cit.*, 368.

⁵⁹ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 84.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 82-83.

expropriere grosolană a „pământului țărănesc” și însușire forțată a moșiilor micilor proprietari.

Deși sursa de venit al marelui postelnic era ținutul Iași, totuși, Stamatie Hioti (Sacâzliul) nu s-a folosit de situație, pentru a procura moșii în această regiune. Cel puțin până la noi n-au ajuns acele acte care ar demonstra asemenea tentative.

Este necesar de subliniat că anume în perioada când ocupa dregătoria de mare postelnic datează majoritatea cumpărăturilor, daniilor și a întăriturilor. Însă, în majoritatea absolută a cazurilor oferite de documentele care s-au păstrat, activitatea funciară a lui Stamatie Hioti (Sacâzliul) se rezumă la acțiuni în limitele geografice și juridice oferite de obiceiul răzășiei: moșiile Bouleștilor și moșiile rudelor sale ce țineau de casa Coci. Un loc aparte îl aveau daniile domnești. Astfel, Stamatie Hioti (Sacâzliul), în calitate de stăpânitor de moșii, în procesele funciare, apare ca un adevărat nobil (boier) moldovean, care respectă cu strictețe legile și obiceiurile pământului.

Referindu-ne la averile funciare ale lui Stamatie Hioti (Sacâzliul) și ale urmașilor lui, constatăm că acestea au fost obținute pe două căi: danii și cumpărături. Daniile sunt de două feluri:

1) Danii domnești. Cunoaștem doar două astfel de cazuri, consemnate de documentele ce s-au păstrat: a) La 18 februarie 1661, domnul Ștefăniță vodă Lupul dăruiește lui Stamatie Hioti (Sacâzliul), care la acea dată era mazâl, fost mare postelnic, toate averile lui Vasile Gealalău, fost cămăraș de ocnă, averi formate din: vii, moșii, vite, prisăci, case și dugheni în Iași și viile de la Miroslava⁶¹; b) satul Stroești din ținutul Sucevei, cu vecini și curți gata, care era o danie făcută la 1 mai 1666 către Stamatie Hioti (Sacâzliul) de domnul Gheorghe vodă Duca, pentru motivul că „și țărâi slujind cu mare dreptate și credință”⁶².

2) Danii de la rude și de la persoane datornice sau care fusese ajutate la greu de către marele postelnic Stamatie Hioti (Sacâzliul). În acest sens cele mai multe danii le obține, după cum putem stabili în baza documentelor aflate la dispoziție, între anii 1663-1671.

În privința cumpărăturilor de moșii, Stamatie Hioti (Sacâzliul) este foarte activ între anii 1662-1668. Astfel, din punct de vedere cronologic, activitatea funciară se suprapune peste anii '60 ai secolului al XVII-lea, timp în care Stamatie Hioti (Sacâzliul) a deținut dregătoria de mare postelnic.

În privința moșiilor, le putem clasifica după criteriul geografic. Cartografierea lor ne permite să evidențiem câteva nuclee, zone, unde se concentrau stăpânirile de sate ale sus numitului mare postelnic:

1) *Valea Bahluiului (ținutul Cârligătura și parțial Iași)*, unde Stamatie Hioti (Sacâzliul) avea moșii în:

Seliștea Vartici, trei de pământuri, ceea ce făcea două părți din cele cinci ale moșiei. În anul 1664, Stamatie Hioti (Sacâzliul) cumpăra încă o parte din moșia Vartici, de la Ghelușca Isăroaia, fiica lui Eremia Murguleț, aceste părți ei, la rândul lor, le cumpăraseră de la Andrei fiul Anușcăi, însă nu știm precis ce suprafață⁶³;

⁶¹ CDM, vol.3, nr. 863, p.195.

⁶² Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol.3, (1573-1720), Cernăuți, 1937, nr.17, p.24-25.

⁶³ CDM, vol.3, nr.1062, p.236.

Selișteea Cetereni, unde ținea a patra parte încă din anul 1663⁶⁴; astfel la 1 mai 1663, Apostol uricarul îi dă mărturie hotarnică pentru pătrimea din selișteea Cetereni, moșie ce o avea danie de la socrul său Dumitru Boul medelnicer. Până la moarte, reușește să mai obțină o parte de moșie. Astfel lăsând nepotului său, Ilie Țifescu, a treia parte din seliște.

Satul Hoisești, aici, stăpânea jumătate de moșie; ea se afla în ținutul Cârligăturii, pe Bahlui, la 12 septembrie 1695, Constantin vodă Duca o întărește lui Ilie Țifescu, fost mare clucer. Documentul de întăritură specifică că această jumătate de sat a fost „a moșului său Stamate mare postelnic”⁶⁵.

La Cotnari, pe dealul Piscop, stăpânea patru fâlcii cu viță de vie, cumpărate în anul 1666. La 1 martie, cumpărase cu 140 lei două fâlcii de vie de la Mateiaș pivnicerul și de la fratele lui Cuhalce Svenhan, iar la 20 decembrie obține încă două fâlcii de la Gheorghiiță, fiul lui Iacob⁶⁶.

La Miroslava, lângă Iași, din anul 1661 stăpânea viile lui Vasile Gealalău, fost cămăraș de ocnă, confiscate și dăruite marelui postelnic de Ștefăniță vodă Lupul⁶⁷.

Găurenii, sat situat în ținutul Iașilor, în stânga Prutului, făcut danie „coconilor” lui Stamatie Hioti (Sacâzliul), Alexandru și Iliaș, de către mătușa lor Alexandra, vara lui Stamatie Hioti (Sacâzliul), în anul 1666. Pentru acest sat s-a iscat un îndelungat conflict cu rudele sale, care a continuat și după decesul marelui postelnic Stamatie⁶⁸.

În târgul Iași, Stamatie Hioti (Sacâzliul) avea ca danie de la Ștefăniță vodă Lupul, din 1661, casele cu pivniță, situate pe Ulița Strâmbă și Ulița Brașoveneasca, și șase dughene, cu locul lor, aflate în Târgul de Sus, la intersecția uliței ce vine dinspre brașoveni (Ulița Nouă), la Podul lui Hagioae (Podul Hagioaei) și un loc de cinci dughene aflat tot acolo, confiscate de domn de la Vasile Gealalău, fost cămăraș de ocnă⁶⁹. Un act din 1671, arată că Stamatie Hioti (Sacâzliul) stăpânise în Iași 12 dughene pe Ulița Nouă și locul lor, între dughenele lui Gavril Rătundu, fost logofăt, și ale lui Chirco negustorul⁷⁰. Deci, din 1661 până în 1671, Stamatie Hioti (Sacâzliul) a ridicat încă șase dugheni, cinci cu siguranță pe locul dăruit de Ștefăniță vodă Lupul, deoarece, cum am menționat mai sus, dania se extindea și asupra unui loc pentru dugheni.

⁶⁴ CDM, vol.3, nr.962, p.216.

⁶⁵ CDM, vol.4, nr.1752, p.388.

⁶⁶ CDM, vol.3, nr.1307, p.286, nr.1309, p.287, nr.1414, p.306.

⁶⁷ CDM, vol.3, nr.1149, p.254.

⁶⁸ MEF, vol.VI, nr.4, p.44-45, la 2 martie 1671, Gheorghe vodă Duca trimite pe Dubău al II-lea să cerceteze pricina dintre fiii lui Stamatie mare postelnic cu mănăstirea Galata de Sus pentru hotarul satului Găurenii cu moșia Folfăești a mănăstirii, nr.7, p.51-53; la 10 mai 1671 megieșii dau mărturie pentru hotarele Găurenii, nr.15, p.73-75; La 16 august 1671, se judecă Evda fiica Zamfirei, sora lui Iorga postelnicul, cu Tudosca, soția răposatului Stamatie postelnicul, și fii ei Alexandru și Ilie, pentru Găurenii. Satul fiind partea Evdei la împărțirea averilor lui Iorga postelnicul, iar mătușa sa Alexandra, profitând de lipsa ei din țară, a vândut satul lui Stamatie postelnicul. Părțile ajung la învoială, ca Stă-măteștii să răscumpere Găurenii cu 300 de lei.

⁶⁹ CDM, vol.3, nr.637, p.148, nr.802, p.183; Ghibănescu Gheorghe, *Surete și izvoade*, vol.4, nr.CCXXX, p.257-259; *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.II (1661-1690), volum editat de Caproșu Ioan, Iași, 2000, nr.76, p.74-75, nr.80, p.77-78.

⁷⁰ Ibidem, vol.3, nr.2016, p.425.

De asemenea în Iași, la 1664, Stamatie Hioti (Sacâzliul) cumpără de la Andrei Abăza, fost cămăraș, „niște case, pe Ulița Ciubotărească, cu pivniță de piatră și o ogradă”⁷¹.

2) **Zona ținutului Tecuci.** În acest ținut, stăpânea moșii în unsprezece sate:

În satul Benești, situat pe pârăul Dobrotfor, un afluent al Zeletinului. Aproape întregul sat devenie moșie a lui Stamatie Hioti (Sacâzliul). Unele părți le obținuse prin danie de la cumnatul său Gheorghe Boul, fratele Todoscăi, iar altele prin cumpărătură de la răzeșii de Benești. În Benești, avea jumătate de bătrân danie, iar ca cumpărătură – un bătrân și jumătate, un sfert de sat și a patra parte dintr-un bătrân și încă o parte din sat; la 2 martie 1661, Gheorghe Boul cuparul, face danie lui Stamatie Hioti (Sacâzliul) și soției acestuia, Tudosca, câteva moșii, printre care și satul Benești, ținutul Tecuci, cu vii, heleștee și moară; „giumătate de sat de Oprișăști”, ținutul Tecuci⁷² și satul “Băicanii, iarăș ce să va alegi”, ținutul Tecuci⁷³.

Satul Săsești, îl stăpânea în întregime, fiindu-i cumpărătură pentru 500 lei de la neamul Cârjău⁷⁴.

În satul Crăiești stăpânea o moșie, danie din 1665, de la Ursul Vracniță; și o vie, un pogon și jumătate obținută prin cumpărătură, de la Dumitrașco, fiul lui Isac din Crăiești și cumnata sa Ioana⁷⁵.

În satul Glăvănești, situat în ținutul Tecuciului, pe cursul inferior al pârăului Berheci, afluent de dreapta al Bârladului, avea părți de ocină, făcute danie de cumnatul său, Gheorghe Boul⁷⁶;

În satul Țigănești, pe dreapta Reprivațului ce cade în Berheci, aflat în vecinătate cu Benești și Crăiești, avea a treia parte din sat, cumpărătura din anul 1665, de la o rudă (unchi) al soției sale – Ștefan Boul fost mare vornic al Țării de Jos⁷⁷.

Partea de ocină din satul Bologești, ținutul Tecuci, zălogită lui Gheorghe Boul „pentru un poloboc de miere și o iapă cu mână”. Ocină, ce „au răscumpărat postelniceasa lui Stamatie cu coconul dumisale”⁷⁸.

De asemenea viile și prisaca toate în ținutul Tecuciului, amintite într-un zapis din februarie 1663, când Eustratie vodă Dabija întărește lui Stamatie Hioti (Sacâzliul) câteva moși, danii de la Gheorghe Boul: “o vie ce să chieamă Belciog, la sat la Năfurdești”, ținutul Tecuci; “o vie din satul Cărâlceștii, în pădure la acelaș ținut”; “un loc de prisacă la Năpăvădăreștii”, ținutul Tecuci⁷⁹.

„Giumătate de Cropcești cu doaa vii”, danie, după cum amintește un act din 20 martie 1691, lui Stamatie Hioti (Sacâzliul) și Tudoscăi de la Gheorghe Boul⁸⁰. Deși

⁷¹ Ibidem, vol.3, nr.1079, p.243; Caproșu Ioan, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.II (1661-1690), Iași, 2000, nr.71, p.71-72; M. Burghilea, *op.cit.*, nr.XXXII, nr.XXXIII, nr.XXXIV, p.148, nr.XXXV, p.149.

⁷² Zamfira Pungă, *O condică de proprietăți din anul 1745 a vel vistiernicului Toader Palade, (I) // Cercetări istorice*, XVIII-XX, Iași, 2002, p.235.

⁷³ Ibidem, p.236.

⁷⁴ CDM, vol.3, nr.863, p.195.

⁷⁵ CDM, vol.3, nr.1122, p.249, nr.1641, p.351.

⁷⁶ CDM, vol.3, nr.939, p.211.

⁷⁷ CDM, vol.3, nr.1269, p.279.

⁷⁸ Zamfira Pungă, *op.cit.*, p.238.

⁷⁹ Ibidem, p.236.

⁸⁰ Ibidem, p.258.

este situată ținutul Tutova, însă geografic este foarte aproape de moșiile tecucene ale Stămăteștilor, deaceia am inclus-o în această categorie.

3) În ținutul Neamțului:

În satul Bozieni, stăpâna jumătate de moșie, danie de la Safta Boul și Gheorghe Ștefan. Această jumătate de sat o schimbă înainte de 6 februarie 1666 pentru satul Sopotinți din ținutul Hotinului, ce aparținea paharnicului Hăbășescu⁸¹.

În satul Dragomirești, aflat pe Pârâul Alb, afluent al Moldovei, în apropierea Războienilor, stăpâna împreună cu cumnatul său Pătrașco Boul pitar, a patra parte din sat, parte numită Mălinescu⁸²;

În satul Obârșia, aflat pe Valea Neagră, de asemenea afluent al Moldovei, împreună cu Pătrașco Boul pitar stăpâneau 2 părți din sat și un loc de heleșteu;

În satul Ghigoești, vecin cu Obârșia, pe Valea Neagră, cumnații sus amintiți, stăpâneau o parte și jumătate din sat, cu loc de heleșteu (zestre a soției sale, Tudosca-ca și Dragomireștii și Obârșia)⁸³;

În satul Ciuncești, stăpânirea Stămăteștilor constituia o treime din moșie, cumpărată de Tudosca după decesul marelui postelnic, de la Marica, fata Nastasiei Mătculescu din Ciuncești, pentru 30 lei⁸⁴;

4) Alte moșii, mai mult sau mai puțin izolate:

În satul Șerpeni, pe malul Nistrului, avea danie de la Safta Boul, soția domnului Gheorghe vodă Ștefan, încă din anul <1665>, trei părți de sat⁸⁵;

În satul Puhăcenii, vecin cu Șerpenii, aceeași Safta Boul îi făcuse danie trei părți din sat lui Stamatie Hioti (Sacâzliul) mare postelnic, Todoscăi și coconilor lor. Ambele sate, Șerpenii și Puhăcenii erau situate, în ținutul Orheiului⁸⁶.

Stamatie Hioti (Sacâzliul) stăpâna întreaga seliște Manova din ținutul Sorociei, cu mori pe Nistru și pe pârâul satului, cumpărată de la Ștefan Boul, David din Zăloceni și Savin Hermeziul⁸⁷.

Satul Valea Besedcâi, ținutul Hotinului, în apropierea de moșia Oncăuți de pe Racovăț⁸⁸; Originea stăpânirii lui Stamatie Hioti (Sacâzliul) în acest sat nu este cunoscută.

Părți din satul Mogoșăști pe Vilna, ținutul Vaslui, Stamatie Hioti (Sacâzliul) le avea danie de zestre de la Gheorghe Ștefan și danie de la Hilotie și soția sa Mărica⁸⁹.

Majoritatea moșiilor erau populate. Mulți dintre țărani (vecini), au fost așezați cu concursul lui Stamatie Hioti (Sacâzliul). Astfel, zăpisiul din ianuarie 1663, „de la

⁸¹ Constantin A.Stoide, *Documente și regeste...*, nr.V, p.9.

⁸² CDM, vol.3, nr.1452, p.314.

⁸³ CDM, vol.3, nr.1455, p.314.

⁸⁴ CDM, vol.4, nr.11, p.26.

⁸⁵ Nicolae Iorga, *Studii și documente*, vol.4, nr.CVII; p.273-274; nr.CVIII, p.274-275.

⁸⁶ Nicolae Iorga, *Studii și Documente*, vol.4, nr.CVII, p.273-274, nr.CVIII, p.274-275. În 1665 Safta Boul dă lui Stamatie și Tudoscăi și „cuconilor” lor a treia parte din Șerpeni și a treia parte din Puhăcenii. La 1670, Safta Boul dă mărturie pentru a cincea parte din Șerpeni și a cincea parte din Puhăcenii care părți au fost date lui Stamatie în domnia soțului ei Gheorghe vodă Ștefan. Mai târziu, Safta revenind din străinătate și fiind „la bogată lipsă, și neavând altă nădejde de aiurile, nu mai cei mi-am luat aceste părți de ocină de la dumnealui postelnicul și li-am scos la vânzare”. Le cumpără același Stamatie postelnic pentru 350 lei.

⁸⁷ CDM, vol.3, nr.928, p.208, nr.930-931; L. T. Boga, *Documente basarabene*, 1930, vol.XI, nr.XVII, p.19-20.

⁸⁸ Gheorghe Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol.4, nr.LXVIII, p.60-62.

⁸⁹ CDM, vol.3, nr.1723, p.368, nr.2062, p.434.

Ion Dobrovăț și Gavril Rușăvăț și Ivașco, și Toma, scriind că de bunăvoia lor s-au sculat de unde au fost și au mersu în sat în Benești și s-au supus să fie ei vecini și ficiorii lor în veci postelnicului Stamat⁹⁰. Iar la 26 ianuarie 1671, este consemnată judecata dintre “vecinii din sat din Benești”, anume 23 capi de familie, care “s-au pârât de față acei oameni cu Alexandru și Ilie, fii răposatului Stamatie postelnic și s-au dovedit că sânt vecini de Benești și s-au certat cu bătai pentru vina lor”⁹¹.

Astfel, constatăm că majoritatea moșiilor, Stamatie Hioti (Sacâzliul) le obține datorită împământenirii, prin căsătorie cu Tudosca Boul. Relevant este și faptul că nu toate aceste moșii sunt de zestre Tudoscăi. O mare parte din ele sunt danii sau cumpărături de Stamatie Hioti (Sacâzliul) de la rudele și răzeșii Bouleștilor, situație care elucidează un aspect important referitor la modul și căile prin care boierii împământeniți în Țara Moldovei își puteau crea fonduri funciare. Cartografierea moșiilor lui Stamatie Hioti (Sacâzliul) și ale familiei sale, permite evidențierea tendinței și încercării acestuia de a restabili și menține integritatea fondului funciar al neamului Bouleștilor (**vezi harta anexată**).

În tabelul de mai jos am reprezentat, schematic, etapele și amploarea activității funciare a lui Stamatie Hioti (Sacâzliul). Tabelul este relativ, deoarece suntem siguri că nu reflectă în întregime acest proces, situație cauzată de caracterul fragmentar al documentelor referitoare la moșiile marelui postelnic. Suntem convinși că, pe parcurs, acest tabel va fi completat cu noi date obținute în urma identificării și valorificării altor surse istorice interne. În pofida lacunelor menționate, tabelul reflectă anumite tendințe de constituire a fondului funciar a marelui postelnic Stamatie Hioti (Sacâzliul), în special prin rotunjirea moșiilor unde dispunea de răzășie prin intermediul rudeniei cu neamul Bouleștilor.

Satul, seliștea	Danie, suprafața	Preț, aproximativ	Cumpărături	Preț, (lei)	Anul	Luna
Bozieni	0,5 de sat	300			1648	mai, 20
Benești	părți				1661	martie, 2
Oprișești	0,5 sat				1661	martie, 2
Băicani	părți				1661	martie, 2
Iași	case, 6 dughene, loc de 5 dughene	850			1661	mai, 20
Miroslava	vii				1661	
Săsăști			întreg	500	1662	
Manova			întreg	450	1663	februarie, 1
Benești	0,5 bătrân	150			1663	februarie, 25 (i. d.)

⁹⁰ Zamfira Pungă, *op.cit.*, p.235.

⁹¹ Ibidem, p.235.

Glăvănești	părți de ocină				1663	februarie, 27 (i. d.)
Vartici	2/5 din sat	150			1663	aprilie, 29 (martie)
Năfurdești	vie				1663	februarie
Cărâlcești	vie				1663	februarie
Năpăvă- dărești	prisacă				1663	februarie
Cetereni	a 4-a parte	150			1663	mai, 1
Benești			o vie	10 lei	1663	iulie, 26
Benești			1 bătrân	30 lei b.	1664	martie, 15
Benești			10,5 bătrân	20 lei	1664	martie, 15
Benești			a 4-a parte din sat	100 lei	1664	aprilie, 20
Vartici			a 11-a parte de moșie	150 lei	1664	mai, 22
Iași			case cu pivnițe și ogradă	300 lei	1664	decembrie, 18
Benești			vie cu pomet	20 lei	≈1664	
Crăiești	o parte	10			1665	februarie, 14
Iași			răscumpără niște dughene	100 lei	1665	martie, 20
Sopotinți	întreg	300			1666	februarie
Cotnari, Piscop			2 fâlci vie	140 lei	1666	martie, 1
Stroești	întreg	500			1666	mai, 1
Țigănești			a 3-a parte	150 lei	1666	decembrie, 4
Cotnar, Piscop			2 fâlci vie	120 lei	1666	decembrie, 21
Găureni	întreg	300			1666	
Dragomi- rești	¼ din s.	150			1667	martie, 21
Obârșia	2 părți	200			1667	martie, 30
Ghigoiești	1,5 părți	250			1667	martie, 30

Crăieși			1,5 pogon vie	20 lei b.		
Mogoșăști	loc de prisacă	20			1669	ianuarie, 21
Benești			o moșie	10 lei b.	1671	februarie, 5
Mogoșești			0,5 parte și 1 parte	pentru o datorie	1671	mai, 10
Valea Besedcâi	întreg	200			1669	decembrie, 20
Șerpeni	3 părți				1665	
Puhăceni	3 părți				1665	
Șerpeni			a 5-a parte	150 lei	<1670>	
Puhăceni			a 5-a parte	150 lei	<1670>	
Ciumcești			o treime	30 lei	1676	ianuarie, 30
Hoisești	jumătate					
Cropcești	jumătate, cu vii				1691 (î.d.)	martie, 20
Bologești			parte			
Total						
7 sate întregi și părți în 25 sate		3451		2870 lei băt.	1661- 1671	
stăpânirea funciară valora nu mai puțin de 6321 lei bătuți						

Referitor la structura moșiilor și a modului de administrare, se pare că Stamatie Hioti (Sacâzliul) era un boier întreprinzător (la 1661 obține șase dugheni și un loc de cinci dugheni, iar la 1671, pe acel loc de cinci dugheni se aflau deja șase dugheni), care își punea în valoare pământurile, indiferent de felul cum era exploatat: pentru cereale sau creșterea vitelor, mori, prisăci și nu în ultimul rând vii. Stamatie Hioti (Sacâzliul) avea moșii în unsprezece sate din ținutul Tecuci, ținut renumit prin podgoriile sale. Ne mai vorbind de Cotnari, unde acesta dispunea 4 fâlcii de vie la Piscop, într-o zonă unde se produceau cele mai alese și mai scumpe vinuri moldovenești. Din documentele de danie și de cumpărătură observăm că Stamatie Hioti (Sacâzliul) stpânea cel puțin șapte vii: câte două la Cotnari și Benești, câteva la Cropcești, câte una la Miroslava, Crăiești, Năfurdești, și Cărâlcești. Vii existau probabil și pe unele din celelalte moșii, fără să fie menționate în acte, atunci când se întocmea, în mod laconic, actul de cumpărare sau dăruire către marelui postelnic a cutării moșii, fără descrierea structurii acesteia. Cu această ocazie, trebuie de remarcat că, anume în perioadă domniei lui Eustratie vodă

Dabija a fost introdus un nou impozit, pogonăritul pe vii, considerat „obicei rău” de către contemporani. Impozitul a reprezentat o realizare proprie a acestui domn, și el originar din sudul Țării Moldovei, din ținutul Putna, deoarece știa din experiență personală că și cei mai săraci moșinași obțineau venituri serioase în urma cultivării viilor.

Referitor la prisăci, Stamatie Hioti (Sacâzliul) avea cel puțin cinci locuri de prisăci, la Manova, în stânca Nistrului, dispunea de două locuri, și câte un loc la Glăvănești, la Tecuci, Năpăvădărești, la Tecuci și la Mogoșești, pe Vilna (Vaslui). Știm că Stamatie Hioti (Sacâzliul) dispunea și de prisăci, este vorba de cele care aparținuse lui Vasile Gealalău, probabil undeva în apropierea Iașilor.

Vaduri de moară avea șapte: trei la Benești, pe apa Dobrotforului, câte unul la Săsăști, pe Tecuci, la Cetereni, pe Bahlui și la Dragomirești, pe pâraul Alb, două vaduri la Manova, unul pe Nistru și altul în pâraul satului. Morile de apă, ce funcționau pe apa Moldovei, la acea etapă, erau foarte profitabile, deoarece nu întâmplător documentele timpului consemnează numeroase cazuri de îndelungate și complicate pricini pentru mori, chiar și dintre marii boieri.

Livezi (pomete), aflate în stăpânirea lui Stamatie Hioti (Sacâzliul) aflăm menționate doar la Benești. Fânațele sunt amintite câte unul la Benești, Glăvănești, Cetereni și Crăiești.

Or, în acest context, trebuie să remarcăm că secolul al XVII-lea se caracterizează prin evidențierea din răzășie a moșiei marilor boieri și inițierea exploatarei calitative a moșiilor. Boierii nu se limitează doar la zeciuiala („de a zecea”) ridicată de pe părțile de moșii date în folosință țăranilor (vecinilor). Necesitățile financiare îi impun să-și concentreze atenția asupra modului de valorificare a moșiilor. Este perioada când boierii, în știință de cauză, în actele de vânzare-cumpărare a moșiilor, notează minuțios toate componentele acestora: vii, livezi, prisăci, mori etc. Din cele expuse mai sus, constatăm că nici Stamatie Hioti (Sacâzliul) nu rămâne indiferent în fața acestor procese istorice, mai ales că provenea dintr-un neam de greci cu tradiție negustorească, iar el însuși dispunea de mai multe dugheni în Iași, fapt care confirmă apartenența acestuia la „boierimea de tip nou” („noua boierime”).

În concluzie, trebuie să remarcăm că la ascensiunea lui Stamatie Hioti (Sacâzliul) un rol deosebit de important l-au avut relațiile de rudenie, de care uneori, marele stolnic, apoi marele postelnic, s-a folosit în mod machiavelic. Fiind din casa lui Vasile vodă Lupul, Stamatie Hioti (Sacâzliul) s-a bucurat din plin de avantajele acestei situații. Și, în momentul când pozițiile neamului Coci au slăbit, Stamatie Hioti (Sacâzliul) se va distanța de vechea casă domnească, alăturându-se rebelului logofăt Gheorghe Ștefan, cu care se înrudea din partea soției sale, Tudosca Boul.

De fapt, rațiunea de politician și diplomat a lui Stamatie Hioti (Sacâzliul), a dominat asupra relațiilor de rudenie. De aceea, mai târziu, marele postelnic se va dezice și de Gheorghe vodă Ștefan, intrând în slujba lui Gheorghe vodă Ghica. În alt mod gândea, Ștefan vodă Lupul, care în întreaga sa domnie își menține ruda „trădătoare” în mazălie, fiind totuși maleabil cu el.

Profitând de originea greacă și relațiile, inclusiv de rudenie, ce le avea la Constantinopol, a contribuit la ridicarea în scaun a lui Eustratie vodă Dabija și Gheorghe vodă Duca, în ale căror domnii a fost sfetnic de taină.

Deși descendenții săi s-au aflat în dregătorii importante (Ilie Stamatie paharnic iar Alexandru Stamatie comis), ei n-au avut influența de care s-a bucurat părintele lor.

Ramura Stămățeștilor ce descindea din Ilie Stamatie s-a stabilit în Țara Românească, iar cea a lui Alexandru Stamatie, nu ne este cunoscută.

Examinarea vieții și activității marelui postelnic Stamatie Hioti (Sacâzliul), evident în limita în care ne-au permis sursele istorice disponibile, ne permite să constatăm că procesul de împământenirea este un fenomen complex, care demarează prin stabilirea unor relații de rudenie dintre alogeni și autohtoni, fiind urmat de alte etape, cum ar fi evidențierea neamurilor noi, menținerea sau dispariția acestora în viața social-economică și politică a țării, accesul la fondului funciar sau crearea acestuia în baza obiceiului răzășiei, urmat de ruperea ulterioară de vechea răzășime.

Împământenirea este un proces al cărui durată este determinată direct de calitățile și capacitățile de integrare socială a noului venit. În acest sens, Stamatie Hioti (Sacâzliul) este un model clasic al procesului de împământenire a boierimii străine în mediul mării boierimi, soldat cu integrarea acestuia și a neamului său în elita Țării Moldovei. Simpla evidențiere a înrudirii acestuia cu Vasile vodă Lupul, și a descendenților săi cu neamul domnesc Cantemireștilor este relevantă în această ordine de idei.

Adenda

Având în vedere că, grație aspectului antroponimic, poate să apare întrebarea firească despre existența sau inexistența legăturilor de rudenie dintre Stamatie Hioti (Sacâzliul) și neamul scriitorului Constantin Stamati, considerăm necesar să ne oprim puțin atenția și asupra acestui subiect. Astfel, în dosarul, depozitat în Arhiva Națională a Republicii Moldova, privind noblețea familiei basarabene Stamati, se păstrează un document interesant care, se pare că întrunește cele mai multe informații de ordin istorico-genealogic ce țin de proveniența acestui neam. Cu toate că acest document, întocmit în limba rusă, a mai fost publicat, în varianta tradusă în limba română⁹², totuși, credem necesar și nelipsit de interes să prezentăm varianta originală a acestuia, inedită din câte cunoaștem.

„ВАШЕ ИМПЕРАТОРСКОЕ ВЕЛИЧЕСТВО ГОСУДАРЬ ВСЕМИЛОСТИ-ВЕЙШИЙ

Грамотой от 27-го ноября 1612 года предок наш Иоанн Козма за свои многочисленные заслуги был возведен Гавриилом – князем Семиграда и Валахии, части Венгрии и Секлеров в дворянское достоинство. Дворянство было пожаловано Иоанну Козме вместе с женой его Мерцией потомственно и имения его были признаны рыцарскими. Происхождение наше от Иоанна Козмы вполне подтверждается почтительнейше представляемой при сем нашей родословной и другими прилагаемыми документами, а равно показаниям сведущих лиц.

Происхождение это таково: Иоанн Козма имел сына Стефана, отца Андрея Козмы; от этого последнего родился сын Гавриил Козма, который был женат на Анице, дочери Ангела, от сего брака последовало рождение сына Гавриила Козмы – Василия. По смерти Гавриила Козмы вдова его вышла вторично замуж за Феодора Тодора Чуре, который усыновил Василия Козму и передал ему свою фамилию. Василий Чуре Козма был женат на Марии – дочери Урсакия Давидела и имел сына Тудуракия, Феодора Чуре, отца нашего

⁹² Eufrosinia Dvoicenco, *Viața și oprea lui C. Stamati. Contribuțiuni după izvoare inedite*, București, 1933, p.152-154.

родного прадеда Фомы Феодоровича Чуре-Стамати. Еще до присоединения Бессарабии к Российской Империи Фоме Феодоровичу Чуре была присвоена еще другая фамилия – Стамати, также дававшая ему привилегию дворянского происхождения,

В силу особого влечения ко всему греческому, влечению охватившему в то время Бессарабское и Молдавское дворянство, прадед наш часто или преимущественно употреблял только вторую свою фамилию, под которой и был более известен. По этой причине при присоединении Бессарабского Края к Российской Империи, наш прадед, Фома был записан в книгу дворянства только под фамилией Стамати. Однако при жизни покойного отца нашего Константина Константиновича сына Константина Фомича полная фамилия Стамати-Чуре неоднократно упоминалась в официальных документах и под этой двойной фамилией мы числимся в списке дворянских родов Бессарабии. Таким образом устанавливается принадлежность наша к древнему боярскому или дворянскому (нобили) роду, исходящему от родоначальника нашего Иоанна Козмы. Как в силу своего происхождения, так равно и по положению своему, потомки Иоанна Козмы имели право именоваться Баронами и один из правнуков Иоанна Козмы как это видно из объяснений к вышеназванной родословной, а именно: Георгий Козма в действительности и именовался бароном. Однако повидемому, не все потомки Иоанна Козмы успели воспользоваться этим своим правом и, между прочим, прадед наш Фома Феодорович Чуре-Стамате при присоединении Бессарабии к Российской Империи, хотя и был записан в число древнейших дворянских родов, но без наименования его по праву принадлежавшим ему титулом – барона.

С того времени покойный дед и отец наш, а затем и мы сами, руководимые единственно лишь чувством скромности не возбуждали ходатайства о даровании нам названного титула, памятуя, что славное русское дворянство гордится не столько верной ПРЕСТОЛУ ВАШЕГО ИМПЕРАТОРСКОГО ВЕЛИЧЕСТВА и горячо любимой родине. Однако, сердечное наше желание всегда было таково, чтобы русская линия нашего рода не была бы умалена в своем достоинстве по сравнению с линией Семиградской (Трансильвании) и было бы возвышена наравне с сей последней.

Со времени присоединении Бессарабского Края к Российской Империи. Наша семья безраздельно и всей душой тяготеет к святой Руси, превыше всего почитая верность и преданность Престолу Русскому и ныне по случаю ста лет со дня столь радостного для Бессарабии события, мы решаемся повергнуть к стопам ВАШЕГО ИМПЕРАТОРСКОГО ВЕЛИЧЕСТВА, настоящее наше всеподданнейшее ходатайство, умоляя ВАШЕ ИМПЕРАТОРСКОЕ ВЕЛИЧЕСТВО всемилостивейше даровать верноподданному роду Стамати право впредь именоваться титулом баронов с восстановлением и присоединением фамилии Чуре.

Таковая ВАШЕГО ИМПЕРАТОРСКОГО ВЕЛИЧЕСТВА ЦАРСКАЯ милость светлым лучем величайшей радости озарит сердце преданнейших слуг ВАШЕГО ИМПЕРАТОРСКОГО ВЕЛИЧЕСТВА и явится знамением ВЫСОЧАЙШЕГО к нам благоволения. ВАШЕГО ИМПЕРАТОРСКОГО ВЕЛИЧЕСТВА верноподданнейшие:

Дворянин Георгий Константинович Стамати, дворянин Владимир Константинович Стамати, дворянин Михаил Константинович Стамати”⁹³.

Vedem că se insistă asupra faptului că inițial numele de neam al Stămățeștilor ar fi fost Cozma: la 27 noiembrie 1612, principele Ardealului Gabriel Bathory, recunoaște noblețea unui Ioan Cozma, care a fost strămoșul Stămățeștilor basarabeni din secolul al XIX-lea. Apoi, conform tradiției de familie, unii din descendenții acestuia își schimbă numele de neam în Ciure, iar mai târziu, în secolul al XVIII-lea, în Stamati. Cercetătorii neamului Stamati și biografii lui Constantin Stamati au remacat mai multe inexactități în spița genealogică ce reiese din informațiile oferite de prezentul document. Cu toate acestea, nu exista temeiuri de a pune la îndoială înrudirea Stămățeștilor din secolul al XIX-lea cu personajele menționate în document, având în vedere faptul că, existența reală a celor mai mulți dintre ei, este confirmată de sursele istorice.

Documentul în cauză provoacă suspiciuni doar în ceea ce ține de succesiunea generațiilor, fapt ce își găsește explicație în interpretarea greșită a documentelor de familie, în condițiile insuficienței de documente și informații în vederea alcătuirii unei spițe genealogice integrale. În același timp, putem admite și existența unor motive pur subiective, ce au determinat abateri, cu bună știință, de la realitate.

Este cunoscut și faptul că, deseori, reprezentanții unor familii nobile, cu un arbore genealogic nu atât de impunător, erau autorii unor false genealogii. În acest mod ei urmăreau să coboare cât mai adânc posibil rădăcina neamului lor, pentru a putea fi de rând cu vechile familii aristocratice, în ceea ce privește cinstea și onoarea. Alții utilizau cu același succes pseudogenealogiile pentru a obține noi privilegii sau de ascensiune pe scara ierarhică a societății.

În fine, trebuie să subliniem faptul că, deocamdată, n-am identificat existența vreoa unei legături de rudenie dintre personajele indicate, în documentul prezentat mai sus, în calitate de strămoși a Stămățeștilor din secolul al XIX-lea și neamul lui Stamatie Hioti (Sacâzliul).

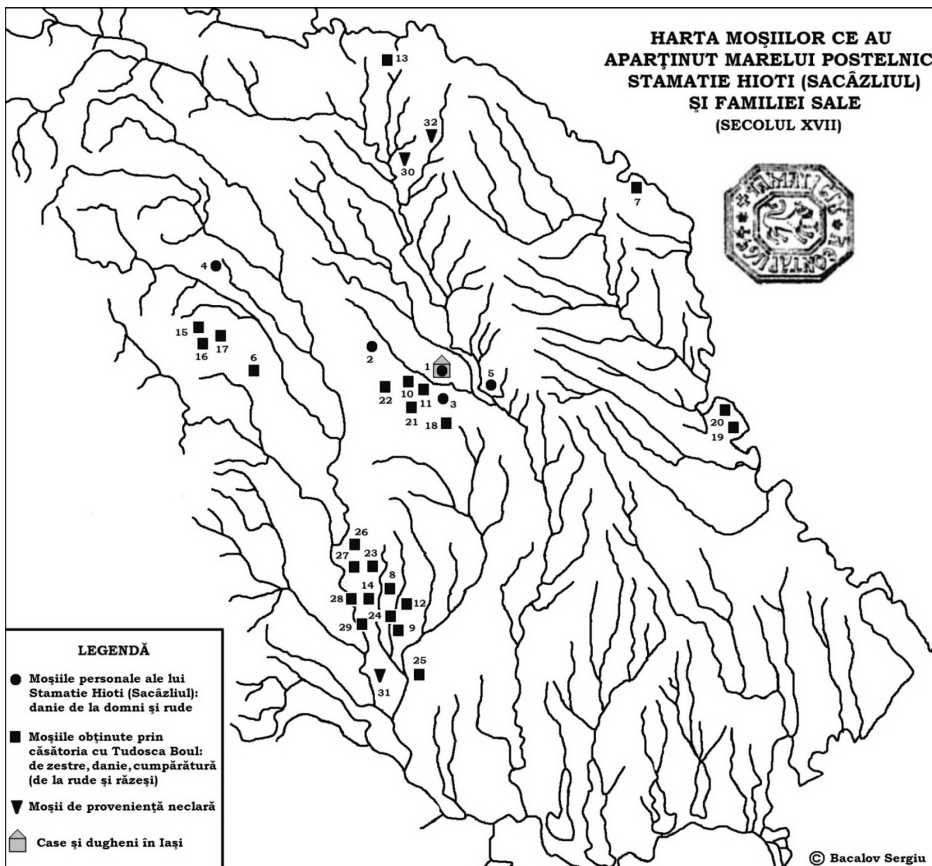
Trebuie să menționăm că, în familiei scriitorului basarabean circulau mai multe legende referitoare la proveniența neamului Stămățeștilor. Izvoarele acestor legende, probabil, se află în tentativele Stămățeștilor de a explica etimologic forma numelui neamului lor. Acestea fac trimitere la etapa ardeleană a istoriei strămoșilor Stămățeștilor din secolul al XIX-lea. În una din ele, calitate de subiect central figurează Alexandru Stamati, reprezentantul unei vechi și nobile familii florentine, care s-a stabilit cu traiul în Transilvania⁹⁴. Această legendă comportă unele indicii referitoare la înrudirea dintre Stămățeștii basarabeni și neamul lui Stamatie Hioti (Sacâzlea): 1) numele legendarului strămoș ardelean al Stămățeștilor basarabeni este identic cu cel

⁹³ Arhiva Națională a Republicii Moldova, fond 88, inventar 2, dosar 369, filele 130-132.

⁹⁴ Eufrosinia Dvoicenco, op. cit., p.6-11; „pretind că neamul Stămățeștilor ar fi provenit din Florența, unde purta numele de „St. Amatti”. În secolul al XVI-lea, o ramură din această familie emigrând în Ungaria, unul din ei – Timoteus – ar fi intrat în serviciul regelui Ungariei”, „de atunci și ia forma numelui „Stamati”. Fiul acestui nobil – Alexandru – s-ar fi îndrăgostit de o țărăncă româncă din Ardeal cu care s-ar fi căsătorit. Înstrăinându-se și așezându-se printre țărani, s-a făcut și el țăran, schimbându-și religia și făcându-se ortodox, lucru pentru care lumea i-ar fi dat porecla „Stramatură”. Ar fi avut doi fii, dintre care unul ar fi fost mitropolitul Iacob” Stamati, p.8; Gheorghe Bezviconi, Din trecutul nostru, An IV, Nr.33-34, aprilie-iulie 1936, p.91, solicitând informații „la Biblioteca Națională și la Arhivele Statului din Florența” referitor la familia florentină St. Amatti, i se comunică că o „asemenia familie nu este cunoscută”.

al unui fiu al lui Stamatie Hioti (Sacâzlea): Alexandru Stamatie comisul. Având în vedere că Alexandru Stamatie comisul, la un anumit moment, nu mai este atestat de documentele interne ale Țării Moldovei, putem presupune că acesta a părăsit țara și s-a stabilit, spre exemplu, în Ardeal. În sprijinul acestei presupunerii vin următoarele aspecte: a) părintele comisului, Stamatie Hioti (Sacâzlea) avea relații de prietenie solide în mediul nobilimii din Transilvania, mai ales că cunoștea la perfecție limba maghiară, fapt care vine să întărească ipoteza noastră; b) descendența cunoscută a lui Ilie Stamatie, fratele comisului, a trecut cu traiul în Muntenia, deci a mai existat în neamul lui Stamatie Hioti (Sacâzlea), un precedent asemănător.

2) Pretinsa origine florentină strămoșilor lui Alexandru Stamatie, legendarul strămoș al Stămățeștilor basarabeni, își poate găsi confirmare în faptul că Stamatie Hioti (Sacâzlea) era originar de pe insula Hios, din Marea Egee. Cu această ocazie trebuie să atragem atenția asupra faptului că republicile italiene Geneva și Veneția, în evul mediu, au fost prezente efectiv pe insulele din arhipelagul egeean (Creta, Eubea, Naxos, Lesbos etc.), inclusiv pe Hios. Odată cu încadrarea Arhipelagului în cadrul Imperiului Otoman, multe neamuri italiene (genoveze și venețiene) n-au părăsit noua lor patrie, treptat integrându-se în mediul populației grecești (un caz identic îl reprezintă neamul Ruset (Rosetti)). Putem admite faptul, în calitate de ipoteză de lucru, că Stamatie Hioti (Sacâzlea) era originar dintr-o asemenea familie italiană grecizată. Urmează ca în perspectivă, investigațiile ce vor fi întreprinse în această direcție, să confirme sau să infirme această ipoteză.

Comentarii la *Hartă moșilor ce au aparținut lui Stamatie Hioti (Sacâzliul) și familiei sale (secolul XVII)*

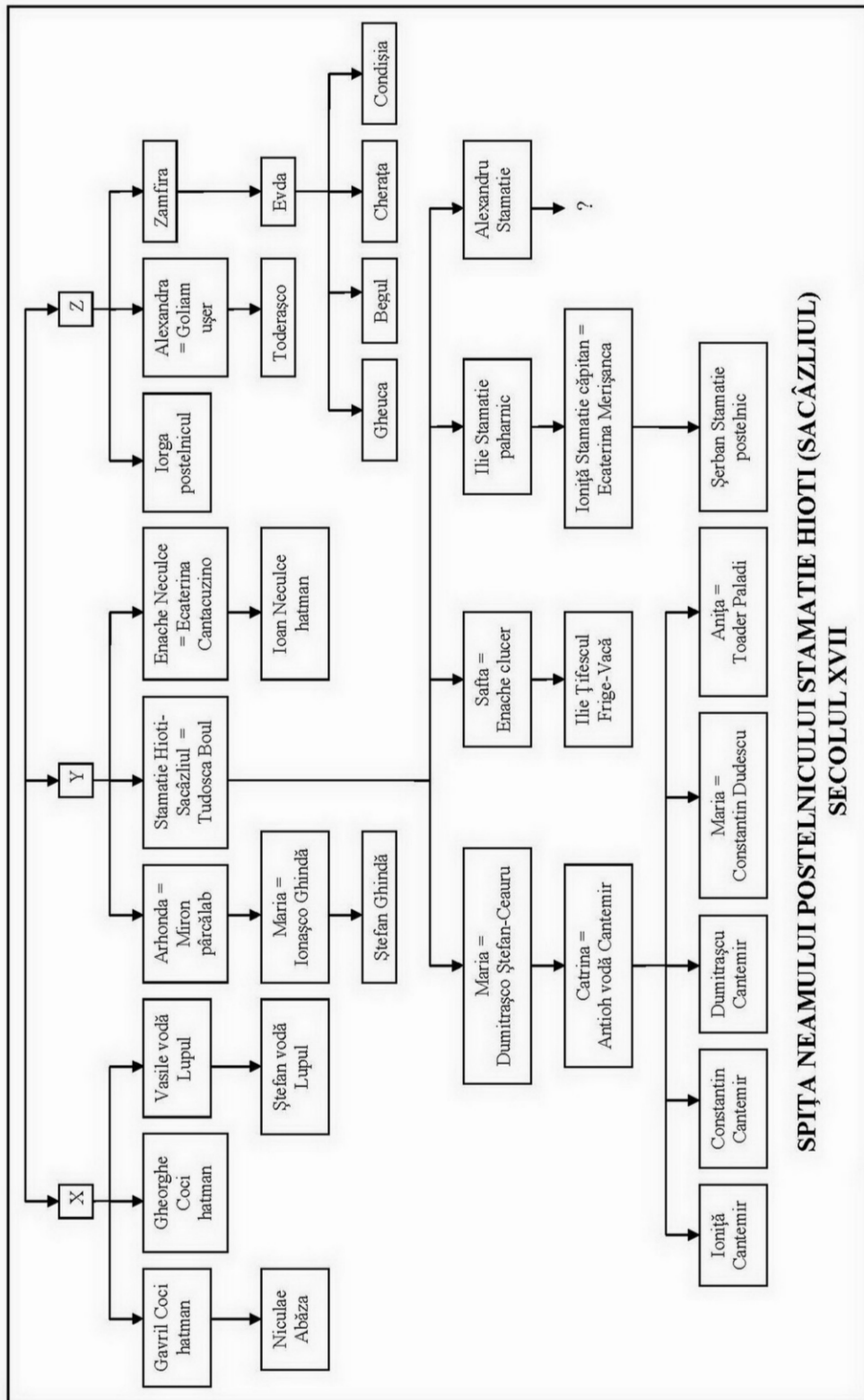
a) *Moșii personale ale lui Stamatie Hioti (Sacâzliul), danii domnești sau danii rudelor din casa Coci*: **1.** târgul Iași; **2.** *Cotnari*, târg în ținutul Hârlău, actualmente localitate urbană în județul Iași; **3.** *Miroslava*, actualmente suburbie a orașului Iași; **4.** *Stroiești*, sat în ținutul, actualmente județul, Suceava, se află la sud vest de orașul Suceava, între satele Ilișești, Zăhărești și Vâlcelele; **5.** *Găureni*, sat pe malul stâng al Prutului, ținutul Iași, în prezent dispărut, între Ungheni, Ciumești, Folfăești, Mânzești.

b) *Moșii obținute grație căsătoriei cu Tudosca Boul*: de zestre, danii, cumpărături de la rude și răzeși: **6.** *Bozieni*, ținutul Neamț, actualmente județul Neamț, pe Valea Neagră, acum și-a păstrat numele doar Bozienii de Sus, între Budești, Baratca, Certieni și Ruginoasa; **7.** *Manova*, situată la ținutul Soroca, actualmente satul Bursuc, raionul Florești, situat pe malul Nistrului, între Cot, Salcia și Japca; **8.** *Benești*, ținutul Tecuci, actualmente județul Bacău, pe Dobrotfor, între satele Belciuneasa, Crăiești și Gura Crăiești; **9.** *Glăvănești*, ținutul Tecuci, pe Zeletin, județul Bacău, între satele Frumușelu, Răzeșu, Poiana, Căbești și Podul Turcului; **10.** *Vartici* și **11.** *Cetereni*, ambele aflate în ținutul Cărligătura, pe apa Bahluiului, undeva în apropierea Hoiseștilor; **12.** *Crăești*, ținutul Tecuci, județul Bacău, pe Pojorâta, afluent al Dobrotforului, între satele Benești, Gura Crăiești, Oprișești și Stănișești; **13.** *Sopotinți*, ținutul Hotin, actualmente probabil, satul Șebutinți, regiunea Cernăuți, între Culișovca, Selișce și Romancovți; **14.** *Țigănești*, ținutul Tecuci, județul Bacău, pe Berheci, între Vultureni, Bosia, Dădești și Reprivăț; **15.** *Dragomirești* din ținutul Neamț, pe Valea Albă, județul Neamț, între Unghi, Dușești și Hlăpești; **16.** *Obârșia* și **17.** *Ghigoești*, ambele în ținutul Neamț, la obârșia pârâului Valea Neagră; **18.** *Mogoșești*, ținutul Vaslui, pe Vilna, nelocalizat cu precizie; **19.** *Șerpeni*, raionul Anenii-Noi, pe malul Nistrului, între Puhăceni și Speia; **20.** *Puhăceni*, raionul Anenii-Noi, pe malul Nistrului, între satele Delacău și Șerpeni; **21.** *Hoisești*, actualmente județul Iași, localitate pe Bahlui, lângă Podul Iloaei, Dumești și Letcani; **22.** *Ciuncești*, ținutul Cărligătura, în apropiere de Târgul Frumos, nelocalizat cu precizie. **23.** *Oprișeni*, sat în ținutul Tecuci, actualmente județul Bacău, pe Zeletin, între Crăiești, Burdusaci, Tochilea și Movilița; **24.** *Băicani*, sat în ținutul Tecuci, actualmente județul Bacău, pe Zeletin, lângă Glăvănești; **25.** *Cropcești*, ținutul Tutova, lângă Grădinari, Deochiați, Cărlomănești, Osiiaci; **26.** *Năfurdești*, **27.** *Cărâlceștii*, **28.** *Năpăvădăreștii*, **29.** *Bologești*, toate patru în ținutul Tecuci, nelocalizate cu precizie.

c) *Moșii cu proveniență neclară*: **30.** *Valea Besedcâi*, ținutul Hotin, în apropierea de moșia Oncăuți de pe Racovăț; **31.** *Săsăști*, ținutul Tecuci, în apropiere de târgul Tecuci; **32.** *Vertiporoh*, ținutul Hotinului.

Summary

For Moldavia, in the seventeenth century, we see a large influx of Christian population, originating from the Balkan provinces of the Ottoman Empire. Many of the newcomers became part of Moldovan boyars. The phenomenon was conditioned by „naturalization”, which guaranteed obtaining all rights and privileges of a Moldovan noble; the process was called - prevalent, and consisted in the kinship of allogeneic boyar families with the autochrone ones. A classic example of this is the biography of the great seneschal Stamatia Hioti (Sacâzliul), an outstanding and highly influent personality within the Moldovan boyars environment, who, by his activity, determined many important moments in Moldovan history.

Vladimir Artamonov*, Valentin Constantinov**

ÎNCERCAREA DE TRECERE A LUI DIMITRIE CANTEMIR SUB PROTECTORAT AUSTRIAC ÎN ANUL 1715¹

Personalitatea și opera lui Dimitrie Cantemir trezesc în continuare vii dezbateri în mediile științifice, iar investigațiile specialiștilor sunt departe de a fi epuizat subiectele legate de ilustrul nostru pământean. Arhivele din diferite țări mai păstrează multe necunoscute destul de interesante privitor la viața și activitatea lui Dimitrie Cantemir în Imperiul Rus. În acest studiu intenționăm să ne oprim asupra unui subiect, care deși a fost semnalat de ceva vreme² nu s-a bucurat deocamdată de un studiu aparte, deși îl merită cu prisosință. Firește că un asemenea subiect nu putea fi abordat în perioada de glorie a Uniunii Sovietice din cauza delicatității lui. Cu puțin timp înaintea destrămării Uniunii Sovietice, informația despre intenția lui Dimitrie Cantemir de a schimba protectoratul rusesc cu cel austriac a fost pusă la dispoziția cercetătorilor³. Scurta mențiune despre intenția lui Cantemir de a părăsi Rusia în anul 1715 și de a-și propune serviciile sale Imperiului Habsburgic va fi preluată de către Victor Țvircun și inclusă în mai multe studii și articole privitoare la aflarea lui Dimitrie Cantemir în Rusia⁴.

* **Vladimir Artamonov**, doctor în istorie, cercetător științific superior la Institutul de Istorie al Rusiei.

** **Valentin Constantinov**, doctor în istorie, cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

¹ Studiu elaborat în cadrul Programului de Stat „Dinastia Cantemireștilor polifonismul preocupărilor științifico-artistice”, coordonatorul programului acad. - Andrei Eșanu.

² Încă în anul 1973, când în URSS era serbat jubileul de 300 de ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir, unul dintre autorii articolului, Vladimir Artamonov, în vizită la Directorul de atunci a Institutului de Istorie a AȘ URSS, membru – corespondent P.V. Volobuev, i-a amintit de încercarea lui Cantemir de a trece din protectorat rusesc în cel austriac, deși acest plan a fost descoperit cu doi ani înainte, în 1971, la care Volobuev a întrebat, „dar hotărârea de a serba jubileul lui Cantemir – e corectă?”. „Desigur, e corectă”, i-a răspuns Artamonov.

³ В.А.Артамонов «Россия и Речь Посполитая после Полтавской победы (1709-1714)». М., «Наука». 1990, p.98: „Cantemir după catastrofa de la Prut nu a renunțat la gândul de a elibera țara de sub turci. Ținând seama de imposibilitatea Rusiei în timpul apropiat să deschidă din nou un front în Balcani, el a început să conteze pe habsburgi. Solul (corect *rezidentul*) austriac în Rusia O. Pleier a fost rugat să-l ajute să ajungă în Transilvania și apoi în Viena, acolo să primească de la împărat titlul de cneaz al „Sfântului Imperiu Roman” și a promis ca în calitate de vasal austriac să ridice din nou Moldova împotriva otomanilor: O.Pleier din Petersburg în Viena 27 mai 1715 – RGADA, F.32, op.5, d.7, f.30-31. Legăturile politice neîntrerupte ale lui Cantemir cu Moldova și Stambulul, unde se aflau agenții lui secreți, trezeau bănuiele guvernului rus”. (traducerea din limba rusă Valentin Constantinov).

⁴ В. Цвиркун, *Легенды и вымыслы о жизни и деятельности Димитрия Кантемира в России*, în „Revista de Istorie”, 1994, nr.2, studiu reluat în Idem, *Vitralii*, Chișinău, 2006, p.116-125, 124-125; *Димитрий Кантемир. Краткое жизнеописание*, în *Vitralii*, p.154-195, p.181; *Dimitrie Cantemir în Rusia*, în *Dinastia Cantemireștilor*, Chișinău, Ed. Știința, 2008, p.227-243, p.234; *File din istoria vieții și activității politice a lui Dimitrie Cantemir*, Chișinău, Editura Cartdidact, 2009, p.43. Totuși în actul pe care îl vom propune mai jos nu se pune accent pe faptul că „monarhul rus i-a creat lui Dimitrie Cantemir astfel de condiții ce-l lipseau de posibilitatea de a părăsi țara sau de a intra în relații

Așadar, actul pe care îl propunem celor interesați de activitatea lui Dimitrie Cantemir se păstrează în Arhiva Rusă de Stat a Actelor Vechi (RGADA), fondul 32, opis 5, unde se păstrează fotocopiile și expunerile dactilografiate ale documentelor în limba germană din fondul „Rusia” a Arhivei de Stat din Viena (Haus- Hof- und Staatsarchiv). Copierea s-a produs în timpul ocupației sovietice a Austriei, dar până în prezent aproape că n-a fost folosită de istorici. În fond se conțin instrucțiunile cinurilor superioare ale habsburgilor către solii și rezidenții din Rusia, Europa de Vest și Centrală și de asemenea rapoartele diplomaților austrieci din Londra, Berlin, Hamburg, Moscova, Sankt Petersburg ș.a. Cele mai importante materiale sunt paginate și descrise amănunțit, uneori cu citarea exactă, mai puțin importante pe scurt (iar uneori numai menționate). La unele părți din acte sunt întâlnite mențiunile persoanelor de arhivă care au realizat această muncă imensă: Dr. T. Borodajkewicz. Wien I., Jakobergasse, 4.

Pentru istoricii care se ocupă de această perioadă foarte interesantă este descrierea a unei vizite secrete în Petersburg a lui Dimitrie Cantemir din 16 (27) mai 1715 la rezidentul austriac din Sankt Petersburg O.Pleier⁵. Originalul manuscris al acestui raport se află în Departamentul Rusia a Cancelariei imperiale de curte a Arhivei din Viena (Abteilung Reichshofkanzlei: Russland. Fasz. 9 (II). 1715. Fol.40-43). Prezentarea aceluiași material în limba germană contemporană în RGADA, F. 32, opis 5. Dosar 7, filele 30-31. În acest dosar se mai află descrierile actelor pentru 1713-1716 între care instrucțiunile solului în Rusia din 1709 baronului de proveniență cehă G.V. Velcik (1665-1730), tratativele despre alianța defensivă ruso-habsburgică, despre activitatea misiunii catolice în Rusia, despre tratamentul lui Petru cel Mare în Karlsbad ș.a.

După înfrângerea armatei ruse pe Prut pe 8-10 iulie 1711⁶, Dimitrie Cantemir împreună cu familia, o parte din boierii moldoveni și o parte din armată a plecat în Rusia. Adaptarea la noile condiții li s-au dat moldovenilor, care au pierdut în țara lor totul, destul de greu. Exista o nemulțumire pe guvernul lui Petru care le-a oferit mult mai puțin din câte au sperat ei să obțină în Rusia. Situația creată era una complexă și complicată. Deja în august 1711, Cantemir și o parte a boierilor moldoveni rugau să fie „lăsați în țara lor”⁷. Petru cel Mare prețuindu-l pe Cantemir se străduia să-l țină în Rusia. În plus, el era un personaj foarte important în cazul unui viitor conflict cu Turcia. Totuși, campania de la Prut deschidea o stare de conflict între cele două imperii: Otoman și Rus, care va dura până în anul 1713 și care va prejudicia situației Rusiei în bazinul Mării Negre⁸.

deschise sau ascunse cu cârmuitorii țărilor europene” (V. Țvircun, *File din istoria vieții și activității politice a lui Dimitrie Cantemir*, p.43 – idee întâlnită și în celelalte studii și articole prezentate mai sus).

⁵ Otto Anton von Pleier între 1692 și 1718 a fost reprezentantul Austriei pe lângă curtea rusă.

⁶ Despre bătălia de la Stănilești din 1711 vezi.: Мышлаевский А. З. *Война с Турцией 1711. Прутская операция*, СПб, 1898; Kurat A.N. *Prut Seferi ve Barişi (Expediția și pacea de la Prut)*. Ankara, 1951-1955. t. 1-2; Kurat A.N. *Der Prutfeldzug und der Prutfrieden von 1711 // Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*. München, Neue Folge. Bd. 10. Heft 1; Водарский Я.Е. *Загадки Прутского похода Петра I*. М., 2004; Цвиркун В.И. *У истоков русско-молдавского боевого содружества // Țvircun V. Vitralii – Витражи*. Chișinău, 2006. C.37-43

⁷ Б.П.Шереметев – Г.И.Головину 23 августа 1711 г. // РГАДА. Ф.89. Оп.1. 1711 г. Д.12. Л.19

⁸ В. А. Артамонов, *Россия и Речь Посполитая после Полтавской победы (1709-1714)*, p.132-142.

Situația lui Dimitrie Cantemir în Rusia va fi direct legată de relațiile ruso-otomane, dar și de durata Războiului Nordic, care va fi o prioritate pentru Petru cel Mare și care-l va ține departe de alte zone care prezentau interes pentru statul rus. Atâta timp cât dura războiul cu suedezi, Rusia nu-și putea permite acțiuni active pe alte fronturi. De aceea, direcția sudică în politica rusească a fost abandonată pentru cea prioritară – ieșirea la Marea Baltică. Totuși, asta nu însemna că Petru cel Mare ar fi fost de acord să renunțe la serviciile și cunoștințele lui Dimitrie Cantemir cu atât mai mult cu cât nimeni nu știa cât timp va dura Războiul Nordic și nici în ce clipă Rusia s-ar putea reimplica în problema orientală. Pe de o parte, Dimitrie Cantemir trebuia păstrat pentru nevoile ulterioare ale Imperiului Rus, pe de alta însă, prezența și activitatea lui în Rusia nu trebuia să aducă prejudicii relațiilor ruso-otomane, cel puțin atâta timp cât ar fi durat Războiul Nordic⁹.

Dimitrie Cantemir niciodată nu a renunțat de la eliberarea țării sale de sub turci. Deja în noiembrie 1711, în Viena primeau raportul lui din care reieșea că țarul nu va respecta pacea cu turcii. Consilierul de taină și solul rus de la curtea împăratului considerau aceste intervenții ale fostului domn al Moldovei ca o încălcare a politicii lui Petru cel Mare¹⁰.

Ținând cont de imposibilitatea Rusiei din cauza Războiului Nordic să lupte din nou în Balcani, Cantemir a transferat miza pe habsburgi. Orgoliile, ambițiile și așteptările lui Cantemir erau departe de a se conforma cu situația în care se afla la acel moment în Rusia. Începând cu a doua jumătate a anului 1711, autoritățile ruse îl somează pe Cantemir să renunțe la activitățile lui individuale care puteau aduce prejudicii situației Rusiei în raporturile sale cu Imperiul Otoman în primul rând¹¹. În acest context, în istoriografie s-au vehiculat diferite opinii cu privire la plecarea lui din Harcov în anul 1712. Dacă Ștefan Ciobanu considera că aceasta s-a datorat dorinței fostului domn al Moldovei¹², N.Ciachir a pus-o pe seama acțiunilor lui B.P.Șeremetiev, care l-a convins pe țarul rus că aflarea lui Cantemir la Harcov destabilizează situația în raporturile ruso-turce¹³. Coroborând această informație cu cea conform căreia, Petru era de acord să facă orice concesii numai ca să scape de război pe două fronturi¹⁴, reiese că ipoteza lansată de istoricul român este foarte plauzibilă. În același timp, nu credem că putea fi vorba de folosirea cunoștințelor lui Cantemir în problema orientală¹⁵ cu atât mai mult că în primii ani de aflare a lui Dimitrie Can-

⁹ Otomanii au făcut numeroase presiuni asupra Imperiului Rus obținând numeroase cedări din partea rușilor. Însuși Petru cel Mare susținea că este gata să semneze orice pace i-ar propune turcii numai ca să-i separe pe aceștia de suedezi și să primească mână liberă la Marea Baltică (*Ibidem*, p.141).

¹⁰ Scrisoarea lui I. H. Urbich din Viena în noiembrie 1711: RGADA, F.32, op.1, d.4, f.183.

¹¹ În 1712, Șafirov, solul rus de la Constantinopol, scria: „что бывшего господаря Кантемира надобно взять из Харькова куда-нибудь подальше, чтоб неприятели не знали, где он, и не внушали Порте ничего противного о царском величестве” (Pe fostul domn Cantemir trebuie luat din Harkov undeva mai departe, ca dușmanii să nu știe unde-i și să nu insuflă Porții nimic împotriva înălțimii imperiale). Соловьёв С.М. *История России с древнейших времён*, М., 1962. Кн.8. С.402.

¹² Ștefan Ciobanu, Dimitrie Cantemir în Rusia, București, 1925, p.12.

¹³ N. Ciachir, Cu privire la activitatea politică desfășurată de Dimitrie Cantemir în Rusia (1711-1722), în „Revista Arhivelor”, 1973, nr.3, p.456-457.

¹⁴ В.А. Апрамонов, *op.cit.*, p.141.

¹⁵ Idee lansată de Victor Țvircun: *Легенды и вымыслы...*, reeditat în *Vitralii*, p.124 și *File din istoria vieții și activității politice a lui Dimitrie Cantemir*, p.42.

temir în exil fostul domn al Moldovei nu va ocupa funcții în aparatul de stat al Rusiei. Cantemir va primi funcții importante tocmai atunci când se încheia Războiul Nordic¹⁶, iar Petru a plănuț campania din Persia. Totodată sunt cunoscute numeroase cereri ale lui Dimitrie Cantemir în care el ruga să-i fie date funcții de stat în care să poată folosi cunoștințele lui. O asemenea scrisoare adresată lui Petru cel Mare datează din 8 februarie 1717¹⁷. O altă scrisoare cu un conținut asemănător va fi adresată țarului în anul 1719¹⁸. Cu certitudine însă că cea mai impresionantă scrisoare din cele cunoscute datează din 17 februarie 1721, cu câteva zile înainte de numirea lui Cantemir consilier de taină și senator. În această scrisoare fostul domn al Moldovei compara situația lui cu cea a lui Toma Cantacuzino¹⁹, care mai înainte în provincia lui „(ca demnitate nu mie, dar supușilor mei le era egal), în timpul serviciului de zece ani după demnitate, fără dificultate, poate spera și la cinul superior”²⁰.

Desigur că această situație nu avea cum să placă ambițiosului domn. În acești primi ani ai aflării lui în Rusia, rând pe rând au fost anulate cam toate angajamentele pe care Petru le-a luat față de Cantemir, deși o parte din ele au fost luate de fapt doar în cazul în care Cantemir ar fi rămas în scaunul Moldovei și nu puteau fi extinse în cazul în care Cantemir ar fi plecat împreună cu supușii săi în Rusia²¹. Atunci când Cantemir, în anul 1714, a încercat să-și exercite dreptul de judecător care ar fi reieșit conform opiniei lui din Diploma din 13 aprilie 1711, dând o sentință în cazul conflictului iscat între moldovenii aflați în exil soldat cu o moarte de om, suveranul rus a anulat sentința fostului domn moldovean dând un alt verdict. Suveranul rus a arătat odată în plus cine era de fapt singurul stăpânitor și judecător în Rusia²². Este adevărat

¹⁶ La 21 februarie 1721, Dimitrie Cantemir a fost numit consilier de taină și membru al Senatului: (H.A. Воскресенский, *Законодательные акты Петра I*, Москва-Ленинград, 1945, с.239), iar fostul domn al Moldovei va participa activ la lucrările Senatului.

¹⁷ „На сего самое времени и случаев состояние непозволительно, яко не токмо службы никакой не показях, но ниже письмом или словом к каковому либо делу мене удобно быти предложих” В.И.Цвиркун, *Эпистолярное наследие Димитрия Кантемира*, Chișinău Știința, 2008, p.186-187, nr.61.

¹⁸ Scrisoarea nu este datată, dar din text rezultă că e vorba „al nouălea an care vine”: „Желал бы мечом монаршеским повелением твоим веру и службу изъяснити, аще и подчиненного под титулом воина, что за вящую благодать и честь содержал бы” (*Ibidem*, p.201, nr.75).

¹⁹ Despre acest reprezentant al familiei Cantacuzinilor munteni care în timpul bătăliei de la Stănilești din 1711 a trecut de partea lui Petru cel Mare și despre destinul lui de mai departe vezi: Idem, *Viața și activitatea contelui Toma Cantacuzino*, Chișinău, 2005.

²⁰ Idem, *Эпистолярное наследие Димитрия Кантемира*, p.209-210, nr.82 „Щастлива fortuna господина генерала Кантакузина (который прежним провинции своя достоинством не мне, но моим чиновным равен был) за десятилетнюю уже службу по достоинству и вышшаго чина нетрудно надеятся может”.

²¹ Așa trebuie înțelese punctele diplomei date de Petru cel Mare la 13 aprilie 1711, prin care domnul Moldovei avea dreptul să fie judecător peste reprezentanții poporului său (Письма и бумаги императора Петра Великого, М., 1964, Т.XI, Вып.1, republicat în В.И.Цвиркун, *Эпистолярное наследие Димитрия Кантемира*, Chișinău Știința, 2008, p.109-113, nr.2). Dreptul de judecător însă nu putea fi răspândit pe teritoriul Rusiei unde aceste prerogative aparțineau în totalitate suveranului rus. Deși Cantemir a încercat să se folosească de prevederile punctelor 9 și 10 din Diplomă care cereau boierilor să-l asculte pe domn și ofereau acestuia dreptul de judecător asupra conaționalilor săi.

²² Despre geneza, desfășurarea și semnificațiile acestui conflict vezi V. Țvircun, *Легенды и вымыслы о жизни и деятельности Димитрия Кантемира в России*, în „Revista de Istorie”, 1994, nr.2, republicat în *Vitralii*, p.118-122.

că Dimitrie Cantemir va face cereri repetate de a i se reconfirma diploma din 1711²³, dar fără rezultatul scontat.

Nimic însă, după cum se pare, nu l-a deranjat pe Cantemir mai mult decât situația lui materială. Inclusiv în raportul rezidentului austriac pe care îl prezentăm mai jos, Cantemir s-a arătat profund deranjat de ostentațiile cu care lui i se cerea să plătească impozitele pe moșiile pe care le-a primit el în Rusia. Și asta cu atât mai mult cu cât dimensiunea recompenselor primite acolo erau mult mai mici decât așteptările fostului domn moldovean.

La 3 august 1711, în lagărul sub Moghilev-Podolsk lui Cantemir i-a fost conferit titlul de cneaz luminat al Rusiei. I-au fost date 1000 de gospodării și volostea Komarițkaia, uezdul Sevs, din averile fostului general maior F.Șidlovski și i-a fost stabilită o pensie anuală de 5453 de ruble. În locul casei rămase la Istambul, Cantemir a primit o casă în Moscova cu 16 încăperi mari și mici. În uezdul Moscovei i-a fost dat satul Bulatnikovo și satul Cernaia Greazi (viitoarea Țarițano) cu cătunele sale. I-a fost promisă libertatea de deplasare și permisiunea pentru copii să-și facă studiile în țările creștine ale Europei²⁴. Aceste prevederi aveau să fie rectificate pe parcurs, iar lui Cantemir i s-a interzis deplasarea liberă, copiii lui așa și n-au mai ajuns să-și facă studiile în țările europene, iar de pe moșiile sale el trebuia să plătească impozite. Sugestiv este și faptul că plata acestor impozite a început în anul 1713, atunci când situația lui a devenit și mai delicată²⁵.

Continuarea Războiului Nordic și nemulțumirea de situația în care se afla în Rusia iată motivele care l-au îndemnat pe Cantemir să-i ofere rezidentului austriac serviciile sale. Momentul era unul prielnic. În anul 1714, Austria a încheiat pacea de la Rasdadt cu importante achiziții teritoriale. Având mâinile dezlegate, Austria a început pregătirile pentru un nou război cu Imperiul Otoman, care va și izbucni în anul 1716 și se va încheia cu alipirea Olteniei²⁶, nordului Serbiei și Banatului Timișoarei la Imperiul Habsburgic²⁷. Desigur că fostul domn al Moldovei prin agenții săi a aflat de noua conjunctură politică²⁸, sau despre această nouă conjunctură îi putea aduce la cunoștință chiar rezidentul austriac. Dimitrie Cantemir a întreprins încercări multiple de a ieși de sub supraveghere, dar fără de nici un rezultat. În luna ianuarie

²³ Dovadă servește și scrisoarea adresată lui Petru cel Mare la sfârșitul anului 1717 în care îl ruga pe țar: din moșiile sale din regiunea Moscovei și Cercasului să nu plătească nimic, iar moldovenii care au mai rămas acolo să fie în subordinea sa, iar polcovnicii și gubernatorii să nu aibă nici o putere asupra lor (V. Țvircun, *Эпистолярное наследие Димитрия Кантемира*, p.189, nr.64).

²⁴ RGADA, F. 248, op.1, cartea 8, partea 1, f.221-228, 261, 296, 428; cartea 4 f.840-845.

²⁵ Din moșiile din Sevs până în anul 1713, nu s-a luat nimic. Începând cu 1713, din ucazul gubernatorului de Kiev D.M.Golițan din unele sate ale lui Cantemir pentru întărirea Kievului în legătură cu pericolul care venea din partea turcilor au început să fie luați oameni ca muncitori și soldați (Ibidem, f.349). În anul 1718, el scria Senatului despre sumele pretinse și sumele pe care el trebuia de fapt să le plătească fiscului. (vezi mai jos nota).

²⁶ Despre perioada în care Oltenia s-a aflat în componența vezi: Șerban Papacostea, *Oltenia sub stăpânirea austriacă (1718-1739)*, București, 1971.

²⁷ A. Oțetea și P.P.Panaiteșcu, *Războiul austro-turc (1716-1718)*, în *Istoria Românilor*, vol.III, București, ed.Academiei, 1964, p.461-465.

²⁸ În scrisoarea adresată lui A. D. Menșicov la 8 februarie 1717, Dimitrie Cantemir amintește de prietenii și corespondenții din Transilvania, Moldova, Țara Românească și din Constantinopol care-i aduc știri: „През которого от приятелей и корреспондентов наших из Трансильвании, из Молдавской и Мултыанской земель и из Царегграда что сей зимы учинено ...” (B. И. Цвиркун, *Эпистолярное наследие Димитрия Кантемира*, p.187-188, nr.62).

1718, el scria lui Petru I ca să-i permită să plece în Polonia, ca de acolo să poată pleca în Transilvania, deoarece, așa cum a motivat el, acolo se afla soacra lui cam de 70 de ani²⁹ și care i-ar fi cerut să vină în Transilvania pentru perfectarea testamentului³⁰. Cu un an înainte, la 17 ianuarie 1717, Dimitrie Cantemir s-a adresat lui Petru cel Mare cu rugămintea ca să fie luat în deplasarea peste graniță³¹, cererea însă nu i-a fost soluționată³².

Dimitrie Cantemir s-a aflat în continuare sub supraveghere, iar orice deplasare a sa trebuia reglementată cu oficialitățile ruse³³. Nu-i exclus ca autoritățile ruse să fi aflat de întâlnirile secrete pe care Cantemir le-a avut cu rezidentul austriac la Sankt-Petersburg precum și de conținutul acestor întâlniri. Măsurile de precauție pe care ei le-au luat în privința lui Cantemir s-au arătat eficiente, iar proiectul plecării din Rusia și obținerea statutului de supus austriac așa și a rămas în fază de proiect.

În continuare prezentăm textul din dosarul № 7 a fondului „Relațiile cu Austria”, cu traducerea în limba rusă de Vladimir Artamonov, iar în română de Valentin Constantinov³⁴ în care se spune de intenția lui Dimitrie Cantemir de a obține statutul de supus austriac.

“Bericht Pleyers aus Petersburg vom 27. Mai.

Meldet, dass dieser Tage der gewesene moldauische Hospodar Demetrius Cantemir zu ihm gekommen und überfolgendes Klage geführt hat:

Als die Moscowiter vor 4 Jaren gegen die Türken an den Pruth marschieren wollten, habe er sich, um sein Vaterland von dem türkischen Joch zu befreien, mit ihnen in Verhandlungen eingelassen und ein Allianz mit ihnen geschlossen, auf Grund welcher ihm bei des Zaren eigener Hand versprochen wurde:

Sollte er infolge dieser Allianz ins Unglück geraten und sein Land verlieren, dann wird ihm, seiner Familie und seinem Gefolge der Zar in Russland das Doppelte dessen ersetzen und anweisen lassen was sie in Moldau verloren. Als er aber nach dem Unglücklichen Ausgang des Feldzuges den Zaren als Flüchtling folgen musste, wurden ihm in der Ukraine nur 1000 Höfe und 6000 Rubel jährlich zum Unterhalt angewiesen, seine Edelsleute und Obersten, von denen einige 2-3000 Höfe zurückgelassen, nur 3-400 angewiesen, von denen sie in Wirklichkeit aber kaum 70-80 besitzen, wobei sie von den benachbarten Russen aber immer noch beschnitten werden; die Obersten erhalten für das ganze Jahr nur 50 Rubel und haben aus Not ihre Pferde, Kleider und Waffen verkaufen müssen.

²⁹ Maria Cantacuzino, fosta soție a lui Șerban Cantacuzino, mama Casandrei, doamna lui Dimitrie Cantemir, care va muri în Rusia în anul 1713.

³⁰ „Понеже имеем фамилию нашу в Трансильвании и для того належит нам иметь Его Царского Величества паспорт, аки бы мы для наших нужд имеем ехать из Польши в Трансильванию, а наипаче, что имеем там тещу близ 70 лет сущую, которая к написанию тестаменту и разделению движимых и недвижимых своих имений от многого времени требует моего там прибытия” (В.И.Цвиркун, *Эпистолярное наследие Димитрия Кантемира*, p.192, nr.65). În aceeași scrisoare Dimitrie Cantemir i-a spus țarului despre scrisori care i-au fost trimise și în care se cere intervenția țarului pentru apărarea Țării Moldovei și ca să nu permită pieirea ei.

³¹ *Ibidem*, p.184-185, nr.59.

³² A 8 februarie 1717, Petru cel Mare era deja plecat în Olanda (*Ibidem*, p.187-188, nr.62).

³³ Aceste cereri sunt frecvente în scrisorile scrise de Cantemir în Rusia (*Ibidem*, *passim*).

³⁴ *Avem speranța că cercetările ulterioare vor scoate noi materiale privitoare la acest subiect deosebit de incitant în care a fost implicat fostul domn al Moldovei Dimitrie Cantemir.*

In dieser Notlage habe er den Zaren gebeten, die Höfe von den Kontributionen zu befreien, die Verpflichtung der Mannschaftrekrutierung wollten sie der Landessitte entsprechend beibehalten.

Auf Befehl des Zaren wurde ihm diese Bitte durch ein Diplom mit Unterschrift der Senat bewilligt. Plötzlich will man aber von dieser Exemption nicht nur nichts mehr wissen, sondern verlangt die Nachzahlung der während der Exemptionszeit angelauten Kontributinsgelder in Höhe 45 000 Rubel. Als er sich darauf von dem Senat auf das Zarische Patent berief, antwortete ihm der Präses, das dieses Patent von einem bestechenen Schreiber herrühren müsse und die Unterschriften wohl achtlos gegeben worden seien.

Der Hospodar erzählte weiter, dass man ihm mit allen Mitteln an Russland zu fesseln und in die «Russische Slavität» zu bringen trachte, indem man ihm bald die Heirat mit einer Prinzessin, bald Geschenke wie des relegierten Vicegouverneurs Haus anbiete, bald ihn wieder mit einem Landgut in der Nähe anlocken wolle.

Allein da er sehe, das bei dieser Nation weder Treue, noch Glaube, noch christliche Liebe zu finden sei, da die mit ihm geschlossenen Verträge gleich von Anfang an nicht erfüllt, das zarische Patent verleugnet und er selbst dabei falschen Beschuldigungen ausgesetzt, andererseits mit allen Mittel seiner Freiheit beraubt werde und eine gänzliche «Slavität» und das Unglück der russischen Botmäsigkeit besorge, so sei sein ganzes Sinnen darnachgerichtet, wie er eine auswärtige Protektion erhalten könnte.

Er nahme deshalb seine Zuflucht zu Sr. Kaiserl. und Königl. Kahtol. Majestät, dessen Erzhaus er und seine Familie immer treu zugetan gewesen und auch für die Zukunft sein werde.

Er sei von Jugend auf an dem türkischen Hof gewesen, kenne dort alle Stats- und Regierungsformen, wie überhaupt alle Verhältnisse des türkischen Reiches haarklein und könne daher sowohl zur Befreiung seiners Vaterlands vom türkischen Joch, wie auch im Interesse des Kaisers und dessen Königreich Ungarn bei den anscheinend bevorstehenden türkischen Kriegswirren, sehr fruchtbringende Dienste anbieten, indem er nicht unwichtige Ratschläge für eine geheime sichere Korrespondenz durch seine geheimen Freunde in Konstantinopol geben und bei einem Türkenkrieg sich an die Spitze der ihm insgeheim sehr ergebenen Moldauer stellen könne, die er durch seinen Appel, wie durch den Einsatz seines Gefolges, das aus den vornehmsten Adligen, Obersten und Offizieren des Landes besteht, zu einem tapferen Einsatz für die Christenheit und des Kaisers Dienst bringen könne, ohne das dem Kaiser daraus irgendwelche Unkosten erwehnen.

Da er aber sehe, dass ihn die Moskowiter nicht höher als ihre eigenen nationalen Fürsten achten, gegen sie keine Stütze und Protection hat und so leicht nicht aus diesem Land herausgekommen wird, indem man sogar in ihm dringt, seine Familie hierher nachkommen zu lassen, die er aber am liebsten aus Siebenbürgen nach Wien schiecken will, also bittet er, der Kaiser möge ihm gnädigst des Titel eines Römischen Reichsfürstenstandes zukommen lassen, damit er sich gegen den hiesigen Zwang auf seine Verpflichtung gegen den Kaiser und das Römische Reich berufen könne und im Falle eines Türkenkrieges als kaiserlicher Vassal zur Dienstleistung aus diesem Lande herauskommen könnte.

Zum Beweiss seiner Treue warne er den Kaiser vor dem derzeitigen walachischen Fürsten Cantacuseno, dessen ganze Familie es niemals treu mit dem Erzhaus Österreich gemeizt habe und dem Türken jedesmahl alle Pläne und Vorhabe der kaiserlichen Generalität so weit sie davon etwas erfahren können, zur Schaden der Christenheit verraten».

РГАДА.Ф.32. Оп.5. Д.7. Л.30-31.

Перевод. «Донесение Плейера из Петербурга 27 мая.

Сообщает, что в этот день известный молдавский господарь Дмитрий Кантемир пришёл к нему и высказал такую жалобу:

когда москвиты четыре года назад хотели идти против турок на Прут, он, чтобы освободить своё Отечество от турецкого ига, вступил с ними в переговоры и заключил союз, по которому ему самим царём было обещано:

если он вследствие этого союза потерпит неудачу и потеряет свою землю, то тогда царь укажет возместить ему, его семье и его свите всё потерянное в Молдавии вдвое³⁵. Когда же он после несчастного конца царского похода превратился в беженца, ему было назначено всего 1000 дворов на Украине и 6000 рублей годового содержания³⁶. Его боярам и полковникам³⁷, некоторые из которых потеряли по 2000-3000 дворов³⁸, выделили всего по 300-400, из которых в действительности населены едва 70-80, причём они же ещё и подрезаются всё время соседними русскими [помещиками]. Полковники получают всего по 50 рублей годового содержания и по нужде им приходится

³⁵ По Луцкому договору 13 апреля 1711 г. компенсация должна производиться «ис казны нашего Царского Величества повсягдно толико расходу иметь будет, колико князю довольно быть может». - Письма и бумаги императора Петра Великого. М., 1962. Т.11. Вып. 1. С.176.

³⁶ 3 августа 1711 г. в лагере под Могилёвым-Подольским Д. Кантемиру был присвоен титул светлейшего князя Российского. Ему было выделено 1000 дворов в Комарицкой волости Севского уезда из имений бывшего генерал-майора Ф.Шидловского «со скотом и всякими заводы» и назначено годовое содержание в 5 453 рубля. В Москве взамен оставленного в Стамбуле дома Кантемиру «по его достоинству» были выделены в Китай-городе у Варварских ворот «каменные палаты» с 16 большими и малыми помещениями и произведён в них основательный ремонт. В Московском уезде Светлейшему князю было дано с.Булатниково и «приисканное» им самим село Чёрная Грязь (будущее Царицыно) с деревнями. Была обещана свобода передвижения, и разрешение учиться детям князя в христианских странах Европы. В случае занятия торговлей, пошлин с Кантемира обещалось не брать. Российский государственный архив древних актов (РГАДА). Ф.248. Оп.1. Кн.8. Часть 1. Л. 221-228, 261, 296, 428; Кн.4. Л.840-845. 3 марта 1712 г. Сенат постановил выдавать свите Кантемира – духовным лицам, «великим» и «вторым боярам», офицерам, жолнёрам, возницам и слугам по 500 рублей на месяц. Там же. Л.69-73. 26 августа 1711 г. Д.Кантемир писал в Сенат из Киева: «Аще по желанию ево усердному за преизобильные благодеяния Его Царскому Величеству во веки веков в твёрдой и святой верности пребывати [и] по истинне служить пред Богом и людьми сердцем обещаю».

³⁷ Список бояр и служилых которые пришли вместе с Кантемиром в России: Ion Neculce, Opere. Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1982, p.601-602.

³⁸ Еще со средневековья молдавские села имели по 20-40 дворов (С. Cihodaru, Alexandru cel Bun, Iași, Editura „Junimea”, 1984, p.90-91). Чтобы получить число в 2000 дворов необходимо иметь 50 сел с максимальным количеством дворов – 40. В то время однако мало кто мог похвастаться таким количеством сел.

продавать своих коней, одежду и оружие. [Находясь] в таком тяжёлом положении, он просил царя освободить дворы от налогов³⁹. Поставку рекрут в соответствии с обычаями страны они хотели бы оставить.

По [именному] указу царя эта просьба была удовлетворена дипломом за подписью Сената⁴⁰. И вдруг об этом не только не хотят ничего знать, но требуют выплаты набежавших за всё это время налогов в сумме 45 000 рублей⁴¹. Когда он в ответ на это ссылался на выданный Сенатом царский патент, председатель ему отвечал, что этот патент, должно быть, выписан подкупленным писарем и подписи были поставлены по невниманию.

Господарь далее говорил, что его всеми способами притягивают к России и стремятся опустить в «русское рабство» - то навязыванием в супружество принцессы, то предложением подарка – освобождённым домом вице-губернатора, то в очередной раз хотят приманить ближним имением.

Однако он видит, что у этой нации нет ни верности, ни веры, ни христианской любви, ибо заключённый с ним договор не исполнен ни в чём с самого начала. От царского патента отреклись, а на него самого навесили ложные обвинения. С другой стороны, всеми способами ограничивают его свободу, навязывают совершенное «рабство» и тяготу русской власти⁴², так что все его помыслы направлены на то, как получить иную протекцию.

Вот почему он ищет убежища у Его Императорского и Королевского Католического Величества⁴³, династии которого он и его семья всегда были и будут верны и в будущем.

Он с юности жил при турецком дворе, знает все тамошние формы государственности и правления и вообще вплоть до мельчайших подробностей все связи в турецкой империи. Поэтому он мог бы сослужить хорошую службу как при освобождении своего Отечества от турецкого ига, так и в интересах Императора и его Венгерского королевства в предстоящей, по-видимому, Турецкой войне.

Он был бы очень полезен не только весомыми советами и тайной корреспонденцией от своих агентов в Константинополе, но во время Турецкой войны - как вождь молдаван, которые до сих пор втайне преданы ему и которых

³⁹ С «севских новопожалованных имений» было указано ничего не брать в казну Его Царского Величества и до 1713 г. это положение выполнялось. Однако в 1713 г. по указу киевского губернатора Д.М.Голицына с отдельных сёл Кантемира для укрепления Киева в связи с постоянной угрозой турецкого нападения, стали забирать по несколько человек работников и отдельных солдат. Там же. Л.349 и об.

⁴⁰ 15 февраля 1717 г. Пётр I из Амстердама указал Сенату не брать доимочных денег за прошлые годы с Комарицких владений Кантемира вплоть до его возвращения в Россию. РГАДА. Ф.248. Оп.1. Кн.8. Ч.2. Л.958.

⁴¹ Эту сумму Кантемир преувеличил. Как писал в 1718 г. князь, из тысячи дворов в Севском уезде 89 было бобыльских и 68 «особных» изб, которые были зачтены «дворами». То есть, ему было не додано 157 дворов и, таким образом, с 843 дворов с 1712 по 1716 гг. надлежало выплачивать доимки не 30 095 руб. 22 алтына и 2 деньги, а 13 605 руб. 3 алтына. Провианта он должен был поставить 10 222 четверти, а не 15 219 четвертей. Д.Кантемир – Сенату 12 сентября 1718 г. РГАДА. Ф.248. Оп.1. Кн.8. Часть 1. Л.277-280.

⁴² Лучшими и хорошо знакомыми для молдавского боярства виделись «золотые вольности» республиканского строя Речи Посполитой, на фоне которых самодержавие Российского царства выглядело «рабством».

⁴³ Карл VI Габсбург, время правления 1711-1740 гг.

он мог бы поднять к смелой борьбе за христианство и службу Императору своим призывом и вводом в дело его войск, состоящих из знатных дворян, полковников и офицеров его земли, без каких-либо издержек для Императора.

Здесь же он видит, что московиты ценят его не выше, чем своих собственных природных князей, и, не имея никакой поддержки и опоры, не так легко вырваться из этой страны. Между тем его упрасивают перевезти сюда его семью, которую он больше всего хотел бы переправить из Трансильвании в Вену.

Итак, просит он, чтобы Император всемилостивейшее присвоил ему титул князя «Священной Римской империи», чтобы он мог здешний гнёт сменить на службу Императору и «Священной Римской империи», а в случае Турецкой войны - выехать из этой земли на службу как имперский вассал.

В доказательство своей верности он остерегает Императора от нынешнего валашского князя Кантакузино⁴⁴, весь род которого никогда не был верен Австрийскому Дому и к ущербу христианства всегда раскрывал туркам всё, что мог когда-либо узнать о планах и намерениях императорского генералитета.

Traducerea: „Raportul lui Pleier din Petersburg 27 mai <1715>.”

Comunică faptul că în acea zi cunoscutul domn al Moldovei Dimitrie Cantemir a venit la el și i-a comunicat o așa jaloabă:

Când moscoviții acum patru ani au vrut să meargă împotriva turcilor pe Prut, el, ca să elibereze Patria sa de sub jugul turcesc a intrat cu ei în tratative și a încheiat alianță, prin care de însuși țarul i s-a promis:

Dacă el în urma acestei alianțe va suferi eșec și își va pierde țara sa, atunci țarul va dispune să i se recompenseze familiei și anturajului său toate cele pierdute în Moldova de două ori⁴⁵. Când însă el după sfârșitul nefericit al campaniei țarului s-a transformat în refugiat, lui i s-au dat de tot 1000 de gospodării în Ucraina și 6000 de ruble de întreținere anuală⁴⁶.

⁴⁴ Валашский господарь Стефан Кантакузино, время правления - 1714 - 1716.

⁴⁵ Conform Tratatului de la Luck din 13 aprilie 1711, compensarea trebuia să se facă „din visteria Măriei noastre a Țarului, anual, atâtea venituri cât să-i ajungă domnului și de asemenea urmașii lui nu vor fi lipsiți pe veci de miluirea măriei noastre, a țarului” (Письма и бумаги императора Петра Великого, М., 1962, Т.11, Вып. 1, стр.176).

⁴⁶ La 3 august 1711 în lagărul de sub Moghilev-Podolsk lui Dimitrie Cantemir i s-a conferit titlul de luminat cneaz al Rusiei. I s-au acordat 1000 de gospodării în volostea Komarițk a uezdului Sevs din averilor fostului general maior F. Șidlovski „cu vite și cu diferite fabrici” și i s-a dat o întreținere anuală de 5453. În Moscova, în schimbul casei lăsate în Constantinopol lui Cantemir, „conform demnității sale” i-au fost atribuite în Kitai-gorod lângă Porțile Varvarei „palate din piatră” cu 16 camere mari și mici în care s-a făcut și reparație temeinică. În uezdul Moscovei. Cantemir a primit satul Bulatnikovo și satul Ciornaia Greazi (viitoarea Țarițano) cu cătunele sale. I s-a promis libertatea de deplasarea și permisiunea copiilor cneazului să-și facă studiile în țările creștine europene. În cazul în care s-ar fi ocupat de comerț să nu se impoziteze acea activitate (RGADA, F.248, op.1, cartea 8, partea 1, f. 221-228, 261, 296, 428; cartea 4, f.840-845). La 3 martie 1712, Senatul a hotărât să ofere anturajului lui Cantemir – clerului, boierilor mari și mici, ofițerilor, soldaților căraușilor și slugilor câte 500 de ruble pe lună. Tot acolo la f.69-73, la 26 august 1711, Dimitrie Cantemir scria Senatului din Kiev: „Аще по желанию ево усердному за преизобильные благодеяния Его Царскому Величеству во веки веков в твёрдой и святой верности пребывати [и] по истинне служить пред Богом и людьми сердцем обещаем” (încă după dorința lui pentru marile binefaceri măriei sale țarului în vecii vecilor să ne aflăm în puternică și sfântă credință și cu adevăr să slujim în fața lui Dumnezeu și oameni cu inima promitem).

Boierilor și polcovnicilor lui⁴⁷, unii dintre care au pierdut <în țară> câte 2000-3000 de gospodării⁴⁸, le-au fost atribuite doar câte 300-400, dintre care în realitate sunt populate de abia 70-80, dintre care ele încă sunt retezate de către vecinii <moșieri> ruși. Polcovnicii primesc doar câte 50 de ruble pe an și din cauza nevoilor sunt nevoiți să-și vândă caii, hainele și armele. <Aflându-se> în așa situație grea el l-a rugat pe țar să elibereze gospodăriile de impozite⁴⁹. Furnizarea recruților în conformitate cu regulile țării ei ar fi dorit să le mențină.

În conformitate cu ukazul nominal al țarului această rugămintă a fost satisfăcută prin diploma cu semnătura Senatului⁵⁰. Și dintr-odată despre aceasta nu numai că nu doresc nimic să știe, dar cer plata impozitelor acumulate în tot acest timp în suma de 45 000 de ruble⁵¹. Când el ca răspuns s-a referit la patentă țarului oferită de Senat, președintele i-a răspuns că această patentă, probabil, a fost scrisă de un pisar mituit iar semnăturile au fost puse din neatenție.

Domnul a spus mai departe că pe el prin toate metodele în ademenesc spre Rusia și tind să coboare în „robă rusă” – ba cu impunerea căsătoriei principesei, ba cu propunerea unui cadou – o sacă eliberată a vice guvernatorului, ba încă odată vor să ademenească cu vreo moșie apropiată.

Dar el vede că această națiune nu are nici fidelitate, nici credință, nici iubire creștinească, deoarece tratatul încheiat nu a fost îndeplinit prin nimic de la bun început. De patentă țarului s-au dezis, iar el a fost acuzat pe nedrept. Pe de altă parte, prin toate metodele îi limitează libertatea și îi impun robă absolută și greutatea guvernării ruse⁵², așa încât toate gândurile lui sunt îndreptate spre obținerea altui protectorat.

Iată de ce el caută refugiu la Catoliceasca Măriia sa împărătească și regală⁵³, cărei dinastii el și familia lui totdeauna au fost și vor fi credincioși și în viitor.

⁴⁷ Lista boierilor care au plecat împreună cu Dimitrie Cantemir în Rusia în Ion Neculce, *Opere. Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1982, p.601-602.

⁴⁸ Încă din perioada medievală satele moldovenești aveau un număr cuprins între 20 și 40 de case (C.Cihodaru, *Alexandru cel Bun, Iași*, Editura „Junimea”, 1984, p.90-91). Ca să obținem cifra de 2000 de gospodării am avea nevoie de 50 de sate cu cifra maximă de gospodării – 40. În această perioadă însă foarte puțini mari boieri puteau să aibă un asemenea număr de sate.

⁴⁹ Din datele pe care le avem la dispoziție din cele dintre moșiile din Sevsck s-a indicat să nu se ia nimic la visteria mării sale țarului și până în anul 1713 această dispoziție a fost respectată. Dar începând cu 1713, în urma ukazului guvernatorului de Kiev D. M. Golițan din unele sate ale lui Cantemir au început să fie luați oameni ca muncitori sau soldați pentru întărirea Kievului în legătură cu pericolul permanent care venea din partea turcilor. RGADA, F.248, op.1, cartea 4, f.840-845.

⁵⁰ Mai târziu, la 15 februarie 1717, Petru cel Mare din Amsterdam a poruncit Senatului să nu se ia banii pentru anii precedenți din moșiile din Komarițk până la întoarcerea lui în Rusia. RGADA, F. 248, op.1, cartea 8, partea 2, f.958.

⁵¹ Această cifră a fost exagerată de Dimitrie Cantemir. Așa cum scria el în 1718, din 1000 de gospodării în uezdul Sevsck 89 de curți făceau parte din cele „bobăle”, și 68 „curți deosebite”, care au fost calculate „curți”. Prin urmare lui nu i s-au dat 157 de gospodării și astfel din 1712 până în 1716 el trebuia să plătească nu 30 095 ruble 22 altâni și 2 denghi, dar 13 605 ruble 3 altâni. Trebuia să furnizeze provizii în cantitate de 10 222 pătrimi, și nu 15 219 pătrimi. Dimitrie Cantemir către Senat 12 septembrie 1718 RGADA, F.248, op.1, cartea 8, partea 1, f.277-280.

⁵² Cele mai bune și bine cunoscute pentru boierimea moldovenească erau „libertățile de aur” ale regimului republican al Rzeczpospolitei, pe fondalul acestora autocrația rusă apărea ca „robă”.

⁵³ Carol VI Habsburg împăratul Imperiului Austriac (1711-1740).

El din tinerețe a trăit la curtea turcească, știe toate formele statului și a guvernării și în general până la cele mai mici detalii toate relațiile în imperiul turcesc. De aceea, el ar putea să servească cu bun serviciu atât pentru eliberarea Patriei sale de sub jugul turcesc, precum și în interesele împăratului și ale regatului său al Ungariei în viitorul, probabil, război turcesc.

El ar fi foarte folositor nu numai prin sfaturile importante și prin corespondența secretă din partea agenților săi din Constantinopol, dar în timpul războiului turcesc – ca un conducător al moldovenilor, care până în prezent în secret îi sunt fideli și pe care el i-ar putea ridica la lupta îndrăznească pentru creștinătate și slujba împăratului prin chemarea sa și prin intrarea în acțiune a oștirilor sale, formate din boieri de seamă, polcovnici și ofițerii din țara lui, fără vreo oarecare cheltuială pentru împărat.

Aici însă el vede că moscoviții îl prețuiesc nu mai mult decât pe cnezii proprii nativi și neavând nici un sprijin și susținere, nu-i așa de ușor să se rupă din această țară. Între altele el este rugat să aducă aici familia lui, pe care el cel mai mult ar dori să o transfere din Transilvania în Viena.

Așadar el roagă ca împăratul atotmilostiv să-i confere titlul de cneaz al „Sfântului Imperiu Roman”, ca asuprirea de aici să o schimbe pe slujba pentru împărat i a „Sfintului Imperiu Roman”, iar în caz de război turcesc – să plece din această țară la slujbă ca vasal imperial.

Ca dovadă a credinței sale el previne împăratul de domnul de acum valah Cantacuzino⁵⁴, al cărui neam niciodată n-a fost credincios Casei de Austria și în dauna creștinătății totdeauna aducea la cunoștința turcilor tot ce putea vreodată să afle despre planurile și intențiile generalitetului imperial”.

Summary

In the Russian State Archive of Ancient Acts (RGADA) are stored multiple copies of documents from the State Archives in Vienna. A document from this collection describes Cantemir's secret visit of 16 (27) May 1715 to the Austrian resident, O. Pleier. At this meeting Cantemir had outlined his dissatisfaction with the financial situation, he was having in Russia, and expressed a desire to obtain Habsburg Empire's protectorate for Moldova and, in case of war against the Turks, to leave Russia and become a vassal of the Habsburgs. In this article is shown the contents of this document in German and Russian, and is also given the Romanian translation.

⁵⁴ Domnul Țării Românești Ștefan Cantacuzino (1714-1716).

Constantin Ungureanu*

CADASTRUL AUSTRIAC DIN BUCOVINA¹

Lucrări cadastrare în Monarhia habsburgică în sec. al XVIII-lea

Primele lucrări cadastrare din Monarhia habsburgică s-au realizat încă în prima jumătate a sec. al XVIII-lea în provincia austriacă Lombardia din nordul Italiei. Administrația austriacă a efectuat în acest teritoriu măsurarea cadastrară a tuturor clădirilor și terenurilor. Lucrările de măsurare în teren, prin metoda trianghulară, s-au realizat în anii 1720-1723 și au fost conduse de Johann Jacob Marinoni². Realizarea Cadastrului milanez (Censimente Milanese) a avut o importanță foarte mare pentru îmbunătățirea sistemului de impozitare a caselor și terenurilor, contribuind la dezvoltarea economică a Lombardiei.

În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea – prima jumătate a sec. al XIX-lea, în cea mai mare parte a fostei Monarhii habsburgice au fost realizate trei reforme de impozitare a proprietăților: theresiană, josephină și franciscană. Rectificările de impozitare de pe timpul împărătesei Maria Theresa au fost elaborate în perioada 1747-1756. Această reformă este cunoscută și cu denumirea de Cadastrul Theresian. Totuși, măsurări cadastrare pe teren s-au realizat atunci doar în Tirol.

Împăratul Joseph al II-lea a ordonat la 20 aprilie 1785 elaborarea unui nou regulament de impozitare a proprietăților funciare, care prevedea în principal lichidarea impozitării diferențiate a proprietăților dominicale (ale marilor proprietari laici și ecleziastici) și rusticale (ale țăranilor). Potrivit acestui regulament, impozitul urma să fie perceput în dependență de venitul terenului funciar, dar nu de apartenența socială a proprietarului.

Pentru implementarea noului regulament, timp de numai patru ani s-au realizat, sub supravegherea ofițerilor și a altor militari, lucrări de măsurare a terenurilor pe o suprafață de 207.370 km² din Monarhia habsburgică. Totuși, Cadastrul Josephin a fost valabil doar o perioadă foarte scurtă de timp, din noiembrie 1789 până în primăvara anului 1790. Noul împărat Leopold al II-lea a sistat regulamentul josephin de impozitare, în principal din cauza nemulțumirii marilor proprietari laici și ecleziastici, dar și din cauza evenimentelor revoluționare din Franța. În majoritatea provinciilor austriece s-a revenit la metoda veche de impozitare, introdusă pe timpul împărătesei Maria Theresa.

Cadastrul Franciscan din Austria

La sfârșitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea, Monarhia habsburgică a fost implicată în mai multe războaie napoleoniene, soldate cu imense pierderi umane

* **Constantin Ungureanu**, doctor în istorie, cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

¹ Studiu elaborat în cadrul proiectului de cercetare „Cadastrul Franciscan (1817) Karintia / Bucovina”, realizat la Universitatea din Innsbruck, Austria. <http://www.franziszseiskataster.at/Team.html>

² Karl Ulbrich, *Zeittafel zur historischen Entwicklung der österreichischen Katastralvermessung, in 150 Jahre österreichischer Grundkataster*, Wien 1967, p. 170.

și materiale, dar și cu rapturi teritoriale. Din cauza costurilor mari pentru campaniile militare, finanțele statului au fost practic ruinate, iar în anul 1811 a fost atins punctul culminant al crizei financiare. După încheierea războaielor napoleoniene, în Monarhia habsburgică era nevoie de reorganizarea sistemului de impozitare a terenurilor și imobilelor. Pentru aceasta, însă, era necesar de realizat măsurări cadastrare în toate provinciile austriece. Deja în anul 1810 împăratul Franz I a dispus înființarea unei Comisii Aulice, care urma să elaboreze un nou regulament de impozitare și să implementeze un nou cadastru.

În sec. al XIX-lea, în toate provinciile din Monarhia habsburgică, au fost realizate măsurări cadastrare cu scopul de a îmbunătăți sistemul de impozitare, de a cunoaște mai exact structura terenurilor agricole și de a preciza rentabilitatea acestora, de a stabili proprietarii tuturor parcelelor funciare. La 23 decembrie 1817, împăratul Franz I a emis o patentă imperială, prin care se ordona efectuarea unor măsurări cadastrare în toate provinciile germane și italiene ale monarhiei, cu excepția teritoriilor aflate sub suzeranitatea Coroanei maghiare. Acest cadastru este cunoscut drept Cadasturul Franciscan sau Cadasturul stabil. Pe parcursul efectuării acestui cadastru, măsurările pe teren s-au realizat în baza unei triangulări trigonometrice, ceea ce a permis elaborarea unor planșe și hărți cadastrale mult mai exacte față de măsurările anterioare. Scopul implementării Cadasturului Franciscan era de a stabili mai exact mărimea impozitelor pentru diferite terenuri în legătură cu produsul net al pământului (*Reinertrag*), indiferent de poziția socială a proprietarului. Acest impozit trebuia să fie stabil pentru o perioadă mai îndelungată, de aici și denumirea de Cadasturul stabil.

Lucrările de efectuare a noului cadastru au demarat în 1817 în Austria de Jos și au continuat, cu unele întreruperi, pe parcursul a mai bine de patru decenii, până în 1861. Marea majoritate a planșelor cadastrale au fost elaborate la scara 1:2880. Totodată, în zonele montane s-au realizat planșe și la scara 1:5760, iar în unele orașe mari – și la scara de 1.1440 sau chiar 1:720. În perioada 1817-1861, au fost realizate în total măsurări în 30.556 de localități cadastrale cu o suprafață de 300.082 km², care cuprindeau 49.138.140 de parcele. Costurile realizării acestui cadastru s-au ridicat la 17.583.000 de guldeni austrieci. În total, au fost elaborate 164.357 de planșe cadastrale, marea majoritate la scara 1:2880³.

În tabelul de mai jos prezentăm anii desfășurării măsurărilor cadastrare și rezultate acestora pentru toate provinciile austriece:

Rezultatele măsurărilor cadastrare din provinciile austriece⁴

provincia	suprafața (în km ²)	Nr. loc. cadastrale	anii efectuării măsurărilor	Nr. parcele	Nr. planșe cadastrale
Austria de Jos	19.785	3.159	1817-1824, 1828	3.462.496	9.983

³ Robert Messner, *Der Franziszeische Grundsteuerekataster*, II Teil, in *Jahrbuch des Vereines für Geschichte der Stadt Wien*, vol. 29, 1973, p. 138; Walter Kamenik, *Katastralneuvermessung, historische Kontinuität und zeitgenössische Aspekte*, in *150 Jahre österreichischer Grundkataster*, Wien, 1967, p. 83.

⁴ Robert Messner, *Der Franziszeische Grundsteuerekataster*, II Teil, p. 138.

Austria de Sus și Salzburg	19.163	1.562	1823-1830	2.618.844	9.226
Știria	22.495	2.692	1820-1825	2.540.984	12.661
Tirol cu Voralberg	29.291	1.051	1855-1861	2.462.107	13.927
Karintia și Kraina	20.325	1.738	1822-1828	2.616.749	10.930
Küstenland	7.959	645	1818-1822	1.685.266	5.136
Dalmația	12.793	744	1823-1830, 1834-1837	2.381.495	6.725
Boemia	51.953	8.967	1826-1830, 1837-1843	9.321.064	32.786
Moravia și Silezia	27.375	3.724	1824-1830, 1833-1836	6.038.454	17.181
Galiția	78.493	5.955	1824-1830, 1844-1854	15.211.974	40.981
Bucovina	10.450	319	1819-1823, 1854-1856	798.707	4.821
TOTAL	300.082	30.556	1817-1861	49.138.140	164.357

În acest tabel nu sunt cuprinse provinciile Lombardia și Veneția din nordul Italiei. La acel moment în cea mai mare parte a acestui teritoriu deja fusese efectuate măsurări cadastrare de către autoritățile militare franceze. Cadastrul Franciscan a fost introdus și în aceste provincii, iar măsurările cadastrare au fost finisate mai repede decât în alte teritorii austriece. Lombardia și Veneția au fost definitiv pierdute de către Monarhia habsburgică în anii '50-60 ai sec. al XIX-lea, în urma războaielor din nordul Italiei și cu Prusia.

La 20 și 31 octombrie 1849 a fost emisă o patentă împărătească, prin care se ordona introducerea Cadastrului Franciscan și în teritoriul Monarhiei habsburgice, aflat sub suzeranitatea Coroanei maghiare. Măsurările cadastrare s-au efectuat în acest teritoriu, inclusiv în Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, în anii '50-60 ai sec. al XIX-lea.

Planșele și mapele cadastrare

Măsurările cadastrare erau efectuate nemijlocit de către geometri militari sau civili. Ei elaborau planșele și mapele cadastrale pentru fiecare localitate cadastrală, fiind direct responsabili pentru veridicitatea și corectitudinea măsurătorilor. Tot geometrii verificau în teren hotarele fiecărei localități cadastrale, împreună cu reprezentanții comunelor respective, și întocmeau o schiță sau un plan al localității, cu descrierea exactă a hotarelor. În fiecare district era înputernicit un inspector, care controla lucrările geometrilor și semna, alături de aceștia, planșele și mapele cadastrale. În fiecare provincie austriacă era un director și unul sau mai mulți subdirectori cadastrali, care verificau lucrările realizate de către inspectori.

Pentru Cadastrul Franciscan foarte prețioase sunt planșele cadastrale, realizate la scara 1:2880, care reflectau foarte exact situația din teren a culturilor agricole, hota-

rele parcelelor, a cătunelor și al localităților, așezarea caselor. Fiecare parcelă funciară era numerotată, iar terenurile arabile, pășunile, fânețele, pădurile, grădinile, livezile, mlaștinile, terenurile neproductive, erau remarcate cu o anumită culoare. Casele din lemn erau colorate cu galben, iar cele din piatră – cu roșu.

Fiecare planșă cadastrală avea un format standard de 20 x 25 țoli (526,8 x 658,5 mm). Aceste planșe erau reproduse pe pietre litografice speciale. O astfel de piatră avea 29 țoli (76 cm) lungime, 24 țoli (63 cm) lățime și 3 țoli (8 cm) grosime, având o greutate de cca. 90 kg. O piatră litografică era utilizată pentru elaborarea unei singure planșe cadastrale. Potrivit unor calcule, ar fi fost necesar de cca. 15.739 tone de piatră pentru confecționarea tuturor pietrelor litografice, pe care s-au reprodus cele peste 164 mii de planșe cadastrale în toate provinciile austriece⁵. Doar confecționarea și transportarea acestor pietre litografice a necesitat importante cheltuieli financiare.

În afară de planșele cadastrale, pentru Cadastrul Franciscan foarte importante sunt și mapele cadastrale. Acestea conțin, pentru fiecare localitate cadastrală, câte un protocol al parcelelor funciare și de construcții. Pentru fiecare parcelă funciară este indicat numărul de ordine, numele proprietarului, mărimea suprafeței în iugăre și stânjeni (Joch și Klawter), tipul de proprietate (dominicală sau rusticală), genul de culturi, precum și rubrici în care se prezintă modificările survenite după realizarea măsurărilor cadastrare. Parcelele de construcții de asemenea erau numerotate și indicau numele proprietarului, tipul de construcție, materialul din care era construit, suprafața terenului construit, precum și modificările survenite ulterior.

Planșele și mapele cadastrale sunt cele mai importante surse documentare ale Cadastrului Franciscan. Cercetarea acestor izvoare ne permit să reconstituim pentru fiecare localitate foarte exact amplasamentul terenurilor construite și a celor funciare, să stabilim proprietarul fiecărei parcele, să calculăm exact câte parcele funciare sau de construcții aparțineau unei anumite persoane și care era suprafața acestora etc. De asemenea, planșele și mapele cadastrale ne permit să stabilim exact locul amplasării unor instituții de interes comun, cum ar fi biserica, școala, cimitirul, anumite așezăminte de interes cultural sau social, întreprinderi industriale, așezarea drumurilor, căilor ferate. Planșele și mapele cadastrale conțin denumirea diferitor toponime din fiecare localitate (sat, cătun, râuri, pârâuri, islazuri, lacuri etc.). Protocoalele cadastrale mai conțin informații precum descrierea hotarelor, listele proprietarilor cu indicarea apartenenței sociale, structura terenurilor agricole ș.a.

Măsurări cartografice în Bucovina la sfârșitul sec. al XVIII-lea

Pe teritoriul Bucovinei, încă înainte de anexarea acestuia de către Austria, s-au realizat măsurări topografice de către militari austrieci, conduși de maiorul von Mieg. În anii 1785-1789, când s-au realizat în toate provinciile austriece hărți cadastrale de către militari, astfel de măsurări s-au efectuat și pe teritoriul Bucovinei. Hărțile topografice și cadastrale, realizate de către militarii austriecei în Bucovina în anii '70-90 ai sec. al XVIII-lea, reprezintă o sursă documentară foarte valoroasă pentru aprecierea realităților social-economice de atunci în acest teritoriu.

În cursul anului 1782, Johann Budinszky a cartografiat 40 de sate din zona dintre Prut și Nistru, pentru a se cunoaște mai exact situația social-economică din acest

⁵ *Ibidem*, p. 123-134.

teritoriu. Era preconizat să fie cartografiate și alte localități din Bucovina, dar din lipsa finanțării aceste lucrări au fost stopate. În ianuarie 1783, Johann Budinszky a prezentat lucrarea „Descrierea Bucovinei”, efectuată pe baza cartografierii economice a 40 de localități, ceea ce constituie o nouă sursă documentară foarte prețioasă pentru perioada respectivă⁶.

La începutul stăpânirii austriece, în Bucovina existau mai multe tipuri de proprietate (domnească, boierească, mănăstirească, răzeșească, a episcopiei, a mazililor), ceea ce era caracteristic și pentru alte zone ale Moldovei. Târgurile Cernăuți, Siret și Suceava cu actualele suburbii aparțineau domeniului domnesc. Un număr mare de sate, mai ales în zona dintre Prut și Nistru, se aflau în stăpânirea marilor dregători de la curtea domnească și a altor boieri, care însă locuiau la Iași sau în alte ținuturi din Moldova. Cele mai multe posesiuni le deținea domeniul ecleziastic, care cuprindea peste jumătate din suprafața Bucovinei și era concentrat mai ales în jurul mănăstirilor din ținutul Suceava.

Satele răzeșești (circa 50 la număr) erau concentrate în partea de nord a Bucovinei, cele mai multe fiind situate compact în văile râurilor Prut, Ceremuș și cursul superior al Siretului. Între moșiile răzeșești existau puternice legături de rubedenie. În ținuturile Câmpulung-Rusc și Câmpulung-Moldovenesc țărani erau liberi, iar satele din zona Dornei și Câmpulungului nu aveau proprietari feudali⁷.

Structura proprietății funciare din această zonă, care avea un caracter indiscutabil românesc, s-a modificat rapid după anexarea Bucovinei. Încă în perioada administrației militare (1774-1786) a fost desființată vechea Episcopie de la Rădăuți și înființată Episcopia Bucovinei, dependentă de Mitropolia sârbească din Karlowitz. Concomitent au fost secularizate moșiile episcopale și mănăstirești, din averea cărora în 1783 a fost creat Fondul Bisericesc greco-ortodox al Bucovinei. Organizarea acestor reforme a permis administrarea mai eficientă a fostelor moșii ecleziastice și obținerea unor profituri mai mari, dar, totodată, a consemnat o înstrăinare a românilor din Bucovina față de cei din Principatul Moldova.

Implementarea Cadastrului Franciscan în Bucovina

Emiterea, la sfârșitul anului 1817, a ordinului împăralesc de realizare a Cadastrului Franciscan, a constituit un eveniment important pentru Bucovina, cea mai estică provincie austriacă. Deja în 1819 au demarat în Bucovina lucrările de triangulare și de măsurare cadastrală. Aceste lucrări au continuat până în 1823, fiind realizate mai multe planșe cadastrale în special pentru localitățile din nordul Bucovinei (orașul Cernăuți cu împrejurimile, zona dintre Prut și Nistru și de pe valea Ceremușului). De asemenea au fost realizate mape cadastrale și alte protocoale, adiționale cadastrului.

În 1823, împăratul Franz I a efectuat o vizită în Bucovina, pentru a cunoaște mai bine realitățile din acest teritoriu, dar și pentru a face cunoștință personal cu mersul lucrărilor de cadastrare. Împăratul s-a întâlnit cu căpitanul ținutului (Bucovina fiind atunci parte a Galiției) și cu directorul lucrărilor de cadastrare, care au raportat des-

⁶ Johann Polek, *Die Bukowina zu Anfang des Jahres 1783*, p. 63.

⁷ Mai detaliat despre situația de atunci vezi Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece 1774-1918*, Chișinău 2003, p. 40-49.

pre mersul lucrărilor și au prezentat o parte din planșele și mapele cadastrale deja realizate. După efectuarea acestei vizite, însă, lucrările cadastrare din Bucovina au fost stopate și au fost continuate în Galiția (în perioada 1824-1830). În anii 1831-1833, măsurările cadastrare au fost stopate în toate provinciile austriece din cauza stării precare a finanțelor statului. În Galiția aceste măsurări au fost reluate abia peste 14 ani, în 1844, și au fost finisate peste alți 10 ani, în 1854.

Abia la începutul anului 1854, după o întrerupere de 31 de ani, s-a decis reluarea lucrărilor cadastrare în Bucovina. Deoarece vechile planșe și mape cadastrale, realizate în anii 1819-1823, nu mai corespundeau realității și erau depășite de timp, s-a decis să fie realizate măsurări cadastrare în toate localitățile din Bucovina. Aceste măsurări au demarat în primăvara anului 1854 în nordul Bucovinei și au continuat în cele din centrul și sudul provinciei (până la sfârșitul anului 1856 - începutul anului 1857). La acel moment Bucovina era împărțită în 16 districte de impozitare și cuprindea 319 localități cadastrare, care în cea mai mare parte corespundeau cu suprafața unei localități. În perioada următoare, numărul districtelor de impozitare a rămas același, iar numărul localităților cadastrale a crescut treptat, ajungând la 323 în 1876 și la 328 în 1884. În aceeași ani numărul total al localităților din Bucovina a fost de 333, respectiv 334⁸.

În perioada 1854-1856, s-au efectuat măsurări cadastrare în Bucovina pe o suprafață de 10.450 km², fiind realizate 4.821 de planșe cadastrale. Totodată, în mapele cadastrale au fost consemnate 798.707 parcele, pentru fiecare parcelă fiind indicată suprafața, numele proprietarului și alte informații⁹. Planșele și mapele cadastrale au fost elaborate și completate în principal de geometri de etnie germană sau poloneză, care anterior realizase astfel de lucrări în Galiția. În cea mai mare parte ei nu posedau sau nu înțelegeau limba română, astfel că denumirea localităților, cătunelor, râurilor, pâraurilor, poienelor, bisericilor etc. au fost transcrise așa cum au fost auzite, dar în ortografie germană sau poloneză.

La măsurările cadastrare din Galiția și Bucovina au luat parte un număr mare de geometri și adjuncți, iar costurile acestor lucrări au fost foarte mari pentru acea perioadă. În Galiția anual au activat cca. 300-400 de lucrători cadastrali, iar în Bucovina numai în anul 1854 au activat 56 de persoane¹⁰. În realitate la lucrările cadastrare au fost implicați un număr mult mai mare de persoane, care nu sunt indicate în statisticele respective, în special reprezentanții autorităților locale, dar și un număr mare de ajutoari ai geometrilor.

Structura terenurilor din Bucovina în sec. al XIX-lea

Cadastrul Franciscan prezintă informații valoroase despre structura terenurilor și a proprietăților din Bucovina în secolul al XIX-lea. Astfel, potrivit calculului Comisiei de reglementare a impozitului funciar (*Grundsteuer – Regulierung – Commission*), valabil pentru anul 1837, atunci suprafața terenurilor dominicale din Bucovina era

⁸ *Gesetz-und Verordnungsblatt für das Herzogthum Bukowina* 1884; 19. *Verordnung des Bukowinaer k.k. Landes-Präsidenten vom 5. April 1884*, Nr. 3433.

⁹ Robert Messner, *op. cit.*, p. 138.

¹⁰ *Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie*, 1844 – XVII Jahrgang, Tafel 28; 1845-1846 – XVI-II-XIX Jg., I Teil, Tf. 37; 1847 – XX Jg., I Teil, Tf. 37; 1848 – XXI Jg., I Teil, Tf. 14; 1854 – Neue Folge, Bd. 2, III Heft, Tafel 8.

de 1.196.890 de iugăre, celor rusticale – de 616.260 de iugăre, iar 11.041 iugăre de pământ aparține clerului¹¹. După rezultatele operațiunilor cadastrale, suprafața productivă a Bucovinei constituia 1.714.158 de iugăre, inclusiv 1.108.832 de iugăre teren dominical și 605.326 de iugăre teren rustical. Suprafața neproductivă era de 98.993 de iugăre, dintre care 40.943 de iugăre aparține râurilor și pâraurilor, 23.795 – deșert (*Oedungen*), 13.946 – stânci goale, 9.763 – drumuri și cărări, 4.946 – teren construit, 2.929 – belți, 1.721 – mlaștini, și 945 de iugăre – alte terenuri¹². Către anul 1837, terenurile și proprietățile din Bucovina aveau următoarea structură:

**Structura terenurilor și a proprietăților din Bucovina conform calculelor
Comisiei de reglementare a impozitului funciar pentru anul 1837¹³**

Tipul de teren	TOTAL		dominical		rustical	
	în iugăre	%	în iugăre	%	în iugăre	%
Arabil	313.553	18,29	96.742	8,72	216.811	35,82
Vii	28	...	11	...	17	...
Grădini cu legume	11.408	0,66	1.964	0,18	9.444	1,56
Grădini cu fructe	5.205	0,30	1.030	0,09	4.175	0,69
Grădini cu hamei	6	...	6	...	-	-
Fânațe	306.843	17,90	84.107	7,58	222.737	36,79
Pășuni	248.905	14,52	104.761	9,45	144.143	23,81
Stufăriș	596	0,03	201	0,02	395	0,06
Pădure	827.613	48,28	820.010	73,95	7.603	1,25
TOTAL	1.714.158	100	1.108.832	100	605.326	100

Din aceste date statistice reiese că, cea mai mare parte a pădurilor se afla în proprietate dominicală (a Fondului Bisericesc și a marilor nobili), pe când majoritatea terenurilor arabile, a grădinilor și fânațelor aparțineau proprietarilor rusticali, adică țăranilor. Pășunile se împărțeau aproape egal între proprietarii dominicali și rusticali. Totodată, terenurile arabile și grădinile constituiau 19,26% din totalul terenurilor productive, pășunile și fânațele – 32,42%, iar pădurile – 48,32%¹⁴.

În perioada următoare s-a mărit semnificativ suprafața terenurilor arabile și ne-semnificativ a grădinilor, în schimb s-a diminuat suprafața pășunilor și fânațelor. În

¹¹ *Darstellung der Landwirtschaft und Montan-Industrie des Herzogtums Bukowina mit vorzüglicher Rücksicht auf die Jahre 1851 und 1852*, în *Mitteilungen aus dem Gebiete der Statistik*, III Jg., I Heft, Wien 1854, p. 14.

¹² *Ibidem*, p. 15.

¹³ *Ibidem*, p. 16.

¹⁴ *Ibidem*, p. 16.

a doua jumătate a sec. al XIX-lea a crescut în satele din Bucovina importanța prelucrării pământului și s-a diminuat treptat importanța creșterii vitelor. Prin aceasta și se explică micșorarea în special a suprafeței terenurilor cu pășuni și fânețe.

După finisarea măsurărilor cadastrare în anii 1854-1856 și elaborarea planșelor și mapelor cadastrale, în Bucovina, ca și în alte provincii austriece, au continuat alte lucrări legate de finisarea și implementarea Cadastrului Franciscan. Deja în anii '60 ai sec. al XIX-lea s-au întocmit noi protocoale, care au inclus schimbările intervenite mai ales la proprietarii parcelelor funciare. În mai multe localități cadastrale s-a modificat și suprafața terenurilor agricole. Mapele cadastrare din Bucovina conțin, pentru fiecare localitate cadastrală, date noi privind suprafața parcelelor de construcții și a celor funciare pentru anii 1860-1862 și 1865-1867. Analiza acestor documente ne permite să apreciem ritmul dezvoltării construcțiilor în diferite localități din Bucovina.

Către sfârșitul anilor '60 ai sec. al XIX-lea s-a mărit treptat suprafața terenurilor rustice, în detrimentul celor dominicale. Atunci terenurile rustice constituiau deja 40,3%, cele dominicale – 59%, iar 0,6% aparțineau clerului. Totodată, peste 90% din păduri continuau să aparțină proprietarilor dominicali, pe când aproape 60% din pășuni, aproape 2/3 din terenul arabil, peste ¾ din fânețe și aproape 84% din grădini se aflau în proprietate rustică, adică a țăranilor¹⁵.

În perioada următoare, în toate provinciile austriece s-au efectuat noi măsurări cadastrare sau lucrări de reambulare, s-au realizat noi calcule privind produsul net anual al diferitor tipuri de terenuri. Aceste lucrări au continuat mai bine de două decenii, până aproape la sfârșitul sec. al XIX-lea. Abia la 12 iulie 1896, a fost adoptată o nouă lege, care întărea rezultatele revizuirilor cadastrale. Peste câțiva ani Ministerul Finanțelor de la Viena a publicat datele generale ale acestor revizuii cadastrale pentru toate provinciile austriece.

Potrivit datelor respective, în anul 1896 suprafața terenurilor impozitabile din Bucovina era de 1009.415,1 ha, dintre care 44,7% constituiau pădurile, 28,5% - terenul arabil, 13% - fânețe, 10,3% - pășuni, 2,5% - teren alpin, 0,8% - grădini, iar 0,1% - lacuri, belți și mlaștini. Structura terenurilor impozitabile pentru diferite districte este prezentată în tabelul de mai jos.

**Structura terenurilor impozitabile din Bucovina
conform rezultatelor reviziilor Cadastrului funciar (anul 1896)¹⁶**

Distric- tul	Tipul de teren (în hectare)							TOTAL
	arabil	fânețe	grădini	pășuni	alpin	păduri	alte*	
Cernăuți	45583,5	11447,7	1933,5	8814,8	-	20526,5	162,2	88468,3
Coțmani	66142,2	2702,6	1725,6	4503,6	-	3975,2	710,9	79760,3
Câmpu- lung	2345,3	40397,3	283,3	24358,7	12863,2	150781,0	-	231028,9

¹⁵ Andreas Josef Lippert, *Die Entwicklung des Grundsteuerwesens im Herzogthume Bukowina unter österreichischer Herrschaft*, în *Czernowitzer Zeitung*, I Jahrgang, nr.61 (22 aprilie 1868), p. 2.

¹⁶ *Ergebnisse der Catastral-Revision auf Grund des Gesetzes vom 12.Juli 1896*, Band I, Wien 1901, p. 718-735.

Rădăuți	38750,9	20340,5	703,3	20228,1	9798,4	117381,9	-	207203,2
Siret	33271,8	5339,6	806,3	4437,3	-	5728,8	-	49583,9
Storojineț	38196,1	13711,3	755,9	12912,5	-	45918,8	-	111494,7
Suceava	43082,1	8755,5	1167,5	13897,3	-	29062,5	68,9	96033,9
Vijnița	20812,4	29063,2	745,5	15010,3	2354,7	77855,6	-	145841,7
TOTAL	288184,4 <i>28,55</i>	131757,8 <i>13,05</i>	8121,3 <i>0,80</i>	104162,7 <i>10,32</i>	25016,3 <i>2,48</i>	451230,4 <i>44,70</i>	942,1 <i>0,09</i>	1009415,1

Alte* - lacuri, belți, mlaștini.

Cele mai mari suprafețe de terenuri agricole erau situate în nordul Bucovinei, în special în zona dintre Prut și Nistru, precum și în partea de est a districtelor Rădăuți, Siret și Suceava. În același timp, pădurile erau concentrate în zona muntoasă a districtelor Câmpulung, Rădăuți și Vijnița, precum și în zonele deluroase ale districtelor Storojineț, Suceava și Cernăuți. Terenurile alpine se aflau exclusiv în districtele Câmpulung, Rădăuți și Vijnița. În Bucovina mai existau atunci 34.776,5 ha de terenuri scutite de impozite, inclusiv 8.362,7 ha de pământ neproductiv, 5.138,7 ha de terenuri construite și 21.275 ha cu alte terenuri neimpozitabile. Suprafața totală a Bucovinei era atunci de 1.044.191 hectare, 57 ari și 93 m² ¹⁷.

Potrivit aceluiași date statistice, produsul net anual mediu a unui hectar de grădini din Bucovina era de 9,92 florini, urmat de terenurile arabil (4,01 florini pe hectar), lacuri, belți și mlaștini (2,34 florini), fânețe (2,21 florini), pășuni (1,18 florini), păduri (0,75 florini) și terenurile alpine (numai 0,71 florini pe hectar). Peste media pentru Bucovina se aflau terenurile din districtele Cernăuți, Coțmani și Suceava, unde erau concentrate cele mai mănoase pământuri. La polul opus se situau districtele Câmpulung, Vijnița și partea de vest a districtului Rădăuți, unde din cauza reliefului muntos profitul terenurilor era mai mic. Media anuală a produsului anual pentru terenurile impozitabile din Bucovina era de aproape doi florini pe hectar¹⁸.

Cercetarea Cadastrului Franciscan la etapa actuală

Un grup de cercetători de la universitățile din Klagenfurt și Innsbruck (Austria), din care a făcut parte și subsemnatul, a realizat o investigație detaliată a Cadastrului Franciscan, efectuat și implementat în sec. al XIX-lea în provinciile austriece Karintia și Bucovina. Ambele provincii aveau o suprafață de cca. 10 mii km² și erau locuite de reprezentanții mai multor naționalități (germani și sloveni în Karintia), români, ucraineni, germani, evrei, polonezi, maghiari, lipoveni în Bucovina. Ambele provincii nu și-au păstrat integritatea teritorială, fiind dezmembrate în sec. al XX-lea. După Primul Război Mondial, cea mai mare parte a Karintiei a rămas la Austria, sud-estul acestei provincii a intrat în componența Sloveniei, iar o porțiune mică din sud a fost cedată Italiei. Nordul Bucovinei a fost ocupat în vara anului 1940 de către trupele sovietice și încorporat în componența R.S.S. Ucrainene, din anul 1991 – în componența Ucrainei.

¹⁷ *Ibidem*, p. 734-735.

¹⁸ *Ibidem*, p. 718-735.

Planșele și mapele cadastrale ale Cadastrului Franciscan, referitoare la Bucovina, se păstrează aproape integral la Arhivele Naționale din Suceava, în Fondul Nr. 287 *Inspectoratul cadastral Bucovina (1854-1943)*. O parte din acest fond cuprinde planșele cadastrale, altul – mapele sau protocoalele cadastrale. Cadastrul Franciscan din Bucovina cuprinde planșele și mapele a 319 localități cadastrale, elaborate în anii 1854-1856. Din aceste localități cadastrale, 177 se află în prezent în nordul Bucovinei, adică în componența Ucrainei și 142 – în sudul acestei provincii, respectiv în componența României. Totodată, mai multe foste localități cadastrale sunt dezmembrate în prezent de hotarul de stat româno-ucrainean.

La Arhivele Naționale din Suceava se păstrează câte două versiuni ale planșelor cadastrale pentru fiecare localitate cadastrală din Bucovina. Ambele versiuni au fost realizate în anii '50 ai sec. al XIX-lea și sunt identice după conținut și formă. Varianta de lucru a planșelor respective, însă, cuprinde și rezultatele lucrărilor de reambulare, realizate în ultimele decenii ale sec. al XIX-lea. De aceea, aceste planșe conțin un șir de corectări și adăugiri, mai ales în ce privește parcelele de construcții, care au survenit în deceniile următoare. Varianta finală a planșelor cadastrale reprezintă situația terenurilor funciare și de construcții conform rezultatelor măsurătorilor cadastrare din anii 1854-1856, fără a conține și rectificările survenite ulterior. Totodată, o parte din versiunea finală a planșelor cadastrale pentru mai multe localități din sudul Bucovinei se păstrează la Oficiul de Cadastru și Publicitate Imobiliară din orașul Suceava.

Mapele cadastrale sau protocoalele Cadastrului Franciscan conțin pentru fiecare localitate cadastrală în principal câte 17 documente. Pentru cercetarea structurii terenurilor și proprietăților din Bucovina, cele mai valoroase sunt Protocolul Original al Parcelelor de Construcție (*Original Bauparzellen Protokoll*), Protocolul Original al Parcelelor Funciare (*Original Grundparzellen Protokoll*) și documentul cu referire la structura terenurilor funciare (*Ausweis über die Benutzung des Bodens*). Celelalte surse documentare conțin informații despre hotarele localităților cadastrale, listele locuitorilor, precum și modificările survenite în anii '60-70 ai sec. al XIX-lea. În același timp, mapele cadastrale ale mai multor localități sunt incomplete, lipsind mai multe documente. Astfel, din 319 localități cadastrale, pentru 27 lipsesc protocoalele parcelelor de construcție și a parcelelor funciare, iar pentru alte 12 localități – cele cu referire la structura terenurilor funciare.

Structura terenurilor funciare din Bucovina conform Cadastrului Franciscan

La Arhivele Naționale din Suceava se păstrează datele referitoare la structura terenurilor funciare a 307 localități cadastrale din Bucovina. Potrivit acestor informații statistice, suprafața totală a acestor 307 localități cadastrale constituia 988.341,31 hectare, dintre care 452.631,63 (45,8%) hectare păduri, 236.533,35 (23,9%) – teren arabil, 150.345,77 (15,2%) – pajiști, 115.239,78 (11,7%) – pășuni, 23.249,92 (2,35%) – teren neproductiv, 6.821,33 (0,7%) – grădini, vii, belți și mlaștini, precum și 3.519,44 (0,36%) hectare de terenuri de construcții.

Cele mai întinse suprafețe de păduri erau concentrate în sud-vestul Bucovinei și constituiau peste 60% din suprafața totală în districtele Vatra Dornei, Câmpulung, Rădăuți, Gura Humorului și Putila. Dimpotrivă, în districtele Coțmani și Zastavna din nordul Bucovinei, precum și în Cernăuți urban, cota pădurilor nu depășea 10% din suprafață. În 65 de localități cadastrare pădurile reprezentau peste 50% din supra-

față, pe când în alte 132 de localități – mai puțin de 10%. În 38 de localități nu existau terenuri împădurite.

Terenurile arabile erau cele mai întinse în partea de câmpie din nordul și estul Bucovinei. În districtele Zastavna și Coțmani, terenurile arabile constituiau cca. 70% din suprafața totală, iar în districtele Siret și Suceava din sud-estul provinciei – ceva mai mult de jumătate. Totodată, în partea muntoasă din sud-vestul Bucovinei, doar o suprafață foarte mică din pământ era teren arabil. În 141 de localități, terenurile arabile constituiau peste jumătate din suprafață. În același timp, în 56 de localități, terenurile arabile nu depășeau 10%, iar în 25 de localități, aceste terenuri nu atingeau nici 1% din suprafață.

Potrivit statisticilor cadastrale a 307 localități din Bucovina, pajiștile și pășunile reprezentau 15,2%, respectiv 11,7% din suprafața totală. Cota pajiștilor era cea mai mare în districtele Putila și Vijnița din nord-vestul Bucovinei, și cea mai mică – în districtele Zastavna și Coțmani, situate între Prut și Nistru. Cele mai mari suprafețe de pășuni se aflau în localitățile din districtele Cernăuți urban, Suceava, Câmpulung, Solca, cele mai mici – în districtele Coțmani, Putila, Zastavna, Vijnița, Sadagura.

Grădinile din 307 localități cadastrale din Bucovina aveau o suprafață de 6.512,52 hectare, ceea ce reprezenta doar 0,66% din suprafața totală. O excepție se consemna în districtul Cernăuți urban, unde grădinile constituiau 7,07% din suprafața orașului și a suburbiilor. Cele mai mari suprafețe de grădini (peste 100 hectare) existau în orașele *Cernăuți* și *Suceava*, precum și în satele *Bosancea*, *Coțmani*, *Toporăuți*, *Ostrița*. Cota suprafețelor, ocupate de grădini, era cea mai mare în orașele *Cernăuți* (14,2%), *Siret* (4,9%) și *Suceava* (4,8%), în suburbiile *Caliceanca* (14,1%), *Horecea* (9,4%) și *Clocucica* (7,7%), în târgul *Sadagura* (10,7%), precum și în unele sate, precum *Fântâna Albă* (8,5%), *Securiceni* (6,6%), *Suhoverha* (6,1%), *Ostrița* (6,1%).

După Cadastrul Franciscan, terenuri cu viță de vie existau doar în 31 de localități cadastrale din Bucovina, dintre care 12 din districtul Suceava. Suprafața viilor era de 61,72 hectare, inclusiv 46,39 hectare în districtul Suceava și 5,87 hectare în orașul Cernăuți.

Belți și mlaștini au fost înregistrate în 29 de localități cadastrale, cele mai multe în nordul Bucovinei, în zona dintre Prut și Nistru, precum și în sud-estul provinciei, în apropierea orașelor Siret și Suceava. Suprafața belților și mlaștinilor constituia 247,09 hectare, inclusiv 71,01 hectare în districtul Coțmani, 67,04 – în Zastavna, 44,67 – în Siret, 39,24 – în Suceava și 18,56 hectare – în districtul Sadagura. În 10 localități, suprafața belților și mlaștinilor depășea 10 hectare.

Către mijlocul sec. al XIX-lea, terenurile de construcție din Bucovina încă erau foarte mici și constituiau doar 3.519,44 hectare sau 0,36% din suprafața totală a 307 localități cadastrale. Însuși orașele și târgurile din Bucovina aveau o cotă foarte mică de terenuri construite. După datele Cadastrului, cele mai mari suprafețe de terenuri de construcție se găseau în *Cernăuți* (80,54 hectare), *Rădăuți* (48,21), *Bosancea* (47,1), *Câmpulung Moldovenesc* (46,16), *Mămăiești* (46,08), *Suceava* (44,61), *Toporăuți* (43,27), *Putila* (38,4), *Frătăuții Noi* (36,27), *Rarancea* (35,82), *Vaşcăuți pe Ceremuș* (35,32), *Coțmani* (32,73 hectare) etc. Totuși, doar în 41 de localități cadastrale, terenurile de construcție depășeau 1% din suprafața totală. Ponderele terenurilor de construcție era cea mai mare în orașele *Cernăuți* (5,52%), *Siret* (2,04%), *Suceava* (1,94%) și *Rădăuți* (1,74%), precum și în unele sate mici, ca *Securiceni*, *Berhomet pe Prut*, *Volcineț*, *Lucavița*, *Chilișeni*, *Zeleneu*. O excepție se consemna în târgul *Sadagura*, locuit

în principal de evrei, unde cota terenurilor construite atingea 11,12% din suprafața localității. Totuși, *Sadagura* era cea mai mică localitate cadastrală din Bucovina cu o suprafață de doar 140,58 hectare.

Mărimea parcelor funciare din Bucovina

La Arhiva Națională din Suceava se păstrează protocoalele parcelor funciare pentru 294 de localități cadastrale. În Bucovina existau diferențe foarte mari în ce privește suprafața localităților cadastrale. Cele mai mari localități se aflau în partea muntoasă a provinciei, pe când cele mai mici – în nordul și estul Bucovinei. 16 localități cadastrale aveau o suprafață mai mare de 10.000 hectare, dintre care 5 în districtul Câmpulung și 4 – în Rădăuți. Dimpotrivă, 25 de localități cadastrale erau mai mici de 500 de hectare, cele mai multe în districtele Suceava (8), Siret (5) și Gura Humorului (4). Cea mai mare localitate cadastrală era *Șipot Cameral* cu o suprafață de 48.860,76 hectare, pe când cea mai mică, târgul *Sadagura*, avea doar 140,58 hectare. În tabelul de mai jos sunt prezentate 10 cele mai mari și cele mai mici localități cadastrare din Bucovina.

10 cele mai mari și cele mai mici localități cadastrale din Bucovina (în hectare)

Cele mai mari localități cadastrale			Cele mai mici localități cadastrale		
Localitatea cadastrală	Districtul	Suprafața	Localitatea cadastrală	Districtul	Suprafața
Șipot Cameral	Rădăuți	48.860,76	Sadagura	Sadagura	140,58
Seletin		39.914,04	Chilișeni	Suceava	191,14
Putila	Putila	26.719,54	Bancești	Siret	228,37
Fundul Moldovei	Câmpulung	24.966,93	Tolova mică	Gura Humor	230,11
Rușii Moldoviței		22.718,05	Lisaura	Suceava	238,6
Dorna Candreni	Vatra Dorna	21.768,77	Mușenița	Siret	281
Berhomet pe Siret	Vijnița	20.985,76	Horecea Mănăstirii	Cernăuți urban	302
Banila Moldovenească	Storajineț	15.670,37	Securiceni	Suceava	303,18
Vama	Câmpulung	14.772,21	Gura Molniței	Siret	309,49
Câmpulung Moldovenesc		13.934,59	Brașca	Gura Humor	337,99

Potrivit protocoalelor parcelor funciare a Cadastrului Franciscan, în 294 de localități cadastrale din Bucovina au fost înregistrate 644.567 de parcele funciare cu o suprafață totală de 986.614,5 hectare. Mărimea medie a unei parcele funciare era de 1,53 hectare. Cele mai mari parcele funciare se consemnau în districtele Vatra Dornei (în medie 4,56 hectare pentru o parcelă), Câmpulung (4,03) și Vijnița (3,17), cele mai mici – în districtele Cernăuți urban (numai 0,56 hectare), Coțmani (0,59), Siret (0,65

hectare). Marea majoritate a parcelelor funciare (98,1%) erau mai mici de 10 iugăre (1 iugăr echivalează cu cca. 0,58 hectare).

În 294 de localități cadastrale s-au înregistrat 644.567 de parcele funciare, adică în medie câte 2.192 de parcele pentru o localitate. Totodată, în 17 localități cadastrale au fost înregistrate mai mult de 5.000 de parcele, cele mai multe la *Putila* (8.829), *Arbore* (8.662), *Frătăuții Noi* (7.827), *Carapciu pe Ceremuș* (7.565), *Boian* (7.127), *Vicovul de Sus* (7.004) etc. Dimpotrivă, în 19 localități existau mai puțin de 500 de parcele, cele mai puține la *Băieșești Predium* (numai 12), *Stănilești* (88), *Hreățca* (90), *Gura Molniței* (107), *Chilișeni* (202), *Bunești* (248), *Mega* (301), *Burdei* (310) ...

După statisticile cadastrale, în 78 de localități cadastrale au fost consemnate 163 de parcele funciare cu o suprafață mai mare de 1000 de iugăre (adică mai mari de 575,46 hectare), dintre care 85 aparțineau Fondului Bisericesc, alte 22 – Fondului Cameral, iar restul – în principal unor mari proprietari funciari. Marea majoritate a parcelelor funciare cu suprafețe mari din sud-vestul Bucovinei aparțineau Fondului Bisericesc sau Cameral și erau acoperite cu păduri. 26 de parcele funciare erau mai mari de 5.000 de iugăre, iar două chiar atingeau o suprafață de aproape 20.000 de iugăre!

Proprietatea funciară dominicală și rusticală

La mijlocul sec. al XIX-lea, în Bucovina existau mai multe categorii de proprietate funciară. La proprietatea dominicală aparțineau parcelele funciare ale Fondului Bisericesc și Cameral, ale marilor proprietari particulari și ale țăranilor liberi (răzeși și ruptași), pe când parcelele țăranilor, comunelor, parohiilor erau considerate proprietate rusticală. Conform statisticilor cadastrale, din cele 644.567 de parcele funciare, înregistrate în 294 de localități cadastrale din Bucovina, 79.845 (12,4%) erau dominicale și 564.722 (87,6%) rusticale. Cele mai multe parcele dominicale au fost consemnate în districtele *Vascăuți* (19.576) și *Storjineț* (15.288), adică acolo, unde erau concentrate cele mai multe sate răzeșești, respectiv cele mai multe parcele funciare mici ale răzeșilor. Ponderea parcelelor dominicale constituia peste 25% în districtele *Vascăuți* (38,8%), *Vijnița* (25,8%) și *Storjineț* (25,1%), însă mai puțin de 5% în districtele *Cernăuți urban* (0,4%), *Solca* (3,2%) și *Rădăuți* (4,7%).

Parcele funciare dominicale nu au fost consemnate în orașul *Cernăuți*, în suburbiile *Caliceanca*, *Clocucica*, *Horecea* și *Roșa*, precum și în satul *Bădeuți*. În alte 25 de localități cadastrale, cota parcelelor dominicale nu depășea 1% din total. Dimpotrivă, în 4 localități cadastrale (*Băieșești Predium*, *Gura Molniței*, *Hreățca* și *Stănilești*), toate parcelele funciare erau dominicale. Totuși, în aceste 4 localități cadastrale existau doar foarte puține parcele funciare și însuși acestea nu erau localități, ci niște domenii practic fără locuitori. Ponderea cea mai mare de parcele dominicale se consemna în satele răzeșești *Carapciu pe Ceremuș* (99,2%), *Ivancăuți* (91,8%), *Costești* (89,4%), *Căbești* (81,2%), *Gropana* (75,4%), *Nepolocăuți* (70,9%), *Gogolina* (70,7%), dar și în colonia germană *Fürstenthal* (79,4%).

După calculele noastre, 294 de localități cadastrale aveau o suprafață funciară de 986.614,64 hectare, dintre care 612.724,8 (62,1%) hectare era proprietate dominicală și 373.889,84 (37,9%) hectare – proprietate rusticală. Cota cea mai mare de proprietate dominicală se înregistra în districtele *Vijnița* (81,5%), *Gura Humorului* (72,9%), *Putila* (71,1%), *Câmpulung* (70,9%), *Storjineț* (69,5%), *Vatra Dornei* (69,5%) și *Ră-*

dăuți (67,4%), iar cea mai mică – în districtele Cernăuți urban (numai 2,2%), Siret (35,7%), Cernăuți rural (38%), Coțmani (39,1%) și Zastavna (41,2%).

Din 294 de localități cadastrale, în 25 era ponderea proprietății dominicale mai mică de 10%, în 130 – între 10 și 50%, în 125 – între 50 și 90% și în 14 – peste 90%. Proprietate domnicală nu exista în capitala Bucovinei și în 4 suburbii ale Cernăuțului, precum și în satul *Bădeuți*. În același timp, în 4 localități mici, menționate mai sus, toate terenurile funciare erau dominicale, aparținând unui singur proprietar. Peste 90% din suprafața terenurilor era considerată proprietate dominicală în localitățile *Carapciu pe Ceremuș*, *Ostra*, *Șipot privat*, *Mega*, *Putna*, *Fürstenthal* (Voievodeasa), *Comarești*, *Slobozia Comarești*, *Ivancăuți* și *Gropana*.

Din 288 de localități cadastrale, unde exista proprietate dominicală, în 124 aceste proprietăți aparțineau unor mari familii de nobili, în 85 – Fondului Bisericesc, în 17 – Fondului Cameral și în 39 de localități – unor mari proprietari și (sau) răzeșilor. În 14 localități cadastrare existau concomitent proprietăți dominicale ale Fondului Bisericesc și (sau) Fondului Cameral, respectiv marilor proprietari particulari, iar în alte 6 localități din sudul Bucovinei proprietari dominicali erau unele mănăstiri din Principatul Moldova. Fondului Bisericesc aparțineau terenurile din cele mai multe localități ale districtelor Rădăuți (în 22 de localități), Gura Humorului (18), Solca (10) și Câmpulung (7), pe când proprietățile marilor familii de nobili erau concentrate în satele din districtele Suceava (în 25 de localități cadastrare), Zastavna (19), Sadagura (14), Cernăuți rural (12), Coțmani (12), Siret (8), adică în nord-estul Bucovinei, unde se aflau cele mai multe terenuri arabile. Fondul Cameral dispunea de proprietăți în mai multe sate din zona muntoasă din sud-vestul Bucovinei, precum și în unele sate de lângă orașul Cernăuți.

Summary

In Bukovina cadastre works had been carried out during 1854-1856. For all the 319 villages in Bukovina were developed then boards and cadastral maps. Based on these documentary sources we can very accurately determine the socio-economic development of localities of Bucovina. The the largest share of forest was in southwestern Bukovina, while the arable land were concentrating in the plains, in the north and eastern of the province. The largest land parcels were in the mountainous area of Bucovina, the lowest - in the northeast of the territory. Dominical property (Church and Cameral Fund parcels, the ones of the great private owners and soldiers) represented 62.1% and rustic property (peasant, communes, parishes plots) - 37.9% of the total land area.

SECOLUL XX

Veaceslav Ciorbă*

MISIUNEA ORTODOXĂ ROMÂNĂ DIN STÂNGA NISTRULUI (1941-1944)

La sfârșitul lunii iulie 1941 România, ca aliat al Germaniei naziste și-a atins scopul propus: au fost eliberate Basarabia și nordul Bucovinei. Conducătorul statului, generalul Ion Antonescu, a luat decizia de a trece Nistrul și a continua operațiunile militare în adâncul teritoriului sovietic. Drept consecință a angajării trupelor românești în acțiunile militare de dincolo de Nistru, precum și ca o recompensă pentru Transilvania anexată de Ungaria horthystă în urma Dictatului de la Viena, partea germană a predat teritoriul dintre Nistru și Bug (Transnistria) administrației civile românești¹.

Guvernământul românesc civil din Transnistria (dependent de Comandamentul Armatei române) a fost constituit prin Decretul nr. 1 din 19 august 1941, semnat la Tighina de generalul Ion Antonescu. Tot atunci el l-a desemnat mandatar plenipotențiar pe profesorul universitar Gheorghe Alexianu (de la Universitatea din Cernăuți), urmând ca acesta să ia prin ordonanțe toate măsurile necesare pentru funcționarea administrației și pentru continuarea activității în toate domeniile.

Constituirea unei administrații românești în Transnistria presupunea iminent că și Biserica din această provincie trece sub administrație românească. Deoarece administrația de stat considera provincia dintre Nistru și Bug nu ca un teritoriu anexat de România, ci doar ca unul ce se află sub administrație provizorie², Patriarhia Română nu a creat aici o Eparhie sau o Exarhie, ci o Misiune. Ea a fost atașată pe lângă Marele Cartier General al Armatei și avea ca scop organizarea vieții bisericești din Transnistria.

Despre Misiunea Ortodoxă Română în Transnistria s-a scris puțin, dar activitatea ei este deja apreciată diferit. Din lucrările cercetătorilor români³ deducem că

* **Veaceslav Ciorbă**, Academia de Teologie Ortodoxă din Moldova.

¹ Vezi mai detaliat: Verenca Olivian, *Administrația civilă română în Transnistria*. - Chișinău, Ed. Universității, 1993, 159 p.

² Preluând administrarea Transnistriei, guvernul român nu a făcut vreo revendicare teritorială dincolo de Nistru; or, Transnistria n-a făcut parte din granițele de est ale României, recunoscute pe plan internațional prin Tratatul de la Paris din 28 octombrie 1920. "Ion Antonescu a consimțit să administreze zona Nistru-Bug, în schimb el a respins toate propunerile ca aceasta să fie anexată de România, deși propaganda oficială a făcut mult caz de faptul că câteva sute de mii din cele două milioane și jumătate de locuitori ai Transnistriei, sunt de origine română. Eforturile nemților de a-l convinge pe recalcitrantul lor aliat să accepte acest dar, drept compensație pentru pierderea Transilvaniei de Nord, s-a soldat cu un eșec total". Vezi: Constantiniu F., *O istorie sinceră a poporului român*. - București, 1997, p. 407.

³ Negru Nina, *Misiunea ortodoxă română de peste Nistru în timpul celui de-al doilea război mondial //*

activitatea ei a fost benefică pentru viața bisericească a românilor transnistreni în anii 1941-1944. Istoricii din actuala republică separatistă transnistreană sunt însă de altă părere. Viziunea istoriografiei transnistrene este expusă în detaliu de profesorul P.M. Șornikov de la Facultatea de Istorie a Universității din Tiraspol⁴.

Înainte de a trece la subiectul propriu-zis, necesar este a cunoaște situația de până la 1941. Sub aspect geografic, teritoriul dintre Nistru și Bug avea aceeași suprafață ca și Basarabia și era populat de ucraineni, ruși, români, bulgari, găgăuzi, tătari, germani, armeni, greci, etc. Românii constituiau circa 1.000.000 și trăiau în zona de centru, în județele Râbnița, Dubăsari, Tiraspol și Ananiev.

Din punct de vedere religios, populația Transnistriei a aparținut dintotdeauna, în marea sa majoritate, de Biserica Ortodoxă⁵. În 1917 în regiunea dintre Nistru și Bug erau 1017 biserici și case de rugăciune, cu 890 de preoți, 13 mănăstiri și schituri, cu 384 de monahi⁶. În toamna anului 1941, după 23 de ani de stăpânire sovietică, nu a rămas să funcționeze decât o singură biserică în orașul Odesa (biserica cimitirului nr. 2), cu un singur preot (moldoveanul Vasile Braga)⁷, pentru a arăta străinilor veniți de peste hotare, că în statul sovietic se respectă „libertatea religioasă”. Celelalte biserici au fost fie distruse din temelie (235 de biserici), fie transformate în cluburi, magazine, depozite etc. Constantin N. Tomescu a trecut Nistrul odată cu armată română și a fost surprins de situația înfiorătoare: “Majoritatea satelor, ca și orașelor, scria el, se vede că avuseră biserici ortodoxe mărețe. Mai toate aceste clădiri de piatră, în formă de cruce, unele cu stâlpi exteriori și cu frumoase nișe oarbe și împodobiri de arcade la ferestre și uși, au rămas, decapitate însă de cupole și de crucile lor, ca niște săli încăpătoare și cu multă lumină. De altare și catapetesme nici pomeneală, la fel nici urmă de pictură bisericească. Interiorul a fost vărui ori vopsit și împodobit cu stele comuniste, cu texte pentru educarea tineretului în ideile comuniste, iar altarul servea ca scenă de teatru pentru serbările bolșevice”⁸. Preoții au fost persecutați, deportați și, în multe cazuri, chiar uciși, încât nu mai rămăsese nici unul. De asemenea, nu mai exista nici o mănăstire și nici un călugăr.

Au fost persecutați și cântăreții, împreună cu cei mai buni creștini, iar poporul de rând a fost supus unei intense propagande ateiste. Copiii și tinerii au fost educați

Destin românesc.- 2001, nr. 1, p. 120-133; Stavrache Dumitru., Vasilescu Gheorghe, *Misiunea bisericească română în Transnistria (1941-1944)* // Document. Buletinul arhivelor militare române.- București, 1998, nr. 2-3, p. 48-52.

⁴ Тираспольско-Дубоссарская епархия. Страницы истории.- Тираспол, 2005, p. 7-9; Шорников П.М., Православная Церковь «Заднепровья» в годы румынской оккупации. 1941-1944 годы // Покровские чтения.- Vol. VIII, Тираспол, 2006, p. 62-67.

⁵ Vezi: Pavlescu Gheorghe. *Aspecte din spiritualitatea românilor transnistreni. Credințe și obiceiuri* // Sociologia românească.- București, 1943, nr. 1-6, p. 108-137.

⁶ Nica Antim, *Viața religioasă în Transnistria*.- Chișinău, 1943, p. 51; Nistor Ioan, *Istoria românilor din Transnistria. Organizarea, cultura și jertfa lor*.- București, 1995, p. 79. La alți cercetători aceste date puțin diferă și anume ei menționează cifra de 894 de biserici și case de rugăciuni. Vezi: Шорников П.М., *op. cit.*, p. 63 și Tomescu Constantin, *Odesa* // Luminătorul.- 1943, nr. 5-6, p. 313. Deși aceștia din urmă, după părerea mea, sunt mai aproape de adevăr, căci este greu de închipuit cum ar putea fi mai multe biserici decât preoți, totuși ei nu fac referință la sursa de unde au luat informația. Arhimandritul Antim Nica, însă, menționează că datele prezentate de el sunt luate din arhiva Misiunii bisericești române pentru Transnistria.

⁷ Stavrache D., Vasilescu Gh. *op. cit.*, p. 50.

⁸ Tomescu C., *Prin Basarabia și Transnistria* // Luminătorul.- 1941, nr. 9-12, p. 480-481.

prin școală în spirit ateist⁹. Constantin N. Tomescu scria și despre această tristă stare de lucruri: "(...) La nimeni nu s-a aflat cruciuliță sau vreo carte de rugăciuni. Bătrânii și femeile știau cum să-și facă semnul Sf. Cruci și-și mai aminteau de câte o cântare bisericească. (...) Când preoții militari săvârșeau Sf. Liturghie, Acatist sau Panahidă, venea lume, nu însă toată din sat; lipseau, vădit intenționat, tinerii până pe la 20 de ani, și chiar dacă participau, se vedea pe fața lor curiozitatea sau chiar ironia la unii; copiii mici și elevii din școli erau dezorganizați, nu-și făceau semnul Sf. Cruci și umblau brambura printre închinători"¹⁰.

Biserica din Transnistria a fost tulburată în perioada interbelică nu doar de prigoana bolșevică, ci și de un șir de probleme interne, instigate, de altfel, tot de autoritățile sovietice. În 1921 o parte din clericii ucraineni s-au separat de Biserica rusă și au creat așa-zisa "Biserică autocefală ucraineană" sau "Biserica lui Lipkovski", deoarece în fruntea ei stătea preotul Lipkovski, care a fost "hirotonit" episcop de un grup de preoți (adepți de ai săi). Iar în 1922 a luat naștere la Moscova așa-numita "Biserică vie", o grupare de episcopi și preoți, care au format un „Sinod” aparte și s-au separat de Biserica rusă condusă de patriarhul Tihon. Ierarhia "Bisericii vii" a recunoscut autoritățile bolșevice și a colaborat cu ele.

Aceste schisme bisericești au produs tulburări și în Transnistria. Astfel, episcopul Alexie Bajenov de Tiraspol a aderat, în 1922, la schisma „Bisericii vii”, fiind apoi numit, de conducerea acestei grupări, arhiepiscop al Odesei¹¹. În centrele mai mari au luat naștere și funcționau concomitent mai multe ierarhii rivale. De exemplu, în Odesa, de rând cu ierarhia „tihoniană” activau cea a „Bisericii vii” și cea a lui Lipkovski. Fiecare din acestea se întreceau să atragă cât mai mulți credincioși și cât mai multe parohii, în defavoarea celorlalte două¹². „Biserica vie” a creat, cu susținerea tacită a autorităților sovietice, Episcopia moldovenească de Balta, cu scopul de a atrage de partea sa populația românească din Transnistria. Episcop a fost Gavriil Rohut, român din Harmațca, jud. Dubăsari. Acesta a păstorit până în 1938, când a fost arestat și deportat¹³.

Așa se face că, în 1941 autoritățile românești au găsit Transnistria lipsită de biserici și mănăstiri, de preoți și episcopi. Populația era fie indiferentă, fie dezorientată din cauza propagandei ateiste și a schismelor din sânul Bisericii. Pentru revenirea la normal, pentru reîncreștinarea populației, pentru organizarea vieții bisericești în această provincie trebuia multă muncă, trebuia o activitate misionară intensă.

Organizarea, conducerea și desfășurarea muncii de refacere a fost încredințată Misiunii Ortodoxe Române în Transnistria¹⁴. Ea a fost creată la mijlocul lunii august 1941 cu sediul în orașul Tiraspol (acest oraș a fost la început capitala Guvernământului Transnistriei). Conducerea Misiunii a fost încredințată, inițial, arhimandritului prof. univ. dr. *Iuliu Scriban*, profesor la Facultatea de Teologie din Chișinău (15 au-

⁹ Vezi: Nica A., *op. cit.*, p. 56-59; Prisăcaru Vasile, *Reîncreștinarea ținuturilor de peste Nistru* // Misionarul.- 1942, nr. 1, p. 25-26; Idem, *Probleme transnistrene de prezent și viitor* // Misionarul.- 1942, nr. 7-10, p. 326-329; Niculescu A., *Din Transnistria [Biserica]* // Viața Basarabiei.- 1942, nr. 4, p. 262-264.

¹⁰ Tomescu C. *op. cit.*, p. 481.

¹¹ *Тираспольско-Дубоссарская епархия. Страницы истории...*, p. 7-8.

¹² Nica A. *op. cit.*, p. 53.

¹³ Ibidem, p. 60-66.

¹⁴ Ulterior se va numi „Misiunea bisericească pentru Transnistria”

gust 1941 – 16 noiembrie 1942). Apoi, a fost numit conducător mitropolitul *Visarion Puiu*, cu titlul de mitropolit al Transnistriei, fiind instalat în funcție, în mod oficial, la Odesa¹⁵ (noua capitală a Guvernământului) la 6 decembrie 1942¹⁶. Dar după aproximativ un an de activitate, mitropolitul Visarion Puiu a demisionat și conducător al Misiunii a fost numit, la 14 decembrie 1943, arhimandritul dr. *Antim Nica*¹⁷, care a condus-o până la retragerea trupelor germano-române din Transnistria.

Aparatul administrativ al Misiunii a fost la început nu prea mare, format din șef, vicar și câțiva oameni (clerici și laici) ca personal auxiliar. Mitropolitul Visarion Puiu l-a modificat, formându-l după modelul aparatului Eparhiilor românești. Astfel, el era ajutat de doi vicari, trei consilieri referenți, responsabili de secțiile administrativă, culturală și economică, organe de inspecție și o cancelarie. Din punct de vedere administrativ-bisericesc, întregul teritoriu al Transnistriei a fost, chiar de la început, împărțit în 14 protoierii și 63 de subprotoierii, adică în fiecare județ era câte o protoierie (una aparte pentru municipiul Odesa) și în fiecare plasă câte o subprotoierie¹⁸.

Principala activitate a Misiunii Ortodoxe Române în Transnistria în prima etapă a fost legată îndeosebi de refacerea și sfințirea locașurilor de cult și totodată de captarea și pregătirea cadrelor necesare de preoți misionari.

Credincioșii transnistreni, după ce s-au văzut eliberați de autoritățile bolșevice ateiste, au început singuri, cu forțe proprii, să refacă bisericile, iar acolo unde fuseseră distruse din temelie, era adaptată pentru cult o clădire încăpătoare numită casă de rugăciuni. Nu era sat unde credincioșii să nu se fi îngrijit să aibă o bisericuță bine amenajată și înzestrată cu cele necesare. „Am întâlnit care cu saci de grâu, scria preotul misionar Vasile Prisăcaru, grâu adunat pumn cu pumn, de la locuitorii din sat, care bucuroși au jertfit din puținul lor, spre a fi transportat din județele de nord ale Transnistriei, pe o distanță de peste trei sute de kilometri, la Odesa, ca acolo grâul să fie schimbat pe odoare și veșminte pentru bisericuța lor din sat. E o întrecere în restaurarea locașurilor de închinare. Credincioșii din propria lor inițiativă se îngrijesc de acest lucru chiar înainte de venirea oricărui preot, fiind încredințați că având biserica gata mai curând vor putea găsi și preot. În câte locuri n-am aflat biserici aduse în stare bună – dar fără preoți! Cu lacrimi în ochi mă rugau să rămân la ei sau să mijlocesc pe unde știu ca să li se rânduiască și lor preot”¹⁹.

Un mare sprijin l-au primit credincioșii transnistreni de la autoritățile civile și militare. Astfel, se cunoaște cazul bisericii din Sucleia, jud. Tiraspol, care a fost primul locaș de cult din Transnistria reparat și sfințit. În acest sat s-a oprit în cantonament o campanie germană. Militarii s-au oferit să ajute la restaurarea bisericii și după două săptămâni de muncă intensă împreună cu sătenii, ea avea turlă, clopotniță, iconostas,

¹⁵ Prin Decretul nr. 4 din 17 octombrie 1941 (a doua zi după căderea Odesei) semnat de Ion Antonescu, Guvernământul civil al Transnistriei și autoritățile respective erau, de jure, transferate în noua capitală – Odesa. Guvernatorul Gh. Alexianu și-a mutat însă reședința de la Tiraspol la Odesa, abia în octombrie 1942.

¹⁶ *Î.P.S.S. Mitropolit Visarion, Arhipăstor și nou cârmuitor sufletească al Transnistriei // Luminătorul.* - 1942, nr. 11-12, p. 731-732.

¹⁷ *Noul Șef al Misiunii bisericești pentru Transnistria // Misionarul.* - 1943, nr. 10-12, p. 586. Arhimandritul dr. Antim Nica a făcut parte din conducerea Misiunii, ca vicar, de la începutul existenței ei.

¹⁸ Stavrache D., Vasilescu Gh., *op. cit.*, p. 48-49

¹⁹ Prisăcaru V., *Probleme transnistrene de prezent și viitor...*, p. 333.

era zugrăvită și împrejmuită cu grilaj²⁰. Ostașii armatei române au luat parte activă la reparația a 19 biserici. Autoritățile române din Transnistria, la ordinul lui Ion Antonescu, și-au asumat acoperirea în mare parte a cheltuielilor legate de refacerea și reparația bisericilor din orașele mai mari ale provinciei ce le-a fost încredințată spre administrare²¹. Tot Ion Antonescu a luat hotărârea de a înălța o Catedrală în Odesa²², dar acest proiect nu a fost realizat din cauza războiului.

Biserica Ortodoxă Română a donat bisericilor din Transnistria mii de cărți de cult, cărți religioase, calendare bisericești, sute de rânduri de veșminte preoțești, icoane mari, diferite obiecte și vase de cult²³ etc. De exemplu, Episcopia Romanului a dăruit 377 de cărți de cult, 46 de Evanghelii, 38 de rânduri de veșminte preoțești, 7 stihare diaconești, 19 seturi de vase sfinte, 1000 de cărți de rugăciuni, 500 de calendare, 5 perechi de cununii, 8 steaguri, 5 mirnițe, icoane, foi duminicale pentru popor, literatură antisectară etc²⁴. Toate Eparhiile românești s-au străduit să ajute și să organizeze colecte cât mai bogate pentru refacerea vieții bisericești din Transnistria.

În primele trei luni de activitate a Misiunii au fost sfințite 32 de biserici și un număr mult mai mare au fost puse provizoriu la dispoziția credincioșilor, prin stropirea cu aghiasmă. La 1 martie 1943 erau redată funcționării 445 de biserici și 187 case de rugăciuni, iar 222 de biserici și 43 case de rugăciuni urmau să fie redeschise în scurt timp²⁵. Spre sfârșitul anului 1943 în majoritatea localităților din Transnistria era o biserică sau o casă de rugăciuni refăcută și amenajată pentru oficierea serviciilor divine. Multe biserici au primit din partea autorităților române câte 5-10 hectare de pământ din care să se întrețină²⁶.

O problemă mai dificilă era completarea parohiilor cu preoți²⁷. Cei dintâi care au răspuns nevoilor duhovnicești ale credincioșilor transnistreni au fost preoții militari, care au venit împreună cu armata română, precum și preoții basarabeni, mai ales cei din apropierea Nistrului, care, imediat după înaintarea frontului spre Bug, au fost solicitați neconștient de credincioșii de peste Nistru pentru săvârșirea feluritelor taine și slujbe bisericești²⁸.

S-au întors din surghiun aproximativ 150 de preoți localnici. Când s-a pus problema încadrării lor, s-a constatat că mulți dintre ei nu aveau studiile necesare, fiind hirotoniți sub regimul comunist din rândul cântăreților sau al credincioșilor simpli. Mai grav era faptul că majoritatea lor aparțineau de "Biserica vie", o parte de "Biserica lui Lipkovski", iar alții chiar s-au lepădat în mod public de credință. Misiunea Ortodoxă Română a instituit o comisie specială la Odesa, abilitată să cerceteze fiecare caz în parte și să decidă cu privire la încadrarea lor. Activitatea ei decurgea anevoios, căci mulți preoți își pierduseră actele și dovezile trebuiau reconstituite pe bază de

²⁰ Grossu Sergiu, *Îmi bate inima la Bug*.- Chișinău, 2000, p. 55-60.

²¹ ANRM, fond 706, inv. 1, dos. 1054 f. 120. Vezi și: Prisăcaru V., *Probleme transnistrene de prezent și viitor...*, p. 333.

²² *Ibidem*, dos. 1054, f. 47.

²³ *Donații pentru înzestrarea bisericilor din Transnistria* // Misionarul.- 1943, nr. 1-3, p. 110-111.

²⁴ Negru N., *op. cit.*, p. 126.

²⁵ Tomescu C., *Odesa...*, p. 316.

²⁶ Шорников П.М., *op. cit.*, p. 63.

²⁷ Vezi: Balaur Dumitru, *Secerișul, mult este, dar puțini sunt lucrătorii* // Biserica basarabeană.- 1942, nr. 2, p. 72-79.

²⁸ *Realizările Misiunii Ortodoxe Române în Transnistria* [Spicuri din Darea de seamă a Misiunii asupra activității de la înființare și până la sfârșitul lunii decembrie 1941] // Misionarul.- 1942, nr. 1, p. 52-53.

mărturii. Preoții „tihonieni” au fost primii încadrați, cei din „Biserica vie” după ce se pocăiau, iar celor din „Biserica lui Lipkovski” și celor ce s-au lepădat în mod public de credință li s-a interzis să slujească. La sfârșitul anului 1941 au fost încadrați doar 19 preoți, 3 diaconi și 8 cântăreți²⁹. În 1943 în Transnistria slujeau deja 219 de preoți localnici³⁰.

O contribuție uriașă în munca de refacere a vieții bisericești din Transnistria au avut-o preoții misionari români veniți din Țară. Echipele de preoți erau venite de la Chișinău, Ismail, Bălți, Huși, Iași, Sibiu, Arad, Timișoara, iar călugării din mănăstirile Moldovei și Olteniei. La început, marea majoritate a celor veniți nu cunoșteau limbile rusă și ucraineană, fapt ce constituia o piedică serioasă în activitatea lor misionară. Conducerea Misiunii a fost nevoită să țină cont de acest fapt și să-i repartizeze în parohiile cu o populație românească mai numeroasă din județele Dubăsari, Tiraspol, Râbnița, Ananiev³¹.

Astfel, credincioșii ruși și ucraineni, care constituiau împreună cu românii populația majoritară, duceau lipsă de preoți. Conducătorul statului Ion Antonescu a cerut Facultății de Teologie din Cernăuți să introducă predarea limbilor rusă și ucraineană în scopul pregătirii preoților pentru misionarism în sânul populației slave³². Iar pentru rezolvarea problemei pe moment, Biserica Ortodoxă Română a decis ca misionarii repartizați în Transnistria să fie selectați, în special, dintre clericii eparhiilor basarabene, care cunoșteau limbile rusă și ucraineană. Astfel, pe umerii preoților basarabeni a căzut nu numai greutatea refacerii vieții bisericești din propria regiune, care a avut de îndurat amarul unui an de ocupație sovietică (1940-1941), ci și sprijinirea vieții bisericești de peste Nistru³³.

Primele echipe de preoți misionari veneau pentru o anumită perioadă de timp (de la câteva zile până la câteva săptămâni) și erau nevoite, în special, să săvârșească diferite slujbe (Taine și ierurgii) cerute de credincioșii transnistreni, de care aceștia au dus lipsă în perioada stăpânirii sovietice. „Cei dintâi misionari, scria arhimandritul dr. Antim Nica, erau purtați cu căruțele din sat în sat și hărțuiți cu slujbele până la extenuare. Fiecare sat cu o nespusă grabă se întrecea să-i aibă pentru a auzi iarăși slujbele sfinte și a primi binecuvântarea lor, pentru a-și boteza pruncii și tinerii rămași nebotezați, pentru a se cununa și trăi după lege, pentru a li se pomeni morții îngropați fără creștinească rânduială”³⁴. În fiecare sat se botezau și cununau cu zecile și chiar sutele, la serviciile divine se aduna tot satul, se mărturiseau și se împărțeau în masă³⁵. În raportul Misiunii pe anul 1941 se spunea: “Se repetă aievea sub ochii noștri o nouă creștinare a poporului asemănătoare cu cea de sub cneazul Vladimir al Kievului”³⁶. În perioada 31 decembrie 1941 – 1 ianuarie 1943 au fost botezați 133 846

²⁹ *Ibidem*, p. 53-54.

³⁰ Nica A., *op. cit.*, p. 71.

³¹ Negru N., *op. cit.*, p. 122-125.

³² *Ibidem*, p. 125.

³³ Vezi: Irimia I., *Doi ani de misionarism ai clerului din Arhiepiscopia Chișinăului în Transnistria* // Misionarul.- 1943, nr. 10-12, p. 519-569.

³⁴ Nica A., *op. cit.*, p. 70.

³⁵ Vezi: Rudiev Teodor, *Vești din Moldova de peste Nistru* (Din carnetul de drum al misionarului) // Luminătorul.- 1941, nr. 7-8, p. 453-457; *Raportul Pr. Pavel Mihail de la Soborul Vechi – Chișinău* [Misionarism în Transnistria] // Misionarul.- 1942, nr. 4-6, p. 179-192, etc.

³⁶ *Realizările Misiunii Ortodoxe Române în Transnistria...*, p. 52.

de copii până la vârsta de 7 ani, 18 248 de copii mai mari de 7 ani, au fost cununate 36 431 de cupluri familiale³⁷.

În urma intervenției conducerii Misiunii, Arhiepiscopia Chișinăului a trimis în luna decembrie 1941, pentru sărbătorile Nașterii Domnului și ale Bobotezei, iar mai târziu și pentru Postul Mare și Sf. Paști, numeroase echipe misionare, care, împrăștiindu-se pe tot întinsul ținutului transnistrean, au îndeplinit misiunea lor pastorală cu mult succes, spre bucuria locuitorilor de acolo. De sărbătorile Crăciunului au plecat în Transnistria 55 de preoți, iar pentru Postul Mare - 42 de preoți, în afară de preoții aflați deja acolo³⁸.

Un rol misionar important l-au avut și vizitele în stânga Nistrului ale unor ierarhi. Astfel, spre marea bucurie a credincioșilor transnistreni, la sfințirea bisericii de la Sucleia, jud. Tiraspol, au participat mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului, episcopii Nicolae Popoviciu al Oradei, Grigorie Leu al Hușilor, Partenie Ciopron al Armatei și locotenent de Bălți, însoțiți de arhimandritul dr. Iuliu Scriban, șeful Misiunii³⁹. În repetate rânduri, Transnistria a fost vizitată și de arhiepiscopul-locotenent Efrem Enăchescu al Chișinăului, în special, cu ocazia sfințirilor de biserici. Aceste vizite erau concepute ca misionare: ele durau câteva zile, ierarhul vizita mai multe parohii, inspecta activitatea preoților basarabeni, îndruma pe preoți și credincioși, împărțea la sfârșitul serviciilor divine, la care participa, cărțile de rugăciuni, cruciulițe, foi duminicale, diverse broșuri etc⁴⁰.

Pe lângă misionarii răzleți și echipele de preoți, trimise de diferite eparhii românești, care activau o perioadă scurtă, au început să fie trimiși în Transnistria, la insistența conducerii Misiunii, preoți misionari pentru o activitate mai îndelungată. Recrutarea acestor misionari se făcea pe calea detașării de la parohiile din Țară pe termen de cel puțin 6 luni. Angajarea în misiune era benevolă. Ei erau repartizați în parohii (de obicei slujeau în biserica unei anumite parohii, dar deserveau câte 6-7 localități din împrejurimi), pentru a putea adânci activitatea misionară și a o face mai rodnică. Astfel, la sfârșitul anului 1941 în Transnistria erau încadrați pe termen lung 84 de misionari din clerul de mir și cel monahal. La începutul anului 1943 numărul acestora s-a ridicat la 250⁴¹, iar în octombrie 1943 - la 328⁴².

Pentru soluționarea în perspectivă a problemei cadrelor de preoți au fost înființate două Seminarii teologice. Primul, cel din Dubăsari, a fost inaugurat la 30 noiembrie 1942, fiind de față autoritățile civile și cele militare din localitate. El cuprindea primele două clase ale unui seminar inferior, cu 80 de locuri pentru bursieri. Copiii, care au venit să învețe erau toți români transnistreni, de aceea predarea se făcea în limba română. Seminarul a fost pus sub conducerea preotului Dumitru Cristescu de la biserica „Sf. Vinere” din București⁴³. Seminarul teologic din Odesa și-a început cursurile la 1 martie 1943, cu sediul în fosta clădire a Școlii duhovnicești, apoi din

³⁷ Stavrache D., Vasilescu Gh., *op. cit.*, p. 50.

³⁸ Irimia I., *op. cit.*, p. 536-537.

³⁹ Realizările Misiunii Ortodoxe Române în Transnistria... , p. 52.

⁴⁰ Vezi: Vizita misionară în Transnistria // Misionarul.- 1942, nr. 4-6, p. 269-273; Vizite canonice și misionare // Misionarul.- 1942, nr. 7-10, p. 400-401; Irimia I. *op. cit.*, p. 528-536.

⁴¹ Nica A. *op. cit.*, p. 70-71.

⁴² ANRM, fond 706, inv. 1, dos. 1054, f. 124.

⁴³ Primul Seminar teologic în Transnistria // Misionarul.- 1942, nr. 7-10, p. 500.

toamna aceluiași an în clădirea fostului Seminar teologic de acolo. El a fost conceput cu trei clase, dar la început au fost deschise doar primele două. Erau înscriși doar absolvenții de curs secundar, care ar putea în termen scurt candida pentru hirotonie. Astfel, după cursuri de 7 luni au fost hirotoniți 28 de preoți localnici⁴⁴. Toți semina-riștii erau dintre localnici: cântăreți, diaconi, preoți, unii chiar în vârstă, majoritatea ruși și ucraineni și doar câțiva români. Lecțiile se predau în limba rusă. Era o mare lipsă de manuale și literatură în limba rusă⁴⁵. Director al Seminarului a fost numit Teodosie Bogaciu, fost director al Seminarului teologic din Ismail, iar director-ad-junct - preotul Boris Dumanciuc, fost protopop al orașului Iampol. Corpul didactic număra 12 cadre, o parte licențiați de la Chișinău, alții dintre localnici. În clădirile în care se predau cursurile, funcționau căminul și cantina pentru semina-riști, care erau întreținuți absolut gratuit⁴⁶. În perspectivă s-a preconizat înființarea unei Facultăți de Teologie în cadrul Universității din Odesa⁴⁷.

În 1943 Misiunea bisericească din Transnistria putea vorbi deja de unele rezul-tate ale activității sale și ale preoților misionari în teritoriu. Făcând unele bilanțuri, arhimandritul dr. Antim Nica nota: „S-au organizat cadrele misionare. S-a refăcut un mare număr de locașuri de închinare și s-au organizat tot atâtea parohii. S-a asigurat asistența religioasă a poporului. Dezbinările religioase și lupta dintre felurite ramuri bisericești disidente, create sub bolșevici, au fost desființate. Tot clerul și poporul de aici au primit cu supunere jurisdicția Patriarhiei Ortodoxe Române. La îndemnul misionarilor, întregul popor a trecut pe nesimțite la calendarul îndreptat. Tinerii um-blă din ce în ce mai mult la biserică și arată respectul cuvenit clerului”⁴⁸.

Aparatul de conducere a Misiunii dispunea de un personal numeros și compe-tent. Sediul său era amplasat în fosta clădire a Seminarului teologic din Odesa. Aici mai funcționau un cămin pentru preoți și o cantină. În aceeași clădire era atelierul de veșminte și obiecte bisericești, fabrica de lumânări și o tipografie⁴⁹. Misiunea edita și o revistă – *Transnistria creștină*, în care s-a publicat un vast material istoric și pasto-ral. De asemenea, la tipografia Misiunii, care a fost pusă în funcțiune în a doua jumă-tate a anului 1943, au fost tipărite broșuri, cărți de slujbă, calendare și altă literatură, atât în limba română, cât și în limba rusă.

În toate parohiile care aveau preot, au fost organizate coruri bisericești. În multe parohii au început să fie adunate cărți pentru biblioteca parohială. Au început să se încetățenească cercurile pastorale⁵⁰. Au fost înființate 67 de cămine culturale, în spe-cial, în centrele județene și în orașe. Au fost organizate sute de conferințe religioase, fie în fața învățătorilor și intelectualilor adunați la cursuri de vară, fie în orașe și sate cu ocazia anumitor manifestări religioase și culturale, fie la radio⁵¹.

Pentru educația creștinească a tineretului a fost introdusă în toate școlile predarea Religiei, deși era mare lipsă de cadre și de manuale. În clasele primare, pe

⁴⁴ Negru N. op. cit., p. 131.

⁴⁵ Tomescu C., *Odesa...*, p. 315.

⁴⁶ *Deschiderea Seminarului teologic din Odesa* // Misionarul.- 1943, nr. 1-3, p. 107.

⁴⁷ ANRM, fond 706, inv. 1, dos. 1054, f. 32.

⁴⁸ Nica A., op. cit., p. 75.

⁴⁹ ANRM, fond 706, inv. 1, dos. 1049, f. 83.

⁵⁰ Vezi: Țurcanu B., *Cercurile pastorale în Transnistria* // Misionarul.- 1943, nr. 1-3, p. 90-92.

⁵¹ ANRM, fond 706, inv. 1, dos. 1049, f. 84.

lângă preoți, religia era predată și de învățătorii care au urmat cursuri speciale de religie, organizate în tabere de vară (în 1942 în tabăra din Odesa au fost încadrați 200 de învățători, iar în cea din Tiraspol - 150)⁵². În clasele gimnaziale predarea religiei se făcea, de obicei, de preoți. La Universitatea din Odesa exista o catedră de teologie și toți studenții ascultau cursurile ținute de arhimandritul basarabean dr. Antonie Harghel⁵³.

Împreună cu preoții de mir, au veniți ca misionari în Transnistria și mulți ieromonahi. O bună parte dintre ei au fost repartizați, în lipsă de preoți, la parohii, alții au muncit pentru refacerea mănăstirilor și a vieții monahale. Spre sfârșitul anului 1941, erau deschise patru mănăstiri, unde începuseră să se așeze călugări și să se organizeze viața chinovială. Acestea erau: Sf. Pantelimon din Odesa (de călugări), Sf. Maria Magdalena din Odesa (de maici), Sf. Antonie din Osipovka, jud. Dubăsari (de călugări), Sf. Treime din Balta (de călugări)⁵⁴.

La mănăstirea Sf. Pantelimon din Odesa la 1 decembrie 1941 a fost numit stareț ieromonahul Vasile Soltițchi de la mănăstirea Hârbovăț din Basarabia. La început el a amenajat o casă de rugăciuni în care s-a slujit până în vara anului 1943, când a fost terminată reparația bisericii mari deteriorate de bolșevici. Au fost reparate și casele stăreției, care serveau drept chilii pentru cei 6 monahi de la această mănăstire. La mănăstirea Sf. Antonie din Osipovka, jud. Dubăsari, la 12 decembrie 1941 a fost numit stareț ieromonahul Antim Tabac de la mănăstirea Curchi din Basarabia. Mănăstirea era în întregime distrusă. Ieromonahul Antim a amenajat o casă de rugăciuni și a format o gospodărie mănăstirească. Doisprezece tineri români transnistreni au fost primiți ca ascultători. Slujbele bisericești și întreaga viață mănăstirească se desfășura după canonul mănăstirilor basarabene. Ieromonahul Antim deservea și satele din apropiere⁵⁵. Cam aceeași istorie a redeschiderii și refacerii au avut-o și celelalte mănăstiri care și-au reînceput viața datorită susținerii Misiunii și călugărilor veniți din România. În 1943 funcționau deja 12 mănăstiri și schituri din cele 13 care cândva au existat în Transnistria⁵⁶. Aceste mănăstiri au fost adevărate focare de misionarism și cultură religioasă, care, de rând cu preoții de mir misionari, au contribuit la renașterea vieții bisericești în stânga Nistrului.

* * *

Activitatea Misiunii bisericești române de renaștere și organizare a vieții bisericești în Transnistria a fost întreruptă de apropierea frontului germano-sovietic. În noiembrie 1943 armata sovietică a rupt linia frontului, a eliberat Kievul și înainta în Ucraina de Vest. Preoții misionari și chiar cei localnici au început să părăsească parohiile și să se retragă în Țară. La fel au procedat administrația și profesorii de la cele două Seminarii. Seminariștii s-au întors la casele lor. Întreaga structură bisericească creată cu atâtea greutăți se destrăma văzând cu ochii. Însuși mitropolitul Visarion Puiu scria lui Ion Antonescu, cerând permisiunea să plece peste hotare pentru tratament medical⁵⁷.

⁵² *Întrunirea profesorilor de religie de la școlile primare din Odesa* // Misionarul.- 1943, nr. 1-3, p. 107.

⁵³ Шорников П.М., *op. cit.*, p. 64.

⁵⁴ *Realizările Misiunii Ortodoxe Române în Transnistria...*, p. 54.

⁵⁵ Irimia I., *op. cit.*, p. 560-561.

⁵⁶ ANRM, fond 706, inv. 1, dos. 1054, f. 125.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 160.

În decembrie mitropolitul Visarion a demisionat și în funcția de conducător al Misiunii a fost numit arhimandritul dr. Antim Nica. Această funcție a păstrat-o și după hirotonia sa ca episcop de Ismail (23 ianuarie 1944).

La sfârșitul lunii februarie 1944, Misiunea a fost nevoită să-și mute sediul la Tiraspol, apoi la Ismail. Se spera că situația militară se va schimba în favoarea armatelor germano-române și Misiunea își va putea relua activitatea, lucru care, însă, nu s-a întâmplat.

Summary

The situation of the Orthodox Church from Transnistria was catastrophic in 1941. Only one church has been worked on the whole territory between Nistru and Bug in Odessa with only one priest. Another churches have been completely destroyed (235 churches) or changed in clubs, shops, story-houses etc. The Romanian Authorities intrusted the remarking of churchly life from this region to a special Orthodox Mission, which has been activated till 1944 being recorded some special results: it has been remade and refixed the majority of the churches, it were employed servant priests, it have been reopened several monasteries, it have been settled two theological schools, it has been editated one churchly newspaper etc.

Pavel Moraru*

IEȘIREA ROMÂNIEI DIN RĂZBOIUL ÎMPOTRIVA U.R.S.S. ȘI ACȚIUNILE SMERȘ PENTRU ANIHILAREA AGENTURII SERVICIILOR SPECIALE ROMÂNEȘTI

Spre mijlocul lunii august 1944, armatele româno-germane din centrul și sudul Basarabiei se pregăteau să părăsească și aceste teritorii, pentru a fixa linia de rezistență pe râul Prut. Însă, evenimentele politice de la București din ziua de 23 august 1944 – răsturnarea guvernului Antonescu – au dus la capitularea armatei române și aderarea României la lupta antinazistă, alături de armata sovietică.

Activitățile pentru identificarea sediilor, funcționarilor și agenturii serviciilor speciale române și germane au constituit preocuparea de bază a contrainformațiilor sovietice de pe Frontul de Sud-Est. În special, aceste activități s-au intensificat după recucerirea teritoriilor foste sub ocupație și atunci când armatele sovietice erau gata să treacă frontiera de stat, în vederea urmăririi inamicului.

Potrivit unei „note informative” prezentate de Secția a II-a a Direcției de contrainformații SMERȘ¹ a Frontului II Ucrainean, în perioada 1 ianuarie – 25 mai 1944, în spatele trupelor inamice au fost lansați 43 de agenți: 8 pentru infiltrarea directă în serviciile de informațiile ale inamicului, 26 pentru recrutare și infiltrare în serviciile speciale ale inamicului, 9 pentru studierea situației agenturii inamice din teritoriul României și identificarea sediilor serviciilor speciale inamice. Activitățile agenților lansați urmau să vizeze școala de spionaj *Valli*,² Sonderkommando 102, Sonderkommando 203, Sonderkommando 204, centrele informative ale armatei române de la Iași – Centrul „B” (4 agenți), Chișinău – Centrul „H” (4 agenți),³ etc.

În perioada de timp sus menționată, din misiune s-au reîntors 12 agenți, dintre care 5 au reușit să se infiltreze în organele informative și contrainformative ale inamicului. Agentura lansată peste linia frontului în această perioadă a reușit să identifice: 40 de agenți ai serviciilor de spionaj germane, 2 agenți ai S.D. (abreviere de la *Sicherheitdienst* – Serviciul de Siguranță german), 47 de „trădători de Patrie”; au fost

* **Pavel Moraru**, doctor în istorie, cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

¹ Sub denumirea de SMERȘ era cunoscută în epocă Direcția Generală de contrainformații militare a Comisariatului Poporului pentru Apărare al U.R.S.S. (*CMEPIII* de la aglutinarea cuvintelor *Смерть шпионам* – „moarte spionilor”).

² Despre această structură germană de informații, vezi: P. Moraru, *Informații militare pe frontul de est*. Editura Militară, București, 2005, pp. 168-181.

³ Despre activitatea Centrelor de Informații „B” și „H” ale armatei române, vezi: P. Moraru, *Informații militare pe frontul de est*. Editura Militară, București, 2005; idem, *Armata lui Stalin văzută de români*. Editura Militară, București, 2006; idem, *Basarabia, basarabienii și serviciile secrete (1918-2005)*. *Dicționar alfabetic*. Firma editorial-poligrafică „ELENA-V.I.” S.R.L., Chișinău, 2005, pp. 34-41; idem, *Serviciile secrete și Basarabia (1918-1991)*. *Dicționar*. Editura Militară, București, 2008, pp. 49-58.

arestați 14 agenți ai serviciilor speciale inamice și au fost recrutate pentru activități informative 8 persoane.⁴

La începutul lunii august 1944, Secția de contrainformații SMERȘ a Armatei 53 sovietice din cadrul Frontului II Ucrainean, în urma informațiilor procurate, raporta despre activitatea adversarului său direct – Centrul de Informații „A”⁵ de pe lângă Statul Major al Corpului 4 Armată română.⁶

În raport se menționa că, odată cu trecerea de către unitățile Frontului II Ucrainean a graniței de stat cu România, s-a intensificat activitatea structurilor de informații românești, în special ale Secției a II-a a M.St.Major al Armatei române. Din februarie 1944, la Iași, pe lângă statul major al Corpului 4 Armată activa „biroului 2 A (biroul secret) al secției a II-a a marelui stat major al armatei române”. Șeful acestui birou era maiorul Constantin Păunescu, avându-l ca adjunct pe locotenentul Moraru.

Acest birou desfășura acțiuni informative împotriva unităților sovietice din cadrul Frontului II Ucrainean, „pe calea lansării agenturii peste linia frontului, recrutarea de agenți din rândul localnicilor de pe teritoriul nostru și are ca zonă de activitate sectoarele orașelor Roman, Chișinău”.

Pentru activitățile informative, cadrele de agentură erau recrutate în special din unitățile militare românești, din rândul ofițerilor și soldaților, care aveau rude pe teritoriul ocupat de sovietici, și mai puțin din mediul populației civile. De recrutarea agenturii se ocupa căpitanul Constantin Madan (numele conspirativ *Grigoriu*). SME-RȘ-ul sovietic susținea că agenții români erau pregătiți în școli speciale, însă nu știa locul aflării acestora.

Raportul informa că, agenții români erau lansați peste linia frontului în haine civile, fără acte, prezentându-se drept localnici. În cazul arestării de către organele sovietice, trebuiau să declare că sunt locuitori din zona de lângă front sau că au fugit în partea sovietică nedorind să fie mobilizați în Armata română sau la munci, că sunt dezertori sau că au fost evacuați forțat de autoritățile române, iar acum se reîntorc la familiile lor rămase în teritoriile sovietice.

⁴ *Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной Войне. Сборник документов. В 5-и томах. Федеральная Служба Контрразведки Российской Федерации. Академия Федеральной Службы Контрразведки Российской Федерации. Общество изучения истории отечественных спецслужб. Изд. «Русь» и «Кучково поле», Москва, 1998-2007, Том V. Книга первая. Вперед на Запад. (1 января – 30 июня 1944 года), (Organele securității statului ale U.R.S.S. în Marele Război pentru Apărarea Patriei. Culegere de documente. Serviciul Federal de Contrainformații al Federației Ruse. Academia Serviciului Federal de Contrainformații al Federației Ruse. Societatea pentru studierea istoriei serviciilor speciale autohtone. Ed. „Rusi” și „Kucikovo pole”, Moscova, 1998-2007, Volumul V. Cartea întâia. Înainte spre Vest. (1 ianuarie – 30 iunie 1944), pp. 485-487. „Nota informativă” este semnată de locotenent-colonelul Iurii Grigorievici Rîdin, șeful Secției a II-a a Direcției contrainformații SMERȘ a Frontului II Ucrainean.*

⁵ Despre activitatea Centrului de Informații „A” al Armatei române, vezi: P. Moraru, *Informații militare pe frontul de est*. Editura Militară, București, 2005; idem, *Armata lui Stalin văzută de români*. Editura Militară, București, 2006; idem, idem, *Basarabia, basarabenii și serviciile secrete (1918-2005). Dicționar alfabetic*. Firma editorial-poligrafică „ELENA-V.I.” S.R.L., Chișinău, 2005, pp. 34-39; idem, *Serviciile secrete și Basarabia (1918-1991). Dicționar*. Editura Militară, București, 2008, pp. 49-56.

⁶ Începând cu 20 iunie 1944, Corpul 4 Armată a apărut poziția de Nord-Est și Nord de Iași, între Tinca și Rediul Mitropoliei. După declanșarea operațiunii „Iași – Chișinău”, s-a repliat pe axul Bârlad – Tecuci. La 23 august 1944, se afla în retragere de la Sud de Iași spre Bârlad. Urmărit de forțele sovietice, comandamentul Corpului s-a retras pe itinerarul Bârlad – Focșani – Râmnicu Sărat, unde a ajuns la 25 august.

Lansarea agenților se făcea pe cale terestră, prin linia frontului din sectoarele Armatelor 52 și 4 Gardă sovietice.⁷

Agenții lansați urmau să culegă diverse informații militare, iar cei mai experimentați, urmau să se ocupe și de recrutarea de agenți, dintre civilii cu atitudini anti-sovietice. Trebuiau să mai culegă informații referitoare la starea de spirit a populației din teritoriile ocupate, atitudinea față de Armata sovietică, starea social-economică și măsurile luate de noile autorități. Toate aceste acțiuni urmau să fie desfășurate de agenți, pe o adâncime de 100 de km. Informațiile culese trebuiau să fie aduse personal sau prin curieri. La reîntoarcere din spatele trupelor sovietice, agentul trebuia să spună parola: *Biroul Colonel A.*

Organele SMERȘ din sectorul de activitate al Centrului „A”, raportau că, din luna mai 1944 și până la începutul lunii august același an, Centrul „A” a lansat în spatele trupelor sovietice 13 agenți, dintre care doar 3 au fost arestați, restul reușind să revină din misiune în teritoriul românesc ori în continuare activau în spatele trupelor sovietice.⁸

După realizarea operațiunii „Iași – Chișinău” (20-29 august 1944), trupele sovietice au ocupat întregul teritoriu al Basarabiei. Contrainformațiile sovietice imediat au trecut la identificarea și arestarea colaboratorilor serviciilor speciale române și germane. Cum s-a realizat acest lucru, aflăm dintr-un raport referitor la arestarea unui „grup de lucrători oficiali, agentură și documente aparținând organelor de informații române și germane”, datat 8 octombrie 1944, întocmit de Direcția de contra-informații SMERȘ a Frontului III Ucrainean.⁹

Se aducea la cunoștință că, respectiva Direcție, fiind în posesia informațiilor că în orașul Chișinău – „ocupat de invadatorii germano-români” – au existat mai multe organe informative și contrainformative inamice, a lansat acolo în data de 24 august 1944, un grup operativ, cu misiunea de a identifica și aresta agentura inamicului.

Pe parcursul activității grupului în Chișinău, au fost identificați și arestați „lucrători de conducere” și agenți din Centrul de Informații „H” al Marele Stat Major al Armatei române,¹⁰ Centrul Nr. 2 Informații *Chișinău* și Abwehrgruppe 101.

În raport se spunea că, lichidarea spionajului inamic s-a desfășurat în felul următor:

„1. Centrul «H» al secției a 2-a a marelui stat major român. Grupul operativ dispunea de date referitoare la locul aflării organului de informații românesc Centrul

⁷ Lansarea agenților a avut loc în data de 12 iulie 1944, prin regiunea satului Erbiceni, jud. Iași, în partea sovietică, unde au și fost prinși de sovietici (*Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной Войне. Сборник документов. Том V. Книга вторая. Границы СССР восстановлены. (1 июля – 31 декабря 1944 года).* Изд. «Русь» и «Кучково поле», Москва, 1998-2007, (*Organele securității statului ale U.R.S.S. în Marele Război pentru Apărarea Patriei. Culegere de documente. Volumul V. Cartea a doua. Restabilirea granițelor U.R.S.S. (1 iulie – 31 decembrie 1944).* Ed. „Rusi” și „Kucikovo pole”, Moscova, 1998-2007, pp. 501-504.

⁸ Ibidem, pp. 223-225.

⁹ Șef al Direcției de contrainformații SMERȘ a Frontului III Ucrainean era general-locotenentul Piotr Ivanovici Ivașutin (18 septembrie 1909, Brest-Litovsk – 4 iunie 2002, Moscova), care după război, în anii 1954-1963, a fost prim-adjunct al președintelui K.G.B. al U.R.S.S., președinte-interimar al K.G.B. (5-13 noiembrie 1961), șef al Direcției Generale de Informații (G.R.U.) a Armatei sovietice, erou al Uniunii Sovietice (1985).

¹⁰ Referitor la activitatea Centrului de Informații „H” pe frontul de est, vezi: P. Moraru, *Informații militare pe frontul de est*. Editura Militară, București, 2005; idem, *Armata lui Stalin văzută de români*. Editura Militară, București, 2006.

«H» al secției a 2-a a marelui stat major, a cercetat clădirea și a constatat că, această structură a plecat în grabă din oraș, împreună cu unitățile în retragere ale armatei sale.

Grupul chișinăuian de unități ale inamicului, fiind încercuit, o parte a fost distrus, iar cealaltă parte a capitulat, de aceea devenea evident faptul că și personalul Centrului «H» de asemenea a fost capturat.

O atenție sporită a fost atrasă lagărelor de prizonieri. În rezultatul verificărilor din lagăre, au fost identificați și aduși la grupul operativ funcționarii oficiali ai acestui organ de informații, iar șeful lui, maiorul [Theodor] Botezatu,¹¹ care a încercat în timpul capturării să se sinucidă, a fost identificat în unul din spitalele de campanie. Starea lui este grea, glonțul trecând prin tâmplă, s-a oprit în creier. Botezatu a fost internat de noi în spitalul din Chișinău.¹²

Toți cei reținuți au fost supuși anchetării.

Anchetatul ofițer pentru legătură Popescu Alexandru, numele adevărat Dimitriu-Clipa Alexei,¹³ a vorbit despre structura și organizarea lucrului de agentură a secției 2-a a marelui stat major român, filiala căruia era Centrul «H» de la Chișinău, a enumerat lucrătorii oficiali a acestui organ de informații și a dat numele celor din agentura lăsată în or. Odessa pentru lucru în spatele Armatei Roșii.

Secretarul Centrului «H», Nițescu Mihail,¹⁴ în timpul interogatoriului a arătat că, în ziua anterioară capturării, toate documentele organului de informații au fost coborâte într-o fântână uscată nu prea mare și li s-a dat foc.

Fântâna a fost cercetată și s-a constatat că, aproape toate documentele s-au păstrat.

[...]. În mâinile noastre au nimerit listele agenturii lansate în spatele trupelor noastre; a agenturii transformate în rezidențe și lăsate în orașul Chișinău și în raioane: lista și adresele posturilor radio, lăsate la retragere în zona Odesei și regiunea Nikolaev; albumul cu fotografiile agenturii sovietice descoperite de români și documente privind descoperirea agenturii engleze. De asemenea, au fost găsite 64 de dosare personale a agenturii române, directive, instrucțiuni, corespondență pe lucrul cu agentura ș.a.m.d.

În așa fel, la dispoziția noastră s-a pomenit toată corespondența organului de informații, numit Centrul «H» al secției 2-a a marelui stat major român.

Posesia listelor și a dosarelor personale a agenturii inamice, ne-a permis să desfășurăm operațiunea de ridicare a agenților spionajului militar românesc din or. Chișinău și localitățile aferente.

¹¹ Maiorul **Theodor M. Botezatu** (zis *Izvoreanu*), șef de subcentru, apoi șef al Centrului „H”, era ofițer de infanterie, născut la 24 martie 1906. Despre activitatea lui, vezi mai detaliat: P. Moraru, *Serviciile secrete și Basarabia (1918-1991)*. Dicționar. Editura Militară, București, 2008, pp. 45-48.

¹² La 27 mai 1946, **Theodor Botezatu** a fost judecat pentru spionaj (?) și condamnat la 25 de ani privațiune de libertate. La 1 decembrie 1955, în conformitate cu decretul Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. din 12 septembrie 1955, T. Botezatu a fost eliberat înainte de termen și predat autorităților române.

¹³ Sublocotenentul în rezervă **Clipa Alexe Dimitriu** (zis *Popescu*), ajutor de subcentru în cadrul Centrului de Informații „H”, era născut la 21 noiembrie 1915 în or. Chișinău. Avocat. Ultimul domiciliu: București, str. Orhei nr. 19 (P. Moraru, *Informații militare pe frontul de est*, p. 83).

¹⁴ Caporalul în rezervă **Mihail C. Nițescu** (zis *Marinescu*), șeful cancelariei Centrului „H”, era născut la 22 ianuarie 1911, în com. Gornet Cricov, jud. Prahova (ibidem, p. 85).

În total au fost arestați 5 rezidenți, 2 agenți-teroriști, 3 agenți-spioni și 1 rezident-radiotelegrafist.

Trebuie menționat faptul că, toți rezidenții lăsați de spionajul românesc pentru lucru în spatele nostru, sunt oameni cu vârstă înaintată:

1. Balanescu Nikolai Stepanovici, a.[nul] n.[așterii] 1893, care a fost lăsat de români pentru lucru împreună cu o radiotelegrafistă.

În momentul eliberării orașului de către unitățile Armatei Roșii, el nu a fost găsit acasă și numai după 20 de zile a apărut, schimbându-și înfățișarea. La interogatoriu a încercat să nege apartenența sa la spionajul militar românesc, dar, încurcându-se în propriile declarații contradictorii, a dat mărturii ample privind activitatea sa în calitatea de rezident român.¹⁵

2. Negruța Stepan Kozmici – 68 de ani. La el l-am trimis pe agentul *Stalnoi* împreună cu secretarul Centrului «H» Nițescu Mihail, cu legenda privind stabilirea legăturii cu spionajul românesc. În timpul întâlnirii, Negruța a subliniat că urăște puterea sovietică și a declarat că este gata să ajute spionajul românesc, spunând că ține minte instructajul primit înainte de plecarea trupelor române, a atras atenția că dispune de informații necesare spionajului românesc și în ziua următoare în locul prestabilit a predat aceste date agentului nostru.¹⁶

Ceilalți rezidenți – Sârbu Ivan Lukici, Vrabii Piotr Dimitrievici și Marin Anisim Ivanovici,¹⁷ au fost identificați după adresele de care dispunem.

Dintre agenți, merită remarcat Cotelea Feodor Ivanovici, zis *Costiș*, care a executat o misiune în spatele Armatei Roșii.

Fiind arestat de Secția de contrainformații SMERȘ a Armatei 5-a șoc, Cotelea a ascuns apartenența sa la spionajul militar și a declarat că, este agent al siguranței.

După ce i-a fost prezentată fotografia, el a povestit despre sine adevărul și a numit 5 agenți ai spionajului militar românesc pe care îi cunoștea personal, care de asemenea mergeau în misiuni în spatele Armatei Roșii.¹⁸

[...] O bună parte a agenturii, enumerată în liste și pe care există dosare personale, a fost mobilizată în armata română.

Trebuie menționat faptul că, Centrul «H» al secției 2-a a marelui stat major român nu s-a limitat la procurarea agenturii pentru spionaj, el de asemenea, recruta agenți pentru contrainformații. Așa, în Chișinău de către noi au fost identificați și descoperiți următorii agenți [contrainformativi]:

1. Glușenco Evghenia Nichiforovna,¹⁹ casnică, zisă *Dobraia*.

¹⁵ La 24 decembrie 1945, **Nicolae Bălănescu** a fost judecat de către tribunalul trupelor N.K.V.D. al R.S.S. Moldovenești și condamnat, conform art. 54-1a din Codul Penal al R.S.S. Ucrainene, la 10 ani privațiune de libertate.

¹⁶ **Ștefan Negruță** a fost arestat în octombrie 1944 de către Direcția de contrainformații SMERȘ a Frontului III Ucrainean și condamnat în data de 30 iunie 1945 la 2 ani privațiune de libertate.

¹⁷ **Ion Sârbu** și **Petru Vrabii** au fost judecați la 30 iunie 1945 și condamnați la 2 ani privațiune de libertate fiecare. **Anisim Marin** a fost arestat în octombrie 1944 și a murit în perioada anchetei.

¹⁸ **Tudor Cotelea** a fost judecat la 13 octombrie 1944 de către tribunalul militar al Frontului III Ucrainean și condamnat în baza art. 54-1a din Codul Penal al R.S.S. Ucrainene, la 10 ani privațiune de libertate.

¹⁹ **Eugenia Glușenco** a fost judecată la 19 mai 1945 și în baza art. 54-1a din Codul Penal al R.S.S. Ucrainene a fost condamnată la 5 ani privațiune de libertate.

2. Lebeda Ecaterina Anisimovna, casnică, zisă *Marusia*.
3. Eriomenco Maria Iosifovna, fostă lucrătoare a secției comerț special a N.K.V.D. al R.S.S. Moldovenești, și alții.

Aceste persoane aveau misiunea de a identifica parașutiștii și partizanii sovietici. Deoarece această categorie de agentură nu prezenta pentru noi vreo valoare, după descoperire am predat-o organelor teritoriale [N.K.G.B.].²⁰

În așa fel, în total au fost reținute 25 de persoane, colaboratori oficiali ai Centrului «H» al secției 2-a a marelui stat major, 5 rezidenți, 2 agenți-teroriști, 3 agenți-spioni și 1 agent-radist.

În baza documentelor capturate, a fost identificată a mare parte a agenturii și rezidențelor, dotate cu transmițătoare și fără de acestea, lăsate de spionajul românesc pe tot teritoriul de la Crimeea până la Chișinău”.

În privința Centrului Nr. 2 al Serviciului Special de Informații (S.S.I.) de la Chișinău, în raportul SMERȘ-ului se menționa următoarele: „Noi am aflat că, unul din lucrătorii de conducere a centrului Nr. 2 S.S.I., locotenentul Păun, numele adevărat Șerbănescu Ovidiu [adjunctul șefului Centrului – *n.n.*], a nimerit în încercuire și a fost luat în prizonierat. În urma măsurilor luate, Păun-Șerbănescu a fost identificat în unul din lagărele de prizonieri și adus la grupul operativ. În scurt timp, printre soldații capturați au fost de asemenea identificați radiotelegrafistul centrului nr. 2 S.S.I. Marica și șoferul Guzun Chiril.

Supus interogatoriului, Păun-Șerbănescu timp de trei zile a negat implicarea sa în munca de agentură, spunând că chipurile a îndeplinit funcția de intendent și nu a avut nicio relație cu agentura.

Disponând de materiale că, Păun-Șerbănescu nu numai că a condus munca de agentură, dar și că a luat parte la interogarea parașutiștilor sovietici, lui i-au fost prezentate documentele demascatoare.

După aceasta, Șerbănescu a dat mărturii detaliate despre faptul că, el personal recruta agentura destinată lucrului în spatele Armatei Roșii și a denunțat 23 de persoane, dintre care 3 au fost lăsate ca rezidenți.²¹

Drept rezultat, au fost identificate și reținute 7 persoane:

1. Balanescu Vsevolod Nicolaevici, tatăl căruia a fost descoperit de noi ca fiind rezident cu aparat radiotelegrafic al altui organ al spionajului militar românesc [Centrul „H”]; pe el l-a recrutat Păun-Șerbănescu și recrutorul Belinschi Alexandru.²² În urma recrutării i s-a dat numele conspirativ de *Boltescu* și Nr. B-287, misiunea – în cazul retragerii trupelor româno-germane, să rămână în Chișinău, să culeagă informații, să pătrundă în Armata Roșie și să treacă în partea română ca trădător. Mai târziu, el a numit 8 persoane, care îi sunt personal cunoscute ca fiind agenți ai spionajului militar românesc.²³

²⁰ N.K.G.B. – Comisariatul Poporului al Securității Statului (*Н.К.Г.Б. – Народный Комиссариат Государственной Безопасности*).

²¹ **Ovidiu Șerbănescu-Păun** a fost condamnat la 10 februarie 1945, în baza art. 58-6 din Codul Penal al R.S.F.S. Ruse, la 10 ani privațiune de libertate.

²² **Alexandru Casianovici Belinschi**, în anii 1941-1944, a fost agent al S.S.I. și era folosit la identificarea membrilor „grupurilor patriotice”, iar în 1944 s-a refugiat în România. În 1957 a fost identificat în or. Constanța, fiind cercetat de Securitatea română ca agent al unui serviciu de spionaj străin.

²³ **Vsevolod Nicolaevici Bălănescu** a fost judecat la 26 octombrie 1944 de către tribunalul militar al

2. În regimentul 237 rezervă a fost identificat pe baza declarațiilor lui Păun-Șerbănescu și Balanescu Vsevolod, Boiciuc Trofim Mironovici, care a recunoscut apartenența sa la spionajul militar românesc și a arătat că, a fost atras în munca de spionaj sub numele conspirativ de *T. Budescu*, de către recrutorul Belinschi Alexandru și a fost pus în legătură cu locotenentul Păun-Șerbănescu, care peste câteva zile de la recrutare l-a trimis împreună cu agentul Catanchin Petru la o școală de spionaj. Terminând școala, Boiciuc urma să fie lansat peste linia frontului, însă această lansare nu a avut loc chipurile din cauza înaintării Armatei Roșii.
3. În același regiment 237 rezervă, de către agentul nostru a fost identificat Catanchin Piotr Iacovlevici, care cu ușurință a fost făcut să creadă în legenda agentului nostru cu parolă și i-a povestit despre apartenența sa la spionajul militar românesc, ceea ce el a și confirmat în timpul anchetei.
4. Tașcian Ivan Stepanovici și alți agenți ai acestui organ, au fost demascați în aceleași circumstanțe.²⁴

În timpul procesului de anchetă asupra șoferului centrului Nr. 2 S.S.I. Guzun Chiril,²⁵ s-a aflat că Păun-Șerbănescu intenționat a tăcut și nu a spus nimic despre aparatul radiotelegrafic pe care l-a ascuns și de documentele S.S.I., care au fost capturate mai târziu.

În afară de aceasta, noi am capturat cifrele și cheile valabile”.

În raportul SMERȘ-ului se mai spunea că, au fost identificați 5 agenți²⁶ recrutați și lăsați pe loc de Abwehrgruppe 101, cu misiuni în spatele trupelor sovietice, precum și Pavel Carpovici Vetrov și Andrei Feodorovici Lobaciov, ambii membri ai *Corpului rus de pază* – formațiune militară, înființată de autoritățile germane în anii 1942-1943 și formată din emigranți albi ruși (cu un efectiv de peste 2.000 de combatanți), care a luat parte la lupta împotriva partizanilor iugoslavi. Aceștia se ocupau de recrutarea tinerilor din Chișinău în acest *Corp*. La interogatoriu, Lobaciov a declarat că, în calitate de recrutor a recrutat în noiembrie 1943, în *Corp*, până la 300 de tineri, care au fost trimiși în Serbia să lupte împotriva partizanilor iugoslavi.²⁷

Frontului III Ucrainean și a fost condamnat în baza art. 54-1a al Codului Penal al R.S.S. Ucrainene, la 10 ani privațiune de libertate.

²⁴ **Trofim Mironovici Boiciuc, Piotr Iacovlevici Catanchin și Ivan Stepanovici Tașcian** la 26 octombrie 1944 au fost judecați de tribunalul militar al Frontului III Ucrainean și condamnați în baza art. 54-1a al Codului Penal al R.S.S. Ucrainene, la 10 ani privațiune de libertate.

²⁵ **Chiril Guzun** a fost judecat la 16 ianuarie 1945 de către tribunalul militar al garnizoanei Odessa și condamnat în baza art 54-la al Codului Penal al R.S.S. Ucrainene, la 10 ani privațiune de libertate.

²⁶ Aceștia erau: Ivan Stepanovici Egorov (zis *Alexandru Boju*), Ivan Nicolaevici Fesenco, Mihail Gheorghievici Vasiliev (zis *Popescu*), Nicolai Nichitovici Zasadnii, Valentina Andreevna Gonciarov, precum și șoferul șefului meldeköpfe al Abwehrgruppe 101, sonderführer-ul E. E. Melnikov (zis *Doctorul Ernst*), Nicolai Zaharovici Cheoheșvili (potrivit altor surse, *Dr. Ernst* era Nikolai Batașvili, zis *Batalidze*). Dintre aceștia, **I. N. Fesenco** a fost judecat la 19 mai 1945 și condamnat în baza art. 54-1a din Codul Penal al R.S.S. Ucrainene, la 2 ani privațiune de libertate; **M. G. Vasiliev** la 24 octombrie 1944 a fost judecat de tribunalul militar al Frontului III Ucrainean și condamnat în baza art. 54-1a din Codul Penal al R.S.S. Ucrainene, la 10 ani privațiune de libertate; **N. N. Zasadnii** a fost judecat la 18 octombrie 1944 de tribunalul militar al Frontului III Ucrainean și condamnat în baza art. 54-1a din Codul Penal al R.S.S. Ucrainene, la 10 ani privațiune de libertate.

²⁷ **A. F. Lobaciov** a fost judecat la 13 octombrie 1944 de tribunalul militar al Frontului III Ucrainean și condamnat în baza art. 54-1a din Codul Penal al R.S.S. Ucrainene, la 10 ani privațiune de libertate.

În finalul documentului se spunea că, documentele capturate ale organelor de informații inamice sus menționate, sunt în faza cercetării și după încheierea acestora se vor lua măsuri pentru identificarea și arestarea tuturor agenților, numele cărora vor fi găsite în aceste documente.²⁸

Un alt raport interesant al Direcției de contrainformații SMERȘ a Frontului II Ucrainean, datează 29 octombrie 1944 și se referă la activitățile desfășurate în lagărele de tranzit al prizonierilor „armatelor inamicului”, în perioada aflării trupelor Frontului II Ucrainean pe teritoriul României (aprilie-octombrie 1944).

Se aducea la cunoștință că, în sus-menționata perioadă, în aceste lagăre au fost internate 93.831 de persoane. După investigarea operativă a acestora, 49.896 – au fost trimise în unitățile de operațiuni ale Armatei sovietice, 6.262 – în lagărele speciale ale N.K.V.D., 457 – la organele teritoriale N.K.V.D.-N.K.G.B. și 154 au fost arestate. Din numărul celor arestați – 13 erau agenți ai serviciilor de informații germane, 11 – agenți ai serviciilor speciale românești, 25 erau agenți ai contrainformațiilor germane, 26 – agenți ai contrainformațiilor românești. În afara acestora, în urma cercetării prizonierilor de război, au fost identificați: 1 agent al serviciului de informații german, 10 agenți ai serviciilor speciale românești, 90 de agenți ai spionajului unguresc, 4 funcționari ai organelor speciale germane, 4 funcționari ai serviciilor speciale românești, 3 funcționari ai contrainformațiilor germane și 2 ai contrainformațiilor românești.

Raportul sublinia faptul că, funcționarii oficiali ai serviciilor de informații și contrainformații inamice, în lipsa dovezilor incriminatorii,²⁹ după interogatorii au fost readuși în lagărele de prizonieri sau au fost folosiți la identificarea agenturii inamice.

În aceeași perioadă, Direcția de contrainformații SMERȘ a Frontului II Ucrainean a identificat și arestat 6 „înalți funcționari din aparatul de stat al guvernului Antonescu”, printre care și Gheorghe Alexianu, fost guvernator al Transnistriei. Alexianu a fost arestat de această structură de contrainformații sovietică în data de 25 septembrie 1944 și datorită declarațiilor acestuia, sovieticii au reușit să-i identifice și aresteze pe câțiva funcționari ai *Sonderkommando Russland* (care a operat în Transnistria din 20 septembrie 1941³⁰) – Martin Asman, Hermann Rostner, Eugen Ritter, Waldek Faldik – internați în lagărul de la Craiova. Exploatarea informativă și judeca-

²⁸ *Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной Войне. Сборник документов. Том V. Книга вторая. Границы СССР восстановлены. (1 июля – 31 декабря 1944 года).* Изд. «Русь» и «Кучково поле», Москва, 1998-2007, (*Organele securității statului ale U.R.S.S. în Marele Război pentru Apărarea Patriei. Culegere de documente. Volumul V. Cartea a doua. Restabilirea granițelor U.R.S.S. (1 iulie – 31 decembrie 1944).* Ed. „Rusi” și „Kucikovo pole”, Moscova, 1998-2007, pp. 436-442.

²⁹ În document se avea în vedere că, acești funcționari ai serviciilor speciale inamice, nu puteau fi trași la răspundere în baza decretului nr. 39 din 19 aprilie 1943 al Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S., „Cu privire la măsurile de pedepsire a leprelor germano-fasciste, vinovate de asasinaarea și torturarea populației civile sovietice și a prizonierilor armatei roșii, a spionilor, trădătorilor de patrie din rândul cetățenilor sovietici și a complicilor lor” (*О мерах наказания для немецко-фашистских злодеев, виновных в убийствах и истязаниях советского гражданского населения и пленных красноармейцев, для шпионов, изменников родины из числа советских граждан и для их пособников*).

³⁰ *Raportul final al Comisiei Internaționale pentru Studierea Holocaustului în România*, București, 2004, p. 129.

rea comandantului Sonderkommando *Russland*, Horst Hoffmeyer, nu a fost posibilă, deoarece acesta în lagăr și-a pus capăt zilelor.

În afară de aceștia, echipele operative ale SMERȘ, au identificat în lagărele de prizonieri 47 de „înalți funcționari ai corpului diplomatic german din România”.³¹

La 19 noiembrie 1944, Direcția Generală de contrainformații SMERȘ a Comisariatului Poporului pentru Apărare al U.R.S.S., a prezentat o sinteză cu rezultatele obținute de organele SMERȘ pe teritoriul României, privind identificarea și arestarea agenturii serviciilor speciale germane și române.

Se relatează că, până în ziua de 15 noiembrie 1944, au fost arestați în total 794 de colaboratori și agenți ai serviciilor de informații și contrainformații inamice: 47 de funcționari ai serviciilor de informații germane și române, 12 rezidenți ai serviciilor speciale germane și române, 180 de agenți ai serviciilor de informații germane, 546 de agenți ai serviciilor de informații și contrainformații românești, 3 agenți ai spionajului ungar.

Printre cei arestați erau: șeful Centrului de Informații „H”, Theodor Botezatu, adjunctul șefului Centrului S.S.I. Nr. 2 *Chișinău*, Ovidiu Șerbănescu, un rezident al spionajului german, Schtiller, rezidentul Abwehrstelle *Wien*, Țaranu, etc.

Organele SMERȘ au stabilit că, serviciile de informații germane și române au folosit în activitățile de procurare a informațiilor despre Armata roșie, „albgardiști și membri ai diverselor organizații antisovietice de peste hotare”. Dintre aceștia, au reușit să aresteze 99 de persoane, care „și-au recunoscut activitatea de spionaj în favoarea germanilor și românilor”.³²

După data de 17 septembrie 1944, când a preluat conducerea Serviciului de Informații al Ministerului de Război (fostul S.S.I.), colonelul Ion Lissievici (fost șef al Secției I Informații a S.S.I. în timpul campaniei împotriva Uniunii Sovietice) a dispus ca „Birourile agenturii și de studii ale Frontului de Est, cu toate organele ce au funcționat în subordinea primului, să fie desființate. Ofițerii și subofițerii rămași disponibili au fost comunicați Ministerului de Război – Secretariatul General, pentru a dispune încadrarea lor în unitățile armatei. Funcționarii civili au fost repartizați

³¹ *Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной Войне. Сборник документов. Том V. Книга вторая. Границы СССР восстановлены. (1 июля – 31 декабря 1944 года).* Изд. «Русь» и «Кучково поле», Москва, 1998-2007, (*Organele securității statului ale U.R.S.S. în Marele Război pentru Apărarea Patriei. Culegere de documente. Volumul V. Cartea a doua. Restabilirea granițelor U.R.S.S. (1 iulie – 31 decembrie 1944).* Ed. „Rusi” și „Kucikovo pole”, Moscova, 1998-2007, pp. 501-504. Raportul a fost înaintat de general-locotenentul Nikolai Andrianovici Korolev, șef al Direcției de contrainformații SMERȘ a Frontului II Ucrainenan. Adjunctul acestuia era colonelul securității statului Iosif Lavrentievici Mordoveț (21 februarie – 31 iulie 1944) (<http://shieldandword.mozohin.ru/gukr/front/2UF.htm>), care a devenit șef al N.K.V.D.-ului din R.S.S. Moldovenească (1944-1946) și ministru al M.G.B. din R.S.S. Moldovenească (1946-1955). Despre Iosif Mordoveț, vezi: P. Moraru, *Urmașii lui Felix Dzerjinski: organele securității statului din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (1940-1991)*. Colecția „Sinteze”. Academia Română, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2008.

³² *Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной Войне. Сборник документов. Том V. Книга вторая. Границы СССР восстановлены. (1 июля – 31 декабря 1944 года).* Изд. «Русь» и «Кучково поле», Москва, 1998-2007, (*Organele securității statului ale U.R.S.S. în Marele Război pentru Apărarea Patriei. Culegere de documente. Volumul V. Cartea a doua. Restabilirea granițelor U.R.S.S. (1 iulie – 31 decembrie 1944).* Ed. „Rusi” și „Kucikovo pole”, Moscova, 1998-2007, pp. 599-600.

celorlalte secții, iar ceilalți angajați – după primirea drepturilor bănești la zi – au fost lăsați liberi”.³³

În cadrul colaborării româno-sovietice în Campania din Vest, sovieticii au cerut și obținut tabelul cu informatorii Agenturii Frontului de Est lăsați pe teritoriul U.R.S.S. în timpul retragerii, schema cu organizarea S.S.I. până la 23 august 1944 și după, ordinele de bătaie până la șefii de birouri. Reprezentanților serviciului de informații al Armatei roșii li s-au predat formulele cernelurilor simpatice utilizate și ale reactivilor pentru citirea lor, cu mostre pentru fiecare.³⁴

Cea mai mare parte a arhivei Frontului a fost distrusă. Într-o declarație dată la 16 februarie 1955, colonelul Ion Lissievici menționa: „Cam în a doua jumătate a lunii octombrie 1944, locotenent-colonelul Ernestu Grigore, fostul șef al Frontului de Est, mi-a cerut să-i dau dispoziții referitoare la măsurile ce trebuie să ia cu privire la arhiva acestui front, informându-mă totodată că, potrivit unui ordin al Ministerului de Război – dat în urma evenimentelor de la 23 august 1944 –, întreaga arhivă păstrată la comandamentul trupe și servicii urmează să fie distrusă prin ardere. În urma discuțiilor avute cu Ernestu G., Secția I-a Informații Externe a întocmit un referat prin care se propunea ca întreaga arhivă referitoare la activitatea S.S.I.-ului pe Frontul de Est să fie vărsată la Marele Stat Major, Serviciul istoric, și nu să fie distrusă prin ardere, după cum prevedea ordinul. Acest referat a fost prezentat de mine subsecretarului de stat pentru Armata de uscat – generalul Crețulescu Ilie –, care înlocuia la conducerea Ministerului de Război pe generalul Sănătescu, pentru a hotărî. Generalul Crețulescu, pe acest referat a pus următoarea rezoluție: «Să se execute ordinul dat». În urma acestui referat pe care l-am predat locotenent-colonelului Rădulescu Constantin, fostul șef al Secției I în acel timp, s-a procedat la distrugerea arhivei Frontului de Est, potrivit dispozițiilor, cu ordinul în rezoluție menționat, operația care s-a executat cam către jumătatea lunii noiembrie 1944”.³⁵

Concomitent, s-a trecut la arestări ale cadrelor S.S.I. La 12 septembrie 1944, erau deja arestați 25 de agenți ai S.S.I., „care se predaseră singuri” și care urmau „a fi internați în lagărul de la Târgu Jiu într-o secție specială”. Alte 15 cadre, „care lucraseră direct cu Eugen Cristescu” (directorul general al S.S.I. în anii 1940-1944),³⁶

³³ Ion Lissievici, *Amintirile unui fost lucrător în Serviciul de Informații al statului*, în Cr. Troncotă, *Glorie și tragedii*, p. 180.

³⁴ Cristian Troncotă, *Eugen Cristescu. Asul serviciilor secrete românești. Memorii (1916-1944), mărturii, documente*. Cu o prefață de dr. Dan Zamfirescu. Ed. „R.A.I. București”, Ed. „Roza Vânturilor”, București, f.a., p. 101.

³⁵ Ibidem, pp. 111-112.

³⁶ **Eugen Cristescu**, după evenimentele de la 23 august 1944 de la București, împreună cu generalul Constantin Tobescu, șeful Serviciului Jandarmeriei al I.G.J., s-a refugiat în afara Bucureștiului, în comuna Bughea din jud. Muscel, așteptând să se clarifice evenimentele. La 1 septembrie 1944, și-a înaintat raportul cu demisia din funcția de director general al S.S.I. La 24 septembrie 1944, a fost arestat și anchetat de autoritățile române. La 12 octombrie același an, a fost preluat de sovietici, împreună cu generalii Constantin (Picky) Vasiliu, Constantin Pantazi și Constantin Tobescu, mareșalul Ion Antonescu și soția sa Maria, profesorii Mihai Antonescu, Gheorghe Alexianu, Radu Lecca și duși la Moscova, unde au rămas până la începutul lunii aprilie 1946. A fost readus la București și judecat în cadrul așa-numitului „proces al mării trădări naționale” (6-17 mai 1946). A fost condamnat la moarte pentru „crimă de război și dezastrul țării”, însă a beneficiat de prevederile Înaltului Decret Regal nr. 1.746, prin care i s-a comutat pedeapsa la muncă silnică pe viață. După ce a fost deținut în penitenciarele de la Dumbrăveni (Sibiu), Aiud și Văcărești, a decedat la 12 iunie 1950, în penitenciarul

de fapt șefii sectoarelor operative, se aflau internate în arestul Poliției Capitalei.³⁷

În raportul nr. 29 din 27 noiembrie 1944, adresat ministrului subsecretar de stat al Armatei de Uscat, colonelul I. Lissievici relatează următoarele: „Unii dintre funcționarii și informatorii Serviciului, care au activat în legătură cu Frontul de Est, au fost arestați de către organele sovietice, fără ca vreo autoritate românească să aibă cunoștință despre acest lucru. Cu toate că Serviciul a făcut demersurile necesare în legătură cu arestarea celor în cauză, totuși nu a primit nici un răspuns.

Față de această situație, atât funcționarii care au activat pe Frontul de Est, cât și cei cărora li se încredințează misiuni în legătură cu anumite probleme ce interesează apărarea națională sunt într-o continuă teamă, fapt ce micșorează în mare măsură randamentul activității lor. [...] Fără să fi cerut vreun aviz Serviciului de Informații, Ministerul de Finanțe ne-a redus în mod cu totul arbitrar drepturile bugetare pe lunile septembrie și octombrie a.c. de la 40.000.000 lei la 10.000.000 lei, sumă care nu acoperă nici cel puțin 1/2 din drepturile de salariu ale funcționarilor pe acele luni, fără a se mai ține seamă de celelalte cheltuieli reclamate de funcționarea Serviciului, cum și de acoperirea plăților pentru procurarea informațiilor. După multe întâmplări și pierdere de timp am reușit să obțin integral drepturile bugetare pe acele luni, însă datorită procedurii expus, am fost sustras de la alte preocupări vitale și de mare urgență pentru buna funcționare a Serviciului.

Încă din a doua jumătate a lunii septembrie și până către mijlocul lunii octombrie a.c., întreaga activitate a Serviciului Special de Informații a fost supusă cercetărilor întreprinse de Domnii general Magistrat Păiș și colonel magistrat Rudeanu, ca urmare a acuzațiilor ce s-au adus lui Eugen Cristescu, fostul șef al acestui Serviciu. Aceste cercetări, care – după câte cunosc nu au dus la rezultatele așteptate – au avut drept consecință că s-au consemnat în dosarul de anchetă toate chestiunile secrete în legătură cu principiile și procedeele de funcționare ale Serviciului, cum și cu posibilitățile lui informative și contrainformative. În plus, funcționarii și ofițerii cum și mai ales subsemnatul, am fost deseori întrerupți de la o activitate pozitivă și absolut necesară în actualele împrejurări. (...) În concluzie, din cele raportate succint în acest capitol cu privire la situația în care a fost pus Serviciul de Informații să-și desfășoare activitatea în decursul ultimelor trei luni rezultă că: – nici conducerea și nici funcționarii Serviciului n-au avut liniștea sufletească pentru a-și putea consacra întreaga lor capacitate de muncă, în îndeplinirea misiunilor ce le revin. Mai mult încă, majoritatea funcționarilor sunt timorați prin măsurile privative de libertate ce s-au luat de către organele sovietice, față de unii dintre camarazii lor;

S-au creat greutăți de către unele autorități din stat, în privința posibilităților de organizare a rețelei informative din țară și străinătate, a căror înlăturare va necesita multă pierdere de timp și mari eforturi pentru repararea lor. De asemenea, s-au creat greutăți de ordin material, care au avut drept rezultat o înfrânare în intensă activitate pe care trebuie să o desfășoare Serviciul. În actualele împrejurări, ținând seama de

Văcărești (P. Moraru, *Serviciile secrete și Basarabia (1918-1991)*. Dicționar. Editura Militară, București, 2008, pp. 70-79).

³⁷ Cristian Troncotă, *Eugen Cristescu. Asul serviciilor secrete românești. Memorii (1916-1944), mărturii, documente*. Cu o prefață de dr. Dan Zamfirescu. Ed. „R.A.I. București”, Ed. „Roza Vânturilor”, București, f.a., p. 102.

situația actuală și greutățile în care a fost pus să funcționeze Serviciul de Informații, rog să se aprecieze dacă în atare condiții, acest organ informativ poate să dea randamentul ce i se cere și care i se impune de actualele nevoi în legătură cu apărarea națională”³⁸

Mulți funcționari ai structurilor S.S.I. de pe fostul Front de Est nu au fost arestați imediat, ci trecuți pe Frontul de Vest, lăsați să contribuie la victoria asupra Germaniei naziste și numai după încheierea războiului au fost arestați și condamnați pentru activitățile de pe frontul antisovietic.³⁹

O bună parte erau răpiți de organele SMERȘ și cercetați la Constanța, unde era centrul acestei structuri în România (Secția de contrainformații SMERȘ a Armatei a VIII-a tancuri sovietice, care opera pe teritoriul României și prin care structurile teritoriale de securitate N.K.G.B. din R.S.S. Moldovenească și R.S.S. Ucraineană obțineau și verificau orice informație din România, referitoare la agenții fostelor structuri de informații române și germane, refugiați, etc⁴⁰). Apoi, fără a fi anunțate autoritățile române, erau duși în U.R.S.S. („Îi închideau în vagoane sigilate, introduceau aceste vagoane între altele, cu fier uzat sau alte mărfuri, și îi duceau în U.R.S.S. Grănicerii și vameșii români nici nu se apropiau de trenurile sovietice. Deținuții erau culcați pe podea cu pistoale automate în coaste”⁴¹). E și cazul fostului șef al Centrului de Informații „H”, locotenent-colonelul Dionisie Bădărău, care a fost dus în U.R.S.S., iar autoritățile române făceau „eforturi” ca să-l găsească și să-l judece pentru „crime de război”.⁴² O soartă dramatică a avut și un fost colaborator al Centrului S.S.I. de la Chișinău – Valentin Șerban („rebotezat” de sovietici *Șerbacov*), care a supraviețuit calvarului pedepselor sovietice (s-a stins din viață la 31 martie 2005) și a cărui mărturii sunt cutremurătoare.⁴³

După dizolvarea Frontului de Est, din ordinul generalului Sănătescu – președintele Consiliului de Miniștri – Traian Borcescu, șeful Secției a II-a Contrainformații a S.S.I., a organizat, în cel mai strict secret, o *Grupă specială*, destinată urmăririi comuniștilor eliberați din închisori, dar și a legăturilor pe care le aveau cu reprezentanții Armatei sovietice. În plus, trebuia să furnizeze date despre mișcările trupelor sovietice în România. Această unitate nu a funcționat oficial, ca parte componentă a S.S.I., ci ca organ aparte. Agenții ei au primit din partea americanilor, la cererea lui Tr. Borcescu, documente care atestau că sunt funcționari ai serviciilor de informații Aliate. Activitatea acestei *Grupe* a durat până la 6 martie 1945 când, în urma instalării guvernului comunist condus de Petru Groza, a fost desființată.⁴⁴

³⁸ Ibidem, pp. 106-107.

³⁹ Ibidem, p. 100.

⁴⁰ Гавриил Волков, *Взгляд через десятилетия*, (O privire peste decenii). Editor: S.I.S. al Republicii Moldova, Chișinău, [2006], pp. 28-29.

⁴¹ V. Pirogan, V. Șerbacov, *Calvarul. Pe valurile vieții*. Chișinău, 2005, pp. 41-42.

⁴² Vezi mai detaliat la acest subiect: P. Moraru, *Dionisie Bădărău – un erou necunoscut al frontului invizibil românesc*, // *Transilvania*, (Sibiu), nr. 12, 2008, pp. 23-34; idem, *Basarabeianul Dionisie Bădărău – unul din așii serviciilor secrete românești*, // *Axa*. Revistă de politică, cultură și spiritualitate, (Chișinău), nr. 16, ianuarie 2010, pp. 12-14, nr. 17, februarie 2010, pp. 11-13.

⁴³ V. Pirogan, V. Șerbacov, *Calvarul. Pe valurile vieții*. Chișinău, 2005.

⁴⁴ Cristian Troncotă, *Eugen Cristescu. Asul serviciilor secrete românești. Memorii (1916-1944), mărturii, documente*. Cu o prefață de dr. Dan Zamfirescu. Ed. „R.A.I. București”, Ed. „Roza Vânturilor”, București, f.a., p. 100.

Toate aceste aspecte, rezultate pentru S.S.I. după 23 august 1944, sunt prezentate și într-un document extrem de interesant al SMERȘ. La 28 decembrie 1944, Direcția Generală de contrainformații SMERȘ a Comisariatului Poporului pentru Apărare al U.R.S.S., în urma investigațiilor efectuate, a elaborat un studiu despre activitatea S.S.I. (structură, misiuni, activitate pe frontul de est). În document se sublinia faptul că, S.S.I.-ul a fost o structură pur informativă și contrainformativă, subordonată președinției Consiliului de Miniștri. „La momentul capitulării României (23 august 1944 – *n.n.*), efectivul constant al S.S.I. era alcătuit din 917 persoane, dintre care ofițeri – 89, subofițeri – 24, funcționari titulari – 502, funcționari netitulari – 302. S.S.I. avea la dispoziția sa autovehicule – 141, din care 100 autoturisme, stații radio – 35, din care instalate în mașini – 4, laborator foto și tipografie.

Bugetul (exceptând fondurile secrete) în anii 1944-1945 constituia 560.000.000 lei. În afară de aceasta, S.S.I. pe larg folosea în scopurile sale fondurile ministerului afacerilor externe (ale misiunilor aflate peste hotare) și ale altora, în special a ministerului aerului (?)”.

În perioada războiului, S.S.I. nu a lansat spioni în spatele frontului, dar a procurat informații prin cercetarea documentelor capturate de la inamic și interogarea surselor accesibile – populație civilă, prizonieri, dezertori, etc. O atenție deosebită era atrasă identificării serviciilor speciale sovietice de pe frontul româno-sovietic și „În baza documentelor procurate a fost întocmit un document de sinteză *Organele speciale sovietice, identificate până în prezent pe frontul româno-sovietic*. În acest document, – se menționa în continuare – aproape complet era reflectată activitatea organelor de spionaj ale Fronturilor 2, 3 și 4 Ucrainene”.

Documentul mai spunea că, în afară de colaborarea oficială a S.S.I. cu serviciile similare germane (prin Secția „G”), „în aparatul S.S.I. germanii aveau agentura lor. Unul din acești agenți – șeful centrului (Nr. 2 al S.S.I. din Chișinău – *n.n.*) maiorul [Gheorghe] Balotescu, care la retragerea germanilor din România a plecat împreună cu ei și în timpul de față lucrează activ împotriva noastră pe sectorul ungar al frontului”⁴⁵.

Se atrăgea atenția că, „În afară de enumeratele organe, pe Frontul de Est, sub denumirea de poliția militară judiciară, acționau încă 3 centre speciale, care intrau în subordinile nemijlocite ale centrului (or. București). Ele erau dislocate în limitele Bucovinei, Basarabiei și regiunii Odessa ocupate de români, cu centrele la Cernăuți

⁴⁵ **Gheorghe Balotescu**, fiind amenințat de noua conjunctură politică, însoțit de șapte dintre subordonații săi (printre care, căpitanul Andrei și procurorul militar Caracostea, fost rezident principal al S.S.I. în Basarabia, s-a refugiat inițial la București, apoi (V. Pirogan, V. Șerbacov, *Calvarul. Pe valurile vieții*, p. 38)), s-a retras împreună cu trupele Wehrmacht-ului spre Apus. La sfârșitul războiului se afla în Germania, la München. Ulterior, a format o agenție românească de informații la Karlsruhe, subordonată inițial structurii americane *Counter Intelligence Corps* și, apoi, organizației *Gehlen*. Misiunea acestei agenții consta în a filtra emigrația română de ultimă oră și în a depista în valurile de refugiați din Europa Răsăriteană eventualele elemente trimise cu misiuni speciale în Occident. În această postură, a acționat sub numele de cod *Bordea*. Unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai săi a fost Andrei Nicola, provenit și el din vechea garnitură a S.S.I. La data aceea, Andrei Nicola era administrator al ziarului *Patria* din München, editat de generalul Ion Gheorghe, fost ministru plenipotențiar al României în Germania (1942-august 1944). În 1960, Gh. Balotescu însă mai figura în evidențele Securității Române, ca emigrant român din Europa Occidentală dat în urmărire generală (P. Moraru, *Serviciile secrete și Basarabia (1918-1991). Dicționar*, pp. 32-33).

(șef – colonelul Goanță), Chișinău (șef – maiorul Balotescu) și Odessa (șef – colonelul Perju⁴⁶). Două din aceste centre, după cum e arătat mai sus (de la Cernăuți și de la Chișinău), până la război au lucrat împotriva U.R.S.S. pe granița sovieto-română (cel de la Cernăuți – în or. Suceava (condus de maiorul Tulbure – *n.n.*), cel de la Chișinău – în or. Iași (condus de locotenent-colonelul Macrinici)), iar cel de-al treilea (de la Odessa) a fost nou-constituit”.

În privința dispoziției nr. 8.300 – pregătirea de către Echipa Specială „C” a unei agenturi pentru Transnistria, Bucovina și Basarabia, care urma să rămână în eventualitatea evacuării din aceste teritorii a autorităților românești – documentul SMERȘ specifica, că „evenimentele nu au permis desfășurarea de proporții a lucrului peste linia frontului” și așa a fost. Însă, „s-au făcut multe”. În „teritoriile temporar ocupate ale Crimeei, Ucrainei, Basarabiei și regiunii Cernăuți”, S.S.I. a constituit și a lăsat în scopuri informative un aparat de agentură, „listele componentelor cărora, cu indicarea domiciliului, a parolelor pentru întâlnire, se află în posesia noastră (sunt trimise la Direcția Generală de Contraintformații SMERȘ)”. Informațiile despre acești agenți „au fost obținute prin agentul *Traian* în primele zile ale aflării grupului operativ al Direcției Generale de Contraintformații SMERȘ la București”. Ulterior, în baza cererii oficiale adresate de SMERȘ S.S.I.-ului, a fost obținută și o listă de 108 agenți din aceeași categorie. Au fost deconspirați și câțiva agenți recrutați de S.S.I. și lăsați la retragere în teritoriul unor județe din dreapta Prutului („propriu zis în România”).

Rezultatele muncii desfășurate în baza dispoziției nr. 8.300, nu au putut fi exploatate în nici un fel, deoarece „situația creată pe front și care a dus la înfrângerea României, nu i-a permis S.S.I. să-și realizeze intențiile în nici cea mai mică măsură”.

Studiul SMERȘ-ului atrăgea atenția că, „Caracteristic este faptul că, unele metode și forme ale lucrului de peste linia frontului, pe care S.S.I. a început să le practice deosebit de intens în ultimul timp, au fost luate din practica organelor de informații sovietice, de cercetarea cărora S.S.I. s-a ocupat pe parcursul întregului război”.

„După capitularea României, *agentura Frontului de est* a încetat să existe. Mulți colaboratori oficiali ai S.S.I. au fugit în Transilvania de Nord, fiindu-le frică de arestarea imediată din partea comandamentului Armatei Roșii și s-au aflat acolo un timp destul de îndelungat.”⁴⁷

⁴⁶ **Constantin Perju**, fost șef al Centrelor Nr. 1 Cernăuți și Nr. 3 Odessa, a fost judecat la 11 martie 1949 de către tribunalul militar al trupelor M.A.I. din regiunea Odessa și condamnat în baza decretului Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. din 19 aprilie 1943, la 25 de ani privațiune de libertate. La 1 decembrie 1955, a fost predat guvernului Republicii Populare Române, care l-a înțemnițat la Gherla (*Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România. Raport final*, București, 2006, p. 88). **Traian Neșțianu** (născut la 3 octombrie 1899 în com. Vulcani, jud. Vaslui) din fostul Centru Nr. 3 Informații Odessa, a fost arestat în data de 4 decembrie 1949 și s-a aflat în detenție în penitenciarele Jilava, Gherla și Văcărești, unde a murit la 27 septembrie 1953, (http://www.procesulcomunistului.com/marturii/fonduri/ioanitoiu/dictionar_no/no/dictionarno_5.html).

⁴⁷ **Vasile Ionescu-Pallius**, după dizolvarea Frontului de Est, a fost numit la conducerea Eșalonului Serviciului de Informații al Ministerului Apărării pe Frontul de Vest (*Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной Войне. Сборник документов. Том V. Книга вторая. Границы СССР восстановлены. (1 июля – 31 декабря 1944 года)*. Изд. «Русь» и «Кучково поле», Москва, 1998-2007, (*Organele securității statului ale U.R.S.S. în Marele Război pentru Apărarea Patriei. Culegere de documente. Volumul V. Cartea a doua. Restabilirea granițelor U.R.S.S. (1 iulie – 31 decembrie 1944)*. Ed. „Rusi” și „Kucikovo pole”, Moscova, 1998-2007, p. 733.

Unii – se spunea în continuare – au plecat cu nemții. Cadrele de conducere au venit la București și un timp îndelungat nu au avut o ocupație anumită, îndeplinind diverse misiuni în aparatul central al S.S.I. O parte din personal, care într-o măsură mai mare era cunoscut comandamentului Armatei Roșii în legătură cu activitatea lui în teritoriile ocupate sovietice, a fost concediat din S.S.I., iar cealaltă parte a fost trimisă să-și facă în continuare serviciul în armată.

Numerosul personal netitular, în special din rândul rușilor și basarabenilor, de asemenea a fost concediat și s-a dispersat în teritoriul României, de frică să nu fie arestat.

Arhivele *agenturii Frontului de est*, numai cum a devenit clar că Armata Roșie va veni în București, în mare parte au fost distruse”.

Documentul sublinia că, o perioadă după 23 august 1944, „printre funcționarii aparatului central al S.S.I. din București, domnea zăpăceala și aceasta și-a pus amprenta pe toată activitatea S.S.I., deoarece majoritatea lucrătorilor nu se ocupau de îndatoririle lor, ci de discutarea situației create și a perspectivelor de viitor”.

SMERȘ-ul era la curent că, deși România era aliata Uniunii Sovietice, S.S.I.-ul, reorganizat în Serviciul de Informații și trecut în subordinea Ministerului de Război, spiona activitatea sovieticilor în România: „Dacă la început – se spunea în studiul SMERȘ – S.[erviciul de] I.[nformații] nu manifesta interes față de statele majore și instituțiile sovietice aflate în București, atunci caracteristic pentru ultima perioadă este tendința de a cunoaște pe cale de agentură activitatea acestor instituții. [...] (deci, se bănuia că ar exista o Grupă Specială, care îi spiona pe ei – *n.n.*).

Dintre foștii săi colaboratori (oficiali și agentură), concediați în legătură cu dizolvarea *agenturii Frontului de est*, S.[erviciul de] I.[nformații] i-a selectat pe cei mai prețioși, verificați și tinde să-i folosească acum împotriva noastră, iar lucrul acesta a fost încredințat fiecărui separat și se desfășoară strict conspirativ față de restul personalului [Serviciului]”.

În document se menționa că, în data de 19 octombrie 1944, directorul Serviciului de Informații, colonelul Ion Lissievici „a fost chemat la comenduirea trupelor sovietice din or. București și în față i s-a pus problema predării nouă a unui șir de materiale. [...]”.

De la S.[erviciul de] I.[nformații] am primit următoarele materiale: referate despre organele de spionaj germane și ungare, care au acționat pe teritoriul României; note informative privind activitatea organizațiilor emigrației albe, ucrainene și altora naționaliste și antisovietice, cu listele și caracteristicile membrilor, privind agentura germană și ungară din ambasadele și misiunile străine din București; liste cu agentura germană și ungară din România, [documente] cu privire la activitatea comitetului emigranților armeni din România, despre activitatea O.U.N. din România, despre *comitetul* Dro Kanaian, o serie de materiale despre ambasadele străine la București, conducătorii marcanți ai mișcării legionare, activitatea spionajului german în timpul de față ș.a.m.d.”.

După ce au primit documentele solicitate, sovieticii au decis să obțină și loialitatea totală a funcționarilor Serviciului de Informații, precum și lista agenturii din est a S.S.I.: „Pe baza datelor de agentură, noi știam că un șir de colaboratori ai S.[erviciului de] I.[nformații], inclusiv de conducere, se tem de arestare și nu se prezintă la serviciu, ascunzându-se acasă sau la cunoștințe lor. Noi am decis să profităm de această

circumstanță și să-i declarăm lui Lissievici că, deși în privința unui șir de colaboratori noi dispunem de materiale compromițătoare, nu intenționăm să-i arestăm, cu condiția dacă ei vor îndeplini cu loialitate cerințele noastre. În felul acesta, noi i-am dat de înțeles lui Lissievici, că el ne va fi cu multe dator, căci însăși el personal de asemenea s-ar putea teme de arestare, deoarece un timp îndelungat s-a aflat în funcție de conducere în serviciul de informații român pe frontul sovieto-german.⁴⁸ În așa fel, l-am legat pe Lissievici cu declarația noastră și i-am putut pune în față chestiunea de bază, privind transmiterea nouă a listelor cu toată agentura lăsată de organele S.[erviciului de] I.[nformații] pe teritoriul sovietic, la retragerea trupelor germano-române.

Aceste cerințe ale noastre – continua ajutorul șefului Direcției Generale de Contrainformații SMERȘ,⁴⁹ noi le-am argumentat prin următoarele: 1) o bună parte din agentura S.[erviciului de] I.[nformații] de pe teritoriul eliberat este reținută de noi; 2) restul agenturii, fiind lipsită de conducere, în anumite cazuri poate, fără știrea S.[erviciului de] I.[nformații], poate de sine stătător comite un act ostil împotriva Uniunii Sovietice, însă responsabilitatea o va purta S.[erviciul de] I.[nformații]; 3) noi dispunem de un material foarte vast, care ne oferă posibilitatea ca la urma urmei să reținem toată agentura, însă merită oare să ne ocupăm de identificarea acestei agenturi, atunci când organul căruia îi aparține, s-a transformat din inamic în aliat. Nu ar fi mai rezonabil ca energia, care poate fi folosită la identificarea agenturii, să fie canalizată spre anihilarea activității de spionaj a dușmanului comun”. Colonelul I. Lissievici și locotenent-colonelul Tr. Borcescu,⁵⁰ șeful Secției a II-a contrainformații,

⁴⁸ **Ion Lissievici**, în perioada 1 ianuarie – 10 septembrie 1944, nu a mai funcționat în cadrul S.S.I., fiind trimis pentru stagiul de front la Regimentului 4 Artilerie grea, în calitate de comandant. După 23 august 1944, a fost chemat de ministrul de Război, generalul Mihai Racoviță, și „însărcinat cu studiul organizării, încadrării și stabilirii misiunilor Serviciului de Informații (noua denumire a S.S.I., după ce a trecut din subordinea Președinției Consiliului de Miniștri în subordinea directă a Ministrului de Război – *n.n.*), în raport cu noua situație”. În perioada 11 septembrie – 24 decembrie 1944, a fost șef al Serviciului de Informații al Ministerului de Război. După epurările declanșate odată cu venirea la conducere a guvernului Petru Groza (6 martie 1945), Ion Lissievici, împreună cu alte cadre civile și cu ofițeri care lucraseră în S.S.I., la 28 martie 1945, a fost arestat și deportat în U.R.S.S. A fost deținut la Lubianka și supus unei necruțătoare anchete din partea ofițerilor de securitate sovietici. La 10 aprilie 1945, a revenit la București, dar a continuat să fie reținut, chiar în arestul Biroului Juridic al S.S.I. Abia la 23 decembrie 1945, a fost pus în libertate. A îndeplinit o perioadă funcția de director administrativ al Societății *Standard Graphica* din București, însă în noaptea de 26 spre 27 mai 1949, a fost arestat sub acuzația de „activitate intensă contra clasei muncitoare”, infracțiune pe care ar fi comis-o în perioada războiului, când îndeplinise funcția de șef al Secției I Informații externe din S.S.I. Prin sentința nr. 102 din 20 aprilie 1957, după opt ani de închisoare, a fost condamnat la 15 ani detenție grea și confiscarea totală a averii. A trecut prin penitenciarele Pitești, Jilava, Făgăraș, Ghencea și Gherla. Din ultimul a fost eliberat la 25 august 1963, la expirarea pedepsei. A primit însă „domiciliu obligatoriu” în comuna Lătești, raionul Fetești și a revenit în București abia după doi ani, mutându-se la sora sa cea mică, Adela, văduvă, la acea dată cu domiciliul în strada Cosmonauților nr. 23. Ion Lissievici era deja în etate de 70 de ani, și-i era foarte greu să-și găsească un serviciu. În februarie 1974, a decedat, rămășițele sale pământești fiind înhumate la Cimitirul Ghencea Militar (P. Moraru, *Serviciile secrete și Basarabia* (1918-1991). *Dicționar*. Editura Militară, București, pp. 153-157).

⁴⁹ Numele acestuia nu-l cunoaștem, având în vedere că documentul este nesemnat, iar Viktor Abakumov, șeful Direcției Generale de Contrainformații SMERȘ a Comisariatului Poporului pentru Apărare, avea 16 ajutoi, fiecare supraveghind activitatea uneia din Direcțiile de contrainformații SMERȘ de pe front (<http://www.gruppa-s.ru/history/osnov/smersh.php>).

⁵⁰ **Traian Borcescu** s-a aflat la conducerea Secției Contrainformații până la 10 octombrie 1944 (în zilele de 23-26 august 1944, a fost director general-interimar al S.S.I.), iar în noiembrie a fost detașat pe lângă cabinetului ministrului Petru Groza. La 26 martie 1945, a fost arestat împreună cu alți ofițeri din

care a asistat la această discuție, „au căzut de acord cu cerința noastră și au promis să o îndeplinească”. La 11 noiembrie 1944, această listă a intrat în posesia sovieticilor. Documentul SMERȘ menționa că, „Înmânându-ne această listă, Lissievici a fost prolix în vorbire, spunându-ne că în cazul dat ei au neglijat sentimentele *cavalerști* și au trădat agentura lor cu un singur scop – încă o dată să confirme dorința lor sinceră de a colabora cu noi.

Lissievici a declarat că, ei au trecut în listă absolut toată agentura, pe nimeni nu au ascuns și că din 23 august a.c. ei nu și-au pus ca sarcină utilizarea ei, așa că, în esență, această agentură încă nu a trecut la realizarea misiunilor primite. Lissievici de asemenea, cerea insistent ca agenții lăsați (în teritoriile părăsite de autoritățile române – *n.n.*) să nu fie pedepsiți foarte aspru, deoarece majoritatea lor au fost constrânși să colaboreze cu S.[erviciul de] I.[nformații]”.⁵¹

În lista primită de SMERȘ, erau trecuți 108 agenți ai S.S.I., cu indicarea numelui, pseudonimului, domiciliului acestora, a parolelor de legătură și dacă au fost dotați sau nu cu aparat radiotelegrafic. Sovieticii însă, erau nemulțumiți de ceea ce au primit, spunând că, „Desigur că, S.[erviciul de] I.[nformații] nu ne-a predat în întregime toată agentura și o parte a ei a ascuns-o cu scopul conspirării ei ulterioare, însă verificarea efectuată a listei ne arată că, în ea figurează un șir de agenți ai S.[erviciului de] I.[nformații] cunoscuți nouă, reprimăți de organele SMERȘ... și, în afară de aceasta, datele despre aceiași agentură au fost obținute de noi pe cale de agentură”.

Ulterior, sovieticii au primit de la Serviciul de Informații și alte informații importante: „În timpul întâlnirilor ulterioare, noi am primit de la S.[erviciul de] I.[nformații] lista nominală a colaboratorilor centrelor mobile ale S.[erviciului de] I.[nformații] (de front), lista colaboratorilor organelor teritoriale ale S.[erviciului de] I.[nformații], sinteza privind starea de spirit în rândul emigranților albi, sinteza privind starea de spirit în rândul ucrainenilor naționaliști, materiale privind activitatea de spionaj a ambasadelor și misiunilor străine și o notă referitoare la activitatea de spionaj a japonezilor în România”.

Este interesant că, în schimbul acestor importante informații, sovieticii i-au oferit Serviciului de Informații ocazia să-i ajute în activitățile contrainformative (!):

Grupa Specială. Apoi a fost anchetat timp de două săptămâni la Moscova, în penitenciarul Lubianka. La 23 august 1945, a fost eliberat, dar a rămas sub supraveghere. Fiind arestat din nou la 26 mai 1949, a fost condamnat la închisoare pe viață, pentru „activități contra clasei muncitoare”. A fost pus în libertate abia la 13 aprilie 1964, dată după care s-a angajat ca magazioner la întreprinderea de panificație *Spicul* (P. Moraru, *Serviciile secrete și Basarabia (1918-1991)*. Dicționar. Editura Militară, București, pp. 43-45).

⁵¹ În privința acestui episod, colonelul Ion Lissievici își amintea următoarele: „Cam prin luna octombrie 1944, pe când îndeplineam funcția de șef al S.S.I., locotenent-colonel Alexandrov și maiorul Carandășef, ofițerii delegați ai Serviciului de informații al Comandamentului sovietic (cu sediul în Aleea Alexandru) cu care conlucram pe teren informativ și contrainformativ mi-au cerut să le dau:

a. tabelul nominal al tuturor rezidenților noștri (S.S.I.) din străinătate (indiferent țara) și

b. tabelul nominal al tuturor informatorilor rămași pe teritoriul U.R.S.S. (inclusiv Basarabia și Bucovina), cum și al celor ce au acționat pe aceste teritorii (curieri, rezidenți etc.).

În urma aprobării ministrului de război (dl general Racoviță), fostul șef de care depindea S.S.I. în acel timp, am dat ambele tabele delegaților sovietici, tabele înlocuite pe bază de date complete și cu toate detaliile necesare, fără posibilitate de omisiuni; întrucât – pe atunci – fostul colonel Pallius, șeful Agenturii Est, era în viață și poseda scriptele necesare” (Cristian Troncotă, *Glorie și tragedii. Momente din istoria Serviciilor de informații și contrainformații române pe Frontul de Est (1941-1944)*. Ed. „Nemira”, [București], 2003, p. 194).

„Având în vedere că, conducerea S.[erviciului de] I.[nformații] demonstrează sinceritate în colaborare, în majoritatea cazurilor vine în întâmpinarea noastră și ne furnizează materiale destul de prețioase, noi am decis ca din partea noastră... să le oferim posibilitatea să lichideze agentura gestapo din România”.

Această acțiune sovietică, din câte reiese, a fost o necesitate și nicidecum un act de recunoștință față de Serviciul de Informații, însă sovieticii o interpretau ca pe un act de bunăvoință: „De identificarea și lichidarea agenturii gestapo din România noi nu suntem în stare să ne ocupăm din cauză că este numeroasă... De aceea, – se spune în continuarea documentului SMERȘ – acțiunea de lichidare a agenturii gestapo s-a decis să fie predată S.[erviciului de] I.[nformații]”.

La 3 noiembrie 1944, „S.[erviciul de] I.[nformații] a început suprimarea rețelei de agentură identificate a gestapoului”.

Imixtiunile sovietice în activitatea Serviciului de Informații (și nicidecum colaborarea), au continuat. „În noiembrie [1944], colonelul Lissievici ne-a comunicat despre decizia restabilirii organelor periferice ale S.[erviciului de] I.[nformații] într-un șir de județe și a centrelor mobile pe front, pe lângă armatele române de operațiuni. Noi i-am cerut ca toate organele periferice ale S.[erviciului de] I.[nformații] și centrele mobile, să ne dea informații despre lucrul desfășurat și să ni-i transmită pe toți agenții spionajului german și ungar. Aceste condiții au fost acceptate de colonelul Lissievici”.

Documentul încheia prezentarea acestei probleme, prin a menționa că, „În prezent, S.[erviciul de] I.[nformații] execută toate cerințele și misiunile noastre, și ne oferă materiale pe toate chestiunile care ne interesează. [...]. În activitatea de viitor, noi avem intenția să folosim în orice fel S.[erviciul de] I.[nformații] la obținerea datelor ce ne interesează...”⁵²

Summary

At the end of March 1944, the Soviet Army units succeeded in crossing the Nistru river and to occupy again the Northern part of Bessarabia. Following the operation armies in the occupied territory, the contra-information structures SMERȘ began to identify and annihilate the Romanian and German Intelligence Service agents that was still there. It was the beginning of a dramatic period for those who engaged themselves to fight against the Soviet occupant on the secret front.

⁵² *Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной Войне. Сборник документов. Том V. Книга вторая. Границы СССР восстановлены. (1 июля – 31 декабря 1944 года). Изд. «Русь» и «Кучково поле», Москва, 1998-2007, (Organele securității statului ale U.R.S.S. în Marele Război pentru Apărarea Patriei. Culegere de documente. Volumul V. Cartea a doua. Restabilirea granițelor U.R.S.S. (1 iulie – 31 decembrie 1944). Ed. „Rusi” și „Kucikovo pole”, Moscova, 1998-2007, pp. 724-738.*

Octavian Țicu*

BORDER AND TERRITORY IN THE RUSSIAN HISTORY: A GLANCE AT THE POST-SOVIET PERIOD*

Motto: "There is fact which dominates authoritarian our historical movement, which like a red thread runs through all our history, which contains within itself all its philosophy, which is manifested in all periods of our social life and determines its character, which is simultaneously an essential element of our political greatness and a fundamental cause of our mental helplessness. This fact is geography"¹.

P. Chaadaev

Discussions concerning the revival of the neo-imperial ambitions in the Russian Federation are in stage since the end of "honeymoon" relations between Moscow and West in the mid of 1990². The grounds for believing that a neo-imperial policy was emerging were all the more legitimate since according to a stereotype that has won widespread recognition in Russian political thinking, which is stung by an awareness of contemporary Russia's weakness and its loss of a decisive say in global processes, "unless the Russian Federation is leader in its own region of the world, still less can it expect to become a power of truly global stature"³. Self-assertion in the "Near Abroad" has become something of a substitute for the superpower-status complex inherited from both the Soviet period and a remoter, pre-revolutionary era.

The invasion of Georgia in 2008 and the official recognition of separatist republics of Abkhazia and South Ossetia by the Russian Federation showed explicitly the linkage between Russian policy in the "Near Abroad" and the commitment to rebuilding the country's great power status. Russia under Vladimir Putin, and presently under Dmitri Medvedev, started a process of "regaining" control on the international arena and first of all over "Near Abroad". In order to achieve the objectives in both of these directions, "hard power" and other "traditional" means are employed: coercion (military intervention in Georgia, strategic military moves around the world); economic sanctions ("gas wars" with Ukraine and Moldova, "wine wars" with Georgia and Moldova, investment policy); diplomatic activities (multilateral diplomacy in international and regional organizations); aspersion and propaganda campaigns (accusations of human rights violations in the Baltic states, defending the interests of

* **Octavian Țicu**, doctor în istorie, cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

¹ *The article was elaborated within Black Sea Fellowship Link at the New Europe College, Bucharest, Romania.

P. Chaadaev, "Apologhia sumashestvia", in *Socinenia*, Moscow, 1989, p. 139-154.

² See for instance Mark R. Beissinger's reflections in, "The Persisting Ambiguity of Empire", in *Post-Soviet Affairs*, 1995, 11, 2:165, but also David Kerr, "The New Eurasianism: The Rise of Geopolitics in Russia's Foreign Policy", in *Europe-Asia Studies*, Vol. 47, No. 6. (Sep., 1995), pp. 977-988; Graham Smith, "The Masks of Proteus: Russia, Geopolitical Shift and the New Eurasianism, in *Transactions of the Institute of British Geographers*, New Series, Vol. 24, No. 4 (1999), pp. 481-494.

³ David Kerr, "The New Eurasianism: The Rise of Geopolitics in Russia's Foreign Policy", pp. 977-988.

compatriots in the CIS and the Baltic states); shifting political environments in other sovereign countries (support to pro-Kremlin political parties in the CIS and Baltic states); using of the military presence in different regions and of the peacekeeping missions in “frozen conflicts” (Moldova, Georgia, Tajikistan)⁴; and more recently the “Humanitarian Trend” of the Russian foreign policy which contains traditional elements of Russia’s actions in the “Near Abroad” (human rights, compatriots, campaigns of aspersion and propaganda, political consolidation of Russian speaking minorities), the technical/practical means to enforce these actions (consular issues, informational superiority), and new approaches of soft power (culture, education, science, public diplomacy)⁵.

The case of Georgia suddenly opened the issue of the territorial integrity in the post-Soviet states as a tool of the Russian foreign policy strategies, especially in the similar case of Transnistrian separatist republic of Moldova and in the case of the probably similar scenario of the Ukrainian region of Crimea. The recent evolutions in the post-Soviet states, but specifically in Georgia, interestingly impose the necessity to analyze the foreign policy of the Russian Federation and its implication in the “Near Abroad” specifically from the perspective of the territorial integrity.

The research is focused on the territorial disputes in three former Soviet republics – Georgia (Abkhazia and South Ossetia), Ukraine (Crimea), and the Republic of Moldova (Transnistria) – and the involvement of the Russian Federation in these issues. It aims to present the Moscow perspective over these territorial disputes and their role in the Russian Federation plans to “regain” the influence in the “Near Abroad” and in the world. In other words, the article will try to explain what “great power” is and what “imperial power” is (if any difference) in pursuing of the Russian interests in these conflicts.

The paper will be also focused on these state perspectives over the Russian implication in these conflicts particularly and in their domestic affairs generally. All three states face at this moment a strong pressure from Moscow since the most important aims followed by the Russian Federation in the “Near Abroad” are to maintain its strategic positions in the regions considered as part of “vital interests”, in the interest of Russia’s own stability and to establish stable and predictable relations with these states and to not admit the growing influence there of any other power. But this perspective will be only collateral to the primary intention of the paper.

Which factors determined the primordality of territoriality in the Russian history and politics? Why were (and still are) Russians a nation accustomed with the large space and the absence of borders? What represents the issue of territorial integrity in the post-Soviet space in the Russian policies and why Russians are looking at this integrity as to something relative and possible of changing? How use Russian Federation the problem of territorial integrity in Georgia, Ukraine and Moldova in its politics? To answer all these questions is the main aim of the present paper.

Each of the selected cases is specific in the Russian perspective of territory. The Georgian case is important for security reasons in the terms of „steppe diplomacy” as

⁴ See on this point Dov Lynch, *Russian Peacekeeping strategies in the CIS*, London, Antony Rowe Ltd, 2000

⁵ G. Pelnens (ed.), *The “Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy toward Georgia, Moldova, Ukraine, and the Baltic States*, Riga, CEEPS, 2009, p. 13.

G. Hosking stressed once⁶. The Ukrainian case is more complicated since it involves not only the issue of Crimea, but also the integrity and existence of Ukraine as a whole and its importance in the reconstruction the Russian power. As Brzezinski stressed "...without Ukraine, Russia ceases to be a Eurasian empire. Russia without Ukraine can still strive for imperial status, but it would then become a predominantly Asian imperial state, more likely to be drawn into debilitating conflicts with aroused Central Asians, who would then be supported by their fellow Islamic states to the south"⁷

The case of Transnistria does not affect directly the security of Russian Federation and it is not as important as the case of Ukraine in terms of the Russia future greatness. The integrity of Moldova is rather a piece of puzzle into Russian great power game and it is more related to control and influence over Moldovan, regional and European policies.

In order to understand all this issues, a glance at the place of border and territory in the Russian history would be very helpful and our primary intention is to answer what means border and territory in the Russian history and how this issue influenced Russian intellectual and political thinking in the post-Soviet period.

I. Border and Territory in the Russian history

„...Georgia, Ukraine, Moldova and Kyrgyzstan are lost; Adzharia has fallen; Transnistria is under siege. Enemies have engaged in subversive activities in Uzbekistan and Kazakhstan and are approaching the gates of Belarus. Minsk is standing firm, but if it falls. The road to Moscow will be widely open”⁸. This statement of Dmitry Furman, one of the leading researchers at Institute of Europe, Russian Academy of Sciences, reflects the basic perception of Russian political and intellectual establishment and of the majority of Russians regarding the territory of the former Soviet Union.

Russian geopolitics has been always focused on the Russian “Near Abroad”, a place with historical and cultural meanings to Russians. For the West, this semicircle of countries surrounding Russia has been of strategic interest because of its potential for the country’s containment. For Russia, the Near Abroad is not simply a set of areas to control for strategic reasons, but also territories that are intimately related to Russia through ties of history, economy, and culture. Thus, the imposition of borders upon “Russian” space is seen as both unnatural and impermanent. After all, Russia’s international political history has always been dominated by action on her frontiers⁹. When reflecting on the Russian history we should to have in mind that there is no one single Russia in terms of territory, but rather six Russia bond into one: the Kievan Rus, Mongol Russia, Muscovite Russia, Imperial (Romanovs) Russia, Soviet Russia and finally post-Soviet Russia (the Russian Federation). All of the previous five Russia left a particular legacy on the current Russian Federation in terms of identity

⁶ G. Hosking, *Rusia: popor și imperiu. 1552-1917*, București, Polirom, 2001, p. 25-26.

⁷ Z. Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy and its Geopolitical Imperatives*, New York, NY, Basic Books, 1997, p. 18.

⁸ D. Furman, “Live History. A Silent Cold War”, in *Russian in Global Affairs*. 30.06.2006. Nr. 2, p. 68.

⁹ J. O’Loughlin and P. F. Talbot, ‘Where in the World is Russia? Geopolitical Perceptions and Preferences of Ordinary Russians’, in *Eurasian Geography and Economics*, 2005, 46, No. 1, p. 29.

and probably there is no any other nation which spent as many intellectual endeavors in searching of its true identity as Russian nation did.

The historical modeling of Russian state and empire could be summarized to four big processes and trends. The first one is related the process of internal colonization in the sense of S. Soloviev and V. Kliucevski visions, who viewed the history of Russia as a "...history of a country in permanent colonization"¹⁰. The second process is the so-called "gathering of lands" initiated by Muscovite Russia starting from Ivan Kalita, which resulted into the creation of the Russian unitary state and the creation of premises for further extension. The third tendency which shaped the Russian sense of border and territory was the Russia constant territorial expansion in the search of security to the situation when they did reach the "natural" land and sea limits. Finally, the last policy in modeling of Russian territory was the imperial one, mixed with messianic mission, driven by the forms of the Russian "special way", either of the Tsarist triad – orthodoxy, autocracy, "narodnosti" or Stalinist one – Communism, Party and Soviet Power. N. Berdeav profoundly caught this quality of Russian character when he said that "...the messianic idea runs through the whole Russian history up to Communism"¹¹. The new and old territories were becoming a unique vital space, creating an organic unity, the Russian „core" or „oikumena", but not a harmonious one however¹².

The "external cover" of the dominance over foreign countries was needed in order to assure the intangibility of the "core". It was supposed to oppose by all existent means the countries from West, South or East, which were not part of the sphere of Russian influence, to not threat the region by creating any seduction of material, political or ideological character. The maintenance of barriers and the counteraction to the large external contacts as well as tendency to integrate into the "other" world were sine qua non conditions of the "Russian idea" survive and its institutional basis. In this sense, the „Russian idea" is the idea of Russian dominance over Slavic and non-Slavic ethnic groups, which more or less were parts of the "natural borders" of the late Russian Empire and the Soviet Union, but as well its political dominance over the proxy vicinity, i.e. East-Central Europe, Middle and South Asia, Mongolia and Far East. The direct rule and geopolitical domination over this space during Russian history was not justified by some attractive model of economical development or political freedom of the Russian people. They were explained by metaphysical qualities – the Russian spiritual superiority and universality, which *a priori* should be accepted as a gift of God (or of "World revolution") by all nations, which became parts of the Empire¹³.

So looking at the issue of territory as the main features of any state we have to stress that the 1991 tragedy in the Russian terms was not that some administrative borders became state and national borders. The problem resulted from the idea that Russia, which during the twentieth century bore the name Soviet Union (and early

¹⁰ S. Soloviev, *Ob istorii drevnei Rossii*, Moscow, 1992, p. 13-22, V. Kliucevski, *Istoriceskie portrety. Deiateli istoriceskoi mysli*, Moscow, 1991, pp. 55-61.

¹¹ N. Berdeav, "Russkaia ideia", in *Voprosy Filosofii*, 1990, Nr. 1, p. 81.

¹² I. Poleakov, "Rossiskie prostory: blago ili prokleatie? Zametki istorika", in *Svobodnaya mysli*, 1994, Nr. 12, pp. 18-22.

¹³ A. Arbatov, "Natzional'naya idea i natzional'naya bezopasnosti", in *Vneshneaja politika i bezopasnosti sovremennoi Rossii, 1991-2002*, Vol. I, Moscow, Rosspen, 2002, p. 235

Russian Empire), and was a united body, united culture, and united civilization, was spit into many parts.

The territorial space of a nation has a meaning beyond the political power accruing from its control of the land. The history of a nation, its struggles, conflicts, defining moments, and tragedies all happen in particular places that not only shape the character of those places, but also the character of the nation. Consequently, territory is a vital component of national identity as an emotive source of imagining what the nation is all about. According to the scholars working on territory, there is a fundamental problem relating to the location of national boundaries when territory is thought of as "...space to which identity is attached by a distinct group who hold or covet that territory and who desire to fully control it for the group's benefit."¹⁴ Such a conception of territory tends to encourage social construction of national boundaries that do not necessarily match state borders. In this sense, Russian territorial consciousness extends beyond the country's present borders and "Russia" and "Russian identity" are not confined within the space of the present Russian Federation. Thus, the breakup of the Soviet Union was not simply the collapse of a communist regime, but also the dissolution of the Russian Empire.

I.1. A glance at the post-Soviet period

The collapse of the Soviet Union generated new mental maps for Russians, maps that do not always match the contemporary political map of state borders. Such imaginings of Russia are frequently connected to beliefs about what sort of country Russia is and should be, how Russia is viewed by the rest of the world, and how it is shaped by Russian foreign policy objectives¹⁵.

The post-Soviet intellectual and political debates and orientations regarding the Russian state/imperial power and territory were differently grouped by scholars as well as variously were assessed their impact on the politics of post-Soviet Russia. For instance, Alexei Arbatov defined four broad foreign policy positions within Russia, which vary in terms of number and influence but span all the major institutions engaged in policy formulation: pro-Western group; moderate liberals (pragmatists); moderate conservatives; the radical left and right¹⁶. O. Malinova considers that the theme of „imperial” and „post-imperial” projects is very present in current Russian political discourse as least in two meanings: among „imperial nationalists” and in

¹⁴ D. Knight, "Identity and Territory: Geographical Perspectives on Nationalism and Regionalism," in *Annals of the Association of American Geographers*, 72, 4:514-31, 1982, p. 526.

¹⁵ J. O'Loughlin and P. F. Talbot, "Where in the World is Russia? Geopolitical Perceptions and Preferences of Ordinary Russians", p. 24.

¹⁶ *Pro-Western group* (headed by the Foreign Minister in 1991, A. Kozyrev) was powerful at the beginning and pledged for close relations with the West; *Moderate liberals* (pragmatists) were seeking to develop a distinctively Russian foreign policy based upon a realistic assessment of the country's interests; *Moderate conservatives* were representatives of important institutional forces within the military high command, the industrial managers and the main segments of the federal bureaucracy, do not see the end of the Soviet Union as leading inexorably to the end of major power status-Russia, in their view, should develop its sphere of influence, particularly in the 'near abroad', and avoid excessive dependence on the West; *Radical left and right*, who advocate a rebuilding of the superpower status of the country, by military means if necessary, but to date these groups are largely isolated from the policy process.

the “liberal discourse”¹⁷. The former differently treat the border of “new empire”, but usually they think in terms of the restoration of the Soviet Union. A. Prohanov speaks about the “Fifth Empire” and considers that “...CIS countries are going to rot outside imperial body”¹⁸; V. Zhirinovski pledges for “...reunification of the territories carved from Russia” (especially of Slavic peoples), but view Russian expansion in terms of the “last assault to South”, i.e. to Indian Ocean¹⁹. The liberal vision on the empire is not as much imbued with the “gathering of territories” rhetoric, but the “natural” leadership of Russia on the CIS space is considering as “vital” for its greatness²⁰.

According to D. Sidorov there are also post-imperial “Third Rome” projects in post-Soviet Russia and resurrection of a Russian Orthodox geopolitical metaphor is attested²¹. The author considers its reincarnations in various contemporary Russian geopolitical ideologies, such as “Orthodox Nationalism/Fundamentalism”, “Geo-apocalypticism of the Postmodern”, “Neo-Panslavism”, “Statism/Eurounionism”, “Neo-Eurasianism”, “New Chronology”, and “Neo-Orthodox Communism”. For M. Nazarov, one of the proponents of this trend, the only legitimate basis for establishing limits of the Third Rome must be the boundary of the Russian Empire as of 2 March 1917, when the last legitimate authority was interrupted. For the three Baltic republics, Russia should recognize their peoples’ choice for independence, but not their boundaries; the Transnistrian republic of Moldova is a Russian territory etc²².

J. O’Loughlin and P. F. Talbot proposed as well systematization on the Russian intellectual and political visions on territory and empire considering them as “Westernizing Nationalism,” “Moderate Eurasianism,” and “Extreme Eurasianism”²³. According to the authors for Westernizing Nationalism is expected no territorial aspirations, since any expansion of Russia would conflict with the clearly expressed wishes of this tradition to assert Russia’s place in Europe and the Western world. Moderate Eurasianists do not have a single territorial vision but want, at a minimum, a return of the Slavic states of Belarus and Ukraine to Russia. Other moderates favor a complete reunification of the Soviet Union. A distinguishing attitude toward territory, however, is that moderate Eurasianists reject the notion of a forced reconstitution of the Soviet Union and hope for a voluntary reunification. Extreme Eurasianists view all of the former Soviet Union as part of Russia²⁴.

¹⁷ „Imperial nationalists” is a group whom ideological projects has a fixed and main idea the rebirth of empire based on Russian nationalism and usually having an anti-Western stance (A. Dughin, A. Prohanov, M. Iuriev, V. Zhirinovski, V. Alksnis etc.); „Liberal discourse” started in 2003-2004 discussions regarding “Russia as liberal empire” (A. Ciubais, L. Gozman) which is focused on influence on the international arena and capacity to supuna to Russian influence other states with respect to their legal status. O. Malinova, “Tema imperii v sovremennyh Rossiiskih politiceskikh diskursah”, in A. Miller (ed.), *Nasledie imperii i budushee Rossii*, Moscow, NLO, 2008, p. 59-102.

¹⁸ *Ibidem*, p. 73.

¹⁹ V. Zhirinovski, *Rossia pobedit*, Moscow, LDPR, 2006, p. 170-171, 201.

²⁰ O. Malinova, “Tema imperii v sovremennyh Rossiiskih politiceskikh diskursah”, p. 81.

²¹ D. Sidorov, “Post-Imperial Third Romes: Resurrections of a Russian Orthodox Geopolitical Metaphor”, in *Geopolitics*, 2006, Nr. 11, pp. 317-347.

²² M. Nazarov, *Vozhdiu Trefego Rima: k Poznaniuu Russkoy Idei v Apokalipsicheskoe Vremia*, Moscow, Russkaia Ideia 2005, p. 393.

²³ O’Loughlin and P. F. Talbot, “Where in the World is Russia? Geopolitical Perceptions and Preferences of Ordinary Russians”, p. 28.

²⁴ *Ibidem*, p. 31-32.

How do all these reflections and debates influence and modeling the Russian politics in terms of power and influence, and how they alter the territorial status-quo established after 1991?

In the course of the first three years after the fall of the Soviet Union, Russia's official policy toward its neighbors evolved from isolation to active engagement and to reintegration at the same time that Russia discovered a new language of self-determination in reference to its compatriot communities in the "Near Abroad". In this sense, Russian state-building and Russian empire-building interfered, maintaining ambiguity, and remain opaque and elusive, difficult to define²⁵.

The events that occurred in Russia and the republics during 1992 made some serious adjustments in the understanding of Russia's role and place in the post – Soviet space. It was in particular the events in the Transnistrian region of Moldova in 1992, when ethnic Russians for the first time were pulled into military action, which pushed Russians out of their inward looking policy and drove them toward involvement in the territories of the "Near Abroad".

It is generally accepted that the post-soviet "honeymoon" of the Russian Federation in relations with the West, especially the United States, came to an end in the mid-1990s. In this sense was arguing that as a result of marginalization in the West, Russia increasingly turned its attention to the former Soviet republics – the "Near Abroad"²⁶. A wide range of factors were mentioned in explanation of this shift: the necessity to strength the economic ties with Community of Independent States; strong interest in the fate of ethnic Russians, 25 millions of whom found themselves outside the Russian Federation and imploring protection; border issues like Crimea and in low key north Kazakhstan; and the peril of the Islamic fundamentalism²⁷.

Nevertheless there is evidence that a shift toward the former Soviet republics occurred early. And out of all the arguments pointed out above, the most important in our case is how the interests of Russia in defending the ethnic Russians interfered with the pursuing of the Russians state/empire building in the "Near Abroad".

Usually in presenting the emergence of the "Near Abroad" policy is cited A. Migranyan, Eltsin's adviser for security, who said in early 1992 that "...as a result of miscalculations in assessing the role and place of Russia and the deep-seated nature of relations between Russia and the countries of the near abroad, officials of the Russian Foreign Ministry and other political leaders in the country drew the strategically erroneous conclusion that Russia should turn inward, within the borders of the Russian federation, get out of all the former USSR republics, and not interfere in interethnic and regional conflicts in the former Union, thereby openly and publicly renouncing any special rights and interests in the post-Soviet space outside the Russian Federation". According to him the events that occurred in Russia and in the republics during 1992 made serious adjustments in the understanding of Russia's role and place in the post-Soviet space and a significant portion of the political establishment started to realize more and more clearly that a special role in the post-soviet space belonged to Russia²⁸.

²⁵ Mark R. Beissinger, "The Persisting Ambiguity of Empire", in *Post-Soviet Affairs*, 1995, 11, 2, p. 169.

²⁶ *Istoria Rossii. Noveishee vremea, 1945-1999*, Moscow, AST, 200, 398.

²⁷ Gr. Freeze, *Russia. A History*, Oxford, Oxford University Press, 2002, p. 438.

²⁸ M. Beissinger, "The Persisting Ambiguity of Empire", p.165.

It was in particular the events in Moldova in 1992, when ethnic Russians for the first time were pulled into military action that pushed Russians out of their inward looking policy²⁹. Beside there were the problems generated by the Baltic citizenship restrictions, the conflict with Ukraine over the Crimea, the former Soviet Fleet and policy of “Ukrainization”, massive out-migration of Russians from Central Asia and Transcaucasia and the widespread perception of Russia’s artificial borders that stimulated the shift from inward looking policy of the Russian Federation toward the “Near Abroad”³⁰. The so-called neo-authoritarian representatives of the Russian foreign policy stressed that the problems cited above as well as the guaranties for security imposed for Russia the necessity to become the center for reintegration of the former Soviet republics³¹.

The 1992 Foreign Policy Concept explicitly point out that in the emerging new system of international relations, the Russian Federation remains a great power in terms of its potential, its influence and its responsible for the creation of a new system of positive relations among the states that used to make up the Soviet Union, and it is the guarantor of the stability of these relations³².

Even though the basic contours of the Russia’s policy towards the “Near Abroad” were already in place well before the December 1993 elections, it was explicitly the strong showing of nationalists and neo-communists during the elections that stressed the Russian geopolitical interests throughout the region. Both V. Zhirinovski and E. Zyuganov, the leaders of Russian liberal-democrats and Russians communists, took a very active role in the modeling of intellectual and political discourse regarding the “vital interests” of Russia in its geographic proximity.

In January 1994, in his opening speech to the new Federation Council, Boris Eltsin stressed Russia’s destiny as “a great power” and as “first among equals” among the former Soviet republics³³. In the same time Russian officials drawn a distinction between a “great power” and an “imperial power”: the first was about the legitimate pursuit of state interests towards its neighbors within the norms and expectations of the state system, the second was a policy of domination standing outside those norms. Within the post-Soviet context, however, the distinction between the legitimate pursuit of state interests and empire-building is entirely nebulous and is likely to remain so for long time. Very suggesting in this sense was Alexander Rutskoi statement, Vice-President of the Russia Federation, when he said in 1994 that “...the peoples of the former Soviet Union are destined by the Lord God himself to live as one family, one nation, one state – a great power”³⁴.

Although the “post-imperial” territorial ambitions are usually ably “hidden” in the discourses and actions of the Russia political classes and they are not pretended to legitimize the political course, we can attest many of the arguments used by Kremlin resulting from the diversity of the intellectual opinions and trends mentioned above. The main purpose of the Putin’s political reform was announced the creation of the

²⁹ *Nezavisimaya Gazeta*, January 12, 1994.

³⁰ M. Beissinger, “The Persisting Ambiguity of Empire”, p. 166.

³¹ D. Boffa, *Ot SSSR k Rossii* (Moscow: Mezhdunarodnye otnoshenia, 1996), 278.

³² Dov Lynch, *Russian Peacekeeping strategies in the CIS*, London, Antony Rowe Ltd, 2000, p. 52.

³³ *Nezavisimaya Gazeta*, January 26, 1994.

³⁴ M. Beissinger, “The Persisting Ambiguity of Empire”, p. 168.

strong state. The analysis of V. Putin discourses reveals that his perception of “strong state” explicitly contain the imperial archetypes. In 2003 Address to the Federal Assembly the Russian President stressed that in “...maintaining of the state on the large space, in keeping of the unique community of peoples with the strong positions in the world” is the historical heroism of Russia and its citizen³⁵. In May 2004 Address, V. Putin announced the integration of the post-Soviet space as priority direction of Russian foreign policy. “Our priority – he said – is to work on the deepening of integration on the CIS are, including within Unique Economic Space and Eurasian Economic Community”.

Early, on February 12, 2004, he declared that “The breakup of the Soviet Union is a national tragedy on an enormous scale, from which only the elites and nationalists of the republics gained. . . . I think that ordinary citizens of the former Soviet Union and the post-Soviet space gained nothing from this”³⁶. Showing respect toward independence of the new post-Soviet states, Putin was always speaking about importance of the integration processes in this area, stressing his concern regarding the status of Russian speaking minority in these states. In 2005 for instance he declared the necessity to continue “...the Russian nation’s mission of civilization on the Eurasian continent”³⁷.

As we stressed at the beginning of the paper the Russia’s self-assertion in the “Near Abroad” has become something of a substitute for the superpower-status complex inherited from both the Soviet period and a remoter, pre-revolutionary era and the ability of Russia to control the territory of the „Near Abroad” is considered to be one of the main arguments that grant (and probably will grant to Russia in the next future) the status of regional or even world power. But this is not the only explanation of the Russian influence in the „Near Abroad”. Russia has a dichotomy in the relations with the former Soviet republics, which determined the main dilemma of Moscow policy in the “Near Abroad”: how to find a balance between addressing them as absolute sovereign states and maintenance of “special relationships” with them. The historical realities of post-imperial context showed that there two options when a big country is surrounding by small and weak countries: the big power conquer them and dominate over, or these states become strong enough to resist, unifying its own resources and external support, and therefore containing and exhausting the big power potential. Fear of domination push small countries to the creation of containing barrier and searching of support from other power as long as fear of hostile surrounding, of isolation and external involvement push the great power to extend its own influence on the neighbor states.

The dynamic interrelation between these two models during five centuries was the paradigm of Russian/Soviet empire evolution, its colonized territories and external surrounding³⁸. Russia considers the former Soviet republics as deeply unstable internal, open from outside influence, located in the confrontation between them, with own separatism or with Russia itself. In this sense the great dilemma of Russia is how to avoid creation of a hostile surrounding (or any kind of „sanitary

³⁵ O. Malinova, “Tema imperii v sovremennyh Rossiiskih politicesckih diskursah”, p. 96.

³⁶ O’Loughlin and P. F. Talbot, “Where in the World is Russia? Geopolitical Perceptions and Preferences of Ordinary Russians”, p. 23.

³⁷ O. Malinova, “Tema imperii v sovremennyh Rossiiskih politicesckih diskursah”, p. 97.

³⁸ A. Arbatov, “*Natzional’naya idea i natzional’naya bezopasnosti*”, p. 246-247

cordon”) from post-Soviet states and to impede their transformation into sphere of economical and political influence, and potentially of the military presence of other great regional and global powers and alliances.

The study cases of Georgia, Ukraine and Moldova would be relevant in explaining of these paradigms.

II. Caucasian conundrum: why recognition of Abkhazia and South Ossetia?

In spite of the historical, cultural, and economic ties between Georgia and the Russian Federation, tensions between the two states amount to a long-standing political problem that has various sources. The new Georgia starts with the period of perestroika and glasnost, a fateful attempt to liberalize the Soviet political regime undertaken by the last Soviet leader Mikhail Gorbachev from 1985 on. Georgians used the opportunities provided by the new liberties to launch the national independence movement, which mobilized the public around the slogan of independence from the Soviet Union. The inevitable tensions with the Communist authorities came tragically to a head in the early morning of 9 April, 1989, when the Soviet army dispersed a huge pro-independence rally, leaving twenty people, mostly young women, dead. This tragic event represented the moral death of the Communist regime in Georgia: its legitimacy was fatally injured and never recovered.

The emergence of Georgian nationalism was paralleled by the development of counter-nationalist agenda in the autonomous regions of Abkhazia and South Ossetia. The Abkhazians and the Ossetians formed their own nationalist movements and demanded secession from Georgia. As in many other multi-ethnic countries, an attempt at democratic transition created challenges to the unity of the country. The Soviet authorities, concerned with a rising nationalist movement for an independent Georgia, had a vested interest in encouraging and supporting anti-Tbilisi movements with a weakening effect within Georgia.

For years, Russia has attempted to present the conflicts within the territory of Georgia (as well as Moldova) as inter-national confrontation and “ethnic conflicts”. Very successful at the beginning of 1990s, this approach lost its relevance soon. For decades, the main issue in Russian-Georgian relations is connected to two problems – first, Russia’s interest to preserve its control in CIS countries; and second, its interests in two separatist regions of Georgia – Abkhazia and Ossetia. In the last official census of South Ossetia, conducted in 1989, before the outbreak of hostilities, the South Ossetian Autonomous District had a population of just under 100 thousand people, with 66% ethnic Ossetians and 29% Georgians³⁹. On 9 December, 1990, the newly elected Ossetian Supreme Council proclaimed the South Ossetian Republic, which could well be interpreted as secession from Georgia, or at least a step in that direction. In July 1992, the Russia-brokered peace deal ended hostilities in South Ossetia, creating the first zone of “frozen conflict” in Georgia: most of South Ossetia remained under control of the separatist Government, and the ceasefire was monitored by the tripartite Georgian-Russian-Ossetian peacekeeping forces⁴⁰.

³⁹ G. Pelnens (ed.), *The “Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy toward Georgia, Moldova, Ukraine, and the Baltic States*, p. 96.

⁴⁰ G. Nodia (ed.), *Political landscape of Georgia*, Delft, Eburon Academic Publishers, 2006, p. 10.

According to the 1989 Soviet census, the Abkhaz population was approximately 525, 100 and consisted of the following ethnic groups: 45, 7% Georgians, 17, 8% Abkhazians, 14, 6% Armenians, 14, 2% Russians. Following the dissolution of the Soviet Union, the Abkhaz separatists sought to secede from Georgia by force, which in terms of ethnic composition would be impossible without Russian external assistance. The Abkhaz Supreme Soviet declared its sovereignty in July 23, 1992 and had procured the support of Russian forces stationed in military bases located in the territory of Georgia⁴¹.

Having sustained heavy losses and the forcible expulsion of approximately 300 thousand of its citizens from Abkhazia and South Ossetia in the years after the dissolution of the USSR, Georgia was left with no practical option but to accept Russian demands and to join the CIS in order to end conflict. On June 24, 1992, Georgia and the South Ossetian insurgents signed the Sochi Agreement. On December 1, 1993, Georgia and the Abkhaz insurgents signed a Memorandum of understanding in Geneva, and on December 9, 1993, Georgia became an official member of the CIS. On May 14, 1994, the Abkhaz separatists and the Georgian government signed the Moscow Agreement on Ceasefire and Separation of Forces. The agreement was endorsed by a decision of the heads of state of the CIS on August 22, 1994, which prescribed that Russian CIS peacekeepers will be stationed in the region alongside with UN forces⁴².

Since that time, Russia has increased its influence in separatist regions by providing citizenship and various supports. The international recognition of Kosovo in February 2008, combined with Georgia's expression of its intention to seek NATO membership at the Bucharest Summit in April of 2008, intensified efforts by the Russian Federation to establish South Ossetia and Abkhazia as independent, ethnically homogenous territories. In this sense, the Georgian case is the first successful one for Russia in using territorial integrity in a combining strategy of security, neo-imperial ambitions and great power stance looking for international affirmation as regional and world power.

During the address to the 42 Munich Security Conference in February 2007, the then Russian president V. Putin, challenged the existing model of Russia's relations with the West, which denied since the end of the Cold War its opinion and interests⁴³. The address symbolically marked the opening of a new phase in the Russian foreign policy, which may be referred to as revisionist, as it fundamentally challenged the current formula for relations with the West, both globally and regionally (especially with regard to the "Near Abroad")⁴⁴.

The 2008 War in Georgia was one of the steps to change this status-quo. One of the Russia's fundamental aims was to prevent any further political, economic and institutional rapprochement between Georgia and the West. The use of armed force

⁴¹ G. Pelnens (ed.), *The "Humanitarian Dimension" of Russian Foreign Policy toward Georgia, Moldova, Ukraine, and the Baltic States*, p. 96.

⁴² *Ibidem*, p. 97.

⁴³ V. Putin, „Vystuplenie i diskussia na Miunhenskoi konferentsii po voprosam politiki bezopasnosti”, Munich, 10 February 2007, available at www.kremlin.ru

⁴⁴ See on this point M. Kaczmarek, „Russia's revisionist policy towards the West”, in *OSW Studies*, Nr. 33, 12. 2009.

was intended to demonstrate the Russia's determination in the defense of its influence in the "Near Abroad", and to stress the weakness and helplessness of the West, and especially the United States, which turned to be unable either to stop Russia or to provide any help to Georgia. The Russian Federation wanted to demonstrate that the post-Soviet area was in fact within its zone of influence, and that Russia would not tolerate and excessive growing of Western influence here⁴⁵. In the same time, it was a classical imperial military action which resulted into territorial disintegration of a neighboring country in order to create personal territorial benefits and regional and global influence.

The recognition of independence of Abkhazia and South Ossetia on 26 August, 2008 was the next step in this sense. In September 2008 Russia signed a number of treaties with newly recognized republics, which provided Russian assistance in the event of aggression, and prevented the extension of the international observer missions. As a result of Russia's actions, the OSCE mission in Georgia expired in December 2008, and the UN mission in July 2009.

It was no accident that the Russians invaded Georgia on August 8, 2008, following a Georgian attack on South Ossetia. To understand Russian thinking, we need to look at two events. The first is the Orange Revolution in Ukraine. From the U.S. and European point of view, the Orange Revolution represented a triumph of democracy and Western influence. From the Russian point of view, as Moscow made clear, the Orange Revolution was a CIA-funded intrusion into the internal affairs of Ukraine, designed to draw Ukraine into NATO and add to the encirclement of Russia. U.S. Presidents George H.W. Bush and Bill Clinton had promised the Russians that NATO would not expand into the former Soviet Union empire.

The second and lesser event was the decision by Europe and the United States to back Kosovo's separation from Serbia. The Russians were friendly with Serbia, but the deeper issue for Russia was this: The principle of Europe since World War II was that, to prevent conflict, national borders would not be changed. If that principle were violated in Kosovo, other border shifts — including demands by various regions for independence from Russia — might follow. The Russians publicly and privately asked that Kosovo not be given formal independence, but instead continue its informal autonomy, which was the same thing in practical terms. Russia's requests were ignored. If Kosovo could be declared independent under Western sponsorship, then South Ossetia and Abkhazia, the two breakaway regions of Georgia, could be declared independent under Russian sponsorship. Any objections from the United States and Europe would simply confirm their hypocrisy.

In the following period after the war the Russian President Dmitri Medvedev stated Russian foreign policy in five succinct points, which was called "Medvedev Doctrine". In the last two points, Medvedev declared that "...protecting the lives and dignity of our citizens, wherever they may be, is an unquestionable priority for our country. Our foreign policy decisions will be based on this need. We will also protect the interests of our business community abroad. It should be clear to all that we will respond to any aggressive acts committed against us". In the last point he made clear that as is the case of other countries, there are regions in which Russia has privileged interests. „These regions are home to countries with which we share special historical

⁴⁵ *Ibidem*, p. 79.

relations and are bound together as friends and good neighbors. We will pay a particular attention to our work in these regions and will build friendly ties with these countries, our close neighbors” conceived the Russian president. According to George Friedman, the fourth point provides a doctrinal basis for intervention in other countries if Russia finds it necessary, and the fifth point is critical because it actually states that Russians have special interests in the former Soviet Union and in friendly relations with these states. Intrusions by others into these regions that undermine pro-Russian regimes will be regarded as a threat to Russia’s ‘special interest’⁴⁶.

But in long-term strategy the official recognition of Abkhazia and South Ossetia by the Russian Federation was a demonstration of incapacity of the Russian political elite to transform the post-Soviet space according to the modern principle of influence and power. The 26 August act attested the Russian old imperial paradigm of action in the post-Soviet space adapted to new realities – the separation and annexation of new territories. Could be expected the similar scenario in the different cases of Ukraine and Republic of Moldova? The logic of Russian political action suggests that the Russian Federation has no other strategies at the moment rather than eroding the territorial integrity of the neighboring states in order to achieve its geopolitical goals.

III. Ukraine: national identity, territorial integrity and geopolitical interests

The attitude of the Russian Federation toward the territorial integrity of Ukraine is composed by several historical and political aspects. The first point is that independence of Ukraine as a whole is regarding in Russia as abnormal, historical error and as such a temporal issue which would be solved by the absorption of Ukraine into Russia. This vision is deeply influenced by the ethnical, linguistic, cultural and historical community of these Slavic nations, and partially by the Russian perception of Ukrainian nation as something artificial and as result inconsistent in terms of history⁴⁷.

The historic relations between Ukraine and Russia were at the beginning of the post-Soviet period too little understood, and the most common misperceptions lead to the formulation of all manner of mistaken policies and judgments. In one of the most relevant article concerning the making of post-Soviet history of Ukraine untitled very suggestive – “Does Ukraine Have a History?” – M. von Hagen considers that fluidity of borders, the permeability of culture, and the historic multi-ethnic society is what could make the Ukrainian history a very “modern” field of research⁴⁸. Indeed, as such the making of modern Ukraine needs to be viewed in an international context - the first Russian nation-builders wanted the Ukrainians to be Russian; Polish nation-builders wanted “their” Ukrainians to be Polish – and the national identity of modern Ukrainians was formulated by those who, in defining Ukraine, rejected both the Russian identity and the Polish identity⁴⁹.

⁴⁶ G. Friedman, “The Medvedev Doctrine and American Strategy”, available at http://www.stratfor.com/weekly/medvedev_doctrine_and_american_strategy, accessed on September 02, 2008.

⁴⁷ See on this point reflections of R. Szporluk in *Russia, Ukraine and the breakup of the Soviet Union*, Stanford, Hoover Institution Press, 2000, p. 319-342.

⁴⁸ M. von Hagen, ‘Does Ukraine Have a History?’, in *Slavic Review*, Vol. 54, No. 3 (Autumn, 1995), p. 670.

⁴⁹ R. Szporluk, “Ukraine: From an Imperial Periphery to a Sovereign State”, in *Daedalus*, Vol. 126, No. 3, A New Europe for the Old? (Summer, 1997), p. 86.

Since the Russian perception is the only one which presents interest in our case, there are several crucial moments in the history which influence the Russian view on Ukrainian territory. The first such moment is that historically speaking the roots of Ukraine grow from Kievan Rus, a legacy challenged by Russians and Belarusians as well, situation which is close to that of France and Germany, which contest the legacy of the Carol the Great Empire. Russia view the Kievan Rus period in terms of the unity with the Muscovite Russia and of unity between Russians and Ukrainians as long as Ukrainian historical narratives treat it as the beginning of the Ukrainian statehood (starting from “father” of Ukrainian history Myhailo Hruschevskyi), but especially the Galitsk-Volyn kingdom, which is perceived by the modern Ukrainian historians as part of Ukrainian history⁵⁰.

The second moment of the Russian-Ukrainian dispute is the treaty of 1654, when Bohdan Hmel'nitski signed an union with Russia. After Polish-Russian war, in 1667 the most territories of present Ukraine were divided between Poland and Russia, and therefore a part of that vast territory - today's regions of Poltava and Chernihiv, with the city of Kiev - comes under rule of the Muscovite tsar⁵¹. The union of 1654 with Russia is regarded in both countries from opposite sides today – as positive action in Russia and as negative in Ukraine.

The Russian vision of Ukrainian territory is shaped also by the fact of existence of the Ukrainians under Russian influence for three and half centuries. R. Szporluk's reflections are very suggestive in dismantling this argumentation, suggesting that only a small part of Ukraine was indeed under the this control during history⁵². Most of historians focused on history of Ukrainians during the Russian Empire stressed that the rejecting of the Ukrainian identity, considered part of the Russian people and treated as Little Russians (“Malorossy”), influenced for long time the Russian perception of “historical unity” of these territories⁵³.

As result of Stalinist imperial conquests in Eastern Europe during the Second World War, the Ukrainians for the first time in their history were held into single

⁵⁰ On details regarding these debates see J. Pelenski, “The contest of the “Kievan Inheritance” in the Russian-Ukrainian relations”, in P. Potichnyi (ed.), *Ukraine and Russia in their historical encounter*, Edmonton, CIUSP Press, 1992.

⁵¹ S. Ekel'cik, *Istoria Ukrainy. Stanovlenie sovremennoi natsii*, Kiev, KIS, 2010, p. 48.

⁵² R. Szporluk considers that only a small part Ukrainians territories were under Russian influence: after 1667 the land to the west of the Dnieper remained within the Polish-Lithuanian Commonwealth until 1793 1795; The Polish nobility was the dominant group in the area until 1830, if not 1863, and the Poles retained great social and cultural influence until after the Russian revolutions of 1917; the southern Ukraine, including the Crimea, conquered by the Russian Empire in the late eighteenth century from the Ottoman Turks, showed the continuing influence of centuries of Islamic rule; the region of Transcarpathia was uninterruptedly a part of Hungary from the Middle Ages until 1919, when it was annexed to the new Czechoslovakia (It became Hungarian again from 1939 to 1944, and only after that date for the first time ever was it ruled from Moscow); The Chernivtsi region, the northern part of the former Austrian province of Bukovina, was Romanian from 1918 to 1940 and became Soviet only in 1940, being formally incorporated into the Soviet Union after 1944; the present regions of L'viv, Ternopil, and Ivano-Frankivsk, they were part of Poland from the middle of the fourteenth century, were annexed by Austria in 1772, and remained as eastern “Galicia” under the rule of Vienna until 1918, “Ukraine: From an Imperial Periphery to a Sovereign State”, p. 88.

⁵³ See on this point A. Kappeler, “Mazepintsy, Malorossy, Khokhly: Ukrainians in the Ethnic Hierarchy of the Russian Empire”, in A. Kappeler (ed.) *Culture, Nation, and Identity: The Ukrainian-Russian Encounter (1600-1945)*, Edmonton, CIUS Press, 2003, pp. 162-181.

state and it was the Soviet period mainly which accomplished the endeavors of the Ukrainians nationalists of all kind to unify “all Ukrainian lands”. From this point of view the legacy of the Soviet period is very complicate to be appreciating in the terms of positive or negatives as well as relations with Russia. As it was suggested, as elsewhere in the former Soviet Union, in Ukraine the “infection” of anti-Stalinism spread to a critique of entire Soviet period, treated after independence characteristically as a regime of occupation and presenting the Russians as historical enemies. However, the current boundaries of Ukraine are one of the legacies of the Soviet, and even Stalinist, periods, which played a crucial role in the unification of the Western and Eastern parts of Ukraine as well as of Crimea⁵⁴.

Starting from this assertion the Russian perception on territorial integrity of Ukraine is easily understandable. The “Big Brother help” in fulfilling Ukrainian territorial aspirations during the Second World war represent a kind of legitimization for Russian Federation to interfere into Ukrainian affairs, especially in those related to territories considered as “Russian” (Odessa, Crimea etc.) and to those of Russian speaking minority. Not to say about historical “unity” of these two nations and more recently the geopolitical importance of Ukraine for the Russian Federation. In other words, Ukraine is viewed by Russia unconditionally as part of the “core”, profound unstable, exposed to external pressures and influences and as such vitally necessary to be returned into the “the Russian world”.

However, Ukraine emerged and exists as a state and Russia has in some way to deal with this reality. The most controversial and “hot” disputes between two Slavic nations after dissolution of the Soviet Union were related to the issue of Crimea, to the status of Sevastopol, to the problem of Kerch strait and to the demarcation of the borders on the land and sea.

In 1991-1992 many Russian politicians exposed publicly doubts regarding the territorial integrity of Ukraine and especially regarding legitimacy of Ukrainian possession of Crimea, which in 1954 was transferred to the Ukrainian SSR by N. Khrushchev as recognition of “unshaken friendship” between two peoples. Even A. Solzhenitsyn reflecting on these issues said that “...Lenin in 1919 annexed to Ukraine some Russian territories which never in the history belong to Ukraine: the south and eastern part of the present Ukraine. In 1954 Khrushchev by abusively fad of satrap made as a “gift” to Ukraine and Crimea”⁵⁵.

The particularity of territorial modeling of Ukraine in the twentieth century made the issue of its integrity very sensitive and controversial after independence. At the beginning of 1990s in many parts of Ukraine emerged movements which directly or indirectly pushed the idea of creation of autonomic or even independent political and territorial units⁵⁶. Three of these movements were Russian inspired or related to the principles of the “Russian world”, and were used by the Russian Federation in the terms of the “Near Abroad” territorial strategy. One of the principles which unified the movements in their demands was the “federalization” of Ukraine against the principle of “unitary” state promoted by Kiev.

⁵⁴ M. von Hagen, “Does Ukraine Have a History?”, p. 671.

⁵⁵ *Izvestia* from 04 May, 1994.

⁵⁶ The “Hungarian issue” and the “Russins’ problem” in Transcarpathia; “Galician separatism”; in south and eastern parts of Ukraine (Odessa, Donbass and Crimea), for details see G. Kasianov, *Ukraina 1991-2007. Ocerki Noveishei istorii*, Kiev: Nash Ceas, 2008, pp. 96-102.

The first case is of the Donbas region, where in autumn of 1990, soon after Ukraine proclaimed its sovereignty, emerged “Interdvizhenie” movement for separation of region from Ukraine and unification with the Soviet Union in the case Ukraine would not sign the new Union agreement (the similar was the situation in Moldova with the Transnistrian region). After the independence of Ukraine the movement focused on the “defending of the right of the Russian language” and called for creation of territorial autonomy in the region. In March 1994 there was organized a referendum which recognized the Russian language as a state language and transformation of Ukraine into federative state with 90% of voters saying “yes”. The effects of this decision were soon mitigated by the implication of the local politicians in the Ukrainian political games, but the region remained an important center of Russian influence with various implications on the Ukrainian political, economical and territorial integrity.

In 1990 also emerged a separatist rhetoric of Odessa intelligentsia, concentrated in the so-called project of “Novorossia”, which was supposed to create a Southern Autonomic Region (including Odessa, Mykolaev, Kherson, Zaporozhe and Dnepropetrovsk regions) into the federative Ukraine, based even on a distinct ethnicity of this region⁵⁷.

The most serious testing for the new Ukrainian state was however the Crimean problem, the only case of separatism that put under the threat its territorial integrity. The Crimean issue reflects several sensitive aspects of the post-Soviet Russia and relations with Ukraine. The majority of the Crimean population are Russians; here was located the Soviet Black Sea fleet which was considered strategically important for projection of Russian influence on the Black Sea Region; Crimea and Sevastopol are vital components of Russian national identity and an emotive source of imagining glorious past of Russian people and army. The very fact of the presence within foreign country deeply affected the Russian patriotic feelings, their perception of unitary nation, military power and national proud⁵⁸. In the same time the Crimean separatism followed an internal agenda where interfered the interests of local Soviet nomenclature, of various criminal groups, of Tatar population, who returning “home”, of new central power from Kiev and of local nomenclature⁵⁹.

The situation was complicated by the relatively ideological, political and economical weakness of the central government in Kiev, but especially by the direct implication of the Russian political forces and institutions. In other words, as in the case of Georgia and the Republic of Moldova, the Crimean problem was caused by the fragility of the Ukrainian state and the ambitions of the Russian Federation in the “Near Abroad”.

In 1990 in Crimea emerged a republican movement led by Y. Meshkov, which invoking the prospects of “Ukrainization”, formulated the idea of re-establishing the “Crimean autonomy” (the situation identical to the case of Transnistria, which existed as a separate autonomic republic prior to the merging with Bessarabia)⁶⁰. In

⁵⁷ *Ibidem*, p. 101-102.

⁵⁸ S. Ekelcik, *Istoria Ukrainy*, p. 287.

⁵⁹ Kasianov, 103.

⁶⁰ Crimean Autonomic Soviet Socialist Republic existed from 1921 to 1944 in composition of the RSFSR.

January 1991, before the Soviet referendum regarding the preservation of the Union, in Crimea was organized a regional referendum, where 93, 3% of population voted for creation of the Crimean Republic within the Soviet Union. The process was similar to cases of Transnistrian and Gagauz Republics in 1990 in the Republic of Moldova (as well as with case of Abkhazia in Georgia) and was a sign from Moscow regarding the necessity of obedience and to temperate the rhythm of "sovereignty".

On February 12, 1991 the Supreme Soviet of Ukraine adopted the law of re-establishing the Crimean ASSR within the Ukrainian SSR, which was considered inappropriate since the "re-establishing" of the Crimea autonomy was possible only within RSFSR⁶¹.

In 1992 between central government and local authority started a confrontation of priorities - on 29 April Supreme Rada adopted the law regarding "Status of the Crimea Autonomic Republic" and law regarding the representative of president in the Autonomy, in turn the Supreme Soviet of Crimea adopted on 5 May 1992 the law regarding the "Proclamation of the state independence of the Crimean Republic". On the next day was adopted the constitution of the Crimean republic according to which the new state had the right of independent foreign policy, own juridical and political organs, and possession of all republican resources. The decisions of the Soviet Supreme were supposed to be adopted by a republican referendum.

The conflict was highlighted by the intervention of Russian Federation. In January 1992 the Supreme Soviet of the Russian Federation raised the question of legitimacy in transmission of the Crimean region to Ukraine in 1954. In April, during his visit to Crimea, the vice-president of the Russian Federation, A. Rutskoi, called for secession of Crimea from Ukraine. On the decision of the Supreme Rada from 13 May, 1991 to consider as anti-constitutional the decisions of the Crimean authorities, the Russian Duma responded on 21 May 1992 by considering the decision of the Supreme Soviet of the USSR from February 5, 1954 regarding the transfer of Crimea to Ukraine as "...having no juridical sense from the moment of adoption". In the same time, the Soviet Supreme of the Russian Federation started discussions regarding the status of Sevastopol and the commander-chief of the Black Sea fleet I. Kasatonov announced that Sevastopol is the place of location exceptionally for the Russian military forces.

The negotiations between Kiev and Simferopol ended with a moratorium on referendum and on September 25, 1992 was adopted a new constitution of autonomy where Crimea was ambiguously stressed as "...a state being part of Ukraine". However, the Crimean parliament adopted the law of the state flag according to which the Crimean flag was identical to the Russian one. Many other decisions like the issue of special right of citizenship for people of Crimea (according to the Ukrainian laws is allowed only one citizenship), the declaration of the Russian language as state language of autonomy, the adoption of institution of presidency for Crimea in 1993 generated supplementary tensions between center and local authority. In April 1993 the Russian deputy V. Agafonov announced that Russia is ready to support the referendum of separation Crimea from Ukraine and to integrate the republic into the CIS as an independent state. In July the Supreme Soviet confirmed the "Russian federal status of Sevastopol" and ordered the Russian government to elaborate a state program for "implementation of the special status of Sevastopol". The Russian

⁶¹ G. Kasianov, *Ukraine 1991-2007*, p. 104

political games in Crimea ended officially only in February 1994, when the prime-minister of the Russian Federation V. Cernomyrdin, announced that the Russian Federation has no pretension toward Ukraine anymore.

The crisis continued however confirming therefore the existence of the internal dynamic of political life. Supremacy in the elections for the presidency on February 04, 1994 was secured by the leader of the political block "Rossia", Y. Meshkov, who promised independence for Crimea and the integration in the zone of Russian ruble. His block also won the Parliamentary elections in April 1994 and during the election was organized a referendum where 90% of population supported the idea of extended autonomy rights for Crimea. Y. Meshkov issued laws which subordinated to his power local military and police forces, created a personal presidential guard, announced the intention to introduce Russian ruble as Crimean currency and initiated the negotiations regarding a separate treaty between Crimea and Russian Federation. The stance against Kiev culminated when Meshkov appointed as head of Crimean government a Russian citizen E. Saburov and introduced in Crimea the Moscow time (which is one hour ahead of Ukrainian). One of the factors which stimulated the emerging of separatist tendencies in Crimea was the massive returning of the Crimean Tatars. At the end of 1993 more than 250 thousand Tatars returned on their motherland, where started conflicts regarding the returning and sharing of lands⁶². The situation was very critical at that moment and on June 01, 1994 the president L. Kravciuk declared in the Ukrainian Rada that "...de jure Crimea belongs to Ukraine, but de-facto we lost it"⁶³.

The Russian politicians supported further the manifestations of the Crimean separatism, when in October 1994 the head of the Russian Duma Committee for CIS K. Zatulin declared again as illegal the transferring of Crimea to Ukraine in 1994.

The new elected president in 1994 – Leonid Kucima – came to power mainly due to its promises to improve the relations with Russian Federation and to defend the status of the Russian language. Due to this stance he succeeded to put end to the Russian separatist movement in Crimea. In 1995, Kucima benefited from an internal political conflict and dismissed Y. Meshkov, and next year he abolished the presidency of Crimea as a whole. In 1996 was adopted the Ukrainian constitution which contained some articles relating to the Crimean autonomy and officially the Crimean separatism was ended.

The Russian Federation officially recognized the territorial integrity of the Ukrainian state in the Treaty of Friendship, Cooperation and Partnership (the so-called "Big Treaty"), signed on 31 May, 1997, which in turn admitted the presence of the Russian military presence until 2017. The treaty was harshly criticized in Russia, especially the recognition of Crimea and Sevastopol as Ukrainian, and since then there were many call to denounce it.

Historical and geopolitical importance of Ukraine to Russia has however demonstrated that the problem of its territorial integrity is far from being accepted and recognized by the Russian Federation. The turning point of this issue was the Ukrainian Orange Revolution of 2004, which among many other explanations,

⁶² S. Ekel'cik, *Istoria Ukrainy*, p. 294, 387.

⁶³ G.Sasse, "Conflict prevention in a transition state: the Crimean issue in post-Soviet Ukraine", in *Nationalism and Ethnic Politics*, Summer 2002, Vol. 8, Nr. 2, p.15.

contained a profound separation of country between Russian-speaking, industrial “South-East” Ukraine and more rural, Ukrainian-speaking “Central-West” Ukraine. This separation is determined by the preferences of external orientations of the two “Ukraine” – Eastern part preferring to be framed more in post-Soviet space, while the Western one articulate a pro-European and Atlantic orientation.

Moscow spent the next six years working to reverse the outcome, operating both openly and covertly to split the coalition and to create a pro-Russian government. [In the 2010 elections, V. Yanukovich returned to power](#), and from the Russian point of view, the danger of losing Ukraine was averted. The Russian behavior in the “Near Abroad” suggests that Kremlin is content to allow Ukraine its internal sovereignty and to grant its territorial integrity, so long as Ukraine does not become a threat to Russia and does not pose challenges to its perception of Ukraine as part of the Russian “vital space”.

IV. Russia and the Issue of Territorial Integrity in the Republic of Moldova

Republic of Moldova was never an independent political entity until 1991. Its fate was inextricably linked to that of the Romanian Principalities, of the Ottoman Empire, of Russian Empire, of Romania and more recently of the Soviet Union. Prior to 1812 the current territory of Moldova was part of the Romanian Principality of Moldova which emergence is dated with 1359. After Russian-Ottoman war of 1806-1812, for most of the nineteenth century and up to 1917, Moldova, historically known as Bessarabia, was part of the Russian Empire⁶⁴. In the same time, the core of the Romanian Principality of Moldova joined Wallachia in 1859 and formed the Romanian modern state. After World War I, Bessarabia returned to Romania and for twenty-two years it was part of the Romanian state. Bessarabia became part of the Soviet sphere of influence following the Molotov-Ribbentrop Pact of 1939, as Soviet troops invaded and occupied in 1940, then resumed by Romania in 1941 and re-occupied by the USSR from 1944 to 1991.

On August 02, 1940, the Soviet Union created the Moldovan SSR, which was a result of joining Bessarabia and the Moldovan ASSR (created by the Soviets in 1924 within Ukrainian SSR).

These territorial and political fluctuations, together with the peripheral position that it had in the states that took part, have strongly affected the evolution and stability of Moldova in the twentieth century and especially after 1991. These changes in geographical and political landscape was many time portrayed as constant shift from West to East and back, but in fact the clash over this territory was a very specific confrontation between Romanian nationalism, which wanted to “return home” its lost sons and Russian/Soviet imperialism, which was driven by geopolitical strategies in controlling Moldova. The confrontation left a particular legacy on the current political and national physiognomy of the Republic of Moldova and the issue of borders and identity basically are the main problems of its post-Independence history.

⁶⁴ The Paris conference of 1856 decided to return the south part of Bessarabia to Principality of Moldova, but the Russian Empire returned it at the Berlin Congress of 1878.

Since Soviet era boundaries are the main foundation on which the newly independent Moldova has to build its new political and nation identity, an analysis of the effect of the Soviet policy of nationalities in the Moldovan SSR would be very helpful for understanding current realities in the Republic of Moldova.

IV.1. Historical Boundaries - Soviet Boundaries

The Soviet understanding of nationhood was firmly based on the Stalinist linkage between nationality, its territory and its indigenous political elite. It is a well known fact as well that following Stalin's own definition of nation, Soviet authorities promoted an idea of nation as being fixed to territory. The major ethnic groups were assigned their officially recognized territories and organized into an elaborate administrative hierarchy of ethnic stratification, in which the fifteen Soviet republics represented the highest rank of statehood accessible to a Soviet nationality⁶⁵.

Even though scholars of Soviet nationalities assert that the Piedmont principle was not a major Soviet motivation in policies of nation-building, they admits that in a single exceptional case – of the Moldovan Autonomous SSR - this principle was the main reason for the creation of a Soviet republic⁶⁶.

Since the Soviet Union never admitted the annexation of Bessarabia to Romania, the Soviets created great pressure on the Romanian authorities through the organization, training, and financing of subversive action in Bessarabia. This pressure implicated the creation of Moldovan ASSR inside Ukrainian SSR in 1924, in what V. Zatonsky was calling “our own Moldovan Piedmont”⁶⁷. Despite the small size and the dubious Moldovan ethnic character (the Moldovans represented 31, 6 percent of the Moldovan ASSR while the Ukrainians were 49, 6 percent⁶⁸, the newly created republic received the status of an autonomous republic because of the future political perspectives of Moldova, i.e. the eventual annexation of Bessarabia. For the same reason, despite the protest of the Romanian communists, in the Moldovan ASSR was initiated the forging of a distinct Moldovan literary language and the cultivation of separate Moldovan national identity⁶⁹.

The Moldovan Soviet Socialist Republic was created by the Supreme Soviet of the USSR on August 2, 1940, allegedly on the initiative of the majority working people of the region⁷⁰. Roughly speaking the creation of the Moldovan SSR was the result of the joining together of historical Bessarabia and the Moldovan ASSR, but not in their integrity - only six from the total of thirteen rayons of the Moldovan ASSR were annexed to the Moldovan SSR.

⁶⁵ 53 peoples of the Soviet Union had an administrative unit named after them: 15 Soviet Socialist Republic, 20 Autonomous Soviet Socialist Republics, 8 Autonomous Oblasti, 10 Autonomous Okrug, Walker Connor, “Soviet Policies Toward the non-Russian Peoples in Theoretic and Historic Perspective”, in Alexander J. Motyl (ed.) *The Post-Soviet Nations: Perspectives on the Demise of the USSR* (New York: Colombia University Press, 1992), pp. 33-35.

⁶⁶ T. Martin, *The Affirmative Action Empire*, New York, Cornell University Press, 2001, pp.9, 274.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 274.

⁶⁸ *Vsesoiuznaia Perepisi Naselenia* (1926), Tom 4, Moscow, Gosstatizdat, 1928, p. 24

⁶⁹ O. Țicu, “How to Make a ‘Nation’: Reflections on the Moldovan Nation-Building Policies during the Soviet Union (1944-1989)”, *Transylvanian Review*, vol. XVII, 4, winter 2008, p. 136.

⁷⁰ A.V. Repida, *Formarea RSS Moldovenești*, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1977, pp. 246-247.

As usual the Soviets did not follow any ethnic, historic or cultural logic in the creation of the new republic but only strategic considerations. As a result three counties of historical Bessarabia (Cetatea Alba, Ismail and Hotin), were annexed to Ukrainian SSR in exchange for parts of the Moldovan ASSR⁷¹. Beside the idea of destroying of the compactness of the historical integrity of Bessarabia, the Soviet officials' strategies pursued to secure the Soviet Union's (through a reliable Slavic republic) access to the Danube River and made the Moldovan SSR a landlocked entity. We can not deny in judging that policy the pressure of the Ukrainians communist officials both in the terms of the Soviet ultimatum concerning Bessarabia (by the terms of the June 26, 1940 Soviet ultimatum, Bessarabia was also pretended from Romania on the basis of the Ukrainian majority of the province⁷² and that of the Piedmont Principle. There was N.S. Khrushchev proposal to the Central Committee of the CPUS that the new Moldovan Soviet Republic should be created by the unification of the "...Moldovan population only" and not of the territory of Bessarabia and the Moldovan ASSR⁷³.

The fact remains that with the new borders the disputed territory between the Nistru and the Prut, Bessarabia ceased to be a single unit precisely because it was expected that this would complicate any future attempt to have the area returned to Romania.

In long lasting terms the unification of these two distinct entities (known as Bessarabia and Transnistria, or the "left bank" and "right bank" of the Nistru river), which never existed before in any sense as a common entity, was fateful for the further evolution both of the Moldovan SSR and the Republic of Moldova. Economically and demographically speaking, Soviet Moldova gradually developed as two republics in one: a largely rural, agricultural and indigenous Moldovan, and a more urban, Slavic, and generally immigrant population in Transnistria working in Soviet-style heavy industry⁷⁴. Most of the Moldovan industry worked out as an appendix of the great Soviet enterprises or were located outside Bessarabia in Transnistria, which was producing 1/3 of the Moldovan industrial output.

In the same time, mainly the Moldovan elements from Transnistria alongside with the Russian officials appointed from Moscow were the element of the party apparatus that promoted the Soviet nationality policies in the Moldovan SSR. As a whole, these elements enjoyed an almost cast-like dominance over public life in Moldova in the Soviet period, reinforced by the low level of education within the Moldovan population, the dominance of Russian and Russified cadres in most major institutions and near-universal use of Russian as the language of official business in the republic⁷⁵.

⁷¹ *Sed'maja Sessija Verhovnogo Soveta SSSR. 1-7 avgusta 1940. Stenograficeskii otchet*, Moscow, Gosstatizdat 1940, pp. 183.

⁷² *Pactul Molotov Ribbentrop și consecințele sale pentru Basarabia*, Chișinău, Universitas, 1992, pp. 17-18

⁷³ *Aspects des Relations Russo-Roumains. Retrospectives et Orientations*, Paris, Minard, 1967, p. 163; A.M. Lazarev, *Moldavskaja Sovetskaja Gosudarstvennost' i Bessarabskii Vopros*, Chișinău, Cartea Moldovenească, p. 524.

⁷⁴ Ch. King, *The Moldovans*, Stanford, Hoover Institution Press, 2000.

⁷⁵ Mark R. Beissinger, "State Building in the Shadow of an Empire-State: The Soviet Legacy in Post-Soviet politics", in K. Dawisha and B. Parrott, *The End of Empire? The transformation of the USSR in Comparative Perspective* (New York: M.E. Sharpe, 1997), p. 165.

Besides the inherent distortion of the ethnic balance in the Moldovan SSR, that peculiar Soviet policy has generated the long-lasting premises of future Transnistrian separation. On September 02, 1990, the region, supported by Moscow, proclaimed itself as independent entity – Pridnestrovian Moldovan Republic (PMR) and ceased to take order from central government of the Republic of Moldova.

IV.2. Transnistrian problem and interests of the Russian Federation

The Transnistrian crisis was artificially created by Moscow on the turn of 1990 in the context of the Soviet system crisis and ascendancy of the national movements in the Soviet republics. Facing the probability of the Moldovan SSR to leave the Soviet Union, A. Lukianov, at that moment the President of the Supreme Soviet of the Soviet Union, with implication of D. Iazov and B. Pugo, respectively Soviet Ministers of Defense and Internal Affairs, decided to create on the territory of Moldova two states: on the left bank of Dnestr and in the region of Gagauzia⁷⁶.

No wonder that the Transnistria region had sympathizers in official Moscow from the very start of its conflict with Chișinău. Until the summer of 1990, that sympathy was expressed primarily as a modest pro-Transnistrian bias in Gorbachev's efforts at conflict management in Moldova. But by fall of that year, the interests of the Soviet government, and later of its Russian successor, had shifted toward support for Tiraspol as a way of defending Moscow's own political influence and military bases in the region. As early as the fall of 1990, therefore, every major escalatory action the Transnistrians took was preceded by a clear show of support from Moscow. In many cases, aid from Moscow was what made the Transnistrians strides toward independence possible⁷⁷. In the same time the Soviet official created a linkage between the problem of local separatism in Moldova and the Moldovan SSR's commitment to sign the new Soviet treaty initiated by M. S. Gorbaciov in order to save the Soviet Union⁷⁸.

Moscow's first effective support for the Transnistrians came in September of 1990, when Soviet Interior Ministry troops were dispatched to Tiraspol to protect the "Congress" of Russophone elites that declared the "Transnistrian Republic" independent of Moldova within the Soviet Union⁷⁹. The troops' intervention was largely aimed at conflict management - in this case, deterring Chisinau from suppressing the gathering by force, as it had threatened to do. It also had a second goal, however: to pressure Moldova to abandon its bid for independence or else faces dismemberment.

Now useful to the Kremlin as a tool, the Transnistrians soon began receiving more substantial help. As early as 1990, the Soviet civil defense organization and DOSAAF,

⁷⁶ Gh. E. Cojocaru, *Separatismul în slujba Imperiului*, Chișinău, Civitas, 2000, p. 5; M. Grecu and A. Țăranu, *Trupele ruse în Republica Moldova. Documente și materiale*, Chișinău, Litera, 2004, p. 12.

This fact is mentioned by Transnistrian lider Igor Smirnov in his book *Zhiti na nashei zemle*, Moscow, 2001, p. 70-71; these arguments were used in the Ilașcu case against Moldova and Russia judged at the European Court for Human Rights.

⁷⁷ Mihai Grecu and Anatol Țăranu, *Trupele ruse în Republica Moldova. Documente și materiale*, p. 12.

⁷⁸ "You sign the new Soviet treaty and we solve the question of two separatist entities in your republic" was the declaration of Moscow, *Moldova Socialistă* from December 22, 1990.

⁷⁹ Gheorghe E. Cojocaru, *Separatismul în slujba Imperiului*, p. 54.

the official Soviet paramilitary organization, started supplying the Transnistrian volunteers with weapons. Meanwhile, the Transnistrians had also secured the sympathy of the 14th Army by resisting Chișinău's anti-military legislation. The 14th Army troops - many of them natives of the Transnistria region - were further encouraged by the Defense Ministry's open tilt toward Tiraspol. Thus by the time the first Moldovan - Transnistrian armed confrontation took place outside Dubossary in November 1990, the Transnistrian Russophones had not only their own armed volunteer formations, but also the expectation of support from Soviet troops⁸⁰.

Unfortunately for all concerned, Gorbachev misplayed his hand at this point. After the Dubossary incident, both Snegur and the Moldovan parliament signaled a willingness to accept Gorbachev's terms: they would consider a Union Treaty if Gorbachev would help end the Transnistrian separatist bid. But unwilling to abandon the Transnistrians, Gorbachev refused. Snegur, in disgust, called for the December 1990 "National Assembly" at which between 500,000 and 800,000 Moldovans demanded independence from the Soviet Union and rejection of any union treaty. Thereafter, the Moldovan government was committed to that course.

After the December debacle, the Soviet government increased its aid to the Transnistrian republic. The Soviet Agro-Industrial Bank helped the Transnistrians to set up their own national bank, enabling Tiraspol to break the Moldovan budget by withholding payments due to Chișinău. Soviet KGB and interior ministry units were ordered to work with their (technically illegal) Transnistrian counterpart and Moscow turned a blind eye as the extra-legal Cossack movement dispatched paramilitary volunteers to Tiraspol.

The conflict between the new Moldovan authorities in Chișinău and the "Transnistrian Moldovan Republic" (with the Russian acronym „PMR") on the Dnestr left bank broke in late spring and summer 1992, and resulted in several hundred casualties. The conflict was soon eclipsed by other world events and disappeared from the news headlines. It remains, however, one of the most complicated conflicts on the post-Soviet scene, both in terms of its pre-history, its political constellations and its possible future developments. While an effective ceasefire was concluded on July 7, 1992, no solution has yet been found to the underlying contentious issue-the legal-territorial status of the Dnestr left bank of the Moldovan state.

Although the Russian mass media and officials have regularly referred to the war as an ethnic conflict⁸¹, however, it would be a gross oversimplification to present the conflict as a showdown between the ethnic Moldovan and the 'Russian-speaking' part of the Moldovan population. Indeed, the Transnistrian region's ethnic mix before the war was over 40 percent Moldovan, 28 percent Ukrainian, and only 25, 5 percent Russian⁸². Moreover neither side involved in conflict agrees to this description and insist that it is essentially political in character.

⁸⁰ "Declarația Guvernului RSSM", in *Moldova Suverană*, nr. 261 (November 4), 265 (November 13), 1990.

⁸¹ The Russian newspapers titles on the epoch: "ethnic cleansing", "apartheid", and "genocide" – announced a new kind of martyrology, while in many cases reflecting reality, in other cases provided Russians with a certain psychological relief from feelings of historical shame or guilt, Mark R. Beissinger, "The Persisting Ambiguity of Empire", p. 166.

⁸² *Evropeizatsia i razreshenie konfliktov: konkretnye issledovania evropeiskoi periferii*, Moscow, Vesi Mir, 2005, 159.

At the same time, the ethnic dimension cannot be denied altogether: in the Transnistrian region, and only there, the dominant sector of the population was the group, including Russified Moldovans and Ukrainians as well as Russians. Conversely, until after the war the post-communist Moldovan government in Chișinău was composed almost exclusively of ethnic Moldovans.

On the Moldovan side, the conflict began as a mass insurgency, but it became a case of popular chauvinism after Moldovan nationalists came to power in Moldova and pushed ahead the policy of hard Romanization and the unification to Romania. Under the influence of the nationalists among the Popular Front leaders, the legislature introduced a series of extremely divisive measures, which heightened the growing anxiety of the Russian-speaking minorities. The process of anti-Soviet mobilization that preceded the dissolution of the USSR thus reinforced the ethnic cleavage that was already existent in Moldova⁸³.

On the side of the Russian speaking secessionists in the Transnistrian region, in contrast, the violence was a case of elite conspiracy, with support from Moscow playing a crucial role. Incumbent Russophone leaders in the Transnistria region used ethnic outbidding to exacerbate mass hostility and the security dilemma in order to preserve and increase their own power. The war in Moldova happened as it did because Moscow deterred mass-led violence on the Moldovan side, but later determined that its strategic interests were best served by supporting instead of preventing the Transnistrian elites' secessionism. Moscow therefore helped the Transnistrian elites to start the war, and then to win it⁸⁴.

The outbreak of major military confrontations in the Transnistrian area put Boris Eltsin in an unenviable position. It was extremely difficult to find the point of balance between support for the Moldovan alliance partner in the Commonwealth of Independent States and the need to stop the wave of allegations that he was betraying the interests of fellow Russians in the PMR. In addition to this, the position of Russia was complicated by a number of other concerns: a) the territorial integrity of not only Moldova, but also of Russia was at stake. If Russia should decide to recognize "PMR" and the Gagauz republic, Moldova and Romania would most certainly retaliate by recognizing the breakaway Russian territories, Tatarstan and Chechenia. Other states could then be expected to follow suit; b) Eltsin had not forgotten that Mircea Snegur was one of the few Soviet republican leaders who explicitly supported him in the struggle against the putschists in August 1991 - while the "PMR" leaders did not; c) If strong anti-Russian sentiments should prevail in Moldovan politics, this state could possibly, together with Ukraine and the Baltic states, end up as a kind of anti-Russian "cordon sanitaire". That would greatly complicate the attempts of the Eltsin regime to integrate Russia into the Western world; d) The Eltsin regime was very sensitive to allegations of Russian neo-imperialism. Despite the fact that it contributed to the dismantling of the Soviet Union, it is regularly being accused of harboring imperialist schemes, and it tries to avoid any action that could substantiate such accusations.

⁸³ W. Crowther and Y. Josanu, *Political Institutionalization in post-Soviet Republic of Moldova*, Pontes, nr.1, 2004, 143-144.

⁸⁴ Stuart J. Kaufman, "Spiraling to Ethnic War: Elites, Masses, and Moscow in Moldova's Civil War", *International Security*, Vol. 21, No. 2. (Autumn, 1996), p. 110.

Eltsin's government divided and indecisive attitude toward the Transnistrian conflict lead to ambiguities in the official Russian policy regarding this issue.

In the end, the efforts of the patriotic opposition to bring about a more active Russian policy in the Transnistrian conflict met with sympathy and support among certain members of the Eltsin entourage. Significantly, Vice President Aleksandr Rutskoi was a leading champion of the Transnistrian cause in Russian politics. Rutskoi has on a number of occasions directly and indirectly attacked the position of the Minister of Foreign Affairs, Andrei Kozyrev, who was generally considered a soft-liner on this and on most other issues⁸⁵. In a situation almost unprecedented in democratic states, the vice president of the Russian Federation expressed the attitudes of the parliamentary opposition just as much as the attitudes of his government. The contrast between the two voices of the Russian executive was made abundantly clear in early April 1992 when both Rutskoi and Kozyrev visited Chişinău and Tiraspol within two days. Rutskoi proclaimed that the Transnistrian republic "has existed, exists and will continue to exist", while Kozyrev talked in Chişinău about Moldova's sovereignty and integrity⁸⁶.

In a heated debate at the 6th Congress of People's Deputies of the Russian Federation shortly afterwards Rutskoi advocated official recognition of the "PMR". The cautious faction in the parliament prevailed, however. At the very same time, on 6 April 1992, diplomatic relations were established between Russia and Moldova. The escalation of the conflict after the Snegur ultimatum in March 1992 threatened to compromise the neutrality of the 14th Army in Moldova, which Russia took under its control by a presidential decree of 1 April, 1992⁸⁷.

General Lebed, who replaced Yurii Netkachev as commander of the 14th Army in June 1992, on a number of occasions voiced strong support of the "PMR" regime. He has declared the right bank city of Bendery an inalienable part of "PMR" and "PMR" itself "a small part of Russia" and the Transnistria region is the "key to the Balkans"⁸⁸. When Bendery was captured by Moldovan forces on 19 June, tanks from the 14th Army crossed the bridge over the Dnestr. This event appears to have been the turning point of the battle⁸⁹.

The June 1992 war created a new situation for Russian policy makers: the 14th Army implication in the war against the Republic of Moldova indicated a change in Russian policy towards the Transnistrian conflict, but also in that related to the Near Abroad.

The Transnistrian conundrum laid heavily on the process of post-communist transition in Moldova. As has been pointed out earlier, the conflict has generally portrayed as ethnic in origin. Nevertheless, efforts to deal with the ethnic concerns

⁸⁵ Gregory L. Freeze, *Russia. A History*, p. 440.

⁸⁶ *Moldova Suverana*, April 14, 1992.

⁸⁷ *Rossiiskaya Gazeta*, April 3, 1992. Decree nr. 320 of the Russian President Boris Eltsin from April 1, 1992 was illegal since it was extended over a territory which was not part of Russian Federation and over the individuals who were not the citizen of Russian Federation.

⁸⁸ T. Waters, "Moldova: continuing recipe for instability", in *Jane's Intelligence Review*, 1996 (September), p. 401.

⁸⁹ P. Kolsto, *National Integration and Violent Conflict in Post-Soviet Societies. The Cases of Estonia and Moldova*, Maryland, Rowman and Littlefield Publishers, 2002, p. 388.

of the separatists remain ineffective so long as the more fundamental sources of the conflicts are not addressed. In fact, the crisis has been the result less of legitimate ethnic grievances and more of a long-term contest between two different political elites, one of which replaced the other in Moldova's transition from Soviet republic to independent state⁹⁰. A complicating factor is that the Transnistrian republic established rudimentary state structures, that is, an elected president and parliament, military formations, a vast network of *rayon* and city councils left over from the Soviet period, and even introduced its own currency. As a result, since the Transnistrian leaders have profited from the lack of central Moldovan control over the region, they also unlikely to commit to political reforms which would diminish their position of leverage toward Chisinau⁹¹.

But the most complicating problem of the dispute is the Russian 14th army and the Russian Federation's favorable stance toward Transnistria. According to a statement made some years ago by Moldovan Minister of National Security Tudor Botnaru, the key to the Transnistrian conflict is neither in Chisinau nor in Tiraspol, but in Moscow⁹². In October 1994, a Russian-Moldovan agreement was signed stipulating the withdrawal of Russian troops from the region but that accord has never gone into effect owing to the Russian State Duma's refusal to ratify it. In addition, on 13 November 1996, the State Duma adopted a resolution declaring the region a zone of "special strategic interest for Russia"⁹³. Given the international pressure, at the 1999 Istanbul OSCE summit Russia subscribe to retreat its army forces from Moldova until 2001 but denying this responsibility invoking the technique difficulties of withdrawal. During this period the Transnistrian conflict has also been many time used in the electoral prospects and policy-maker of most important political party of Moldova. As such, we have to admit that besides many others explanations of Moldovan pro-Russian orientation was that Moldovan political elites hoped Russia would support reunification of the country, with modest guarantees of autonomy to the Transnistria secessionist republic. The Russian Federation manifests interests toward the Republic of Moldova invoking historical past and the presence of large Russian minority, but in fact its attitude is determinate by great power geopolitical implication. In the context of post-Soviet politics, the relations between the Russian Federation and the Republic of Moldova are marked by many contradictions. From one side, Russia officially supports the territorial integrity of the Republic of Moldova and officially is involved in "settlement" of the Transnistrian conflict. In the same time, Moscow is the main supporter of the separatist regime in Tiraspol and provides to Pridnestrovian Moldovan Republic political, economic, financial and military help⁹⁴.

The interests of the Russian Federation in Transnistria are determined by the following considerations: a) to maintain the strategic positions of the Russian Federation in South-Eastern Europe; b) to defend in Moldova the interests of Russian

⁹⁰ Ch. King, *Post-Soviet Moldova. A Borderland in Transition*, London, Royal Institute of International Affairs, 1995., p.21.

⁹¹ *Ibidem*, p.24.

⁹² A. Brezianu, *Historical Dictionary of the Republic of Moldova*, Lanham, The Scarecrow Press, 2000, p. 211.

⁹³ *Ibidem*, p. 210.

⁹⁴ O. Țicu, 'Moldova between the Near Abroad Policy of Russian Federation and the Neighborhood Policy of the European Union', in *Eurolimes*, 6, 2008, p. 160-169

population and other nationalities that consider Russia as their historical motherland; c) to maintain the strategic links with the economic enterprises of Transnistria, many of them being unique within the military-industrial complex; d) to solve the conflict in the interest of Russia's own stability and the consolidation of Russia's relationships with the states from near abroad having a Russian minority; e) to establish stable and predictable relations with Romania and to not admit the growing of its nationalist influence on Moldova⁹⁵.

Russia initiated two plan of settlement the issue of territorial integrity of Moldova both having as a fix idea the federalization of the Republic of Moldova, with Chisinau and Tiraspol as equal parts, and having therefore the instruments to influence and to pressure the Republic of Moldova and the possibility to maintain its military bases in Transnistria. The first one was "Primakov Memorandum"⁹⁶, signed in 1997 and the second was the so-called "Kozak Memorandum" which was supposed to be signed in 2003, but was rejected by Communist government as result of massive protest and external pressure⁹⁷. In both cases, but especially in the last one, Russia pushed for a treaty giving Transnistria near independence within a federal state, enough seats in the Moldovan Parliament to block constitutional change and the long-term presence of Russian troops.

In this sense, the issue of territorial integrity is used by Russian Federation to influence the policy-making in the Republic of Moldova, but in the same time the Transnistrian issue is a puzzle into great power game of Russia in relations to European Union and USA.

Conclusions

Russian territorial consciousness extends beyond the country's present borders and "Russia" and "Russian identity" are not confined within the space of the present Russian Federation. Historically accustomed with the large territory and the "absence" of borders, Russia continues to look at the post-Soviet space as to something relative and possible of changing, suitable to be returned to the Russian "core". From this point of view the primordality of territoriality prevails in the post-Soviet Russian history and politics

The case of Georgia suddenly opened the issue of the territorial integrity in the post-Soviet states as a tool of the Russian foreign policy strategies, especially in the similar case of Transnistrian separatist republic of Moldova and in the case of the probably similar scenario of the Ukrainian region of Crimea. The invasion of Georgia in 2008 and the official recognition of separatist republics of Abkhazia and South Ossetia by the Russian Federation showed explicitly the linkage between Russian policy in the "Near Abroad" and the commitment to rebuilding the country's great power status.

⁹⁵ *Bezopasnosti*, Informatsionnyi sbornik Fonda Natsional'noi i Mezhdunarodnoi Bezopasnosti, nr. 1-2 (January-February), 1994, p. 52-54.

⁹⁶ "Memorandum ob osnavaiah normalizatsii otnoshenii mezhdru Respublikoi Moldova in Pridnestroviem", available at <http://www.olvia.idknet.com/memorandum.htm>, accessed on 23 May 2008.

⁹⁷ Vrabie, R. "Relatiile Republicii Moldova cu Federatia Rusa", in V. Chirila, *Evoluția politicii externe a Republicii Moldova*, Chișinău, Cartidact, 2009), p. 83.

The Georgian case is the first successful one for Russia in using territorial integrity in a combining strategy of security, neo-imperial ambitions and great power stance looking for international affirmation as regional and world power. But in long term strategy the official recognition of Abkhazia and South Ossetia by the Russian Federation was a demonstration of incapacity of the Russian political elite to transform the post-Soviet space according to the modern principle of influence and power. The 26 August 2008 act attested the Russian old imperial paradigm of action in the post-Soviet space adapted to new realities – the separation and annexation of new territories. Could be expected the similar scenario in the different cases of Ukraine and Republic of Moldova? The logic of Russian political action suggests that the Russian Federation has no other strategies at the moment rather than eroding the territorial integrity of the neighboring states for achieve its geopolitical goals.

The Russian behavior in the “Near Abroad” attests that Kremlin is content to allow Georgia, Ukraine and Moldova their internal sovereignty and to grant their territorial integrity, so long as they do not become a threat to Russia and do not pose challenges to its perception of these states as part of the Russian “vital space”.

DOCUMENTAR

А. М. Пономарев*

НЕИЗВЕСТНАЯ РУКОПИСЬ П.С. ПУЩИНА О РУССКО-ТУРЕЦКОЙ ВОЙНЕ 1806-1812 ГГ.

До сих пор поход Наполеона затемняет
и заглушает всё – и только некоторые военные
люди знают, что в то же самое время происходило на Востоке.

А.С.Пушкин – А.П.Ермолову, апрель 1833 г.

Слова, адресованные великим поэтом генералу А.П.Ермолову, относятся в значительной мере и к русско-турецкой войне 1806-1812 гг. Как будто подтверждая верность этих слов, другой визави Пушкина, с которым он познакомился в Кишиневе – генерал-майор Павел Сергеевич Пущин (1789-1865) – исправит этот пробел.

Александр I планировал решить Восточный вопрос совершенно не так, как вышло в ходе войны с Турцией, а посему в тогдашней историографии эта война и не получила должного освещения. Существует несколько основательных книг по истории этой войны, среди которых труды Бутурлина Д.П., Михайловского-Данилевского А.И., Петрова А.Н.,¹ а также работы Попова А.Н., Гальберштада Л.И., посвященные внешней политике России, и затрагивающие Восточный вопрос 1806-1812 гг.² Особое место занимают мемуары А.Ф.Ланжерона, который участвовал в этой войне.³

Наполеоновская армия «двунадесяти языков» вторглась в Россию на следующий день после того, как Александр 11(23) июня 1812 г. ратифицировал

* **А. М. Пономарев**, доктор (кандидат) исторических наук, старший научный сотрудник Института Истории Национальной Академии наук Украины.

¹ © Пономарёв А.М. – предисловие, подготовка текста, комментарии.

© Коленко В.Н. – перевод с французского и латинского.

Бутурлин Д.П., *Картина войн России с Турцией в царствование императрицы Екатерины II и императора Александра I.* – Ч.1-2. – СПб., 1829; Михайловский-Данилевский А.И., *Описание турецкой войны в царствование императора Александра с 1806 до 1812 г.* – Ч.1-2. – СПб., 1843; Петров А.Н., *Война с Турцией 1806-1812 гг.* – Т.1-3. – СПб., 1885.

² Попов А.Н., *Сношения России с европейскими державами перед войною 1812 г.* – СПб., 1876; Гальберштад Л.И., *Восточный вопрос // Отечественная война и русское общество 1812-1912.* – Т.2. – СПб., 1913.

³ *Записки графа Ланжерона. Война с Турцией в 1806-1812 гг. // Русская старина.* – Т.130,131,132. 1907; – Т.133,134,135, 136. 1908; – Т. 138,139. 1909.

Бухарестский мирный договор.⁴ Позже, усилия мемуаристов и историков были направлены в основном на описание победоносной войны с Францией, что вполне объяснимо. Не нашла достаточного отражения проблематика войны с Портой и в советское время, когда внимание акцентировалось на значении Бухарестского мира 1812 г. для дальнейшего развития Бессарабии, а дипломатические перипетии российско-османских отношений оставались за кадром.

Многотомный корпус документов, касающийся этого периода, тоже не в полной мере представлял источники, позволяющие раскрыть отношения России с великими державами накануне и во время войны 1806-1812 гг. Текст Бухарестского мирного договора и других документов этой эпохи приводится в этом же издании.⁵ Но при всей кажущейся известности первоисточников еще существуют работы известные лишь узкому кругу специалистов.

Во время работы над диссертацией в Институте Рукописи Национальной библиотеки НАН Украины имени В.И.Вернадского нами была обнаружена рукописная книга «Сведения о войне России с Оттоманскою Портою с 1806-го по 1812-ой год. Собранные из достоверных источников генерал-майором Пушным»,⁶ написанная в Одессе в 1823 году. В книге отчетливо прослеживаются тенденции внешней политики России, Франции и Турции относительно Дунайских княжеств накануне Бухарестского мирного договора 1812 г. Особенный интерес вызвали последние главы, посвященные дипломатическим переговорам между Россией и Портой относительно подписания послевоенного мира, т.к. история подготовки и заключения этого договора имеет не очень обширную современную историографию.⁷ Анализ же имеющихся работ по данной проблематике показал, что «Сведения о войне...» еще не надлежащим образом введены в научный оборот.

Интересовала, в свое время, отечественная история и прогрессивно настроенных военных. Так в начале XIX века офицеры 2-й армии дислоцировавшейся в Украине и Бессарабии увлекались не только идеями преобразования существующего строя, но и изучением и написанием истории русско-турецких войн. Война 1806-1812 гг. была последней на тот момент, а, следовательно, вероятность правильно реконструировать события и написать достоверную историю этой войны была велика.

Генерал П.Д.Киселев, будучи предприимчивым и энергичным человеком, еще до назначения на должность начальника штаба 2-й армии, задумал

⁴ Грачев В.П. *Сербский вопрос на переговорах 1812 г. между Россией и Турцией о заключении Бухарестского мира* // Славяноведение. – 2001. – №1. – С.15.

⁵ *Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы российского МИДа. Серия I.* – Т. VI. – М.: Изд.-во Политической литературы, 1962. – С.402-416.

⁶ *ИР НБУВ* – Ф. V. – Ед. хран. № 838. – 180 л.

⁷ Мискевка В., Ткач В., *Русско-турецкий договор 1812 г.* // *Revista de istorie a Moldovei*. 1990. – № 1. – С.36-43; Jarcuțki I., Mischevca V., *Unele considerații privind actul 1812*. // *Revista de istorie a Moldovei*. 1991. – № 3. – С.73-80; Там же. – №4. – С. 67-74; Mischevca V., Jarcuțki I., *Pacea de la București*. – Chișinău: Stiința, 1993; Гошу А.-К., *Молдавия и Валахия во внешней политике России в контексте европейской дипломатии 1806-1812 гг.* // Автореферат дисс... канд. ист. наук. – Московский педагогический университет. 1998. – 16 с.

написание истории русско-турецкой войны 1806-1812 гг. Возглавив штаб в марте 1819 г. он сразу же окунулся с головой в организационный процесс по созданию этого труда. Была написана программа и была создана рабочая группа из офицеров, завязалась переписка с Главным штабом о присылке необходимых материалов в Тульчин. Киселев получил поддержку со стороны своего начальства и разрешение использовать материалы московских и петербургских архивов, также ему представилась возможность изучать соответствующие архивы, находящиеся в крепостях Бессарабии.⁸

Командир бригады 16-й дивизии Пущин направленный начальником штаба 2-й армии в Измаильскую крепость обнаружил там немало ценных документов и составил «Опись дел, до турецких походов касающихся, находящихся в Измаильском архиве и изъятых под расписку генерал-майором Пущиным». В частности 23 дела относились к войне 1806-1812 гг.⁹

Изучение истории русско-турецких войн имело для офицеров и прикладное значение. Полагая, что война с Турцией в свете решения Россией Восточного вопроса неизбежна, Киселев считал необходимым основательно подготовиться к ней. В связи с этим генерал планировал превратить штаб армии в центр топографических и военно-теоретических исследований, что без сомнения должно было принести пользу в предстоящей войне.¹⁰

К созданию истории русско-турецких войн Киселев планировал привлечь декабристов Н.И.Комарова, А.П.Юшневского, Н.Г.Бурцова. В его планы также входило сотрудничество по этому вопросу с М.Ф.Орловым и П.И.Пестелем, однако они, по разным причинам, ему отказали, а взамен них у Киселева стали работать Н.В.Басаргин и Н.В.Петров.¹¹ Это, впрочем, не означало, что Орлов и Пестель не придавали написанию истории русско-турецких войн должного значения. Пестель, например, с чрезмерно развитыми задатками лидера составлял «Греческий проект» касающийся дальнейшей участи и Дунайских княжеств, планируя воплотить его в жизнь. Так, у него предстоящая война «связывалась... с убеждением в необходимости исправления южных границ России включением в ее состав Молдавии...»¹² Подобный подход, как ни странно, показывал общность взглядов на эту проблему и декабристов и правящих кругов. Россия, вторгнувшись в иное геополитическое пространство – Балканы – предполагала дальнейшее продвижение в этом направлении. Лишь редкие голоса из окружения царя выступали за то, что в юго-восточном направлении Россия имеет достаточную территориальную насыщенность.¹³

Однако кроме упомянутого нами Пущина еще один военный был причастен к написанию истории русско-турецкой войны 1806-1812 гг., он также как и

⁸ Достян И.С., *Участие декабристов в изучении Балкан и русско-турецких войн XVIII-начала XX в.* // Советское славяноведение. – 1976. – №6. – С.25.

⁹ Там же. – С.27.

¹⁰ Достян И.С., *Русская общественная мысль и балканские народы. От Радищева до декабристов.* – М.: «Наука», 1980. – С.193.

¹¹ Достян И.С., *Русская общественная мысль...* – С. 194-195.

¹² Цит по: Сыроечковский Б.Е., *Балканская проблема в политических планах декабристов* // Очерки из истории движения декабристов. – М.: Изд. МГУ, 1969. – С. 224.

¹³ См.: Орешкова С.В., *Османская империя и Россия в свете их геополитического разграничения* // Вопросы истории. – 2005. – № 3. – С.42.

Павел Сергеевич работал в одиночку. Это был военный историк, полковник Генштаба Иван Петрович Липранди, который в 1860 г. утверждал, что он по поручению Киселева делал выписки о войне из секретного дипломатического архива и к 1823 г. (эта дата стоит на внутреннем листе рукописи, а на переплете книги 1820-1824 гг. - А.П.) завершил свою работу.¹⁴ Безусловно, окончание работы в один год с Пущиным должно настораживать. Если Пущин располагал достаточным временем, то Липранди, находясь на военной службе, такового не имел. Видно тщеславие играло здесь не последнюю роль и оба офицера собирались опередить работу подопечных Киселева.

И.С.Достян предполагает, что И.П.Липранди делал выписки самостоятельно, поскольку Киселев подобную работу уже поручил группе возглавляемой Н.Г.Бурцовым. Отсутствие рукописи Липранди в делах киселевской комиссии, которые хранятся в РГВИА, натолкнуло исследовательницу на мысль, что он работал над историей войны 1806-1812 гг. по собственной инициативе.¹⁵

Отсутствие упоминаний о подобной работе Пущина среди трудов киселевской комиссии привело нас к аналогичной мысли. Однако эти два случая, безусловно, разнятся. Несмотря на то, что Липранди привлекался по делу декабристов, он был оправдан.¹⁶ В таком случае написание работы к 1823 г. еще ничего не означало, хотя и в составе киселевской комиссии он не значился. Будучи подобно Киселеву и Липранди честолюбивым человеком, Пущин снимал копии с материалов обнаруженных в Измаильской крепости, чтобы затем самому заняться написанием «Сведений о войне...». Это происходило, когда Пущин был еще военным и мотивация попробовать себя на поприще историка, была вполне понятна. Возможно, Пущин и собирался работать в комиссии, что косвенно вытекает из его участия в сборе материала в бессарабских крепостях. Уволенный в отставку в 1822 г., он вряд ли смог бы находиться в комиссии далее. Но проделав подобную работу самостоятельно, Пущин доказал бы лояльность императору, реабилитировав, таким образом, себя в его глазах, чтобы вернуться в армию. Однако, ни того, ни другого не произошло.

В тоже время, группа во главе с Бурцовым продолжала свою работу, в результате чего к 1827 г., как отмечает И.С.Достян, стало создание «Описания походов россиян против турок» в четырех частях – начиная от Прутского похода 1711 г. и заканчивая войной 1806-1812 гг. Причем последней войне была посвящена полностью заключительная четвертая часть рукописного труда, который вместе с остальными частями хранится в Российском государственном военно-историческом архиве (Москва).¹⁷ К

¹⁴ Книга хранится в отделе рукописей Российской государственной библиотеки: «Война России с Портою 1806-1812 гг. Из дипломатического и секретного архивов, хранящихся в м.Тульчине, главной квартире 2-й армии. Выписки по распоряжению начальника главного штаба ген.-адъютанта Киселева составлены в 1820-1824 гг. полковником Липранди». (Подзаголовок «Дела сербские». Общий ход событий описан до 1811 г.) – ОР. РГБ. – Ф.203. – Д.202.3. // Цит.по: Достян И.С. Русская общественная мысль... – С. 203, 220.

¹⁵ Достян И.С., *Русская общественная мысль...* – С. 210.

¹⁶ Ильин П.В., *Новое о декабристах.* – СПб.: «Нестор-История», 2004. – С.326.

¹⁷ РГВИА. – Ф. ВУА. – Д.1527,1552,1810,2374,2908. // Цит.по: Достян И.С. *Русская общественная*

сожалению, нам не удалось ознакомиться с этими документами. Однако то, что исследовательница не называет в числе создателей коллективного труда Пущина, дает право предполагать, что книга, хранящаяся в Институте Рукописи НБУВ, представляет собой отдельную работу, т.к. датируется 1823 г., т.е. четырьмя годами ранее, чем «Описание походов...» было сдано в архив.

Пущин был одним из передовых людей своего времени. С 1818 г. он состоял членом «Союза благоденствия» – самой многочисленной декабристской организации. О тайных обществах того времени написано немало трудов, но все же заметим, что по свидетельству современников, Пущин стал жертвой пламенных речей декабристов К.А.Охотникова и В.Ф.Раевского, как не имеющий собственного мнения.¹⁸ Думается, это была лишь попытка выгородить задним числом главу кишиневской управы «Союза благоденствия» и управителя масонской ложи «Овидий». Однако участие в упомянутых организациях было для Пущина недолгим.

Вскоре после открытия масонской ложи в Кишиневе в июле 1821 г. об этом стало известно начальнику военных поселений юга России генералу И.О.Витту, который указывал на активную деятельность офицеров 2-й армии П.С.Пущина и М.Ф.Орлова.¹⁹ Из других, не совсем достоверных источников императору сообщалось, что военные состоят в масонской ложе в Кишиневе под управлением князя М.Суццо, а в Измаиле будто бы учреждается аналогичная ложа во главе с генерал-майором С.А.Тучковым.²⁰ В связи с греческим национально-освободительным движением в Дунайских княжествах под руководством царского генерал-адъютанта А.И.Ипсиланти, подобные тенденции вызвали гнев Александра I, который запретил военным участвовать в масонских ложах.²¹ На протяжении 1822 г. масонские ложи в России были закрыты, а «Союз благоденствия» разгромлен.

Пущин, в очередной раз обратил на себя внимание царя в начале 1822 г., подав прошение о полугодовом отпуске для лечения на водах. Император заявил, что когда армия «находится в готовности к походу, то отпусков давать не время», уволив при этом его в отставку. Уже позже, Пущин вновь ходатайствовал о лечении за границей, но паспорта так и не получил.²²

После полной отставки Пущина по Кишиневу пронесся слух, что это последствия недовольства начальника корпуса генерала И.А.Сабанеева, который также сообщал Александру I о существовании незарегистрированной масонской ложи. Так, 32-летний боевой генерал, отдавший 20 лет военной службе, остался не у дел. Этот и следующий годы были не лучшими в жизни Пущина.

Перебравшись в Одессу, он чтобы заполнить возникшую пустоту занимается написанием «Сведений о войне...». Источники для работы над

мысль... – С. 199,219; Она же., *Участие декабристов...* // Советское славяноведение. – 1976. – №6. – С.29-30.

¹⁸ Вигель Ф.Ф., *Записки*. – М.: «Захаров», 2000. – С.464-465.

¹⁹ Бортневский В.Г., *Декабрист П.С.Пущин и его дневник* // Дневник Павла Пущина 1812-1814 гг. – Л.: Изд. ЛГУ, 1987. – С.11-12.

²⁰ Семевский В.И., *Политические и общественные идеи декабристов*. – СПб., 1909. – С. 315-317.

²¹ Там же. – С. 318.

²² Там же. – С. 319.

рукописью, как явствует из названия, были действительно достоверные, поскольку ими служили копии вышеупомянутых дел изъятых генералом из Измаильского архива. Возможно, что Пущин использовал и материалы, присланные для киселевской комиссии из столичных архивов, при условии, что это происходило до отставки. Если учитывать, что отставка последовала в марте 1822 г., а труд датирован 1823 г., то выходит, что Пущин создал его за 1-1,9 года. В виду того, что рукопись была объемной и подчиненных могущих помочь генерал уже не имел – это была воистину самоотверженная работа по созданию фундаментального труда, причем в сжатые сроки.²³

В 1823 г. произошли изменения и в личной жизни Пущина, он женился на вдове своего боевого товарища подполковника С.А.Аркудинского – Генриетте Адольфовне, урожденной Бриммер.²⁴ Тогда же он встречается еще несколько раз с Пушкиным и другими людьми знакомыми ему по Бессарабии, но это уже были частные встречи воспетого поэтом кишиневского «Квириги».²⁵

Преждевременная отставка спасла Пущина от худшей участи, поскольку связи с сослуживцами прекратились, что и подтвердил позже князь С.П.Трубецкой, проходивший по делу о восстании декабристов.²⁶ В 1825-1826 гг. были проведены следствия относительно всех тайных обществ, в том числе и бывших. Пущин вошел в список членов «Союза Благоденствия», которые были оставлены без внимания царем Николаем I, как «отклонившиеся от союза и неучаствовавшие в возникших после 1821 года тайных обществах».²⁷ Однако заочное расследование относительно Пущина все же было проведено для выяснения его местонахождения и установления личности, в то время как за другими декабристами, отошедшими от дел, был установлен строгий надзор.²⁸

Это, вероятно и послужило основанием для едкого замечания бессарабского экс-вице-губернатора Ф.Ф. Вигеля о Пущине, что «он был в числе тех людей, которых иногда называют, но о которых никогда не говорят. Счастливые люди, как безмятежно течет их жизнь!»²⁹ Но едва ли последнее утверждение соответствовало истине.

После женитьбы семейство Пущина увеличилось за счет приемных детей, да и о своих племянниках он не забывал. Из-за того что, финансовые неурядицы не оставляли генерала все это время, он в 1824 г. поселяется в псковском имении Жадрицы, где пытается свести концы с концами. Пушкин тогда же жил в ссылке в Михайловском, что позже дало повод для нездоровых

²³ Хотя переписыванием рукописи набело Пущин сам не занимался, а поручил это писарю, на что указывают описки, например : *Сунинское* гирло, вместо *Сулинского*. Такой ошибки в географии генерал-майор, безусловно, допустить не мог.

²⁴ Вигель Ф.Ф., *Записки*. – М.: «Захаров», 2000. – С.475, 535; Бортневский В.Г., *Декабрист... // Дневник Павла Пущина 1812-1814 гг.* – Л.: Изд. ЛГУ, 1987. – С.13.

²⁵ См. стихотворение «Генералу Пущину» // Пушкин А.С., *Полн. собр. соч.* в 16 т. – Т.2. – М., 1947. – С.204.

²⁶ Семевский В.И., *Политические...* – СПб., 1909. – С. 315-317.

²⁷ *Восстание декабристов. Документы*. – Т.ХХ. – М.: «РОССПЭН», 2001. – С.487.

²⁸ Ильин П.В., *Новое о декабристах*. – СПб.: «Нестор-История», 2004. – С.86, 587.

²⁹ Вигель Ф.Ф., *Записки*. – М.: «Захаров», 2000. – С.536.

обобщений.³⁰ В 1832 г. Пущин заложил одно из сел в Псковском уезде, но через год, не сумев вернуть деньги, потерял его. В 1853-1855 гг. чтобы избавиться от долгов он перевел всех своих крестьян этого уезда в разряд государственных, но и это не спасло отставного генерала. В 1861 г. он вынужден продать имение в Новоржевском уезде своему племяннику – прапорщику М.Н.Пушину.³¹

Предположительно, остальные годы до самой смерти в 1865 г. Пущин прожил в Одессе: там, вероятно, и следовало бы искать следы его архива, который мог бы больше рассказать о том, чем жил все годы после отставки боевой офицер, автор «Сведений о войне...» генерал-майор Павел Сергеевич Пущин.

Вне всякого сомнения, что только сравнительный анализ работ Пушина, Липранди и киселевской комиссии, сможет выявить насколько обстоятельной оказалась каждая из них, и, что нового внесли они по сравнению с другими. Также небезынтересно выяснить знали ли Пущин и Липранди о написании ими упомянутых работ, ведь Липранди в 1823 г. служил при наместнике Новороссии графе Воронцове и бывал в Одессе, где тогда жил отставной генерал. Однако для подобного исследования необходимо располагать всеми тремя источниками. Первым шагом в этом направлении будет данная публикация части рукописи Пушина «Сведения о войне...».

Проведенный нами анализ работ, указанных в начале статьи, а также пушинской рукописи, убедил нас в правильности положения, что «Сведения о войне...» являются ценным материалом для изучения истории внешней политики России и международных отношений начала XIX в., т.к. труды Бутурлина Д.П., Михайловского-Данилевского А.И., Петрова А.Н. содержат лишь описание военных действий войны 1806-1812 гг., не уделяя внимание дипломатической истории Бухарестского мира. В этом смысле выгодно отличается работа И.Жаркуцкого и В.Мискевки, к сожалению недоступная украинскому читателю из-за отсутствия ее в академических библиотеках.

В «Сведениях о войне...» дипломатическая борьба России за расширение прав сербов, установление влияния в Дунайских княжествах и изменение своей границы на юго-востоке показана достаточно полно, чем, собственно, рукопись и представляет интерес.

Рукописная книга «Сведения о войне...» состоит из 357 нумерованных автором страниц, которые соответствуют 180 листам архивной нумерации. Переплет картонный, формат 4°, сохранность рукописи хорошая. Написана на плотной бумаге с водяными знаками, указывающими принадлежность к бумажной фабрике Хлюстиных – «Гг.Хлюстины». Имеется филигрань «Vryheyт в трехлинейном круге».³² Бумага отлита в 1818 г.

³⁰ В 1920-1930-е годы среди пушкинистов получила хождение версия о том, что в 1826 г. Пущин написал на Пушкина донос. Более широкому распространению этой гипотезы способствовал роман Новикова И.А., *Пушкин в Михайловском* // Новиков И.А. Пушкин в изгнании. – М.: «Правда», 1985. – С. 753.

³¹ Бортневский В.Г., *Декабрист...* // Дневник Павла Пушина 1812-1814 гг. – Л.: Изд. ЛГУ, 1987. – С.16.

³² Клепиков С.А., *Филиграния на бумаге русского производства XVIII-начала XX века*. – М.: «Наука», 1978. – С.19,20,103,235.

На титульном листе имеется надпись «Сведения о войне России с Оттоманскою Портою с 1806-го по 1812-ой год. Собранные из достоверных источников генерал-майором Пущиным. В Одессе 1823-го года» и печать «Библиотека Одесского общества истории и древностей».³³ На последней странице та же печать и надпись «В этой рукописи 180 (сто восемьдесят) листов. Библиотекарь [подпись неразб.] 13 июня 1913 год».

Вниманию читателей предлагаются страницы 246-306, соответствующие авторской нумерации, охватывающие промежуток времени с начала октября 1811 г. до мая 1812 г. Выделения в тексте и сноски отмеченные астериском (*) и, (9),(10),(11),(12),(13) – принадлежат автору, остальные сноски – составителю. Текст, не имеющий отношения к дипломатической подготовке Бухарестского договора 1812 г. нами опущен, обозначаясь так : [.....]. Нами уточнена пунктуация, а также написание некоторых слов, например: *Эфенди* вместо *Ефенди*, *расстроить* вместо *разстроить*. Написание титулов, званий, национальностей принято нами со строчной литеры, кроме цитат и особо торжественных случаев.

**«Сведения о войне России с Оттоманскою Портою с 1806-го по 1812-ой год.
Собранные из достоверных источников генерал-майором Пущиным.
В Одессе 1823-го года**

(Выдержки страницы 246-306 авторской нумерации рукописи, охватывающие промежуток времени с начала октября 1811 г. до мая 1812 г.)

108.Успехи генерала Кутузова и следствия оных

Между тем недостаток в продовольствии в Константинополе снова начинал сказываться и чрезмерная дороговизна там существовавшая, заставляя опасаться волнения, могла служить поводом желать мира с Россиею, откуда большею частью снабжалась оттоманская столица. Действия на Дунае начинали равномерно брать весьма не выгодной для турок оборот. Армия российская, стоявшая при Слободзее, хотя и не простиралась более 28 т[ысяч] человек, но устройством своим далеко превосходила визирскую, все еще находившуюся частию на левом, и частию на правом берегу Дуная .

К октябрю [1811 г.], генерал Кутузов³⁴ отрядил генерал-лейтенанта Маркова³⁵ с 10 т[ысячами], кои переправясь на правый берег так, что не были

³³ «Библиотека Одесского общества истории и древностей» была эвакуирована во время войны из Одессы, а в 1945 г. ее рукописный фонд уже вошел в рукописный отдел библиотеки АН УССР, расположенной в Киеве (ныне: Ф. V. ИР НБУВ). Описание рукописей было предпринято приват-доцентом Новороссийского университета Рыстенко. См. : Рыстенко А. В. Рукописи, принадлежащие библиотеке Императорского Одесского общества истории и древностей. Ч. 1. Рукописи церковнославянские и русские, документы и письма. – Одесса, 1910. Или: Записки Одесского общества истории и древностей. – 1910. – Т. 28. – С. 35-120.

³⁴ Кутузов Михаил Илларионович (Голенищев-Кутузов), (1745-1813), граф, фельдмаршал, с апреля 1811 г. главнокомандующий Дунайской армией. Подписал Бухарестский мирный договор 1812 г.

³⁵ Марков Евгений Иванович (1769-1828), генерал-лейтенант с декабря 1807 г., с 1809 г. в Дунайской армии. Участвовал в штурме Браилова, Мачина, Бабадага, Пазарджика. В 1811 г. блокировал визирский корпус под Слободзеей, вынудив его в 1812 г. капитулировать.

замечены неприятелем, 2-го числа неожиданно напали на лагерь верховного визиря, сбили турок со всех их позиций, овладели всем лагерем и отрезали малое число оставшегося турецкого войска от Рущука, в который успело, однако же, убежать небольшое оно число и оттоманское министерство при визире находившееся, а сам он с малым остатком армии своей, лишенный сообщения как с Рущуком, так и с теми, кои находились на левом берегу Дуная, остались в самом затруднительном положении.

Вслед за сим прислан был из Рущука к г[енерал]-л[ейтенанту] Маркову парламентар с просьбою пропустить его к визирю и с уверением, что посылается к нему от Вели Паши, от командовавшего авангардом трехбунчужного Карели Али Паши и от членов министерства на тот конец, чтоб убедить его согласиться, не показывая дальнейшего упорства, заключить перемирие и вступить с российским главнокомандующим в мирные переговоры.

Г[енерал]-л[ейтенант] Марков отправил немедленно сего парламентаря к генералу Кутузову в Слободзею, который отвечал, что пропустить самого сего посланного к визирю он не может, но что если дадут ему письма, то он прикажет их доставить верно.

Главкомандующий не сомневался, что цель сего свидания была менее намерением склонить визиря к заключению мира, чем совещание о том, что надлежало предпринимать туркам в их дурных обстоятельствах. Со всем этим, ожидая, однако же, выгодных предложений, генерал Кутузов тогда же донес обо всем императору, испрашивая разрешения о том, что не позволено ли будет несколько отступить от первоначальных требований, предложенных Порте, и, в особенности, нельзя ли будет настаивать о приобретении Дуная границею.

Визирь, между тем, не помышляя более ни о чем как о освобождении себя, воспользовался бурною погодою и в ночь с 2-го на 3-ье октября успел с весьма малою свитою уйти из лагеря и пробраться в Рущик. Получив там ответ генерала Кутузова, данный парламентарю, написал он письмо от себя, в коем, убеждая российского главнокомандующего не тщеславясь приобретенными успехами заключить перемирие, в продолжение коего, без сомнения, последовал бы мир. Г[енерал] Кутузов отвечал на сие, что для заключения перемирия не имел императорского соизволения и притом не может приступить к негосиациям, доколе не будет знать основания, на коем Порте согласится приступить к трактованию о мире. Визирь, на сей конец, предложил для предварительных статей послать с обеих сторон полномочных и снова просил заключить перемирие хотя [бы] на 4 или 5 дней. Генерал Кутузов отказав опять согласиться на перемирие, прибавил, что предварительные статьи мира известны уже были визирю и что они останутся все те же, хотя б российские войски были в Адрианополе или в Бендерах, если б перемена счастья в оружии перенесла их туда.

5-го числа, визирь предложил уступку крепости Хотинской Российской державе, или денежную уплату за военные издержки, но генерал Кутузов отвечал, что воля императора есть признание Портою реки Дуная границею обеих империй, однако же если бы предложения Порты приближались несколько к сему первому намерению, то он взял бы на себя представить о том

Е[го] И[мператорскому] В[еличеству] с тем при том, чтобы признать какую-нибудь военную границу, определенную самую природою, то есть рекою довольно значительною.

Существование сих переговоров, предвещавших уже наклонность к сближению, не препятствовало генералу Кутузову, блокируя, переправившихся турок на левый берег Дуная, продолжая частные действия с успехом.

Со времени отступления российских войск турки, заняв Туртукай и Силистрию, занимались приведением крепостей сих в хорошее оборонительное положение, но генерал Кутузов после удачного действия г[енерал]-л[ейтенанта] Маркова, почел не излишним потревожить их работы, на какой конец 8-го числа полковник Греков 8-ой [так в тексте – А.П.] с частию пехоты и кавалерии, переправясь на правый берег Дуная, сделал нападение на Туртукай и завладел сим местом, турецкий же гарнизон оставив крепость, соединился с поселянами и усилился, таким образом, до 2 т[ысяч] человек, приуточился в хорошей позиции к сражению. Полковник Греков 8-ой немедленно атаковал его и после довольно упорного сопротивления совершенно рассеял [т.е. турки пустились врассыпную – А.П.], взяв несколько пленных, в числе коих находился сын командовавшего в Туртукае двухбунчужного Али-паши.

На другой день сей победы, 9-го [октября], генерал Кутузов получил у С[анкт]-Петербурга разрешение в мирных переговорах сделать некоторые отступления от предначертанных правил. Император Российский согласился, наконец, на присоединение только Молдавии и Безсарабии, а в случае упорства на сохранение за Россиею только части Молдавии по Серет до впадения ее [реки – А.П.] в Дунай и по сей реки до Черного моря (9).³⁶ На денежную сумму за отдачу Валахии. На влияние в политическом существовании сего княжества. На обеспечение жребия Сербии сколь можно ближе к желанию сербского народа и на признание в Грузии тех границ, кои будут заняты российскими войсками в день подписания мирного договора.

В тот же день как генерал Кутузов получил сие разрешение, верховный визирь прислал в его главную квартиру Мехмеда Эфендия, который предлагал признать границую речки Кундук и Бык, но на другой день сам же он Мехмед Эфенди сознался г[осподину] Фонтону³⁷ что уполномочен уступить все пространство до самого Прута.

³⁶ стр.248-ая. Хотя ныне под общим названием Безсарабской области, и известно все пространство приобретенное Россиею при заключении мира в мае 1812-го, но до сего времени, под турецкою державою, собственно Безсарабию называлась земля населенная татарами, Еди Савскою ордою, и заключаемая между: Днестром, от впадения оного в Черное море до Бендер; близ м[естечка] Каушан чрез станцию Баштамак и от сего места до с[ела] Колюбаши, что на Пруте; между Прутом до впадения оного в Дунай и вниз по Дунаю, до впадения оного в Черное море. Молдавия же тогда граничила: к в[остоку] и с[еверу] рекою Днестром, к з[ападу] с Буковиною и Трансильваниею до Ожоса, к ю[го]-з[ападу] от Ожоса до впадения речки Бырлат в Серет, сею последнею до впадения ее в Дунай, к ю[гу] Дунаем до м[естечка] Рени или Томарова и к ю[го]-в[остоку] с Безсарабию.

³⁷ Фонтон Иосиф Петрович (1753-18..?), на русской службе с 1795 г., действительный статский советник, член дипломатической канцелярии Дунайской армии, 3-й российский уполномоченный на переговорах, с 1795 г. первый драгоман, а с августа 1812 г. советник посольства России в Константинополе.

Российский главнокомандующий отклонил и сие предложение, а отправляя Мехмеда Эфендия обратно к визирю, объявил, что единственная граница на признании коей может он согласиться, была бы та которая отделяет Молдавию от Валахии.

10-го [октября] генерал Кутузов перенес свою квартиру в Журжу; в ночи с 11-го на 12-ое по приказанию его небольшой отряд российских войск под начальством полковника Луковкина переправился на правый берег Дуная и ворвался в Силистрию, где турки снова претерпели сильное поражение и потеряли до 1000 человек пленными, 8-мь орудий, 3-и знамя, арсенал и перевозные суда. Командовавший же в крепости трех-бунчужной паша Элик Оглу спасся бегством. После сего как Силистрийские, так и Туртукайские укрепления были разорены.

В тоже время как оттоманская армия столь неудачно действовала на Дунае, 200 человек румелийского войска производили грабительства в окрестностях Константинополя и причиняли в столице сей большое смятение. Долго не знали, кто был начальником сей шайки, но, наконец, дознано было, что предводительствовал оною Булек Паша, отделившийся самовольно от прибрежных войск Осман Паши. Сведение сие послужило в пользу, ибо Булек Паша беспрекословно повиновался первому приказанию Осман Паши и прекратил свои разбои.

(Continuare în numărul următor.)

Gheorghe Cojocaru*

„FIECARE ESTE DATOR ȘI ÎN DREPT SĂ SPUNĂ CE GÂNDEȘTE”

De la începutul anului 1967 peste tot în URSS erau în curs pregătirile pentru marcarea a 50 de ani de la Revoluția bolșevică din Octombrie. În acest context, atenția responsabililor cu ideologia ai CC al PCUS s-a focalizat inevitabil și asupra predării istoriei, în special, în republicile naționale unionale. La Moscova în acest scop a fost convocată o consfătuire pan-unională în domeniul predării istoriei, după care, în legătură cu cerințele Tezelor CC către aniversarea a 50-a a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, CC al PCM a decis să convoace o asemenea întrunire și la Chișinău. Convocarea acestei consfătuiri cu reprezentanții corpului pedagogic era cu atât mai necesară cu cât se înregistrau „neajunsuri serioase” în predarea istoriei, în general, și a istoriei RSS Moldovenești, în particular, se constata o tratare „incoerentă”, uneori „eronată” și „dăunătoare” a unor perioade și evenimente istorice, fiind „inadmisibil” ca istoricii să interpreteze evenimentele „după bunul lor plac”. CC al PCM considera drept o datorie primordială a sa să reacționeze cu promptitudine la interpretările dușmănoase din exterior, prin care s-ar fi urmărit denaturarea istoriei statului Sovietic și a istoriei Moldovei, vizând în mod direct „politica oficială și neoficială” a Republicii Socialiste România sau a Chinei Populare. În aceste condiții, profesorul de istorie trebuia îndrumat ideologic, pentru a explica „corect” politica partidului sub aspect istoric.

La întrunirea din 12 august 1967, secretarul CC al PCM, D. S. Cornovan, a cerut ca la consiliile pedagogice raionale să se sublinieze că rezultatele „colosale” ale RSSM în economie, cultură și știință se datorau prieteniei cu toate popoarele Uniunii Sovietice și să se dea riposta cuvenită elementelor „decăzute ideologic”.

În acea epocă programul școlar aloca pentru predarea istoriei Moldovei în clasa a 7-a 8 ore integrale și 6 parțiale, în clasa a 8-a – 5 și, respectiv, 6 ore, în clasa a 9-a – 7 și, respectiv, 9 ore, în clasa a 10-a – 7 și, respectiv, 8 ore. Se atesta o lipsă a manualelor la istoria RSSM și cunoștințe slabe ale elevilor la acest obiect.

Puțini erau „savanții-istorici” care aveau onoarea să aducă indicațiile partidului în fața corpului pedagogic, printre aceștia numărându-se un N. A. Mohov sau A. M. Lazarev.

Indicațiile lui N. A. Mohov vizau chestiunea „caracterelor latine”, ca un ecou al disputei pe marginea cerințelor de revenire la alfabetul latin în mediile intelectuale, interpretarea critică a rolului în istorie a personalității lui Ștefan al III-lea / cel Mare, sublinierea importanței „alipirii” Basarabiei la Imperiul Rus în 1812, reliefaarea diferențelor în dezvoltarea celor două maluri ale Prutului, care vor conduce ulterior – către 1917 – la formarea „națiunii moldovenești” în stânga acestui fluviu. Mișcarea națională de la 1917 „din Moldova”, susținea Mohov, era una „contrarevoluționară”, după cum „contrarevoluționară” și „ilegal” era și Sfatul Țării. Această „Moldovă”,

* **Gheorghe Cojocaru**, doctor în istorie, director al Institutului de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

în optica lui Mohov, era de pe la 1917 deja una „multinațională”, căzută după 1918 sub „ocupația” română de 22 de ani. N. A. Mohov a atacat decizia autorităților României Socialiste de a denunța o serie de documente programatice ale PCR din 1928, adoptate la cererea Cominternului, prin care se urmărea sfărâmarea teritorială a statului Român. Tot el a abordat și chestiunea graniței sovieto-române, insistând asupra inviolabilității ei și asupra inexistenței problemelor teritoriale între statele socialiste.

Și A. M. Lazarev a reproșat unora dintre profesorii de istorie că nu găseau întotdeauna argumentele necesare pentru a da replica vizitatorilor din România, care-i întrebau de ce nu se unesc cu ei. Lazarev nu a susținut ideea lui Mohov precum că odată cu formarea RASSM la 12 octombrie 1924 s-au pus bazele statalității moldovenești, cu toate că anume această dată deja se aprobase pentru marcarea aniversărilor oficiale. Spre deosebire de Mohov, Lazarev considera că procesul de formare a „națiunii moldovenești” în stânga Prutului în sec. al XIX-ea se încheiase. El s-a arătat nemulțumit și de unii „colegi de la Moscova” care, între altele, scriau greșit, din punct de vedere politic, despre „principatele române”, în loc să scrie despre „principatele dunărene”. Partidul, cerea Lazarev, trebuia să ia în raport cu liderul PCR, Nicolae Ceaușescu, care denunțase deciziile congreselor al IV-lea și al V-lea al PCR, o poziție principală, „justă”.

Mai ponderat, E. M. Ruseev, considera ca asupra chestiunilor aflate în dispută să nu se discute, dar să se arate că problema respectivă e pe cale de a fi soluționată. Ruseev a atras atenția asupra unor lucrări ale clasicilor marxism-leninismului traduse și în RSSM, în particular, ale lui Engels, despre anul 1812 ca despre o manifestare a politicii coloniale ruse, întrebând cum să se procedeze. El a sugerat să se vorbească deschis despre obiectivele anexioniste ale Rusiei țariste în Balcani, în opoziție cu politica eliberatoare de mai târziu a Rusiei sovietice în această zonă, pentru a putea explica astfel și cauzele revoluțiilor ruse de la 1905 și 1917.

V. C. Barbulat a insistat asupra ascuțirii luptei de clasă pe malul drept al Nistrului în anii postbelici, pentru a da un răspuns ferm celor care puneau la îndoială „justețea” deportărilor masive din acești ani (1949). Și Barbulat, și următorul vorbitor, Storojuc, au condamnat politica „revizionistă” a conducătorilor români, cerând mai multe indicații de la responsabilii de partid în acest sens.

Intrând într-o polemică nedecalarată cu E. M. Ruseev, I. I. Levit a arătat că actul de la 1812 trebuie să fie privit din perspectiva atragerii populației Basarabiei la marea mișcare revoluționară rusă și nu atât ca o „răpire” de moment, după cum o caracterizează Engels. Pe clasici, considera Levit, „trebuie să știi cum să-i explici” (!). El a cerut să se vorbească mai mult despre „ocupația română” din timpul războiului a Basarabiei. În legătură cu colectivizarea, Levit a menționat că, din punct de vedere politic, deși „chiaburii” din Basarabia erau puțini la număr, „deschiaburirea” a fost o măsură „justă”.

Profesoara de istorie Danilenko a observat că într-un articol de ziar, semnat de A. F. Diordița, președintele Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, se arăta că în 1966 producția industrială a RSSM a crescut comparativ cu anul 1940 de 17 ori, iar comparativ cu anul 1913 de 99 de ori. Și aceasta în condițiile în care se afirma că în perioada „ocupației boierimii române” nu a fost nici o dezvoltare (!).

În finalul întâlnirii, secretarul CC, D. S. Cornovan, a punctat liniile directoare ale partidului față cu chestiunile abordate. Discuția în jurul alfabetului trebuia să înceteze:

utilizarea caracterelor slave de-a lungul secolelor își demonstrase comoditatea pentru „limba moldovenească”, iar, pentru a-l adapta cerințelor modernizării, autoritățile au decis să includă un nou semn în structura acestui alfabet. Trebuia subliniat categoric progresul alipirii „poporului moldovenesc” la Rusia, prietenia moldo-ruso-ucraineană etc. Fără nici un dubiu, frontiera sovieto-română trebuia să existe în continuare, cel puțin, până la dispariția totală a granițelor. „Unii”, avertiza secretarul CC, ar dori să ciocnească România și URSS în chestiunea Basarabiei. Începuturile „statalității moldovenești” țineau, totuși, de anul 1924, pentru că atunci a fost formată organizația locală a Partidului Comunist din autonomia Moldovenească, dată avizată ca atare de CC al PCUS. Istoricii aveau obligația să studieze procesele legate de formarea „națiunii burgheze moldovenești”. În relațiile cu România, CC al PCM urma politica CC al PCUS, care nu era interesată de acutizarea relațiilor cu un partid marxist. Dar, erorile conducerii PCR trebuiau demascate și explicate oamenilor, fără a le face publice în presă, deocamdată. Eroarea semnalată de profesoara Danilenko se datora datelor furnizate de Departamentul Statistică, care le-a oferit ... „fără să gândească” (!). După toate aceste indicații, secretarul CC rezuma: „Fiecare este dator și în drept să spună ce gândește” (!).

Numai că sub regimul partidului-unic, o asemenea invitație la „libera” expresie de gândire, mai ales în domeniul istoriei, nu era altceva decât o manifestare de ipocrizie și cinism ideologic.

STENOGRAMA

CONSFĂTURII ÎN PROBLEMELE ÎMBUNĂTĂȚIRII PREDĂRII ISTORIEI MOLDOVEI ÎN CADRUL CURSULUI DE ISTORIE A URSS ÎN LUMINA TEZELOR CC AL PCUS "50 DE ANI AI MARII REVOLUȚII SOCIALISTE DIN OCTOMBRIE"

12 august 1967

Consfătuirea este deschisă de secretarul CC al Partidului Comunist al Moldovei tov. Cornovan D. S.

Tov. Cornovan D. S.:

Tovarăși! După cum știți, în perioada 20-26 august vor avea loc consfătuirile din august ale învățătorilor. Sunt consfătuiri tradiționale. Ele constituie un mare for al principalului detașament al intelectualității noastre republicane și Comitetul Central al Partidului Comunist al Moldovei a decis să participe la aceste consfătuiri. Nu facem acest lucru pentru prima oară. Am elaborat o anumită politică a CC față de consfătuirile din luna august și, pentru traducerea în viață a acestei politici, este necesară participarea voastră. Consfătuirea va dura două zile. Prima zi va decurge în cadrul ședinței plenare, iar în ziua a doua vor avea loc ședințe în secții. În cadrul consfătuirii plenare va fi audiat raportul privind dezvoltarea învățământului public din oraș sau raion și sarcinile în vederea pregătirilor către jubileul de 50 de ani ai Marelui Octombrie. Raportor va fi primul secretar al comitetului raional sau al celui orășenesc de partid și raportul va fi discutat. În ziua a doua, activitatea se va desfășura în secții, la obiect, sub aspect strict pedagogic.

La toate conferințele învățătoresști vor participa reprezentanții CC, membrii Biroului CC, membrii Comitetului Central, conducerea republicii.

După toate probabilitățile, în majoritatea raioanelor va avea loc nu doar o singură consfătuire. Acest lucru se explică prin numărul mare al învățătorilor. În fiecare raion sunt câteva mii de persoane, – prin urmare, vor avea loc două, iar uneori și trei consfătuiri.

Fiecare primește însărcinare pe raion, fiecare va trebui să participe la două-trei consfătuiri. Secția CC a propus – și propunerea a fost susținută – ca la ședințele plene să se propună pentru discuție referatul savanților istorici, referat sau lecție.

Este un referat temeinic, despre sarcinile școlii privind îmbunătățirea predării și oglindirii istoriei RSS Moldovenești în legătură cu cerințele Tezelor CC către aniversarea a 50-a a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

De ce am decis să propunem acest referat? În primul rând, se constată neajunsuri serioase în predarea istoriei în general, iar noi suntem interesați de calitatea predării istoriei RSS Moldovenești. În privința predării istoriei RSS Moldovenești se constată o anumită frivolitate, lipsă de seriozitate, în consecință elevii care absolvesc școala cunosc slab istoria RSS Moldovenești. Această constatare este probată de o multitudine de fapte, începând cu subiectele pentru examenele din școală și până la examenele din școală și până la examenele din cadrul instituțiilor superioare de învățământ.

A avut loc o Consfătuire pan-unională în domeniul predării istoriei. Am decis ca și în republică să atragem atenția pe aceeași cale. Se constată o atitudine neserioasă față de studierea istoriei în general și, în particular, față de studierea istoriei RSS Moldovenești.

Al doilea aspect. Se constată o tratare incoerentă, iar uneori și eronată, dăunătoare, a unor perioade și evenimente istorice. Aceste lucruri sunt inadmisibile și noi trebuie să clarificăm situația. Să discutăm cu toți învățătorii, care vor clarifica această problemă. De obicei, istoricii tratează evenimentele după bunul lor plac.

În sfârșit, a treia circumstanță, – foarte importantă, esențială pentru noi, – constă în intensificarea presiunilor, a intensității diverselor surse de peste hotare, care interpretează fals, șovin, istoria Statului sovietic, în general, și istoria Moldovei în particular, ceea ce ne îngrijorează în mod special. Această presiune urmărește dezorientarea oamenilor sovietici, dar și a întregii opinii publice, vizează înfrângerea ideologică în interiorul societății noastre, înviorarea fenomenelor sioniste și de altă natură, zdruncinarea prieteniei popoarelor sovietice, ponegrirea politicii partidului nostru sub aspect istoric și al condițiilor actuale.

O anumită contribuție la această situație o au unele acțiuni, aspecte ale politicii vecinilor noștri, politica oficială și neoficială a conducătorilor Republicii Socialiste România. Acest lucru are o anumită importanță.

În Moldova, aceste lucruri ne îngrijorează. Și noi nu suntem în drept să ignorăm acest fapt. O anumită influență o are și politica promovată de Mao Tze Dong, care influențează situația din lume.

Purtătorii anumitor idei sau dispoziții sunt unii oameni din republică care, din anumite motive, cad sub influența propagandei naționalist-șovine. Acest lucru ne determină să căutăm căile pe care să discutăm, să intensificăm lucrul politic.

La noi, muncitorii manifestă un interes în continuă creștere față de problemele de istorie. Acest lucru îl constatăm la toate manifestările, chiar și atunci când cineva

abordează probleme pur economice, sunt adresate întrebări privind politica partidului nostru sub aspect istoric, privind Puterea Sovietică, calea parcursă de statul nostru etc. Acest lucru se explică parțial prin faptul că, în prezent, noi ne pregătim de aniversarea a 50-a, totalizăm rezultatele în plan istoric, analizăm politica partidului nostru începând cu războiul civil și până în zilele noastre și este firesc să apară întrebări de natură istorică. Toate acestea contribuie la sporirea interesului față de problemele de natură istorică.

În sfârșit, ultimul motiv: constă în faptul că învățătorul poartă principala povară a explicării politicii partidului sub aspect istoric, altfel spus, ajută oamenii să înțeleagă toate fenomenele; prin urmare, învățătorul joacă un rol foarte important, el este ajutorul organizației noastre de partid în promovarea politicii partidului nostru și este foarte important ca învățătorul în primul rând să se edifice în această problemă, din care motiv, sarcina respectivă trebuie pusă în primul rând în fața învățătorilor. Iată de ce ne dorim ca aceste probleme să fie puse în discuție prin referatele și luările de cuvânt din cadrul consfăturilor cu învățătorii. Preconizăm luări de cuvânt din partea reprezentanților Comitetului Central, a savanților. Sarcina acestor cuvântări constă în a oferi material factologic, în a oglindi problemele nodale, necesitând o interpretare anume cu material pozitiv și factologic a problemelor trecutului istoric. Desigur, aceste cuvântări nu trebuie să stârnească valuri de suspiciuni, cum că am avea probleme ce ne impun să strigăm "ajutor!", dar fiecare raportor trebuie să menționeze că toți oamenii sovietici susțin politica partidului nostru și că nu există nici un fel de suspiciuni.

Cu referire la republica noastră trebuie să se sublinieze că numai datorită marii prietenii a poporului moldovenesc cu toate popoarele Uniunii Sovietice am reușit să obținem succese uriașe în economie și cultură, în știință, ceea ce este cunoscut fiecăruia dintre noi.

Cu toate acestea, nu putem să trecem cu vederea activitatea dușmanilor noștri ideologici, anumita slăbiciune a muncii ideinico-politice din organizații în direcția respingerii acestei presiuni, nu putem să nu observăm elementele pustite morale din mediul nostru, care nu primesc necesara ripostă, care nu sunt demascați ideologic de către colectivele noastre. Aceste fenomene sunt inadmisibile mai ales în mediul unei părți a intelectualității noastre.

La indicația noastră, tovarășul Mohov va încerca să expună succint toate subiectele care necesită a fi abordate în luările de cuvânt. Dumneavoastră trebuie să vă faceți notițe în privința acestor subiecte, după care să adăugați ideile proprii, sugestiile, deoarece fiecare dintre Dvs. va fi responsabil pentru propriul referat.

Sunt foarte mulți savanți, care vor trebui să se deplaseze la aceste consfățuri și ar fi foarte bine ca acești tovarăși să se consulte în prealabil, pentru a prezenta la consfățuri referate solide.

Toate problemele organizatorice în privința faptului, cine și unde va pleca, precum și în privința cheltuielilor de deplasare le veți afla în secție, iar acum, cu permisiunea Dvs., oferim cuvântul tovarășului Mohov Nikolai Andreevici.

Tov. Mohov N. A.:

Tovarăși!

Sarcinile puse în fața mea de către Dmitri Semionovici, sunt clare. În primul rând, vreau să invoc unele date, care vor fi utile tuturor – cum decurge predarea în

școlile noastre moldovenești, ce număr de ore se repartizează predării istoriei în școli. Pentru cunoașterea acestor lucruri și pentru a face recomandări, tovarășii trebuie să aibă asupra lor și careva cărți.

Există programa școlilor medii și a celor de opt ani. Această programă la istorie este pan-unională, dar este aplicabilă și în școala moldovenească, iar subiectele respective trebuie să obțină o importanță deosebită. În privința numărului total de ore sau timpul rezervat pe clase. Aceste cifre necesită a fi reținute, notate. Din conținutul programei, fiecare poate să facă selectarea. În clasele a 7-8-9-10-a, programa alocă Moldovei 25 ore integrale și 29 – unor lecții generale, unde se vorbește despre Moldova. În total, sunt 54 de teme din istoria Moldovei.

Fiecare învățător al școlii medii trebuie să promoveze în clasa a 7-a 8 lecții în întregime și 6 lecții cu subiecte din istoria Moldovei, în clasa a 8-a – 5 lecții integrale și 6 lecții în care istoria Moldovei este parțial oglindită. În clasa a 9-a se alocă 7 lecții integrale și la 9 lecții – studierea parțială a istoriei Moldovei. În clasa a 10-a – 7 lecții integrale și 8 parțiale. În cadrul cursului de științe sociale din clasele a 10-a și a 8-a, sunt oglindite probleme generale, având și acolo teme din istoria Moldovei. Toate acestea constituie 20% din timpul alocat cursului de istorie a RSS Moldovenești.

Pentru îndrumarea învățătorilor, ar fi necesar ca tovarășii să aibă cu sine aceste ghiduri. Manualele sunt următoarele. Pentru clasa a 7-a din școlile moldovenești dispunem de manual. Este tradus în limba moldovenească. În temele respective sunt intercalate texte. Spre exemplu, „Reformele lui Petru I” și, în mod special, este evidențiat paragraful „Campania de la Prut a lui Petru I”, „Revoluția din Octombrie în Rusia și Revoluția din Octombrie în Moldova”. Acestea se referă la școlile moldovenești. O astfel de amplasare a materialelor este foarte comodă. În privința școlilor rusești, situația este puțin diferită și nu atât de favorabilă. Sunt manuale editate la Moscova. Istoria pentru clasa a 7-a. Materialul pentru clasele a 8-a și a 9-a este bun. Fiecare temă e însoțită de câte o notă: capitolului cutare, „Fărămițarea feudală pe teritoriul țării noastre”, îi corespunde punctul 5. Urmează materialul privind istoria Moldovei. Învățătorul trebuie să găsească acest material, să știe ce anume să citească elevului. Învățătorii se plâng că manualele atât de mici se pierd. În unele școli, cer ca acest manual mic să fie cusut la manualul de bază. O situație identică este și în clasa a 8-a. Există manual și material suplimentar. Pentru clasele a 9-a și a 10-a nu sunt materiale suplimentare. Există manualul „Istoria RSS Moldovenești”. În anul curent și în aceste clase este parțial editat cursul de istorie a Moldovei, iar învățătorul trebuie să știe că, atunci când conform programei se studiază perioada revoluției din 1905, se studiază mai întâi după manualul de bază, iar apoi și după manualul de Istorie a Moldovei. Toate clasele și școlile trebuie să fie asigurate cu manuale. Așa cum arată experiența anilor precedenți, starea predării istoriei Moldovei în școlile noastre este nesatisfăcătoare. În majoritatea cazurilor, în școlile moldovenești se studiază conform programei. În școlile rusești, în unele cazuri, acest principiu nu se respectă. Se explică prin faptul insuficienței de timp pentru un mare număr de învățători, elevii pierd deseori manualele, iar mulți învățători nu cunosc istoria Moldovei. Atunci când își făceau studiile la Institutul pedagogic sau Universitate, acest material nu l-au studiat. De aceea întâmpină greutăți în expunerea multor subiecte. Uneori, apar probleme serioase în studierea istoriei Moldovei.

Acțiunea inițiată de CC al Partidului Comunist al Moldovei urmărește anume să-i înarmeze pe învățători. Dacă învățătorul dorește acest lucru, trebuie să i se răs-

pundă și la întrebările pe care le are.

Materialul la istoria Moldovei diferă de cel conținut în manuale, diferă de ceea ce citesc cei circa 300 mii de elevi, și chiar ceea ce se predă în clasele inferioare trebuie să se facă la nivelul cel mai înalt, deoarece informația respectivă se depune în memoria adolescenților, menținându-se acolo o perioadă îndelungată.

Circa 300 mii de elevi din Moldova vor studia istoria Moldovei și dacă nu o vor studia sau o vor studia nesatisfăcător – la fel vor fi și consecințele.

În cadrul studierii istoriei Moldovei în școli va trebui să se menționeze că anul curent este unul jubiliar și toate discursurile trebuie să se axeze pe Tezele CC al PCUS. În privința temelor, acestea sunt foarte multe, eu nu mă voi opri asupra tuturor, ci doar asupra câtorva din ele, în care vor trebui invocate tezele. Iată o frază din teze, care în mare măsură definește sarcina noastră.

„De pe culmile celor 50 de ani de la Revoluția din Octombrie poporul sovietic analizează calea parcursă, pentru a soluționa cât mai eficient noile sarcini”. Pentru a soluționa cât mai bine noile sarcini – expunerea corectă a istoriei Moldovei – aceasta este sarcina noastră, iar mersul savanților în raioane pentru a participa la consfăturile cu învățătorii urmărește să îmbunătățească predarea istoriei.

În total, la istorie sunt 25 de ore integrale și 29 parțiale, în care este tratată istoria Moldovei. Toate aceste probleme sunt imposibil de elucidat, de aceea voi aborda doar anumite aspecte, mai dificile, precum și subiecte mai importante, care ar putea pune învățătorul în dificultate.

În clasa a 7-a sunt două subiecte, care prezintă dificultate pentru învățător. Primul: Ștefan cel Mare, cum îl numesc. Din punctul de vedere al istoricilor marxiști, problema este clară, totuși, se întâlnesc dificultăți. În manual e scris despre Ștefan al III-lea care a fost supranumit cel Mare, iar în continuare se vorbește numai de Ștefan al III-lea. Învățătorul trebuie să spună că titlul „cel Mare” este acordat persoanelor care pot servi drept ideal. Ștefan al III-lea a fost un mare conducător de oști și om politic al acelor timpuri și merită să rămână în amintirea urmașilor, însă el a fost un exponent al perioadei feudale. Noi știm că și Petru I a făcut la fel de mult pentru statul rus, însă el a luptat cu barbarii prin metode barbare, iar acest lucru nu poate constitui un ideal. Același lucru poate fi spus și despre Ivan cel Groaznic. Ștefan al III-lea a fost un mare om politic, despre meritele căruia trebuie să li se spună elevilor, însă, în același timp, trebuie să caracterizăm persoanele din acele timpuri. În cartea de istorie a Moldovei se conține o astfel de caracteristică. Ureche, caracterizându-l pe Ștefan al III-lea, utilizează fraze, ce nu ne sunt favorabile.

(Citește caracteristica).

Într-un cuvânt, o caracteristică pozitivă, justificându-i-se cruzimea prin faptul că așa a fost epoca respectivă. În caracteristica rudei sale, Ivan al III-lea, pot fi găsite fapte de aceeași natură. În acea perioadă, aceste lucruri constituiau un fenomen obișnuit. Astăzi avem o altă situație, iar formele acelei perioade nu ne pot servi drept ideal. Întrebări despre Ștefan sunt adresate nu numai de elevi, ci și de persoane mai în vârstă.

Cel de-al doilea subiect se referă la grafie. Subiectul în cauză îi vizează pe lingviști într-o măsură mai mare decât pe istorici, însă și în această privință pot apărea întrebări. Eu cred că trebuie să declarăm sincer că problema respectivă este importantă și vastă, că nu există grafie proprie exclusiv unui popor, nu există o astfel de grafie care să satisfacă o anumită limbă în deplină măsură. Spre exemplu, în limba

slavă vorbim «ХОТИМ» și «ХОЧУ» (corelarea lui „м„ cu „ч„), pot fi multe exemple de acest fel, însă noi avem o grafie fonetică în care există mai mult de 70 de semne, dar această grafie este utilizată mai ales de către savanți.

Moldova se folosește de grafia chirilică de circa 600 de ani și această grafie satsface limba moldovenească. În România, grafia există de circa 100 de ani și nu satisface în deplină măsură limba română. În privința grafiei vreau să menționez că, uneori, ea obține o importanță politică deosebită. În Germania fascistă, de exemplu, pentru utilizarea grafiei latine tăiau capul, acum însă ei se folosesc de grafia latină. Acum doi ani, am fost în _____ acolo vorbesc limba _____ (mali?), deși poporul este arab, care se folosește, în principal, de grafie latină. Precum vedeți, grafia latină există, însă este absolut incorect să se afirme cum că grafia cutare convine, iar grafia cutare nu convine. Nu există o astfel de grafie care să corespundă în totalitate unei limbi, iar altei limbi să nu corespundă.

Acum, în privința temelor pentru lecțiile din clasa a 8-a. În primul rând, tema anului 1812. Privind alipirea Basarabiei la Rusia. Ce întrebări pot să apară? În primul rând, învățătorul trebuie să spună că este vorba nu de reunire, ci de alipire. În urma războiului cu Turcia, Rusia a alipit Basarabia. După 1813 și în 1919, această parte a Moldovei se numea Basarabia. De subliniat că Basarabia (nu) a fost luată de la România. România, în calitate de principat independent, s-a format în 1859. Aceasta era o parte a principatului moldovenesc, aflat în dependență față de Turcia. Și poporul moldovenesc nu a fost întrebat. Țarismul rus și guvernul turc au dispus după bunul lor plac de pământurile Moldovei. Rusia țaristă le-a cucerit de la Turcia și le-a alipit la Rusia. Această alipire la Rusia țaristă a avut o importanță progresistă pentru ținut, a avut consecințe progresiste.

Chiar în cadrul primei lecții învățătorul trebuie să spună că, în momentul alipirii sale la Rusia, acest ținut dintre Prut și Nistru era slab populat, populația constituia 240 mii de oameni.

Nu în zadar Pușkin, când a fost aici peste 10 ani, l-a numit „Acest pământ pustiu”. Pentru el, ținutul era pustiu, dar și în realitate era pustiu, deoarece ținutul fusese pustiit de invazia turcilor. Iarăși pe acest pământ au apărut orașe și localități. Acest lucru s-a produs după expulzarea tătarilor. Pentru aceștia, mânarea în robie constituia o profesie.

Și după acestea a început dezvoltarea furtunoasă a ținutului. În decursul a 100 de ani, populația ținutului a crescut de 10 ori. Acest lucru s-a produs inclusiv datorită populării acestui teritoriu cu bulgari, ruși, găgăuzi și creșterii rapide a populației. A fost o perioadă de 100 de ani, când ținutul nu a cunoscut războaie și a putut să se dezvolte rapid. În cadrul acestei lecții trebuie să se spună că alipirea la Rusia a fost o năzuință a poporului moldovenesc. Moldova s-a adresat de peste 11 ori la Moscova cu rugămintea de a fi luată în supușenia rusă și să fie izbăvit poporul de jugul turcesc.

Această idee a fost expusă de mitropolitul Costachi, anume că fericirea adevărată a moldovenilor constă în alipirea la Rusia. Acest citat există în istorie. Alipirea la Rusia a fost un factor progresist.

În clasa a 9-a, lecția în cadrul căreia apar dificultăți este următoarea. Este lecția privind cultura Moldovei în prima jumătate a secolului al XIX-lea! Sunt probleme vizând preponderent literatura. Aici, trebuie să se menționeze succint.

În manualele de istorie a Moldovei despre literatură se vorbește în câteva rânduri și acolo se menționează că materialul respectiv se referă la școlile în care nu

există ore de literatură moldovenească. În școala moldovenească se studiază literatura moldovenească. În școlile ruse, însă, tema dată trebuie să ocupe locul respectiv. Asupra acestui aspect trebuie să se atragă atenția și, apoi, trebuie să se aibă în vedere și scriitorii moldoveni din secolul al XIX-lea. Acești scriitori aparțin întregului popor moldovenesc, majoritatea lor trăiau peste Prut în Iași, mulți locuiau în Chișinău.

Către acea perioadă, apăruseră deosebiri în economie, însă în domeniul literaturii și culturii a existat o inerție, cultura se dezvoltă lent, evoluția economică merge înainte, iar suprastructura rămâne în urmă inclusiv în domeniul literaturii, limbii aproape până la sfârșitul secolului. Limba și literatura moldovenească rămân izolate. În domeniul culturii și literaturii, evoluția urmează o inerție proprie, caracteristică tuturor țărilor lumii și chiar unor țări europene.

Exponenții renașterii reflectau idei născute mult mai devreme. Atunci când se va vorbi despre școli, învățătorii trebuie să menționeze că, pe de o parte, alipirea la Rusia a avut o importanță progresistă, dar, pe de altă parte, a existat asupra națională.

Trebuie să se menționeze o particularitate. În primii ani, în Moldova existau școli cu studiere în limba moldovenească. Trebuie să se menționeze că, în Moldova de peste Prut, populația era mai monolită, aici însă ea evolua și se dezvoltă mai rapid. Peste 60 de ani de la alipirea la Rusia, acolo erau 6 mii de elevi, în timp ce aici erau 12 mii, deși populația era mai mică. Erau școli în limba moldovenească, bulgară, evreiască.

Aici a acționat politica rusificatoare a Rusiei țariste, în urma căreia a existat o atitudine ostilă atât față de poporul moldovenesc, cât și față de alte popoare.

Trebuie de menționat, totodată, că boierimea română, copiii ei, își făceau studiile la Moscova, Petersburg și că ea (boierimea) constituia sprijinul țarismului rus. Tot aici trebuie de menționat că, pe parcursul secolului XIX, continuă să crească diferențierea socială care, ulterior, va conduce la formarea națiunii moldovenești.

Învățătorul trebuie să sublinieze că naționaliștii burghezi, în literatura editată în acea perioadă, acordau o mare atenție influenței Rusiei asupra condițiilor de trai. Există mari personalități, pe care noi nici nu le menționăm. De exemplu _____. Ceban în lucrarea sa scrie despre marea personalitate a lui Sturza, iar noi nici măcar nu-l amintim, deoarece a fost unul din principalii ideologi ai congresului de la Viena și noi nu-i studiem, ei nu prezintă nici un interes pentru noi, acei activiști nu erau luați în considerare.

La începutul secolului al XX-lea, în Moldova se formează o intelectualitate moldovenească proprie, o ideologie proprie care, în majoritatea lor, nu erau progresiste.

Alexei Mateevici – un mare patriot moldovean, poeziile sale erau studiate, dar el a fost doar preot militar, a publicat multe articole despre poporul moldovenesc, despre aceea că doar aici s-a păstrat limba, obiceiurile și că noi trebuie să luptăm pentru curățenia limbii moldovenești. Deși cuvântările sale au fost corecte, el nu ne poate servi drept ideal.

Din programa clasei a 9-a. Acolo este o lecție la care trebuie atrasă atenția. Sunt evenimentele revoluționare din Moldova în anii 1905-1907. În privința evenimentelor revoluționare din acea perioadă pot fi invocate o mulțime de citate, în care se vorbește despre aceea că moldovenii nu au participat la războaiele revoluționare, că sarcina lor consta doar în eliberarea națională și că în 1905 în Moldova nu s-a produs nici un fel de mișcare revoluționară. Astfel, Bolta scria, că țărănimea din Basarabia nu constituia un teren fertil pentru răspândirea ideilor revoluționare.

Noi însă știm că pe teritoriul Basarabiei, în anii 1905-1907, s-au produs peste 100 de tulburări, pentru înăbușirea cărora erau trimise unități militare. Aici trebuie subliniat că mișcarea națională era foarte slabă, deoarece printre moldoveni erau și ruși, și ucraineni, însă majoritatea o constituiau moldovenii și țărănimea trebuia să lupte.

Iată, această idee trebuie neapărat subliniată, că a existat o mare problemă agrară și că a existat o mișcare revoluționară, iar toate celelalte descrieri, cum că aici nu ar fi existat condiții etc., nu sunt decât invenții.

Există o lecție aparte privind cultura Moldovei la începutul secolului XX. Dacă noi vorbim despre aceea, că în prima jumătate a secolului al XIX-lea a început să se formeze națiunea moldovenească, atunci anume în cadrul acestei lecții învățătorul trebuie să afirme că aici s-au produs deosebiri cu bătaie lungă, că problema formării națiunii moldovenești a intrat într-o fază foarte avansată. Cel mai bine este să se invoce unele date ale autorilor burghezi. Bunăoară, Al. Boldur care vorbește că aici s-a format un popor deosebit.

El vorbește că aici s-a format un popor deosebit și încearcă să explice, de ce aici creșteau diferențele. Succesul civilizației era amplificat de creșterea legăturilor Rusiei cu Basarabia, iar în altă parte e scris că a sporit frăția reprezentanților diferitelor națiuni aici, în Basarabia.

În lucrarea sa (în moldovenește) „De la Basarabia rusească la Basarabia românească”, Ghibu afirmă că aici, în esență, s-a format un popor deosebit și că guvernul român trebuie să depună încă mari eforturi pentru a-i readuce la sânul mamei, pentru a-i face români. El recunoaște, că toate clasele sociale se simțeau mai bine aici. Nici un țăran, pe parcursul celor 100 de ani, nu a plecat în România, în schimb încoace veneau mulți oameni. Se pare că aici el a exagerat. El scrie, că nu a plecat nici un țăran. Însă este adevărat că țărănimea trăia mai bine aici. Acest lucru îl afirmă Ghibu și alți scriitori, de exemplu _____ afirmă, că moldovenii nu preferă apropierea de români.

Se creează particularități în economie, în viața cotidiană, aici se păstrează limba. Toate conduc la aceea că în 1917 aici avem un popor deosebit, fapt menționat de Ghibu, căruia trebuie să i se acorde, după părerea mea, o atenție deosebită în cadrul acestei teme.

În clasa a 9-a, este o astfel de lecție – „Mișcarea revoluționară în vara și toamna anului 1917”. Ideologii burghezi români afirmă că în 1917 a existat o mare mișcare națională revoluționară, iar poporul moldovenesc nu a participat la mișcarea revoluționară, nu a participat și nu s-a interesat de mișcarea revoluționară. Dacă luăm culegerea de documente a lui Cebanu, acolo pot fi găsite vreo 150 de rezoluții – să se introducă limba națională etc. Istoricii noștri sovietici au publicat documente care nu se regăsesc în lucrările lui Ștefan Cebanu, în care pe primul loc se situează cerințele sociale și doar apoi cele naționale, cerințele naționale se întâlnesc mai rar. Acest lucru trebuie explicat. Aceleași rezoluții. Avem publicate toate documentele – trei-patru cerințe sociale, apoi cele naționale. Aici devine evidentă sarcina – așa cum afirma Bismark, - „să nu se dea neadevărul, dar nici întreg adevărul”.

În Moldova a existat o mișcare locală contrarevoluționară. Către momentul instaurării Puterii Sovietice, toate domeniile moșierești fuseseră lichidate și, așa cum scria „Sfatul țării”, 95% din pământurile moșierești fuseseră acaparate de către țărani. Au existat cauze locale și s-a produs revoluția.

Următoarea lecție, „Instaurarea Puterii Sovietice”. Aceeași întrebare, acolo însă trebuie să se atragă atenția la un alt aspect al problemei. Către momentul instaurării Puterii Sovietice în toamna anului 1917, un rol important îl juca mișcarea națională, iar mișcarea națională purta un caracter contra-revoluționar. În unitățile militare moldovenești erau mulți ofițeri albgardiști. Aceasta vorbește despre faptul că „Sfatul țării” susținea ofițerii albi. Aici, în cadrul unor intervenții speciale, trebuie să se vorbească despre rolul „Sfatului țării”. Rolul „Sfatului țării” a fost elucidat corect, dar prea general. Noi afirmăm că acesta a fost un organ contra-revoluționar și ne limităm doar la acest lucru. Acum istoricii români afirmă că istoricii de la Chișinău interpretează greșit „Sfatul țării”. Este corectă aprecierea că acesta a fost un organ naționalist contra-revoluționar, care s-a manifestat ca organ antisovietic. În plus, învățătorii trebuie să știe că acesta a fost un organ nelegal, că el nu a fost ales de popor, ci toți cei 168 de deputați au fost numiți. S-a preconizat ca fiecare organizație să delege atâția deputați.

A adunat „Sfatul țării” 168 de oameni, diferiți din punct de vedere politic, s-a constatat că au interese diferite – naționale etc. Au apărut divergențe.

Iar în aprilie, după ocuparea de către unitățile regale militare românești, unii membri ai „Sfatului țării” au fost împușcați de către ocupanți. Ei nu erau împotriva națiunii burgheze, dar au apărut primele neînțelegeri atunci când a fost luată decizia cu privire la alipirea la România în bază de autonomie. O parte din deputații „Sfatului țării” a votat pentru acest lucru, mulți erau împotriva, iar majoritatea a fost lipsă. Să votezi împotriva – însemna să fii împușcat, iar atunci când la 10 noiembrie 1918 au votat pentru unirea necondiționată cu România, din 168 de deputați au votat 36.

În primul rând, „Sfatul țării” a fost un organ ilegal, din care motiv doar 36 de reprezentanți ai săi au votat pentru alipire. În așa mod, în literatura burgheză scriu că poporul moldovenesc și-a exprimat dorința sa pentru alipire, iar cei care au fost împotriva alipirii la România, fie că au murit între timp, fie că au plecat peste hotare.

Când vorbim despre activiștii Moldovei din acea perioadă, este necesar să evidențiem structura etnică. Aceștia sunt Krusser din _____, Kotovski din _____, Hristev din _____, Iskimji din Chișinău, Meleșin. Este necesar să se precizeze că, deja atunci, era o țară multinațională.

Și ultimul subiect, – atunci când se vorbește despre războiul civil, intervenție, în toate manualele se scrie că începutul intervenției a fost pus de desantul din Murmansk. Trebuie să se spună că aceasta constituie o opinie greșită, că aici, în primul rând, ocupanții au cucerit un teritoriu sovietic și această greșală a fost pentru prima dată înscrisă în „Istoria PC(b)U”, iar acum continuă a fi înscrisă prin tradiție. Trebuie menționat că intervenția a început aici cu jumătate de an mai devreme.

Tema următoare: „Crearea Republicii Moldovenești autonome”. Unii istorici consideră, – nu știu cum stau lucrurile în școlile noastre, – că perioada existenței republicii autonome nu constituie un subiect esențial. Elevul, însă, trebuie să știe, în primul rând, că statul moldovenesc există din anul 1924 și că acest lucru nu trebuie neglijat. Din păcate, acestei perioade în programă i se alocă doar o lecție, la perioada de 22 de ani de ocupație. Este un timp insuficient. Perioada de 22 de ani, legată de ocupație, trebuie să fie bine cunoscută și de elev, și de învățător, că în acea perioadă, în pofida eforturilor ocupanților, ale naționaliștilor români, nu s-a reușit transformarea Basarabiei în provincie a României. Aceasta deoarece, în primul rând, aici deja exista Puterea Sovietică și atunci în parlamentul românesc Basarabia era numită

„Basarabia roșie” și că aici era focarul mișcării revoluționare și aici nu putea să ia o mare amploare românizarea. Ei promovau aici o astfel de politică națională, încât noi și acum suntem nevoiți să dezrădăcinăm această influență.

În evoluția ei economică, Basarabia era foarte înapoiată. Aici pot fi invocate astfel de cifre, cum ar fi populația Chișinăului în 1914 și 1940. În timp ce la noi, în perioada de 22 de ani, populația a crescut cu 300 de mii, în Basarabia se reducea inclusiv industria, și nu din cauza că se închideau întreprinderile, ci din cauza că ele erau private, creând astfel de condiții, impozite, fiind nevoiți să le închidă și aceste condiții nu permiteau dezvoltarea economiei.

În cadrul aceleiași lecții sau, poate chiar la lecțiile de mai târziu, este necesar să se menționeze și următoarea chestiune importantă. Aceasta e problema hotărârii Partidului Comunist din România cu privire la lupta de eliberare națională din Basarabia. În anul 1927, la congresul IV al partidului a fost luată decizia, prin care partidul susținea eliberarea Basarabiei. Deși, învățătorul trebuie să cunoască acest lucru. Învățătorii-istorici trebuie să citească „Schیțele de istorie a Moldovei”. Trebuie să menționăm că mulți învățători, totuși, nu cunosc toate rezoluțiile congresului IV al Partidului Comunist Român, din 1927.

Pentru justificarea acaparării Basarabiei, guvernul român afirmă că moldovenii sunt români. Deși moldovenii constituie o națiune aparte și au luptat împotriva asupririi boierilor români. „Partidul Comunist Român este dator să susțină lupta moldovenilor în susținerea RSS Moldovenești”. Partidul susține mișcarea de eliberare națională, inclusiv, până la desprinderea de România. La ora actuală, conducerea Partidului Comunist Român consideră greșită această decizie. Partidul Comunist Român este un partid independent, fiind în drept să-și anuleze deciziile sale. Însă, așa cum acest lucru se referă la Basarabia, noi afirmăm că aici, în Moldova, pentru astfel de decizii au existat motive suficient de adânci.

Doresc să mă pronunț și asupra lecțiilor temei „Marele Război pentru apărarea Patriei”. Sunt două lecții. La începutul războiului mișcarea de partizani și operațiunea Iași-Chișinău.

În prezent, în Moldova este organizată pe larg refacerea mormintelor și a monumentelor. Școlile, istoricii, elevii se ocupă de acest lucru. Acesta constituie un material istoric bogat. Acestea nu sunt doar morminte ale eroilor. În școli, elevii trebuie să-și cunoască eroii. Trebuie studiate locurile memoriale din Moldova. Sunt multe locuri uitate, care necesită a fi refăcute.

În Chișinău a existat un lagăr de concentrare, acolo au murit mulți oameni sovietici. După crescătoria de cai, unde erau împușcați cetățenii sovietici, acolo doar în ziua de 26 august au fost împușcați 700 de oameni. Școala trebuie să educe tineretul în spiritul stimei, dragostei față de eroii săi.

Și ultima lecție. Moldova în perioada construcției comuniste. Ulterior, acolo va fi un material masiv, câteva lecții la științele sociale. Aici, mai mult decât oriunde, poate fi invocat materialul privind dezvoltarea Moldovei Sovietice. Dezvoltarea enormă a Moldovei se observă în decursul unei singure generații. Fiecare raion, fiecare sat, fiecare oraș va oferi oricâte exemple, necesare ilustrării dezvoltării Moldovei.

Odinioară Moldova avea două capitale – Chișinău și Iași. În Chișinău erau 7 mii de locuitori, în Iași, în preajma primului război mondial – 110 mii de oameni. Astăzi, în Chișinău sunt 300 mii de oameni, în Iași – 100 de mii. Aici nu trebuie să comparăm. Moldova se dezvoltă foarte rapid și avem cu ce ne mândri.

Și în legătură cu acest fapt, poate fi atinsă problema hotarelor. Întrebări parvin în permanență. În Strășeni mi-au adresat o astfel de întrebare. Dacă în Moldova și în România se vorbește aceeași limbă, de ce ar fi necesare hotare diferite. Aici trebuie să găsim un răspuns convingător. Pot fi invocate două considerente: în primul rând, hotarele de astăzi, rezultante ale lipsei de echilibru internațional, ale unui război dificil, nu sunt un lucru întâmplător, ele reflectă un anumit trecut istoric. Aici locuiesc moldovenii, acolo românii, deși poporul este foarte asemănător. Și în Europa pot fi găsite multe locuri cu o situație asemănătoare. Jumătate din populația Belgiei o constituie valonii, în școli studiază limba franceză, iar a doua jumătate flamanzii, asemănători danezilor. Cu toate acestea, Belgia nu se află în fața problemei de a ceda o parte din teritoriu Franței, iar o altă parte – Olandei.

Se formează și națiuni cu două limbi. Așa cum în Elveția există un raion francez. Aceste hotare constituite reflectă anumite fapte istorice și trebuie să se aibă în vedere că hotarele existente constituie rezultatul echilibrului politic care, în cazul deteriorării într-un singur loc, produce o reacție în lanț.

Oare în Europa sunt puține hotare care respiră? Între Franța și Germania – Lotaringia, granița pe Oder – Ungaria și Transilvania. În țările socialiste nu există probleme discutabile privind hotarele. Țările socialiste consideră soluționate toate problemele. În cazul modificării hotarelor, se modifică echilibrul. Acest echilibru poate fi modificat în urma unui război mondial sau a unei revoluții socialiste generale.

Despre schimbarea hotarelor pot vorbi doar oamenii care nu înțeleg despre ce vorbesc.

Eu îmi exprim propriul punct de vedere, în privința anumitor subiecte tovarășii prezenți își vor expune opinia lor, în orice caz, noi ne dorim acest lucru.

Tov. Cornovan D. S.:

Cine dorește, tovarăși, să-și expună punctul de vedere asupra subiectelor abordate, poftiți. Artiom Marcovici, vă rog.

Tov. Lazarev A. M.:

Vreau să spun că e foarte interesant faptul că Comitetul Central a luat o astfel de decizie și dacă noi, savanții-istorici, vom reuși într-o anumită măsură să ne aducem contribuția, să explicăm detașamentului nostru de frunte, – îi am în vedere pe învățătorii din republică, – anumite probleme trâmbițate intens, putem considera că am justificat într-o anumită măsură încrederea acordată nouă de către partid.

În unele cazuri, această trâmbițare are loc din cauza neînțelegerii anumitor lucruri, în alte cazuri aceste lucruri se produc chiar conștient. Și dacă noi vom ști să explicăm corect aceste probleme, va fi foarte plăcut.

Și noi trebuie să încercăm să povestim aceste lucruri învățătorilor. În fața noastră, N. A. a vorbit mai mult de o oră. Eu nu știu, cât timp va fi acordat pentru referate în cadrul consfăturilor, deoarece, în cazul unor subiecte va trebui mai temeinic să se explice și este necesar de informat comitetul raional de partid să ofere pentru prezentarea rapoartelor de către savanți cel puțin două ore, pentru ca noi, fără să privim la ceasuri, să putem explica învățătorilor toate problemele în mod temeinic și eu consider corectă întrebarea ca aceste lucruri să fie povestite nu numai istoricilor, ci și tuturor învățătorilor.

Iată, aici s-a vorbit despre aceea cum la învățătorii noștri vin tovarășii din România și-i întreabă, de ce nu vă uniți cu noi, doar parcă am avea totul în comun, iar unii învățători evită răspunsul sau pur și simplu se tem să răspundă, alții încurcă și

mai mult problema. Noi trebuie să ne stimăm țara, partidul, succesele noastre și traiul nostru, trebuie să fim patrioți ai Patriei noastre și să ne stimăm pe noi înșine.

Unii tovarăși care vin la noi în oșpeție din România spun cum că ne invidiază că am reușit să scăpăm de necesitatea de a acorda ajutor Chinei, iar acum a venit rândul nostru.

În principiu, noi acceptăm cele afirmate de către N. A., însă există și probleme discutabile și noi trebuie să convenim ce atitudine să luăm, deoarece aceste probleme vor ieși la suprafață în timpul consfătuirii și trebuie să convenim cum să răspundem la anumite întrebări, deoarece sunt multe întrebări discutabile. Poate ar trebui mai bine să spunem că problema în cauză nu este încă soluționată, că ea constituie, încă, obiectul de studiu al savanților. Poate este cazul să adoptăm o astfel de poziție. Învățătorii noștri sunt culti, ei citesc atât literatura noastră, cât și cea de peste hotare, ascultă emisiunile radio și, iată, noi trebuie să decidem cum procedăm în această privință.

De exemplu, problema privind crearea statalității sovietice moldovenești. Cu toate că eu nu am fost niciodată adeptul subaprecierii autonomiei moldovenești, consider că nu este cazul să o considerăm începutul statalității sovietice, problema dată este foarte delicată, deoarece jubileele au fost deja fixate, cu toate acestea, mai devreme sau mai târziu, va trebui să ne corectăm.

Doar atunci când vorbim despre Republica ucraineană și crearea diviziei lui Șciors, nu trebuie să neglijăm perioada formării Armatei Roșii, deoarece acest lucru s-a produs până la finele războiului civil, iar în rândurile ei erau și mulți basarabeni. Același lucru se poate spune și despre crearea Partidului Comunist al Moldovei.

Noi afirmăm că organizația s-a creat la 14 octombrie 1924. În același timp, ne-am dezorientat totalmente.

Voi expune punctul de vedere oficial, apoi – punctul meu de vedere; dar cred că învățătorii nu vor fi satisfăcuți de acest lucru. Ei vor întreba: „Noi ce trebuie să le spunem elevilor?” Eu pot să răspund: „Spuneți-le elevilor punctul oficial de vedere”.

Vom fi neapărat copleșiți cu întrebări privind grafia. Cred că opinia lui Nikolai Andreevici este foarte judicioasă. Desigur, se poate adăuga că nici o grafie nu satisface nici una din limbile existente, la fel și grafia noastră. Orice grafie poate deservi orice limbă.

În anul 1930, când avea loc latinizarea, când era impusă grafia latină, unii tovarăși afirmau că grafia latină constituie grafia comunismului. Orice grafie era considerată a fi una imaginată, iar acest lucru este incorect. În aceasta a constat eroarea. Orice grafie poate deservi orice limbă, dar nu este obligatoriu ca oricărei limbi să i se impună orice grafie.

Este greu să te pronunți în fața învățătorilor. Și totuși, trebuie să recunoaștem că unii dintre colegii noștri moscoviți, în unele cazuri ignorând condițiile noastre locale, create în republică, în interesul întăririi prieteniei cu România, ne fac uneori mari deservicii în anumite probleme.

Aceste probleme depășesc posibilitățile noastre. Este posibil că ele nu se referă la consfătuirea noastră, dar, poate, Dmitri Semionovici, aceste probleme ar putea fi cumva soluționate. În literatura moldovenească nu veți găsi nimic pe aceste probleme.

Dispariția treptată a principatului român. Există Principatele Dunărene. Această dispariție treptată s-a produs și în perioada țaristă, iar în prezent, unii autori mos-

coviți publică diferite opinii pe această problemă, uneori, pur și simplu, incorecte, din punct de vedere politic.

Și încă o problemă. Atunci când vor trebui elucidate problemele secolului al XIX-lea, poate ar trebui, totuși, să se menționeze foarte clar că nu s-a produs un proces de separare sau că se elaborau deosebiri între Moldova de peste Prut și Moldova noastră. Dar că are loc procesul în cadrul unor hotare politice diferite, în condiții social-economice diferite și pe teritorii diferite are loc procesul creării, în esență, a două națiuni. Învățătorii să știe acest lucru, așa și este.

Altceva este că voi insistați cum că procesul nu s-a încheiat. Noi considerăm că s-a încheiat.

Acum, apare problema privind latiniștii. Costachi l-a pus pe Mateevici la stâlpul infamiei. În prezent, în România, latiniștii sunt proslăviți ca patrioți ai reunificării României. Trebuie să menționăm, în privința problemei date, că, desigur, patriotismul latiniștilor poate fi crezut, ei își promovau propria linie. Și trebuie să menționăm că colegii români greșesc. Același Mateevici afirmă că moldovenii au evitat unirea.

Același Klaus, în revista din Germania occidentală, afirmă că în secolul XIX, care este secolul formării națiunii, România a ajuns în orbita influenței occidentale, iar la răsărit de Prut – în orbita influenței orientale. Noi trebuie să explicăm materialele autorilor burghezi, inclusiv, cele ale românilor. Aceste fapte ar trebui să le invocăm în cadrul discuțiilor noastre.

În privința „Sfatului țării”, eu nu am întâlnit nicăieri în literatură, însă cineva afirmă că o astfel de discuție are loc între colegii noștri, cum că anumiți reprezentanți ai „Sfatului țării” au mers la Moscova și mai că n-au fost la Lenin. Acest lucru este incorect, ridicând autoritatea „Sfatului țării”, ei adoptă poziția struțului.

Punctul de vedere, potrivit căruia noi respingem „Sfatul țării” ca fiind un copil nelegitim, este corect.

Faptul că acesta a fost un organ reacționar, este evident. Iar în volumul doi al istoriei Moldovei nu a fost scris până la capăt.

Și în privința relațiilor cu Partidul Comunist din România, a deciziilor congreselor IV și V. În aceste probleme trebuie să menținem linia corectă. Se creează impresia, de parcă noi nu cunoaștem cuvântările lui Ceaușescu. Dar hotărârile acestor congrese ne vizează pe noi, în primul rând. La adoptarea hotărârilor au luat parte și reprezentanții României, și cei ai Bucovinei. Fie și parțial, dar în cuvântările lui Ceaușescu se spune că luarea în considerare a dreptului națiunilor la autodeterminare înseamnă distrugerea în bucăți a statului român. Aceasta înseamnă că, dacă decizia în cauză este în vigoare, statul Român va fi rupt în bucăți. Eu nu sunt de acord cu poziția lui N. Ceaușescu, aceasta constituie o lipsă de stimă față de alte popoare care au același drept la viață și la dezvoltare.

Ar trebui, poate, să mai fim convocați o dată pentru a ne consulta în toate aceste probleme, noi nu trebuie să le evităm, ele s-au acumulat multe, iar în cadrul consfăturii vor mai apare și altele.

Iată, eu trebuie să merg mâine la consfătuirea cu tinerii comuniști din Ungheni și va trebui să răspund la numeroase întrebări, de aceea noi trebuie să ne sfătuim în privința unora dintre ele, pentru ca învățătorii să spună că CC a manifestat grijă față de ei.

Tov. Russev E. M.:

Salut încrederea manifestată de partidul nostru față de noi, savanții, și cred că noi, toți, vom depune eforturi pentru a o adevăra. În privința unor probleme, eu am o opinie proprie. Nu știu cum considerați voi, eu însă nu mă consider a avea studii enciclopedice, așa ca N. A., dar pot propune ca cei care vor vorbi în fața învățătorilor să expună aprofundat problemele discutabile, în special cu referire la Moldova, ca fiecare să-și axeze atenția asupra problemelor pe care le cunoaște în urma propriilor investigații de mai mulți ani. Eu nu-mi pot imagina un istoric care ar putea vorbi la fel de convingător, începând cu formarea poporului moldovenesc și până la construcția comunismului. De aceea, poate ar trebui să ne gândim asupra specializării referatelor pe care le vom prezenta. Această problemă trebuie să fie obiectul discuțiilor anume aici.

Sunt de acord cu Artiom Marcovici în privința problemelor discutabile. Am avut ocazia de a lua cuvântul în săli diferite. Trebuie să spun că oamenii noștri sunt destul de curioși și iată că îmi adresează întrebarea: cine sunt găgăuzii?

Eu răspund că există opinii diferite asupra acestei probleme și ea nu este, încă, soluționată, de aceea nu-mi voi expune propria opinie, pentru a nu încurca și mai mult problema.

Aici a fost formulată problema granițelor. Eu nu știu dacă este cazul să ne aprofundăm în această problemă. Apare doar întrebarea, dacă românii pretind Basarabia. Noi știm, doar, că există decizia privind inviolabilitatea granițelor. De aceea, nu este necesar să ne pronunțăm în privința problemelor în discuție, trebuie doar să răspundem, că problema se află la etapa soluționării.

Problema grafiei. În ultimul timp se vorbește mult despre aceasta, vorbesc, cum că în grafia moldovenească, mai exact în grafia utilizată de moldoveni acum și de secole, lipsește un semn _____, din care motiv este imposibil să pronunți sunetul _____, că noi am lipsi, astfel, moldovenii de posibilitatea pronunțării corecte a acestui sunet.

Acum, guvernul a adoptat decizia corespunzătoare. Spre bucuria unora și tristețea altora. A fost un apel telefonic: „De ce faceți acest lucru?”. Și noi trebuie să vorbim despre grafia slavă tradițională, utilizată de secole de către moldoveni.

Noi vorbim mult despre erorile comise de către savanții burghezi și trecem foarte ușor peste ceea ce scriu confrății noștri sovietici de condei.

Dar trebuie, oare, ca conferința învățătorilor să servească drept loc, în care să purtăm polemici între noi, așa cum polemizăm cu colegii noștri în paginile presei? Mă tem că o atare polemică va induce o mare derută în mințile învățătorilor noștri care citesc cărțile savanților sovietici la fel de puțin, precum și volumele de calitate ale istoricilor moldoveni.

Există un subiect, la care aș vrea să mă opresc. Ne bucurăm cu toții de editarea celei de a doua ediții a operelor lui Marx-Engels-Lenin. Oamenii citesc. Acolo sunt unele expresii care pe noi „vulpoi bătrâni”, ne derutează.

Cum să procedăm în cazul în care, vorbind de politica externă a Rusiei țariste, Engels vorbește despre anul 1812 în termeni de politică colonizatoare a Rusiei țariste etc. Persoana respectivă invocă citatul. Aici nu vei putea bombăni ca în cazul istoricilor burghezi.

Să invoci lucrarea lui Iosif Vissarionovici nu poți, deoarece el nu acordă atenție acestei întrebări. Iar ediția a doua a devenit un bun al tuturor, toți o citesc.

Dar cum rămâne cu problema privind națiunile, a apartenenței populației din cnezatele din regiunea Niprului. În plus, există și la V. I. Lenin câte ceva în această privință.

Dacă veți satisface rugămintea lui Artiom Marcovici și veți răspunde la aceste întrebări, atunci totul va fi bine.

Și ultima întrebare, asupra căreia aș fi vrut să mă opresc. Vreau să adaug la acea listă de întrebări, atât de temeinic expuse de către tov. Mohov.

Una din problemele centrale ale predării istoriei Moldovei și istoriei URSS în condițiile Moldovei o constituie „Relațiile ruso-moldovenești”, influența lor benefică de-a lungul secolelor. Totuși, în lucrările noastre și în cuvântările noastre și, mai ales, la lecțiile noastre, trebuie să facem o distincție calitativă între Rusia țaristă și Rusia Sovietică, Rusia socialistă. Din păcate, aceste distincții nu întotdeauna au trecut la noi.

Iată de ce am vrut să abordez problema dată în fața învățătorilor. Voi accentua neapărat această problemă. Vreau ca tovarășii să se pronunțe neapărat în această privință!

Despre scopurile Rusiei țariste în Balcani și rezultatele acțiunilor militar-politice în Balcani.

Noi trebuie să subliniem că țarismul a promovat o politică agresivă în Balcani dar, concomitent cu aceasta, să subliniem că, în pofida veleităților agresive subiective, acest lucru a avut o importanță politică pentru popoarele din Balcani. Rusia țaristă a fost o realitate, Rusia Sovietică – cu totul altceva.

Din păcate, atât în presă, cât și în cuvântări această linie de demarcare nu se face. Dacă vom vorbi doar de influență binefăcătoare, de alipire la Rusia țaristă, dacă a fost atât de bine, atunci de ce a mai fost revoluția din 1905 și revoluția din 1917?

Trebuie să păstrăm proporțiile și să numim lucrurile ca atare.

Consider că persoanele prezente aici înțeleg foarte bine răspunderea care ne revine și vom depune eforturi pentru a adevăra încrederea pe care ne-o acordați.

Tov. Barbulat V. C.:

Tovarăși, cred că am omis un subiect, foarte important. El se manifestă deseori. Cu privire la lupta de clasă din RSS Moldovenească în perioada biruinței socialismului în raioanele din dreapta Nistrului. Problema dată apare de multe ori. Și, la moment, alte opinii decât cea oficială, nu există. Totuși, mulți încearcă să umbrească lupta de clasă, invocând faptul că au fost incorecte represiunile din 1948 și 1949.

Lupta de clasă nu a fost atât de acută, dar fără luptă de clasă socialismul, totuși, nu se construiește. Unii tovarășii, însă, încearcă să afirme că n-a fost luptă de clasă.

Și deseori adresează întrebări: dacă a fost oare corect să fie expulzată o parte a elementelor în anii 1948-1949.

Elevii din clasele superioare deseori pun multe întrebări, iar învățătorii nu sunt pregătiți pentru a le răspunde. Elevul dispune de o anumită informație, bunăoară, ascultă emisiunile străine „Vocea Americii”, „BBC”. Și adresează fel de fel de întrebări. Iar învățătorul, de cele mai multe ori, nu dispune nici măcar de astfel de informație și nici nu poate dispune, deoarece nu ascultă surse străine. Și nu poate răspunde corect la întrebări. Nu voi vorbi despre autoritatea învățătorului. Dar, într-adevăr, cum să procedeze învățătorul?

Cum să procedeze învățătorul? Consider că, în astfel de cazuri, nu trebuie să se intre în discuții, să se încerce o discuție separată cu elevul, însă nu trebuie să i se interzică să adreseze întrebări, deoarece nu obținem decât faptul că elevul se închide în sine.

E. M. a pus întrebarea cum să procedăm cu clasicii marxism-leninismului în privința problemei basarabene și ce va spune CC? Dar CC este în drept să ne ceară nouă acest răspuns.

În privința hotarelor. Pe de o parte, problema există, pe de altă parte, ea nu există.

În privința lui Ceaușescu. Pe de o parte, vom spune că Ceaușescu este un revizionist al hotărârilor congreselor IV și V și ar reieși de aici că-l criticăm, pentru că el are pretenții. Dacă însă vom afirma că există o decizie a Bucureștiului și vom aduce auditoriul la cunoașterea faptului că în cercurile românești se poartă discuții privind pretențiile, – acest lucru este necesar.

Este bine să se sublinieze că numai datorită Puterii Sovietice s-a păstrat națiunea moldovenească, că dacă nu ar fi fost Puterea Sovietică, ar fi dispărut și națiunea moldovenească ca atare.

Tov. Storojuk:

Aici s-a vorbit despre faptul, dacă să se abordeze sau nu problema hotarelor. Trebuie să spun că problema dată nu o putem evita, este o problemă actuală și mulți se interesează de acest lucru.

Nikolai Andreevici a formulat aici probleme, începând cu secolul XIX, nouă însă ne vor adresa întrebări privind secolul actual, bunăoară, cum sunt relațiile Guvernului sovietic și ale Partidului Comunist al Uniunii Sovietice cu tovarășii noștri vecini.

Corect s-a menționat aici să nu se atingă problema hotarelor, ci doar să se facă trimitere la hotărârile consfătuirii de la București a participanților la Tratatul de la Varșovia, dar noi trebuie să răspundem tovarășilor privind relațiile de ultimă oră, așa cum ele s-au constituit. Iată, veți face trimitere la congresele IV și V ale Partidului Comunist din România, că în hotărârile acestea e scris despre lupta pentru mișcarea de eliberare națională a popoarelor. Dar în cuvântările sale Ceaușescu face trimitere la faptul că această hotărâre a fost luată în afara țării și această problemă trebuie omisă, deoarece ne putem doar încurca.

Noi trebuie să arătăm două aspecte ale problemei: relațiile create în ultimul timp cu tovarășii români, nu trebuie să ometem nici articolul, publicat în „Scânteia” la începutul lunii mai a anului curent, în care a fost abordată problema precum că doar partidele comuniste independente etc. și se pronunță împotriva coordonării cu mișcarea comunistă.

Trebuie să se spună că acestea sunt relații temporare. Iată, corect a menționat Artiom Marcovici, că pe noi ne încurcă tovarășii moscoviți, ei nu cunosc problema dată, pe când noi citim literatura română și trebuie să concretizăm aceste probleme.

Noi trebuie să declarăm deschis că în ultima perioadă de timp tovarășii români și-au asumat sarcina de a împăca Moscova cu Pekinul și au căzut sub influența Pekinului. De aici și această politică stranie, promovată în ultimul timp.

Aici bine au fost formulate problemele și s-a sugerat să mai fim o dată convocați. Propunerile pe care le-am formulat, discuția care a avut loc ne-a fost de folos. Trebuie

să mai fim o dată convocați și să se răspundă clar la toate întrebările, pe care le-am formulat astăzi. Deoarece nu le vom putea evita.

Dacă noi, savanții, suntem trimiși să răspundem la o serie de întrebări, noi trebuie să răspundem la toate întrebările adresate.

Eu am fost în raioane, am discutat cu învățătorii. Ei nu citesc literatură, nu cunosc multe probleme elementare de politică curentă. Și dacă nu noi, atunci cine să răspundă la toate aceste întrebări?

(Se anunță o pauză de 5 minute).

Tov. [Levit I. I.]:

Tovarăși! Comitetul Central al Partidului Comunist al Moldovei a pus în fața noastră o sarcină de onoare și, totodată, foarte complicată și este evident că trebuie să ne pregătim foarte serios pentru această consfătuire, să medităm profund ce subiecte să abordăm, cum să le abordăm. Deoarece subiecte sunt foarte multe și foarte complicate.

Aici, Nikolai Andreevici a formulat întrebările la care noi, istoricii, trebuie să oferim răspunsuri. Desigur, să ne fi pregătit în prealabil pentru consfătuirea de astăzi, am fi găsit multe întrebări ce necesită răspunsuri. Mai dispunem încă de timp. Este posibil să ne mai întâlnim o dată.

Doresc să-mi expun opinia în privința unor probleme abordate aici. Iată una din problemele fundamentale – problema cu privire la aprecierea alipirii Basarabiei la Rusia, la importanța progresistă a alipirii Basarabiei la Rusia. La acest subiect se scrie mult, se fac multe aprecieri și N. A. Mohov a oglindit astăzi, în general, corect această problemă.

Eu, însă, consider că se comite o greșeală foarte serioasă la abordarea acestei probleme. Atunci când vom vorbi în fața învățătorilor, trebuie să atragem o atenție deosebită când vorbim despre importanța progresistă a alipirii Basarabiei la Rusia, să punem accentul pe caracterul progresist al alipirii – a fost o alipire la mișcarea revoluționară rusă, în fruntea căreia se afla partidul bolșevicilor, care a culminat cu Marea Revoluție Socialistă din Octombrie.

Desigur, dezvoltarea economiei și culturii sunt importante, dar nu determinante. De ce scriu despre acapararea Bucovinei și nu scriu despre importanța progresistă a alipirii Bucovinei la Austria? Eu nu descopăr America. A fost consfătuirea națională, la care s-a formulat punctul de vedere privind alipirea Asiei Mijlocii la Rusia. În cuvântarea sa, tovarășul Ponomariov a spus că atunci când se vorbește despre importanța alipirii cutărui sau cutărui teritoriu la Rusia, alipirea trebuie privită din perspectivă de lungă durată. Atunci când vom explica învățătorilor, trebuie să le atragem atenția asupra acestui fapt.

Și atunci nu va mai apare problema cum să procedăm cu clasicii și cu același citat din Engels. El apreciază alipirea Basarabiei la Rusia drept o anexiune. Engels nu a greșit. Problema constă în faptul de a ști să-i explici pe clasici, când au spus acest lucru, în ce condiții s-a spus. Când a vorbit Engels? El a vorbit în perioada țarismului, el trata problema din punctul de vedere al revoluționarului. Din punctul de vedere al mișcării revoluționare, acesta constituie un act negativ, însă el nu anulează importanța progresistă a alipirii Basarabiei la Rusia. Asupra acestui lucru trebuie atrasă atenția învățătorilor.

Aici Nikolai Andreevici a invocat o serie de citate din Bolgari¹, Ghibu și alți autori. În caz de necesitate, are sens să se invoce citate, dar nu este neapărat nevoie să ne pasionăm excesiv de acest lucru. De exemplu, atunci când slujitorii bisericii nu doreau apropierea de România etc. Când problema se punea din punctul de vedere al claselor. Atunci când a biruit Revoluția Socialistă din Octombrie, preoțimea servea în totalitate ocupații.

Acum, în privința unor astfel de probleme. Desigur, pot să apară întrebări în privința „Sfatului țării”. Este cazul să spunem deschis că vecinii noștri nu pun problema „Sfatului țării” în același mod.

Întrebare: era în Basarabia intelectualitate sau nu era.

Vreau să menționez că nu se permite să se facă referire la faptul că cineva a spus ceva cuiva, că nu se permite referirea la discuțiile particulare, noi nu putem permite acest lucru, ci trebuie să ne referim la literatura din acest domeniu și nu există nici o dificultate în această privință.

În privința războiului pentru apărarea Patriei. Aici, trebuie să accentuăm două momente: în primul rând, s-a vorbit corect aici despre eroism, în prezent, în această direcție se efectuează un mare volum de lucru și, în rândul al doilea, noi trebuie să menționăm regimul de ocupație. În prezent, în Occident se editează un mare număr de literatură vizând teritoriul nostru, acest lucru nu trebuie menționat în fața învățătorilor, dar trebuie să le vorbim despre esența regimului de ocupație. În literatură se spune că ocupația română a fost bine primită de către Puterea Sovietică (?) și trebuie să menționăm că astfel de cărți se editează la comanda ministerului apărării (al cărui stat ?) și trebuie să menționăm că ei studiază experiența ocupării teritoriului nostru de loc întâmplător și anume din această cauză, în cadrul lecțiilor, trebuie arătată esența ocupației.

În privința colectivizării, chipurile, iată, nu ar fi trebuit să se efectueze colectivizarea etc. Vorba e că la noi reies din considerentul precum că chiaburii nu ar fi constituit o forță economică, că aceasta, după eliberare, s-ar fi ruinat. Aici însă trebuie menționat că, din punct de vedere politic, chiar dacă chiaburii au fost puțin numeroși, măsura dată a fost corectă.

Eu cred că trebuie să ne determinăm în privința căror probleme să ne pronunțăm și care sunt problemele care să nu fie amintite, pentru a evita situațiile când fiecare ar trata doar problema care îl interesează și mai trebuie să ne înțelegem cum să elucidăm aceste probleme.

Poate ar fi cazul să nu atingem problemele despre care nu se spune nimic în manuale. Eu cred că noi ar trebui să îngustăm arealul problemelor, deoarece într-un referat atât de scurt este puțin probabil să reușim să răspundem la toate acestea la nivelul cuvenit.

Tov. Danilenko:

Eu simt acum o mare răspundere față de acea cuvântare pe care o voi pronunța și chiar sunt un pic emoționată.

Este vorba de aspectele practice, iar eu presupun că fiecare din noi va veni cu raportul pe care-l va prezenta de câteva ori. De aici reiese că ar trebui să decidem, dacă are sens să adunăm toate problemele acute și să le prezentăm, morman, într-un singur raport. Va fi un fel de campanie, ceea ce nu va fi în favoarea noastră.

¹ Probabil, Al. Boldur.

Din punctul de vedere al educației internaționaliste, nu doar învățătorul educă elevii, ci și familia, societatea.

Eu, iată, am ascultat referatul lui Nikolai Andreevici, el cunoaște școala și ne-a familiarizat cu problemele care ar putea prezenta interes în cadrul conferinței, însă noi trebuie să prezentăm aspecte și teze pozitive și, concomitent cu aceasta, să ne gândim ce probleme ar mai putea fi formulate la tema respectivă.

Ar mai trebui să ne gândim că învățătorul are dreptul de a cere răspuns la orice întrebare, iar noi trebuie să fim pregătiți pentru aceasta.

Propunerea mea...

Propun ca această deplasare să fie prima din șirul unor cuvântări de-ale noastre în fața învățătorilor. În cadrul primei noastre cuvântări ar trebui, poate, să atragem atenția asupra lecțiilor care vor avea loc în primul semestru în clasele a 7-8-9-10-a.

Din următoarele considerente de bază. Pur și simplu este, practic, imposibil să cuprinzi toate problemele. Toți tovarășii care au vorbit, au formulat o serie de probleme principale. Totul trebuie expus, probabil, rezumativ și gândit inclusiv sub aspect practic, precum și al rezonanței din punctul de vedere al educației internaționaliste.

Aș vrea să fac și următoarea remarcă. Învățătorii, desigur, citesc cărțului, la fel ca și colaboratorii științifici. Sunt învățători care preferă literatură enormă. Dacă nu toți citesc cărți, în schimb toți citesc ziare.

În ziua de 2 august, în ziarul „Sovetskaia Moldavia” a fost publicat articolul tov. Diordița A. F. Iar acolo sunt invocate următoarele cifre, că în 1966 producția industrială în Moldova, comparativ cu 1940, a crescut de 17 ori, iar comparativ cu anul 1913 – de 99 de ori. Înțelegeți, tot ceea ce vorbim noi, – că în anii ocupației boierilor români nu a fost nici un fel de creștere, – se duce de râpă. Desigur, după un astfel de articol, este greu să vorbești în fața publicului. Indiscutabil, este greu să controlezi tot ceea ce se editează, dar organele de presă ca „Sovetskaia Moldavia” trebuie să aibă în vedere aceste lucruri.

Tov. Cornovan D. S.:

Consider că am avut o consfătuire bună. Tovarășii au formulat principalele probleme, care necesită a fi abordate la întâlnirile cu învățătorii. Doresc să vă informez că s-a luat decizia de a organiza un seminar. Seminarul se planifică anume pentru învățătorii de profesie istorici, unde Evgheni Mihailovici va aborda domeniul său. Discuția se va axa pe studierea istoriei în școală.

În privința problemelor formulate aici, sunt cu toții de acord. Nimeni nu a formulat careva idei greșite. În privința grafiei din punct de vedere istoric trebuie să se vorbească. Vreau să menționez că problema grafiei nu este formulată de către savanți, dezbaterile care au loc, poartă un caracter politic. De sute de ani experiența a demonstrat comoditatea grafiei slave pentru limba moldovenească. Cei care formulează problema dată cad pradă unor uneltiri politice, toate acestea au o coloratură naționalistă. Și, într-o anumită măsură, trebuie să spunem că e timpul să punem capăt acestui lucru. Nu are rost să formulăm o problemă soluționată deja. Propun să medităm, cum ar trebui să răspundem la aceste întrebări pe un ton liniștit, cu argumentare științifică. A fost o anumită discuție științifică a acestei probleme – și s-a rezolvat. În privința neajunsurilor alfabetului existent, – este corect. Acest lucru e confirmat. A fost o hotărâre a guvernului nostru privind introducerea unui nou semn în alfabet.

În privința anului 1812, – totul s-a spus corect. Poate, să despărțim politica Rusiei țariste din acea perioadă de caracterul obiectiv al acestor acțiuni, la ce au condus ele.

La fel când vorbim despre cele spuse de clasici. Engels privea lucrurile din punctul de vedere al rolului Rusiei țariste în Europa, ea juca un rol reacționar.

Trebuie să vorbim despre acțiunile obiective ale războiului ruso-turc, deoarece românii interpretează altfel aceste lucruri. De facto, toate acestea au jucat un rol progresist. Eu cred că aveți dreptate când spuneți că trebuie să se sublinieze caracterul progresist al alipirii la Rusia, că poporul moldovenesc s-a familiarizat cu ideile revoluționare, cu bolșevismul. Nu putem să ometem nici importanța părăsirii jugului turcesc. Istoria a demonstrat că, în pofida tuturor neajunsurilor, situația din Rusia țaristă era mai progresistă decât în Turcia. Comparați dezvoltarea celor două părți ale Moldovei.

În toate aceste probleme nu trebuie să mergem doar într-o singură direcție, în caz contrar, se găsește un om cult care va găsi neapărat o crăpătură, trebuie să reieșim din problemele alipirii spirituale și economice la Rusia, există multe date în această privință.

Trebuie să atragem atenția la problema prieteniei de secole dintre poporul moldovenesc și cel rus, cu poporul ucrainean și că această prietenie a fost nu numai din punctul de vedere al economiei, ci a condus la eliberarea de jugul tătarilor etc. Și că, din acest motiv, poporul moldovenesc prețuiește această prietenie.

Să se sublinieze că în istoria Moldovei nu au existat ciocniri, ură națională. În cei 22 de ani, România a încercat să confrunte naționalitatea, dar nu a reușit acest lucru, toate acestea necesită a fi cumva arătate pe fundal istoric, să fie susținută problema prieteniei, să fie dezvoltată și să se menționeze că aceasta constituie un material foarte bun pentru educarea tineretului.

Tovarășul Barbulat a atins problema privind lupta de clasă după Marele Război pentru Apărarea Patriei. În privința problemei luptei cu chiaburii și expulzarea, – tovarășii o tratează, pur și simplu, delicat. Unii chiar consideră că la sate nu s-a produs nimic, că în general nu s-a produs nimic. În privința luptei de clasă, nici nu a fost necesar așa ceva la noi, în realitate, însă, au existat ciocniri pe motiv de clasă, în urma cărora mulți activiști au murit, a existat o luptă ascuțită, au existat bande.

Apare problema hotarelor și în această privință trebuie să ne conducem de documentele consfățuirii de la București și tot aici trebuie să se sublinieze contradicțiile, să se trateze aceleași probleme după hotărârile congreselor, precum și problema aniversării a 100 de ani de la crearea statului Român, în care se spune că pământurile românești au fost adunate în 1918, ei consideră ocuparea o acțiune istorică corectă. Aici se poate vorbi despre comunitatea idealurilor noastre și despre aceea că, în viitor, hotarul va dispărea și că nivelul diferit al dezvoltării sociale, interese diferite le manifestă doar anumite grupuri de oameni. Problemele dezvoltării naționale constituie probleme de soluționare de durată a problemelor sociale, ce apar în procesul construcției socialismului și comunismului.

Hotarul nostru e socialist, mii de oameni vin la noi din România, este simplificat regimul pașapoartelor, dar în privința înlăturării hotarului, – problema dată nu poate fi soluționată acum.

În privința problemelor științifice în discuție, trebuie să ne menținem pe un anumit punct de vedere. Există probleme în privința cărora se poate discuta o viață

întreagă, însă răspunsul la ele trebuie dat. Problema creării statalității sovietice moldovenești, – trebuie să se spună că ea a început undeva, însă apoi să se analizeze ca etapă determinantă, – crearea Republicii Moldovenești Autonome.

Același lucru vreau să menționez și în privința creării Partidului Comunist al Moldovei. Desigur, a existat organizația comunistă din Basarabia, însă ea era o organizație teritorială, și nu una națională. Același lucru în privința grupurilor social-democrate, iar apoi, socialiste etc. Și doar în 1924 a fost creată ca organizație de partid națională. De aceea, noi avem tot dreptul să afirmăm că Partidul Comunist al Moldovei s-a creat în 1924. Atunci când noi am discutat când să sărbătorim și în CC al PCUS au aprobat hotărârea cu privire la sărbătorirea zilei constituirii Partidului Comunist al Moldovei. Consider că, în cazul dat, trebuie să decidem anume în așa mod.

Există însă probleme și mai discutabile. Și nu trebuie să evităm răspunsurile, ci să spunem că problemele se studiază.

Cu privire la națiune. În orice caz, națiunea burgheză a existat, jucând un rol determinant. Măsura în care s-a încheiat procesul. Eu cred că orice națiune se află în proces de creștere, se poate spune că formarea ei nu se încheiase, dar se observă rolul ei în evenimentele din anul 1917, aici nimeni nu are nici un fel de dubii. Fie ca istoricii să studieze și să raporteze la ce etapă ajunsese națiunea burgheză moldovenească. Trebuie să se arate cât de puternică era națiunea burgheză moldovenească, în ce măsură a putut ea să influențeze și să soluționeze interesele ei de clasă.

Problema grafiei, – am mai spus-o, – constituie o problemă clară, ea trebuie încheiată și să depășim etapa discuțiilor. În privința grafiei se poate de spus că există ceva pozitiv atât în grafia latină pe care o folosesc românii, cât și în grafia slavă și să-i lăsăm pe lingviști să se ocupe. Aceste probleme sunt pentru savanți și fie ca savanții să se ocupe de ele. Acestea nu sunt probleme pentru discuții generale.

Recent, a fost un caz la institutul politehnic. Un absolvent al școlii medii a semnat în foaia de atestare în grafie latină. Atunci când l-au întrebat: de ce face acest lucru? A răspuns că toți colegii săi semnează în același mod. Este probabil că el nu înțelege semnificația acestei probleme, dar învățătorii îi cunosc esența. Acest caz are importanță, deoarece în jurul său se încearcă crearea unei anumite atmosfere politice.

În privința relațiilor cu România. Noi avem aprobată politica față de România, CC al PCM nu elaborează o politică deosebită față de România.

Noi trebuie să înțelegem că în această privință nu pot exista acțiuni separate. Politica PCUS față de România constă în a analiza totul, în a utiliza toate pârghiile, pentru a-i ajuta cumva pe români, să-i corectăm, dar să nu mergem la acutizarea relațiilor. În orice caz, s-a făcut tot posibilul pentru a-i convinge de justetea argumentelor noastre, a politicii noastre, a le arăta unde se află adevărul. Acest lucru ajută și nu permite românilor, acelor elemente care au o altă orientare și nu sunt suficient de educați în spiritul comunist, marxist.

CC al PCUS a menționat în repetate rânduri că există o anumită îmbunătățire a relațiilor cu România. O altă linie are deseori rezultate mai rele, adică contradicția în politica față de România. Acum doi ani, românii au fost felicitați [cu ocazia] unei anumite sărbători și n-am primit răspuns. Iar acum au invitat să viziteze România țărani dintr-un raion al Moldovei de la graniță, din orașul Chișinău. Este un lucru caracteristic și bun. Totodată, evitarea întrebărilor ar fi, pur și simplu, un lucru neînțeles.

În privința congreselor IV și V, a anului 1918 și cuvântărilor lui Ceaușescu, că nu există o coordonare cu partidul comunist. Acesta este un partid independent și este problema lor să modifice soluția problemei. Din punctul nostru de vedere, considerăm incorect sub aspect marxist. Acest lucru nu poate avea o importanță pozitivă pentru români, pentru mișcarea comunistă internațională.

Să se arate caracterul dăunător, la ce pot conduce aceste lucruri și să se ofere răspunsurile noastre, aprecierea noastră a acestor acțiuni. Voi citiți literatură, mergeți în săli de conferințe unde se discută aceste probleme. Pentru moment, noi nu luăm cuvântul în presă, dar, probabil, în curând vor fi și luări de cuvânt în presă. Ei nu răspund de propriile acțiuni. Însă Uniunea Sovietică rămâne Uniunea Sovietică.

În plus, aceasta poate dauna intereselor de stat. În numele istoriei viitoare, noi ne străduim să creăm un sol fertil pentru apropiere, să punem acest lucru la baza propagandei și suntem datori să facem acest lucru cu tact, fără rupturi, să avem în vedere că avem de a face cu prieteni. În privința Moldovei, trebuie să depunem eforturi duble.

În privința declarației lui Artiom Marcovici despre aceea că moscoviții, uneori, ne pun în derută cadrele, vreau să menționez că noi deja ne-am adresat CC al PCUS și am găsit susținere, de aceea, acolo unde apar astfel de probleme, să ne anunțați, iar noi vom ruga ca la Moscova să adune tovarășii și să-i întrebe, ce faceți?, așa cum a fost cu problemele lingvisticii.

Eu cred că fiecare dintre noi este suficient de pregătit, pentru a promova un discurs în fața auditoriului, fiecare din voi trebuie să fie pregătit pentru o astfel de cuvântare, mai lucrați, aveți încă timp suficient. În privința cadrului cuvântării, este vorba de programă.

Tov. Mohov a vorbit deja, asupra căror subiecte din programă trebuie să se atragă atenția. Au luat cuvântul și alți tovarăși și au formulat o serie de subiecte acute, în plus, vă vor fi adresate de pe loc întrebări și trebuie să fiți pregătiți să răspundeți la ele. De aceea și vă trimitem să oferiți răspunsuri calificate la întrebările care apar.

În privința graniței, aici apare doar întrebarea: pretinde, oare, România Basarabia? Această problemă se discută în diferite cercuri. Apar anumite contradicții între România și Uniunea Sovietică, unii vor să ciocnească Uniunea Sovietică cu România pe problema teritorială.

Iată, eu am avut ocazia de a vizita Dondușenii și acolo, la comitetul raional de partid, îmi spun că a venit un comunist și-i întreabă: „Este adevărat că vor veni românii?”

În privința operelor clasicilor, la această întrebare a răspuns corect prin replică Artiom Marcovici.

S-a afirmat că ar trebui să ne mai întrunim o dată și să ne mai consultăm pe problemele referatelor, ale cuvântărilor. Eu cred că nu este necesar să ne mai întrunim special, ci noi ne vom mai întruni peste un anumit timp.

Desigur, nu veți primi recomandări din partea CC cum să procedați în privința cutărui articol sau chestiuni, dar este necesar să ne sfătuim. Există anumite contradicții în aprecierea evenimentelor istorice și savanții trebuie să explice aceste probleme ale diferitelor epoci, aceste relații și evenimente diferite.

(Întrebare din sală – nu se aude.)

Eu nu v-am înțeles, este un lucru nou pentru mine, că cineva neagă începutul intervenției în anul 1918.

Trebuie să atragem atenția asupra celei de a doua perioade de ocupație a românilor, deoarece se creează impresia că ar fi fost întâmpinați cu pâine și sare, doar mulți au murit în această luptă, cea mai mare parte a activiștilor sovietici. Condițiile în anii ocupației au fost drastice.

Cu atât mai mult trebuie de arătat, dacă poporul a acceptat pozitiv sau negativ ocupația. Deși, este posibil ca în unele locuri să fi fost pâine și sare. Am răspuns și la aceste întrebări.

În privința faptului dacă face să adunăm toate problemele discutabile în cadrul unei programe. Noi nu trebuie să evităm problemele acute, ci să oferim răspunsuri la ele.

În privința articolului publicat în „Sovetskaia Moldavia” la 2 august. Este de vină DCS². Ei au dat cifre fără să gândească. Nu este pentru prima oară. Nu este logic.

Acum, fiecare tovarăș trebuie să-și elaboreze planul referatului. În privința timpului, vom orienta comitetele raionale și cele orașenești de partid să vă ofere posibilitatea de a le prezenta integral. Dacă va dura mai mult de două ore, va fi greu și pentru voi, și pentru ei. Veți lua cuvântul la sfârșitul zilei de lucru.

Întrebare din sală:

Cuvântarea este adresată învățătorilor, în general, sau istoricilor? Pe cât de interesant va fi să asculte toți?

Tov. Cornovan D. S.:

Dacă raportorii vor expune interesant, vor asculta toți cu interes. Orice învățător, chiar și cel de educație fizică, trebuie să fie familiarizat cu aceste probleme. Veți lua cuvântul în fața învățătorilor.

Eu cred că avem suficiente izvoare, cărți, utilizați-le. Dacă cineva întâmpină dificultăți în privința raportului-lecției, vă rog să ne spuneți, poate va fi cazul să mergem în întâmpinare și să vă eliberăm. În aceea și constă importanța cuvântării savantului că el expune după materialele proprii. Dacă există careva întrebări, adresați-vă după consultații tov. Mohov, sfătuiți-vă la catedră. Fiecare este dator și în drept să spună ceea ce gândește. Cel căruia i se pare dificil, poate fi eliberat.

Este necesar ca referatele savanților să fie solide; noi suntem uneori acuzați în această privință și nu aș vrea să roșesc din această cauză, deoarece nu este în interesul nostru, în interesul cauzei noastre. Aceasta constituie o cuvântare serioasă și necesită o abordare pe măsură. Cu aceasta, consfătuirea se încheie, vă mulțumesc pentru atenție.

Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova, f. 51, inv. 28, d. 88, f. 1-73.

² Direcția Centrală de Statistică.

MEMORII

Dinu Poștarencu*

IORGU TUDOR MEMORIALIST

În fondurile Arhivei Naționale a Republicii Moldova se păstrează o scriere compusă de Iorgu Tudor cu titlul *Spre Unire. Însemnările unui basarabean* (Fondul 727, inventarul 2, dosarul 69, filele 8-27), în care, inițial, într-o formă succintă, sunt trecute în revistă o serie de momente ale mișcării de emancipare națională a românilor basarabeni din intervalul 1905-1916, apoi sunt evocate un șir de secvențe ale acestei mișcări din anii 1917-1918, plini de efervescență social-politică. Totodată, sunt redată în mod sumar procesele-verbale ale Comitetului Executiv Central Militar Moldovenesc.

Deși autorul nu a datat textul, putem lesne admite că el a fost redactat în 1919. Drept dovadă servește faptul că aceste note memorialistice sunt incluse în fondul de documente referitoare la Sfatul Țării. Fără îndoială, Iorgu Tudor le-a prezentat Comisiei pentru Lichidarea Lucrărilor Sfatului Țării, instituită prin dispoziția Consiliului de Miniștri al României din 29 decembrie 1918. Printre sarcinile ce i-au fost trasate, comisia respectivă avea și misiunea de a alcătui un studiu istoric despre Sfatul Țării. În vederea elaborării studiului, Comisia a lansat două apeluri. Astfel, informând publicul cititor, prin intermediul ziarului de expresie rusă *Bessarabia* din 23 martie 1919, că a demarat acțiunea de elaborare a istoriei Sfatului Țării, Comisia de Lichidare a Sfatului Țării adresa tuturor persoanelor, care posedau documente referitoare la istoria Sfatului Țării, la evenimentele derulate în Basarabia în anii 1917-1919 și, în general, la istoria Basarabiei începând din 1812, rugămintea de a i le pune la dispoziție. La 17 aprilie 1919, prin intermediul sus-numitei publicații periodice, Comisia a lansat un nou apel, adresat, de această dată, cu precădere, foștilor deputați ai Sfatului Țării, foștilor directori generali, tuturor celor care într-un mod sau altul au participat la evenimentele din 1917-1918, precum și celor care și-au adus contribuția la mișcarea de eliberare națională din Basarabia înainte de 1917. Persoanele respective erau rugate să prezinte Comisiei scurte autobiografii, însemnări personale, amintiri și alte materiale privitoare la lupta națională desfășurată în Basarabia. Prin urmare, putem fi siguri că Iorgu Tudor a scris notele pe care le reproducem mai jos în urma lansării acestor apeluri.

Consultând studiul elaborat sub auspiciile Comisiei de Lichidare a Sfatului Țării¹, constatăm că autorii acestui studiu s-au documentat și în baza proceselor-verbale

* **Dinu Poștarencu**, doctor în istorie, cercetător științific superior la Institutul de Istorie, Stat și Drept al A.Ș.M.

¹ *O pagină din istoria Basarabiei. Sfatul Țării (1917-1918)*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și selecția imaginilor de Ion Negrei și Dinu Poștarencu, Chișinău, 2004, p. 279.

ale Comitetului Executiv Central Militar Moldovenesc, expuse rezumativ de Gheorghe (Iorgu) Tudor, mențiunile de rigoare fiind prezente în cadrul trimiterilor.

Concomitent, este necesar de luat în considerație și limbajul slab cizelat al scrierii lui Iorgu Tudor, utilizat de către intelectualii basarabeni în perioada imediat următoare după actul reunirii Basarabiei cu România.

Textul acestei scrieri, publicat în continuare, este reprodus cu unele intervenții de ordin ortografic și stilistic, în vederea adaptării lui, pe cât posibil, la normele lingvistice actuale. De asemenea, au fost excluse prescurtările (gen: Com. Centr. Ost. Mold. – Comitetul Central Ostășesc Moldovenesc; cap. – căpitan; d. d. – domnii ș.a.). Au fost păstrate punctele de suspensie, iar cu asterisc sunt indicate cele două note plasate de autor la subsol.

Dosarul consultat (filele 28-30) mai conține o scriere scurtă semnată de Iorgu Tudor, intitulată *Întâia serbare a Basarabiei (Proclamarea autonomiei)*, pe care la fel o reproducem. Și în cazul acestei compuneri, nuanțată cu exprimări lirice, s-a intervenit sub aspect gramatical (în special, au fost puse semnele de punctuație).

Iorgu Tudor Spre Unire. Însemnările unui basarabean

1. De la 1905 până la 1917
2. 1917. La început
3. Comitetul Central Ostășesc Moldovenesc
4. Sfatul Țării

Viața națională de la 1905 până la 1917

Mie îmi plăcea limba noastră, poveștile cele vechi care ni le spunea bunica, fiica popii din satul Susleni, a părintelui Avram Damaschin...

Se întâmpla în școala rusească că profesorul de istorie și geografie se atinge de România, de românii din Transilvania. O, ce plăcere provoca el în mine și încă vreo câțiva băieți moldoveni.

Iată că a sosit anul 1905, anul revoluției ruse, care i-a deșteptat și pe mulți basarabeni... S-a născut, s-a pus temelia unei literaturi moldovenești. *Basarabia* – cea întâi gazetă românească. În jurul gazetei erau adunați toți cei ce simțeau moldovenește (pe atunci nu era voie să simți românește, oamenii se fereau de acest cuvânt ca de ciură). Aici, la redacția *Basarabiei* i-am întâlnit întâia dată pe Halipa², care, pe atunci, era student, pe Mateescu și Stârcea, încă elevi-seminariști, pe bătrânul Gavriliță și alții. *Basarabia* era cel dintâi corn care a sunat îndrăzneț și tare, chemând pe bunii fii ai Basarabiei pentru luptă pe ogorul deșteptării și luminării. Sub conducerea tânărului și înfocatului patriot revoluționar P. Halipa, această gazetă biciuia fără milă pe tiranii și asupritorii țării, pe boierimea cea străină de neam, boierimea rusificatoare. *Basarabia* ducea o luptă de moarte cu vrăjmașii poporului și în luptă aprigă a trebuit

² Numele de familie este ortografiat conform originalului. De menționat că în registrele parohiale de stare civilă ale bisericii din satul Cubolta, numele de familie al ascendenților lui Pan Halippa, inclusiv al tatălui său, este scris cu o singură literă *p*. Începând cu anii ,80 ai secolului al XIX-lea, într-o serie de acte, acest nume de familie este ortografiat cu două litere *p*, în maniera limbii ruse.

și să ... moară. A mai ieșit pe urmă, sub conducerea lui Al. Nour, *Viața Basarabiei*, gazetă mai „blândă”, însă ea nu a avut popularitatea ceea în popor. Ea nu a durat mult, s-a închis.

La 1907, a început a ieși *Luminătorul*, revistă bisericească poporană, sub conducerea părintelui C. Popovici și arhimandritului Gurie. În jurul acestei reviste s-au adunat cei mai buni moldoveni, preoți și intelectuali patrioți. Într-o limbă simplă, în limba poporului, se tipărea în această revistă fel de fel de bucăți religioase și morale. Aici lucra și Alecu Mateevici (A. Mateescu). *Luminătorul* era singura scântei de lumină în noaptea grea și întunecoasă ce cuprindea Basarabia în curgerea mai multor ani.

A sosit anul 1912.

Rusia și Basarabia oficială și rusificată sărbătorea ziua alipirii... Noi, cei puțini, plângeam în adâncul inimilor noastre. În România se ridica furtuni de manifestări de protest... Noi stăteam, consimțeam, ne duceam cu gândul dincolo, la frații noștri. Eu și cu un bun moldovean, C.S. Costinovici, am scos o revistă sub numele *Făclia țării*, unde eu, într-un mic foileton, am îndrăznit să biciuiesc pe cei ce o 100 de ani ne-au ținut sub jug și întuneric. Și ce? *Făclia țării* n-a mai ajuns la țară, să lumineze pe cei ce dormeau somnul greu. Ea a fost confiscată, iar noi – doi îndrăzneți – dați pe mâinile călăilor ruși. Cu mare ce am scăpat. Se vede că guvernatorul Basarabiei, neamțul Ghilhen, n-a mai vrut să ridice zgomot și să arunce lemne în foc, având în vedere „afacerile” între România și Rusia. *Făclia* se începea cu versurile (de Gh. Tudor) *Făclia țării*:

Sculați ai țării lucrători
 Sculați ai țării lucrători!
 În noapte gre, ce ne cuprinde,
 Făclia țării se aprinde
 Pân la scântei de zori.

Reproduc bucăți din foiletonul *O sută de ani*: „Ei (moldovenii) n-au gazetă, n-au cărți. Moldovenii cei învățați – preoții, învățătorii, advocații, vechilii pomeșcișii³ – toți au uitat de moldoveni. Țara noastră îi cuprinsă de întuneric, ca și o sută de ani înapoi. Școli sânt, da is rusăști... Au sărbat boierii, cari au primit medaluri (decorații) de la împărat, cinovnicii (funcționarii), nemții, evreii și alții, care n-au nici o legătură cu Basarabia. Moldovenii de peste Prut, care sunt deșteptați, învățați, au trimis Rusiei protest – nemulțămire pentru că școala și limba moldovenească îi strâmtorată. Românii de peste Prut (în România) s-au strâns și au slujit panihidă⁴ pentru basarabenii care au chicat⁵ în Mangiuria, la bătălie cu Iaponia, pentru acei 14 mii de moldoveni”.

Mulți dintre noi așteptam în vara ceea dezrobirea. Eram gata pentru jertfe, pentru dejugarea neamului. Visul din anul 1912 nu s-a împlinit. A trebuit încă șase ani de chin și luptă, a trebuit un război european, a trebuit vărsarea unui râu de sânge moldovenesc ca să ne vedem la sânul maicii noastre România.

Prin anii cei grei s-a născut *Cuvânt moldovenesc*, care așa sub conducerea lui P. Halipa și a unui grup de buni moldoveni: bătrânul nostru naționalist N.N. Alexandri,

³ Pomeșcișii (rusism) – moșierii.

⁴ Panihidă (rusism) – parastas.

⁵ Chicat – căzut.

S. Murafa, Stârcea și alții. Grupul creștea. Între numele cunoscute întâlnim și altele: preotul Friptu, Ghenzul, V. Harea și mulți alții.

Cuvântul moldovenesc, cu lumina sa adevărată, străbătea prin toate ungherele Basarabiei, care zăcea într-un nespus întuneric. Nu era sat unde nu citeau *Cuvânt moldovenesc*.

Mulți am plecat la război. Aruncați pe la Caucaz, prin Polonia, prin Galiția și Bucovina, noi ne-am ascuns în piept dorul păstrat.

A sosit anul 1917. Mă aflu ca militar în România, care gemea pe atunci sub ciubota soiuznicilor⁶ ruși și era istovită de război. Mă aflu la Iași. Pe la 1-2 martie, noi eram înștiințați despre revoluția din Rusia. Cu revoluția rusească ne venea și dezrobirea noastră. La Paște bucuria noastră era nemărginită. Cu mersul revoluției în Rusia ne creștea nădejdea noastră, ne înflorește visul nostru vechi, născut în nopțile țarismului.

Un cerc de basarabeni din Iași așteptam și ne gândeam la ceea ce trebuie să începem să facem. M-am întâlnit cu Buzdugan, Carauș și alții, care, mai târziu, au întemeiat un comitet moldovenesc împreună cu Scobioală... Eu nu am luat parte la Comitetul acela, fiind ridicat de la Iași și mutat la Chișinău. Aici, la Chișinău, lucra Partidul Național Moldovenesc, la care am luat parte și eu.

În luna mai s-a adunat Congresul I de învățători moldoveni din toată Basarabia. Am luat parte la el și noi, foști învățători, militari de pe frontul român.

Țin minte lupta pentru introducerea limbii moldovenești în școli, luptă prin care s-a primit șrifțul⁷ românesc (latinesc) pentru școală... Trei zile de luptă. A trebuit să se depună tot focul, toată energia noastră, a militarilor, ca să înfrângem pe bieții învățători moldoveni rusificați. A trebuit să le aducem aminte de cele 200 mii de baionete soldățești care sânt îndreptate spre nemți, pot fi îndreptate și asupra dușmanilor de acasă, adică rusificaților care merg contra limbii, contra școlii naționale. Cât de bine a ajutat cuvintele lui Ion Codreanu și A. Mateevici.

Prin iunie s-au început cursurile moldovenești pentru învățătorii basarabeni. Ca lector era propus A. Mateevici. La sfatul meu să se lepede de militarie (era preot militar) și să vie la Chișinău, unde să-i învețe pe oameni. „Nu, nu pot... Mi-oi lua numai concediu și voi veni pe vreo lună” – zicea el.

Cu prilejul cursurilor, el a scris poezia *Limba noastră*, care ne-a citit-o în sala eparhială, încă neprelucrată.

„Mă gândesc să-mi adun toate poeziile mele, tipărite în *Luminătorul*, și să scot un volum sub numele *Flori sfinte*. Gândul acesta demult mă ține” – îmi spunea Mateescu, arătându-mi vreo câteva. Și n-a mai scos doritul volum. A plecat la front pentru a-și lua concediu și l-a lovit sfârșitul.

Pomânt și voie

În iunie, eu am scos o foișoară moldovenească revoluționară *Pomânt și voie*, scrisă într-o limbă poporană, unde am arătat tot programul ce-l purtam mulți ani în suflet. Foișoara ceea a fost împărțită prin țară între țărani și militarii moldoveni, care „o învățau pe de rost”, cum îmi povestea unul dintre luptătorii pentru neamul nostru, bravul ofițer moldovean Dumitru Budescu din satul Lozova.

⁶ Soiuznicilor (de la cuvântul rusesc *soiuznik*) – aliaților.

⁷ Șrift (rusism) – literă.

Încă în mai, când am sosit la Chișinău, m-am minunat: toate stăteau ca și până la revoluție: veneticii boieri jefuiau ca mai înainte, școala, în satele moldovenești, se făcea în rusește, prin dregătorii stăteau tot acei oameni vechi, puși de țarism. Ce este asta? Așa nu se poate. Aici trebuie de lucrat, trebuie propagandă, trebuie luptă.

Pojarul moldovenesc

Taman la vreme, din Odesa, ne-a sosit în ajutor vreo câteva companii moldovenești, în frunte cu inimosul moldovean Crihan, care era trimis de organizația moldovenească ostășească din Odesa pentru organizarea Basarabiei.

Prin iulie am fost mutat și am luat puțină parte la Comitetul ostășesc moldovenesc din Chișinău. În acest comitet erau foarte puțini lucrători, din care cauză și lucrul mergea foarte greu. Ca președinte era praporșcicul⁸ Cotoros. Și poate organizarea soldaților ar fi amortit de tot, de nu s-a întâmplat altceva, ce a făcut să crească și să sporească lucrul național: s-a născut Comitetul Central Ostășesc Moldovenesc, în sânul căruia au intrat reprezentanți din mai multe părți, de la mai multe unități militare, rășchirate pe la toate fronturile.

Comitetul Central Ostășesc Moldovenesc din Chișinău

Despre Comitetul Central, eu, ca membru și ca președinte al unei secții ai lui (secția culturală luminătoare), voi scrie mai de-amănuntul, fiindcă acest Comitet a avut norocul de a pune temelia unei vieți autonome în Basarabia, de a-i pune așezământul care este și azi – Sfatul Țării.

Istoria Comitetului voi face-o, pe scurt, după procesele verbale, adunate într-o condică pe care o am la dispoziție.

Comitetul Militar își căuta gazdă; după o luptă cu elementele ruse, reușește și primește o odăiță dintre odăile apucate de Comitetul rusesc în Palatul Libertății (fost al guvernatorului). Comitetul duce luptă și mai ia o parte din Curtea Libertății.

În procesul-verbal nr. 1 din 23-VII-1917 se spune: Din inițiativa reprezentantului soldaților moldoveni de pe frontul român, praporșcicul Pântea, în localul⁹ Secției Țărănești s-au adunat reprezentanții moldovenilor de la frontul românesc, de la organizația din Odesa și garnizoana Chișinău. Ca președinte al adunării a fost ales Țanțu, de la frontul român, ca secretar – locotenentul Varzari. Scopul adunării: organizarea unui comitet împlinitor – Comitetul Moldovenesc al Sfatului deputaților soldaților și ofițerilor. Comitetul împreunează toate organizațiile militare moldovenești, care există pe frontul român, la Chișinău, Odesa, Ekaterinoslav, Sevastopol și în ale locuri.

După (vâstuplenia¹⁰) ieșirea mai multor oratori, care arată folosul și rolul Comitetului Împlinitor la grabnicul și nelăsarea pe altă dată (neotlojnosti¹¹), aleg președinte, doi vicepreședinți și doi secretari ai comitetului. Drept candidați ofițerii P. Varzari și G. Pântea. Ca președinte este ales G. Pântea, ca tovarăși¹²: P. Varzari și P. Harea. Ca secretari: C. Varzari și M. Nistoreanu. Caznacei¹³: P. Varzari. Ca membri ai comitetului

⁸ Praporșcik – sublocotenent în armata țaristă.

⁹ În textul original este scris *localitatea*.

¹⁰ Vâstuplenie (cuvânt rusesc) – luare de cuvânt.

¹¹ Neotlojnosti (cuvânt rusesc) – imposibilitate de amânare.

¹² Tovarăși – vicepreședinți.

¹³ Caznacei (cuvânt rusesc) – casier.

sunt aleși: Crihan, I. Golovatic, C. Starodub, I. Pleșca, Vasile Zubac, Vasile Andronic, I. Afteni, Ia. Barbă. Comitetul este ales pe trei luni, însă dacă o fi delegați de la alte organizații, atunci pot fi aleși noi și, astfel, comitetul să fie adaos (popolnen¹⁴), iar dacă va fi nevoie, comitetul va fi reales din nou.

Președinte Pântea, secretar Varzari.

Cum se vede în procesul-verbal nr. 2 din 25 iunie 1917, în ședința de dimineață, la adunarea cea după invitarea președintelui Pântea, au luat parte și ofițeri moldoveni răniți de la Crucea Roșie: Crijanovschi, Coșal¹⁵, Topalov, Trifan, Postolachi, Mardari, Cojocar, Cociub și alții, care au fost aleși ca membri ai Comitetului. Tot atunci s-a făcut o protestare asupra pretențiilor ucrainene asupra Basarabiei. Textul telegramii către Rada Centrală Ucraineană: „Comitetul Central Moldovenesc Împlinitor al ostașilor moldoveni, înștiințând că Rada Centrală Ucraineană face încercări (popâtki) ca să alipească Basarabia de Ucraina, aduce hotărâtoare protestare asupra de așa fel antidemocratice siluitoare răpitoare (захватные намерения¹⁶)... a Radei contrare (противоречащих¹⁷) principiilor a-și alege soarta (самоопределение народов¹⁸), numărând că Basarabia, după datele istorice, etnografice și economice, are dreptul nestrămutat (неотъемлемое¹⁹) la deplina autonomie teritorială în numele solemnității înaltelor principii dreptul de (справедливость²⁰). Comitetul Central, în persoana reprezentanților de pe la toate organizațiile moldovenești, (aduce dovadă – подтверждает²¹)... că energic o luptă (добиваться²²) pentru cea mai plină autonomie a Basarabiei, bazată pe principiile rostite (провозглашенных²³) de revoluție cu herizarea (обеспечение²⁴) dreptului minorităților naționale și călduros îi invită pe ucraineni la muncă frățească împreună pentru autonomia Ucrainei și Basarabiei, în condițiuni de buni vecini și prieteșug”. Președintele comitetului Pântea Tot așa fel de telegramă a fost trimisă și Stăpânirii Vremelnice.

Procesul-verbal nr. 3 din 15-VII. Ședința de seară

S-a dezbătut chestia despre comitetul local (din Chișinău) ostășesc moldovenesc. Comitetul acesta, în care am lucrat și eu, a fost alcătuit din puterile locale, care erau foarte puține și nu era în putință să îndeplinească un program măreț, care era propus de a trezi și a-i organiza pe moldovenii din Basarabia, pentru a înfăptui un ideal național. După mai multe discuții, s-a hotărât ca comitetul local să se contopească cu cel Central. Comitetul fiind neutral (беспартийный²⁵), s-a hotărât să meargă pe drumul ales vărtos și cu tactică să reproducă în viață principiile descrise

¹⁴ Popolnen (cuvânt ruses) – completat.

¹⁵ Indescifrabil.

¹⁶ Захватные намерения – intenții de acaparare.

¹⁷ Противоречащих – care se contrazic, nu se potrivesc.

¹⁸ Самоопределение народов – autodeterminarea popoarelor.

¹⁹ Неотъемлемое – inalienabil.

²⁰ Справедливость – dreptate, echitate.

²¹ Подтверждать – a confirma.

²² Добиваться – a izbuti, a realiza.

²³ Провозглашенных – proclamate, anunțate.

²⁴ Обеспечение – garantare.

²⁵ Беспартийный – fără de partid.

în declarațiunile soldățești, scoase de organizațiile militare din Odesa și de pe Frontul Român. S-a hotărât să intre cu comitetul local împlinitor al muncitorilor și soldaților ruși, trimițând pentru legătură pe ofițerii Cojocarul și Varzari.

Procesul-verbal nr. 4 din 26 iulie 1917

Președintele Comitetului, Pântea, citește telegrama trimisă de comisarul gubernial, Harito, adresată comitetului ostășesc moldovenesc din Odesa, pe care îl salută și îi dă mâna de ajutor. Comitetul Central, prin telegramă, îi trimite salutare lui Harito.

Programul Comitetului

I. Comitetul este o organizație militară nepărtitoare (neutră), democratică. Comitetul este un organ împreunător pentru toate organizațiile militare moldovenești, care lucrează în contact și în legături strânse.

II. Problemele și țelurile (scopurile) Comitetului: a) Întărirea războiniciei (боепособность²⁶) armatei; b) Lupta cu dezortiritatea; c) Introducerea în viața populației basarabene a elementelor democratice; d) Organizarea maselor; e) Lupta cu diferite iscazuri²⁷ contrarevoluționare; f) Pregătirea poporului pentru dreapta înțelegere a ideii de autonomie a Basarabiei; g) Pregătirea poporului pentru alegerea în adunarea întemeietoare; h) Deplina împreunare a slujitorilor militari basarabeni; i) Susținerea puterilor și organizațiilor locale, care se abat²⁸ spre stabilirea rânduiei legiuitoare și autonomiei în Basarabia; j) Lupta în contact²⁹ cu dregătoriile statului și siluirii asupra populației basarabene.

Iată, pe scurt, programul de activitate al Comitetului Central Împlinitor Ostășesc.

Procesul-verbal din 27-VII-1917

La rânduiala zilei mai multe chestiuni. Membrul Comitetului, d. Cojocarul, raportează despre vizita sa împreună cu d. Varzari făcută Comitetului Împlinitor al soldaților și muncitorilor (ruși), unde i-au primit foarte călduros. Președintele comitetului a spus că Comitetul Ostășesc Moldovenesc este dorit și îl salută din partea sa și cu Comitetul rusesc va lucra în folosul populației, însă, cu toate că lucrează cu o mare sânguință, nu se folosește de plină încredințare din partea populației moldovenești.

Președintele Comitetului Ostășesc, Pântea, făgăduiește că va raporta adunării soldățești și muncitorești despre dorința Comitetului Militar Moldovenesc de a lucra împreună cu Comitetul rus și de a avea în Comitetul rus reprezentanții săi. La urmă le mulțumește lui Cojocari și Varzari pentru împlinirea însărcinării.

S-a ales o comisiune pentru alcătuirea statutelor ale Comitetului din 4 persoane: Cojocariu, Andronachi, Golovatic și Macovei, care era îndatorită să le prezinte până la 31/VII. La propunerea d. Cojocarul, se formează următoarele secții: de garnizoană, de miliție, de agitație, de gospodărie (administrație) și literară.

Secția garnizoană se ocupă cu treburile soldaților moldoveni din garnizoană. Ca membri au intrat Crijanovschi, Cociubinschi, Andronic, Golovatic și Barbă.

²⁶ Боеспособность – capacitate de luptă, combativitate.

²⁷ Conform originalului.

²⁸ Conform originalului.

²⁹ Conform originalului.

Secția militară se ocupă cu trebile miliției militare, făcută din soldați moldoveni, care se găsește în mai multe orașe ale Basarabiei. În această secție intră ofițerii de miliție.

Secția de agitație se ocupă cu explicarea ideilor revoluționare soldaților moldoveni, pregătește agitatori. În această secție au intrat: Cojocari, Topalu, Macovei, I. Cranga, Golovatic, Covalev și alții.

Secția literară se ocupă cu trebile literare. În ea au intrat: Pântea, Cojocari, Cernoușan, Zubac și alți.

Secția gospodăriei se ocupă cu trebile gospodăriei, fac concerturi, citesc lecții cu scop financiar. Au intrat: Topalu, Pleșca, Varzari etc.

Trecând la procesul-verbal nr. 6, vreau să spun vreo câteva cuvinte despre starea lucrurilor în Basarabia pe atunci. Chestia milițiană a fost ridicată nu degeaba. Prin satele moldovenești cutreierau nenumărate cete de dezertori ruși, care jefuiau norodul, prădau, ucideau. Nu era zi să nu vină oameni din cele mai îndepărtate sate cu „jaloabe”. „Apoi, domnule Comitet, am venit să mă jăluiesc, faceți vreo rânduială, ne-o sărăcit cu totu lăcusta de la front, ziua în amiaza mare ne iau pâinea, găinile, ne bat... și nu-i nici un nacialnik³⁰, n-ai cui te jălui. Înainte mai era câte un ureadnik³¹... Tot mai bine era cu Neculai. Iaca proșenie (cererea) cu peceată, m-o ales tot satu. Dacă nu ne-ți face nici dumevoastră, ne prăpădim”. Cam într-așa suna fiecare „jaloabă” – plângere simplă, însă sinceră, din adâncul inimii, spusă de necăjitul și asupritul moldovan. Sloboda rusească îi ieșea pe nas.

Aceasta i-a făcut pe conducătorii moldoveni să ia măsuri, să înjghebe un fel de miliție moldovenească, care i-ar apăra pe moldoveni mai bine decât miliția locală civilă, care era făcută din străini.

Procesul-verbal nr. 6 din 2-VIII-1917

La adunare ia parte și reprezentanți de la Comitetul Sfatului Deputaților soldați și muncitori (ruși). Domnii Pântea și Cojocari, salutându-i pe dânsii, descrie starea grea de întuneric și robie, în care se află moldovenii în scurgerea veacurilor sub despotismul turcesc și țarismul rusesc și își arată bucuria cu prilejul împreunării lucrului ale ambelor comitete – rusesc și moldovenesc. Levinzon, reprezentantul Comitetului rus, a constatat că Basarabia e condusă de mai multe persoane reacționare, care și-au schimbat numai fața, rămânând ceea ce a fost până la revoluție. Comitetul rusesc a încercat să organizeze țara, însă e greu, fiindcă nu știu limba și moldovenii nu prea se dau, iar elementele burgheze pun diferite piedici. Găsește că numai munca împreunată poate face ceva, poate organiza Basarabia.

Delegații de la moldovenii din Novogheorghevsk și de la frontiera de la Riga vorbesc despre organizarea moldovenilor soldați de pe acolo și despre dorința de a veni în Basarabia, ca mai bine să afle despre activitate.

Procesul-verbal nr. 7 din 5-VIII-1917

Se aleg 9 membri ai Comitetului: Morari, Cernăușan, Artemie, Iov, Corduneanu, Garteau, Patratiu, Durnescu, Zalehovski, Braga și Gangan. Delegații de la Novo-

³⁰ Nacialnik – șef.

³¹ Ureadnik – grad inferior de poliție în Rusia țaristă.

gheorghevsk sunt aleși fără nici o vorbă ca membri. Morari este ales ca vicepreședinte, iar Cernăuțan – ca secretar.

Procesul-verbal nr. 8 din 7-VIII-1917

Se așează rânduiala:

a) Să se facă servicii (dejurstva).

b) Ședințele plenare să fie sâmbătă, de la ora 3.

v) Adunările Comitetului să se facă luna, joia și vinerea, de la ora 5.

g) Ședințele Prezidiului – în fiecare zi, de la 10 – 1 după amiază.

S-a hotărât:

Să se ia cea mai activă parte la alegerile în Duma orășană³², intrând în bloc cu organizațiile moldovenești locale și luând parte în lupta de alegeri, numărând fiecare provocare (vâpad) asupra organizațiilor moldovenești ca provocări contra Comitetului Central Ostășesc Moldovenesc.

Având în vedere învrăjbirile și stăruințele dușmănești îndreptate contra ideii naționale moldovenești, cu scop de a aduce neînțelegeri și dezbinare între moldoveni, Comitetul Central a hotărât: Să-i cheme pe toți moldovenii la împreunare, la unire față de primejdia națională, arătând că între moldoveni lupta socială trebuie să se facă într-așa fel, ca principiul unității (edinstva) naționale să rămână neclintit. Regulat să fie înștiințate toate organizațiunile militare moldovenești de pe front și din spatele frontului despre lucrările și curenturile care merg în folosul așezămintelor autonome în Țară; lor să le fie trimise copiile articolelor care se tipăresc în ziarele locale, care-s îndreptate contra moldovenismului.

Cu toate aceste evenimenturi (сведения), să se facă cunoscuți toți moldovenii, care sânt chemați sub steag al apărare al Patriei.

D. Novescul din armata IX povestește despre un învățător – Chițilovschi din comuna Bolotina³³, volostea³⁴ Foleștilor, ținutul Bălților, care este liberat de șeful militar (воинский начальник) și pentru organizarea unui partid în Basarabia, care ar lupta contra autonomiei. El plătește câte 15 ruble ziua, adună tineri și dezertori și, împreună cu evreul Vainbann din Bălți, care dă și ajutor bănesc de la sine, face o propagandă energetică contra autonomiei.

Cum se vede din procesul-verbal nr. 8, ideea națională câștiga, din zi în zi, tot mai mare valoare, din zi în zi aduna mai mulți binevoitori și încă și mai mulți dușmani (privește ziarul *Svobodnaia Bessarabia*, articolul lui Boldâr).

Procesul-verbal nr. 9 din 9-VIII-1917

D. Pântea raportează despre reprezentarea lui șefului garnizoanei, care spune că despre Comitetul Ostășesc Moldovenesc se purta foarte multe vorbe rele și chiar singur șeful garnizoanei avea despre Comitet o părere rea. După prezentarea mai multor hârtii de la Statul Major, ei și-au schimbat privința, iar despre trupele moldovenești milițiene el nici nu știe ce-s și pentru ce-s ele.

³² Orășenească.

³³ Corect, satul Balatina. În 1917, localitatea respectivă, ca și a bunei părți din localitățile Basarabiei (cu excepția celor din județul Ismail), nu avea statut de comună.

³⁴ Volostea (rusism) – plasă.

Pânteia găsește că trupele milițiene trebuie să atârne de Comitetul Central Moldovenesc. Mai mulți dintre membri găsesc că trupele trebuie împreunate cu Comitetul, fiindcă în unire e puterea. Propun ca inspector general pe d. Crihan, că să se ia măsuri spre a curăți cohortele de elemente nepotrivite, care pun pată pe întreaga organizațiune, ca să nu mai fie din partea răuvoitorilor neamului pricini (нападки³⁵). Cum se vede din procesul-verbal nr. 9, mult s-a vorbit despre trupele milițiene – cohortele moldovenești. Ideea de cohorte moldovenești s-a născut la Comitetul Moldovenesc din Odesa, acolo ele și s-au organizat din soldați moldoveni mai aleși, câte 100 de inși în fiecare, cu ofițeri moldoveni în frunte. Ca inspector pe toate cohortele moldovenești din Basarabia era însemnat A. Crihan, unul dintre cei mai înfocați naționaliști. Cea dintâi cohortă s-a arătat în Chișinău prin iulie, cu un brav ofițer în frunte – cu praporașul³⁶ Dumitru Budescu³⁷ din Lozova, un bun naționalist și drept soldat moldovan. Soldații acestei cohorte (întâia), cu panglică tricoloră la șapcă, era cea dintâi oaste moldovenească în Chișinău, disciplinată și aleasă. Ea era întâia nădejde a noastră, întâia putere, care trebuia să ne dea sprijin la lucrul nostru sfânt, național.

Țin minte ce bucurie ne-a adus ea în Chișinău, cu ce mândrie ne uitam noi, moldovenii, la ei. Să trăiești bravule Budescu, să ne fii de ajutor și să susții cu oastea ta bravă, națională, autonomă și dreptul nostru național. Trăiască întâia cohortă moldovenească. Bravul comandant al ei mi-a răspuns: „Toți vom peri, sub tricolorul sfânt*, însă de sfântul nostru lucru mare, pentru oropsitul neam, nu ne vom lăsa”.

Și ei au luptat. Și chiar din zilele dintâi, ei au început a simți îmboldiri și batjocură din partea rușilor. N-a trecut o lună și au trebuit să-și ia tricolorul de la șepci, fiindcă nu era chip a trece prin oraș fără a nu întâlni glume din partea „tovarășilor”, de care erau pline străzile.

După ce au sosit mai multe cohorte, ele au fost trimise pe la sate, prin județe, unde trebuia să ducă lupte neîncetate cu dezertorii, cu tâlharii di la front, care ca o epidemie bântuie prin Basarabia nenorocită. Și această problemă ei au îndeplinit-o bine până la venirea bolșevicilor, cari au început a lua asupra lor o influență rea, după care cohortele s-au nimicit cu totul.

Procesul-verbal nr. 10 din 12-VIII-1917

S-a hotărât: 1. Să se ceară parale de la Comisia de Agitație. Cu banii aceștia Comitetul Central va face agitație între militarii din Basarabia. 2. Să se ceară permis de la comisarul gubernial pentru a face „o strângere cu crușcă³⁸” la 29 și 30 august. Să salute Comitetul Regimentului 40 de la Odesa, care a propus (a hotărât) că Regimentul 40 să fie moldovenesc, fiindcă el e organizat în Chișinău și că moldovenii au strâns legături cu el. Să se ceară de la Regimentul 40 oameni în ajutor, cari, măcar cât de puțin, sunt potriviți pentru lucru cultural în Basarabia, fiindcă Comitetul Central duce o

³⁵ Нападки – atacuri, învinuiri.

³⁶ Praporaș (rusism, de la cuvântul *прапорщик*) – sublocotenent în armata țaristă.

* Ei au adus din Odesa și steagul lor tricolor, românesc.

³⁷ După toate probabilitățile, Dumitru Budescu este un descendent al preotului Isidor Budescu (1845-8 iulie 1903), care a păstrorit la Lozova imediat după absolvirea Seminarului Teologic din Chișinău (promoția anului 1870) până la sfârșitul vieții sale.

³⁸ Crușcă (rusism) – cană.

** Corduneanu – un băiat deștept, care a murit în ianuarie 1918, în vremea bolșevicilor, din întâmplare.

mare lipsă de oameni și în lucrul său, pentru deșteptarea poporului moldovenesc, întâmpină piedici, greu înlăturătoare, din partea elementelor primejdioase pentru noi.

S-a ridicat chestiunea de însemnare a unor emisari militari de voloste (plasă), cari ar organiza Basarabia, ar face cât mai strânse legături cu Comitetul Central. Adunarea primește această propunere bună, însă, neavând destui lucrători, ideea aceasta se amână.

Procesul-verbal nr. 11 din 17-VIII-1917

Adunarea primește și întărește instrucțiunile despre funcțiunea Prezidiului și, în detale, al președintelui, vicepreședinților, secretarilor și al membrilor de serviciu, alcătuită de d. Cojocari.

Se alcătuieste o comisie de privighere, care are ca sarcină de privighere asupra lucrării secțiilor și al membrilor. Comisiunea e alcătuită din președintele Comitetului Central și din 2 membri. Comitetul Central se împarte în 4 secțiuni:

1. Secția de organizare, în care intra 3 oameni; în ea unanim s-au ales: Cojocari, Gangan și Braga.

2. Secția culturală, din 4 inși; în ea unanim s-au ales: I. Iov, I. Tudor, Golovatic și Andronic.

3. Secția administrativă (de gospodărie), din 3 inși; în ea au intrat: Varzari, Corduneanu** și Zalihovski.

4. Comisa de priveghere, din 3 inși; în ea au intrat: Morari, Harea și Pleșca. Secțiunile au dreptul de a coopta oameni de lucru dintre particulari, cari pot și au dorință de a lucra pentru neam, pentru organizarea moldovenilor.

Procesul-verbal nr. 12 din 18-VIII-1917

Adunarea, sub președinția lui Pântea, trimite ca răspuns Comitetului Ostășesc Moldovenesc din Odesa înștiințare că lucrurile, după măsurile luate de Comitetul Central și inspectorul Crihan, s-au așezat și stau bine.

Pântea raportează despre 2 mii de ruble, primite de la comisarul gubernial al Basarabiei pentru nevoile economice ale Comitetului, precum sunt: aprovizionarea (dovolstvie) membrilor, fatirea³⁹, cheltuielile cu trimiterea în comandirovce⁴⁰, pentru trebuințele Comitetului Central. Toți membrii (care n-au mijloace) iau masa împreună la popota Comitetului.

Se primesc ca membri reprezentanți de la lazaretul nr. 5 – Țaga, nr. 43 – Blanari și de la Regimentul 40 – Bârcă Teodosie.

Se hotărăște: Să se trimită la Odesa un reprezentant al Comitetului Central pentru a cere de la autoritățile militare oameni pentru lucru în Comitet și a mai cere ce este de trebuință pentru Basarabia. Este ales unanim d. Pântea.

D. căpitan Cojocari raportează despre activitatea Societății Culturale a Românilor Basarabeni, sub președinția d. Herța, care au deschis cursurile de limba română pentru învățătorii moldoveni, la cari au luat parte peste 450 și cari le-au și terminat. S-au mai făcut cursuri de limba română. Adunarea găsește de cuviință să-l salute pe d. Herța și toată societatea în numele Comitetului Central Ostășesc, pentru munca

³⁹ Fatirea (rusism, de la cuvântul *квартира*) – locuință. În cazul de față se are în vedere chiria.

⁴⁰ Comandirovce (rusism) – trimitere în delegație.

lor în folosul neamului moldovenesc din Basarabia. Comitetul făgăduiește tot sprijinul său acestei societăți.

Această hotărâre a Comitetului e răspândită prin toate unitățile militare.

Toți învățătorii moldoveni care se leapădă de neam și de limba moldovenească vor fi înlăturați din serviciu, fără drept de a mai fi învățători.

D. Cojocari raportează despre rezultatul prost la alegerile în Duma orășană⁴¹, mulți n-au luat parte. Aceasta arată nepregătirea și de alegeri.

Se hotărăște să se trimită în toate satele Basarabiei un fel de strigare către moldoveni, în care s-ar spune despre organizarea moldovenilor, despre Comitetul Central Ostășesc Moldovenesc, care stă în Chișinău.

Procesul-verbal nr. 13 din 19-VIII-1917

Adunarea a hotărât: Pentru lupta cu contrarevoluția și cu întunericul ce cuprinde poporul basarabean, lucrând în legătură cu organizațiunile democratice, se înseamnă câte un reprezentant al Comitetului în fiecare voloste, ales dintre oameni locali, de naționalitatea populației care este în majoritate în plasa lui. Se lucrează în numele Comitetului Central și Sfatului Țărănesc al soldaților și muncitorilor rusc, neamestecându-se în trebile autorităților locale; el să facă propagandă.

Pentru îndeplinirea acestui plan:

Să se aleagă din Regimentul 40 de infanterie soldați și din alte uniuni din districtul Odesa 75 de soldați, să-i adune pe toți la Chișinău și să urmeze cu ei cursurile de agitație, care să înceapă de la 1 septembrie.

Să se ceară susținere de la Rumcerod și Sfaturile Soldățești, Țărănești și Muncitorești.

Cu îndeplinirea acestora se trimite (komandiruetsea) la Odesa domnii Pântea și Harea.

Procesul-verbal nr. 14 din 20 VIII 1917

Se propune:

Să roage Comisia Școlară de pe lângă Uprava⁴² Zemstvălă ca ea să tipărească articolul *Lacrimile mamei*, scris de preotul Andrei Murafa și tipărit în *Cuvânt moldovenesc*, care să fie răspândit în popor;

Să se facă biblioteci pentru săteni din cărțile aduse din România și să facă publicațiune în gazete pentru jertfirea cărților;

Să se alcătuiască o comisiune pentru organizarea bibliotecilor din domnii Blănari și Țaga.

Biblioteci ne trebuie ca mana din cer. Comitetele rusești tipăreau sute de mii de fel de fel de broșuri și foișoare în limba rusă. Moldovenii încă n-aveau nimic în limba lor. Comitetul Ostășesc s-a gândit și la aceasta.

Procesul-verbal nr. 15 din 21-VIII-1917

Se trimite căpitanul Cojocariu la Congresul Țărănesc, care se ține la 27/VIII, pentru cetirea unei lecții despre autonomia Basarabiei.

⁴¹ Consiliul Municipal Chișinău.

⁴² Uprava – organul executiv al zemstvei.

Pentru cercetarea întâmplărilor din zilele de 19-20/VIII – omorârea preotului Baltaga, S. Murafa și Hodorogea, se alege domnia Cernăușan, Cotoros, Iov și Zalihovschi. Se trimite generalului Șcerbacev următoarea telegramă: „Întâmplările din zilele de pe urmă cu totul au terorizat populația. În orașul Chișinău și în alte locuri ale Basarabiei se fac omoruri, silnicii, prădăciuni de bandele organizate de soldați-dezertori. În noaptea spre 20/VIII, în satul Costești a fost omorât preotul local D. Baltaga. În aceeași noapte, în satul Ruseștii Noi a fost omorât locuitorul Sevdan. În ziua de 20/VIII, în Chișinău, de soldații din bateria 36 de rezervă, a fost împușcat (cu glonte „bum-bum”) judecătorul Murafa, iar inginerul Hodorogea a fost ucis cu spatele puștilor. În ziua de 21, tot de aceeași soldați, a fost făcută... (нападение⁴³). De către cohorte moldovenești au fost prinși 14. Aceleași întâmplări au loc în mai multe orașe, târguri și sate ale Basarabiei. Miliția e puțină și nu e pregătită. Pentru garantarea vieții și avuției locuitorilor și pentru stabilirea unei rânduiei, imediat trebuie de ales din garnizoana din Novogheorghevsk pe toți cavaleriștii basarabeni, din cari să se formeze detașamente (otreaduri) călărașe pentru pază, în frunte cu ofițeri moldoveni. Din toate unitățile ce se află în spate și pe toți cari trec pe la șeful de district (воинский начальник⁴⁴), din soldați și ofițeri răniți și contuziați trebuie de adunat și de format din ei cohoarte. Măsurile acestea trebuie de luat și pentru rechiziționarea ce se va face, având în vedere vinul nou, și pentru părăsirea (ruperea) anarhiei și terorului ce se face în Basarabia. Basarabia, care aparține de zona frontului și e pusă în primejdia întâmplărilor, cere hotărât (настоятельно) să fie introduse în viață măsurile aduse mai sus, pentru ce și ...(ходатайствует⁴⁵) Comitetul Central Ostășesc Moldovenesc”.

Comitetul Central crește zi cu zi, se întărește cu noi membri de prin cele mai depărtate unități militare, iar împrejurările erau atât de grele și apăsau atât de tare țara noastră, încât Comitetul nu mai putea tăcea și a trebuit, printr-o telegramă energetică, îndrăzneată, să ceară de la autorități formarea unităților moldovenești, cari mai puteau păzi Basarabia de cetele sălbatice, pentru că moldovenii de pe fronturile îndepărtate aveau cu inima glasul nevestelor, mumelor și surorilor obișnuite, ocărate de răii și ticăloșii ruși care fugeau de la front. Ostașii noștri trebuie să vină, pentru că țara era menită distrugerii.

Noi cu toții vedeam prăbușirea frontului rusesc, vedeam cum oastea, ca putredă, se rupea bucată cu bucată și se desființa. Noi vedeam că autoritățile rusești, în slăbiciune și deznădejde, scăpă hăturile din mâinile neputincioase. Nouă ne rămânea să le luăm. Noi trebuia să le luăm. Să adunăm basarabeni noștri, ca să scăpăm țara de primejdie și să stăm la cârmă.

Într-un număr al gazetei *Soldatul moldovan* eu am scris:

...iată ceasul a venit,
Sânt dați din scaune cei mari,
Pășiți și prindeți-le locul,
Luați cârma îndrăzneți și tari.
În mâni vei soarta și norocul.

⁴³ Нападение – atac, agresiune.

⁴⁴ Воинский начальник – șef militar.

⁴⁵ Ходатайствует – intervine, face demers.

La luptă pentru-un neam și o țară,
Ce-un veac o dus o viață amară.
Și noi mergem spre aceea.

Procesul-verbal nr. 16 din 24-VIII-1917

Președintele Pântea raportează despre călătoria la Odesa, unde a vizitat autoritățile militare și civilă de district (okrug), la comisarul guvernului, care recunosc și vor susține organizația moldovenească – Comitetul Central.

Adunarea mulțamește pe d. Pântea pentru truda lui, în folosul Comitetului.

D. Cojocari raportează despre organizațiunile ucrainene, care au hotărât ca în toate școlile ucrainene să se predea limba ucraineană, iar limba moldovenească să fie învățată ca limbă a Țării.

Se alege o delegațiune care va pleca la generalul Șcerbacev spre a regula cu chestiile organizării pazei Basarabiei și etc. Sunt aleși domnii Pântea, Crihan și Braga. Comandantul cohorței I-i, d. Budescu, raportează despre disciplina și buna rânduială ce există în cohorte.

Se amintește că la 27 august vor avea loc manifestații cu prilejul unei jumătăți de an de la revoluție.

Ca secretar al Comitetului este ales I. Buzdugan, care a sosit de pe frontul român.

Procesul-verbal nr. 17 din 25-VIII-1917

Se trimite telegramă Organizației Rumcerod, hiritisind cu „godovșcina”⁴⁶ revoluției.

S-a hotărât să se propună Comitetului Soldățesc și Muncitoresc Rusesc să se construeze din nou într- așa fel: În prezidiu, din partea Comitetului Central Moldovenesc, intră unu ca vicepreședinte și 5 – ca membri. Ca vicepreședinte e ales Grig. C. Dascal. Ca membri: Artemie, Harea, Săcară, Țaga și Cernăuțan.

Din ziua prezentă, Comitetul Soldățesc și Muncitoresc Rusesc se numește Comitetul Soldaților și Muncitorilor de Garnizoană, dar nu gubernial, fiindcă el este alcătuit din reprezentanții muncitorilor și soldaților de pe loc, din garnizoana Chișinău, și nu al întregii Basarabii.

Până a trece la următorul proces-verbal, trebuie să spun despre Comitetul Central îndeobște. La început, în primele zile de activitate, Comitetul Central Ostășesc Moldovenesc era mic și slăbuț, având lucrători puțini și nimic finanțe. Cu vremea el a crescut, primind în sânul său mai mulți membri de la diferite unități militare, unde se găseau câte un grup de ostași moldoveni, cari se organiza mereu, chiar în companii și batalioane naționale. Fiind mic și slab, el nu era auzit de nimeni, n-avea nici o autoritate, se stabilise într-o locuință mică, strâmtă, care nici cum nu corespundea numelui de Comitet Central Ostășesc Moldovenesc.

Cea mai puternică organizație în Chișinău, care făcea vuiet nu numai în jur, dar chiar în întreaga Basarabie, era Comitetul sau Sfatul Soldățesc și Muncitoresc împreună cu Comitetul Țărănesc. Comitetul sau sfatul acesta era autoritate pentru toți. El da ordine, făcea regulă, judecată, fiind, totodată, administrator, judecător și avea funcțiile de poliție. El era stăpân și pe finanțele locale. Având bani, el scotea revista *Înștiințările Sfatului Muncitorilor, Soldaților și Țăranilor*, scotea diferite broșuri

⁴⁶ Godovșcina – aniversare.

și altele. El conducea țara. Ca rezidență avea Casa Libertății (casa fostului guvernator al Basarabiei).

Și iată pe ceriul Basarabiei răsare o nouă stea – Comitetul Central Ostășesc Moldovenesc, alcătuit din reprezentanții organizațiilor militare moldovenești de pe toate fronturile și districțiunile rusești – de la Petrograd, Riga, Minsk, Galiția, Bucovina, România, Dobrogea, Caucaz, de la flota de pe Mările Neagră și Baltică și altele. Pe la sfârșitul lunii august, Comitetul Moldovenesc s-a întărit bine, a ajuns până la 180 de inși, având ca sprijin cohortele moldovenești, împrăștiate prin Basarabia.

Autoritățile locale au început a se socoti cu puterea ce creștea din zi în zi, au energia și îndrăzneala președintelui Pântea și ale altor vrednici. El a prins locul cuvenit între organizațiile locale. Hotărâtor, el a cerut și a primit locuință în Palatul Libertății (în primul rând, o odăiță, pe urmă, crescând, a ocupat cu forța buna jumătate din odăile numeroase ale Palatului).

„Noi suntem stăpâni aicea, noi, băstinașii Basarabiei, noi, moldovenii, cari au dus un veac de amar, de durere, de prigonire. Noi trebuie să cârmuim Țara, dar nu niște străini, niște venetici, aduși de vânt, pe cari nici nu-i doare de nevoile țaranului”. Asemenea cuvinte mereu răsuna în Palatul Libertății, la adunările Comitetului. Răsună ieșea din odăile, din pereții Palatului și se ducea prin Țară, trezind simțământul național, îmbinând la luptă pentru libertatea neamului asuprit.

Având împrăștiati prin toată țara, sub numele de comisari de plasă, propagandiști moldoveni, Comitetul Central lărgea rădăcinile puternice, cuprinzând Basarabia, care gemea sub regimul hoțesc al bandelor de soldați dezertori.

Răsărind, Comitetul Central se ridica pe ceriul țării ca soarele, răspândind lumină și încălzind inimile moldovenești cu căldura de nădejde și bucurie. Glasul lui suna puternic, ca un clopot uriaș, și chema la împreunare, găsind răspuns în sufletele moi ale moldovenilor.

Din însărcinarea Comitetului, eu am alcătuit, adunarea a primit, apoi s-a tipărit și s-a răspândit următoarea strigare⁴⁷:

Gazeta Comitetului *Soldatul moldovan*, organizată și condusă de scriitorul acestor rânduri, era răspândită între soldații moldoveni de pe toate fronturile și din multe orașe ale Rusiei. Ea chema la împreunare, la organizare, la luptă.

Și moldovenii, pricepând vremea și ceasul ce a sunat, se organizau, trimiteau soli – reprezentanți la Comitetul Central, de unde primeau sfat, instrucțiuni.

Comitetul Central Ostășesc Moldovenesc a venit la putere, a luat cârma întregii Basarabii.

Veneticii vedeau cum hățurile cădeau din mâinile lor. Ei, pe ascuns, se pregăteau de luptă – o luptă de moarte.

Ca jertfe naționale au căzut Murafa, Hodorogea și alții⁴⁸.

Procese-verbale nr. 18 și 19 din 29 august și 9 septembrie 1917

1. Se propune președintelui Comitetului pomântesc ținutul, A. Paladii, fiind reprezentant al Comitetului Central, să lucreze în folosul autonomiei basarabene.

⁴⁷ Loc liber în continuare, lăsat pentru a fi plasat textul strigării, care lipsește.

⁴⁸ În continuare este expus următorul text, care, însă, este tăiat de I. Tudor: „Dăm procesele verbale din 29 august, cu nr. 18, până la nr. 36 din 13 octombrie 1917, traduse din rusește și publicate de V.A. Semaca, tipărite în gazeta *Soldatul moldovan*”.

2. Din pricina cheltuielilor și a lucrătorilor, gazeta *Soldatul Moldovan* să se tipărească⁴⁹, deocamdată, de două ori pe săptămână, sub conducerea președintelui Secțiunii Culturale a Comitetului Central, I. Tudor. Gazeta să fie trimisă la toți soldații moldoveni, în toate locurile, în toate unitățile unde sunt moldoveni.
3. La adunarea federaliștilor din Kiev se trimit doi delegați, domnii Cijevski și G. Dascăl. Lor se dă dreptul de a sprijini scopul ca Rusia să fie o țară federativă, democratică, iar Basarabia să fie autonomă, cu granițele între Prut și Nistru.
4. Se trimite o delegație la Șerbacev, din domnii Andronachi și Cijevski, cu cererea ca ofițerii și soldații răniți să fie trimiși în Basarabia.
5. Se trimit la Odesa, la comisarul guvernului, pentru a reuși cu chestia naționalizării oastei, domnii colonelul Furtună, Sacară și Zalihovski.

Procese-verbale nr. 20-39 de la 7 septembrie – 19 octombrie 1917

1. La adunarea democraților din Petrograd se trimite d. doctor Morozov, cu dreptul de a vorbi în numele Comitetului Central și de a apăra interesele Basarabiei.
2. Să se trimită o telegramă comandantului suprem, în care să se ceară ca toți învățătorii moldoveni să fie eliberați de la slujba ostășească spre a putea pregăti țara pentru adunarea întemeietoare.
3. Despre limba moldovenească. Se cere de la Uprava Gubernială ca învățătura, de la toamnă, să se facă în moldovenește, în toate satele basarabene. Toți învățătorii cari voiesc să rămână mai departe, trebuie să învețe la cursurile moldovenești pentru învățători. Se vor primi și învățători bejenari din România, Bucovina, Ardeal.

Braga și Țaga se trimit să facă cercetare în satul Vărzărești despre activitatea nepatriotică a preotului Petru Budeanu.

Se trimit delegați la comandantul înalt al Frontului Românesc, pentru a cere să se facă cel dintâi regiment moldovenesc, care să fie așezat în Chișinău, ca comandant fiind colonelul Furtună. Comandanții ai batalioanelor și companiilor să fie ofițerii răniți și care au fost la front, fiind numiți de Comitetul Central, în înțelegere cu comandantul regimentului.

Regimentul 40 va fi mutat cu totul în Chișinău.

Toți ofițerii și soldații, după dorința lor, trebuie aduși în regimentul moldovenesc.

Nici o revoluție, nici o poruncă n-are să se dea, fără ca mai înainte să se înștiințeze Comitetul Central Împlinitor.

Toți agitatorii și toate scrierile care ating politica Basarabiei trebuie să fie îndreptate în Comitetul Central.

S-a dat ajutor bănesc: Comitetului Moldovenesc de pe Frontul Român – 500 de ruble, Comitetului din Novogheorghevsk – 100 de ruble, Comitetului din Sevastopol – 100 de ruble și altora.

S-a ales o comisie din domnii Cotoros, Cernei și Artemie, cari să lucreze ca în Comitetul Central să fie numai membri cari să se potrivească atât prin purtarea lor, cât și prin lucrarea lor politică, cu scopul chemării înalte.

Generalul Șerbacev se unește ca să se facă întâiul regiment moldovenesc, cu așezare în Chișinău.

⁴⁹ Deasupra este notat: „Într-o limbă populară”.

Pentru trebile naționale ale Basarabiei s-a ales Buzdugan, Crihan și Sacară. La ședințele Comitetului Central să se vorbească în limba moldovenească și să se scrie cu litere latinești. Pentru învățarea buchilor latine să se deschidă cursuri.

Întâia serbare a Basarabiei (Proclamarea autonomiei)

După ce a căzut țarismul, răsturnat de valurile puternice ale revoluției, care, totodată, a început a spăla putregaiul întregii Rusii, și după un cutremur uriaș, după o zguduitură și o fierbere mare, a început a se trezi năroadele mici, care erau călcate de ciubota murdară al asiaticului rus.

Între alte popoare, istovite de o robie de un veac, s-a trezit pentru viață și poporul românesc din Basarabia. Mai multe zacimi⁵⁰ și sute de apostoli ai neamului, aducând jertfe, chiar și de sânge, în frunte cu marele luptător Halipa, duceau o propagandă care se lățea din zi în zi, creștea și mereu cuprindea Basarabia

Propovedania sfântă, ca un soare luminând, alunga întunericul, care domnea mai mult de un veac.

Și umbrele nopții, mânate de razele luminii, fugeau, aducând nemulțămire, aducând neliniște și spaimă dușmanilor noștri de aici, din țară. Și ei se organizau pentru o contraluptă și chiar s-au organizat în jurul ziarului *Svobodnaia Bessarabia* și a pornit lupta pe viață și pe moarte.

Presa noastră românească de aici, cu glasul ei încă slab, nu putea să se opună. Se înnoura.

Și în momentul acela, când se înnoura, în momentul primejdut, s-a ivit în ajutorul oamenilor care luptau aici niște oameni noi. Aceștia erau militarii moldoveni. Tânărul luptător Pânteă, venind de pe front cu o mână de ostași, încă prin iulie, a început lucrul. S-a înființat Comitetul Central Ostășesc, care a adunat în jurul său oameni de pe toate fronturile Rusiei, de la diferite unități militare: matrozi, infanteriști, cavaleriști, artileriști, pioneri etc.

Având contact cu toate organizațiile moldovenești de aici, trimetând din sânul său comisari pe la toate plășile, scoțând chiar și o gazetă (*Soldatul moldovan*), care se trimitea pe la frații din șanțuri, ducând vestea învierii din morți al neamului nostru, Comitetul Central Ostășesc a început a lupta crâncen pentru înființare. Se simțea că propaganda e făcută, că e pregătit ogorul pentru roade ce ne trebuie.

Sprijinit de comitetul puternic din Odesa și de alte comitete care erau așezate pe frontul român și alte locuri, Comitetul Central a strigat: Acum ori nici o dată, toți fiii neamului obijduit, adunați-vă aici, în Chișinăul strămoșesc, și vă spuneți cuvântul. Strigătul ista, răspândit prin toată marea Rusie de gazete și prin telegraf, a ajuns pe la toți frații, care 4 ani duceau povara războiului.

Strigătul trimăs de la Chișinău, ca glasul unui clopot uriaș, i-a trezit din somn, le-a împlut sufletul de bucurie și ochii de lacrimi. Au ales reprezentanți și i-au trimis pentru îndeplinirea unui vis neînțeles încă, frumos și mare. Ieșiți din șanțuri cu fețele îngălbenite, cu hainele zdrențuite și murdare, veneau copiii Țării, se adunau la Chișinău.

Și iată în ziua de 20 octombrie, cu muzică, în rânduri, cu ofițerimea înaintea, cu tricolorul sfânt românesc, care, în curgerea de o sută de ani, prima oară purtat

⁵⁰ Conform originalului.

de boarea de vânt în fața soarelui, care, în ziua aceea, lumina neobișnuit de frumos, tricolorul nostru, în ziua cea, sfâșia triumfător. Cu tricolorul nostru desfășurat, noi, mulțimea de 8 sute, am mers din Palatul Libertății (palatul guvernatorului rus) spre casa Eparhială.

În casa Eparhială, unde s-a petrecut mai multe zile istorice, întâiași dată a răsunat glasul românului din Basarabia, mai slobod și mai hotărât.

Toată lumea a vorbit românește – reprezentanții de la toate organizațiile și chiar reprezentanții altor neamuri: ai Ucrainei, Poloniei, Armeniei și alții.

Și iată, a doua zi, pe la orele 6-7 s-a făcut întâiul pas...spre dezlipire pe veci de asupritoarea cea mai mare în lume, de Rusia.

S-a proclamat autonomia Basarabiei. Sub tricolorul sfânt, de frontierele românești, s-a pus întâiul jurământ: să apărăm tricolorul nostru până la ultima picătură de sânge.

În clipele celea s-a făcut minune. Chiar mulți cari erau contra autonomiei noastre, cuprinși de entuziasm nemaipomenit, strigau: Trăiască autonomia Basarabiei! Trăiască neamul românesc! Trăiască ostașii, cari prin sânge și foc, au răzbătut la țelul sfânt, cari vrednici au fost să strige hotărâtori: Noi suntem stăpâni pe țara aceasta. Noi vom hotărî soarta ei.

Și au pus piatra ceea dintâi la temelia autonomiei.

Așa s-a făcut serbarea ceea dintâi a Basarabiei.

Eu zic cea dintâi, fiindcă ea a pus începutul zilelor de sărbătoare: Proclamarea Republicii Moldovenești Federative, Republica Moldovenească neatârnată și, la urmă, unirea de la 27 martie.

A trecut anul. Un an greu de ispite sufletești, de biruire, de amar și bucurie fără de soț.

Zilele de la 20 și 21 octombrie au rămas în mintea noastră ca o flăcără nemuritoare, ca o melodie vecinică, care o poți auzi numai în viața ta.

Aducându-mi aminte de entuziasmul nostru, de lacrimile sfinte vărsate de mai mulți dintre noi, eu nu pot încă să-mi lămuresc când era mai mare și mai sfântă bucuria: când s-a proclamat autonomia, la 21 seara, ori la 20, pe la orele 2-3, când noi, în rânduri făcute frumos, cu muzică și cu tricolorul, am părăsit Palatul Libertății și, mergând cu tricolorul neamului, ne pregăteam să proclamăm autonomia noastră.

Membru al Comitetului Central, membru al Sfatului Țării, Iorgu Tudor

Summary

In the published text, signed by Iorgu Tudor, contemporary with the events carried out in Bessarabia at the beginning of the twentieth century, are exposed a series of memories referring to some moments of the national liberation movement of Romanians from Bessarabia in that period. Besides evocations, Iorgu Tudor exposes, in short, the content of the minutes of the Moldovan Central Military Executive Committee.

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ A TINERILOR CERCETĂTORI „CONSOLIDAREA ȘI DEZVOLTAREA STATULUI DE DREPT ÎN CONTEXTUL INTEGRARII EUROPENE”

EDIȚIA A V-A, 31 MARTIE 2011, CHIȘINĂU

La 31 martie 2011, la Chișinău, și-a ținut lucrările Conferința științifică internațională a tinerilor cercetători cu genericul „Consolidarea și dezvoltarea statului de drept în contextul integrării europene”, Ediția a V-a, organizată de Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

Sesiunea științifică și-a desfășurat lucrările în cadrul a două ateliere: Istorie și Drept. Atelierul de Istorie, cu două secții (istorie medie și modernă; istorie contemporană), a întrunit participanți, tineri cercetători, doctori, doctoranzi și masteranzi, de la mai multe instituții de cercetare științifică din Republica Moldova: Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM, Institutul de Studii Enciclopedice, Universitatea de Stat din Tiraspol (cu sediul la Chișinău), Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Muzeul Național de Arheologie și Istorie al Moldovei.

Tinerii cercetători din Republica Moldova au avut posibilitate, în cadrul ședințelor de lucru, să se familiarizeze cu rezultatele investigațiilor științifice asupra tematicii de cercetare ale colegilor de la alte instituții de profil. S-au inițiat dezbateri științifice asupra majorității temelor înregistrate în programul conferinței, soldate cu schimb de experiență, sugestii și recomandări reciproc avantajoase.

În cadrul secției de istorie medievală și modernă au fost prezentate o serie de comunicări interesante, realizate de: Braga Diana, „Retrospectiva utilizării morilor de vânt în Moldova”; Bacalov Sergiu, „Giosenii sau boierimea din Țara de Jos a Moldovei (sec. XVI-XVIII)”; Cojocari Elena, „Tradiția cununiei în mediul urban al Basarabiei al sec. XIX-lea reflectat în documentele vremii”; Constantinov Valentin, „Conjunctura internă și externă în jurul bătăliei de la Cornul lui Sas (1612)”; Demerji Sergiu, „Evoluția concepțiilor lui Martin Luther între anii 1517-1521”; Dudnicenco Nicolae, „Agricultura în orașele medievale lituanieni”; Ețco Diana, „Atitudinea clerului basarabean față de mișcarea națională (1917)”; Gherasim Cristina, „Confirmarea titlurilor nobiliare în Basarabia după anexare la Imperiul Rus (cazul familiei Donici)”; Harabara Valeriu, „Comunitatea greacă din spațiul Prut-Nistean sf. sec. al XVIII-lea începutul sec. al XIX-lea”; Pavelenco Raisa, „Diplomația conflictului ungaro-moldav din anul 1467”; Purice Stela, „Influențe occidentale în sculptura în piatră din Moldova în a doua jumătate a secolului al XV-lea”.

Secția contemporană a fost reprezentată, cu comunicări, de: Gârbu Nicolae, „Constituirea și evoluția Curții Constituționale a Republicii Moldova (1994-1997)”; Mafteuță Natalia, „Legea învățământului primar din anul 1924. Particularitățile aplicării ei în Basarabia”; Marinescu Lucia, „Instituția muzeală în procesul globalizării”; Prisac Lidia, „Republica Moldova în contextul edificării statului de drept (1991-1994): tendințe și caracteristici generale”; Șevcenco Ruslan, „Politica social-economică a Guvernului M. Druc (25.05.1990 – 22.05.1991)”; Tărăță Marius, „Ședința Comitetului Central al PC(b) al RSSM. Iunie 1944. Obiective, direcții, strategie”; Turtureanu Ovidiu, „Acutizarea stărilor de conflict în RSS Moldovenească în condițiile restructurării gorbacioviste”; Xenofontov Ion, „Istoria verbală în discursul istoriei militare”.

Rapoartele și comunicările participanților la conferință, de o înaltă ținută științifică, se încadrează în tendințele actuale ale cercetării istorice, cuprinzând multiple aspecte de istorie națională și universală. Acestea vor fi publicate într-un volum separat, pentru ca publicul larg din țară și din străinătate să facă cunoștință cu realizările științifice ale tinerilor cercetători din Republica Moldova.

*Sergiu Bacalov**

* **Sergiu Bacalov**, doctor în istorice, cercetător științific superior la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

RECENZII

ORTODOXIA ÎN MOLDOVA: PUTEREA, BISERICA, CREDINCIOȘII. 1940-1991

ПРАВОСЛАВИЕ В МОЛДАВИИ: ВЛАСТЬ, ЦЕРКОВЬ, ВЕРУЮЩИЕ. 1940-1991:
СОБРАНИЕ ДОКУМЕНТОВ В 4 ТОМАХ / ОТВ. РЕД., СОСТ. И АВТ. ПРЕДИСЛ. В. ПАСАТ

Absolvent al Facultății de Istorie a Universității de Stat din Moldova (1982), cu studii doctorale (1984-1987) și postdoctorale (1990-1994) la Institutul de Istorie al Academiei de Științe a URSS / Rusiei; auditor la Academia Diplomatică a MAE al Federației Ruse (1992-1994), doctor în istorie (1988) și doctor habilitat în istorie (1996), membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei (2000) și cercetător științific principal la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM¹, prodigiosul istoric Valeriu Pasat și-a axat investigațiile, încă de la începuturile carierei sale științifice, asupra problematicei sovietizării Moldovei postbelice, editând consecutiv ample culegeri de documente, monografii și sinteze, în care mecanismul metodelor violente și represive aplicat populației de către regimul totalitar comunist a fost descris și analizat în întreaga sa complexitate².

Recenta culegere de documente, la care autorul a lucrat mai mult de un deceniu, descrie – prin documente inedite din arhivele din Federația Rusă, România și Republica Moldova – istoria Bisericii Ortodoxe din Moldova în anii 1940-1991³.

Bucurându-se de aprecieri și ecouri elogioase chiar de la lansarea primelor două volume, culegerea de documente în patru volume „Ortodoxia în Moldova: puterea, biserica, credincioșii. 1940-1991” îngrijită de membrul corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, dr.hab. Valeriu Pasat se anunță a fi una de referință în istoriografia problemei respective. Lansarea celor două volume, afirmă președintele Academiei de Științe a Moldovei, acad. Gheorghe Duca, constituie un eveniment de excepție: „Lucrarea ne conduce spre un domeniu tabu aflat sub șapte lacăte. Chiar de la prima răsfoire a celor 552 de documente publicate, te cutremuri de fărâdelegile comise de autoritățile comuniste”. În aceeași ordine de idei, recenzentul lucrării, acad. Andrei Eșanu apreciază că monografia în cauză este o contribuție deosebit de valoroasă la cercetarea trecutului nostru sub toate aspectele, „cu toate dramele, durerile și lacrimile sale”⁴.

¹ Dicționar de Istorie. Ed. a II-a, rev. și ad. / Alexei Agachi, Igor Cașu, Demir Dragnev ș.a., Editura Civitas, Chișinău, 2007, p.296.

² Пасат В.И. Трудные страницы истории Молдовы. 1940-1950-е гг. / Под ред. доктора ист. наук В.Дмитренко. М.: «Терра» - «Terra», 1994; Пасат В. И. Суровая правда истории: Депортации с территории Молдавской ССР 40-50 гг. Кишинэу: Моментул, 1998; Valeriu Pasat, Asprul adevăr al istoriei: Deportări de pe teritoriul RSS Moldovenești în anii 40-50, Chișinău, 2000; Idem, Calvarul. Documentarul deportărilor de pe teritoriul RSS Moldovenești, 1940-1950 / Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Istorie, ROSSPEN, 2006.

³ Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие. 1940-1991: Собрание документов в 4 томах / Отв. ред., сост. и авт. предисл. В.Пасат.- Т.1: Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие. 1940-1953.- 2009.- 823с.; Т.2: Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие. 1953-1960.- 2010.- 967с.- М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН).

⁴ www.timpul.md/articol/valeriu-pasat-descopera-documente-ultrasecrete-din-viata-bisericii-in-rssm-6466.html.

Precedat de o amplă și consistentă introducere în istoria recentă a ortodoxiei din Moldova⁵, în cadrul căreia se constată, cu justificat temei, inexistența unei lucrări fundamentale de felul celei elaborate la începutul secolului al XX-lea de episcopul Arsenie Stadnițchi (Cercetări și monografii privitoare la istoria Bisericii din Moldova, 1904), autorul și-a propus temerarul și novatorul obiectiv al descrierii complexe și complicatei istorii a interdependențelor Bisericii ortodoxe ruse din Moldova și a credincioșilor cu puterea politică în perioada sovietică (1940-1991). În acest scop, au fost investigate și aduse la cunoștința opiniei publice documente din arhivele Federației Ruse, Republicii Moldova și României, anterior secretizate și interzise uzului cercetătorilor.

Primul volum al lucrării conține documente care elucidează perioada anilor 1940-1953, - din momentul creării RSS Moldovenești și până la moartea dictatorului I.V.Stalin. Însoțite de o amplă schiță istorică asupra respectivei perioade, documentele elucidează evenimente importante din istoria ortodoxiei din Moldova, inclusiv refugierea preoților români în anul 1944 și repatrierea lor ulterioară; lucrările Sinodului din 1945; vizita din 1947 a patriarhului Alexie I în România etc. Cel de-al doilea volum al lucrării cuprinde documente ce caracterizează perioada anilor 1953-1960, de la moartea lui I.V.Stalin și până la conturarea liniilor directoare ale politicii antibisericești promovate de N.S.Hrușciov. Documentele volumului în cauză conțin detalii importante privind distrugerea bisericilor în anul 1953 în zona inundabilă a Nistrului în legătură cu ridicarea digului pentru hidrocentrala electrică de la Dubăsari; destinul inițiativelor enoriașilor de la mijlocul anilor '50 de redeschidere a bisericilor; activitatea preoților neînregistrați, care oficiau, pe propriul risc, slujbe religioase în biserici închise; declanșarea campaniei din 1959 de închidere a mănăstirilor etc.

Așa cum însuși autorul își motivează propriul demers, lucrarea este „despre popor și pentru popor”. În paginile culegerii de documente în mai multe volume privind istoria ortodoxiei în Moldova (1940-1991), cititorului i se oferă posibilitatea de a întâlni nu numai nume ale unor înalți demnitari de stat și ierarhi bisericești, ci și ale oamenilor „simpli”, neimplicați în marea istorie. În așa mod, între copertile aceleiași lucrări conviețuiesc și își apără dreptul la credința strămoșilor preoții, - recunoscuți sau ignorați de putere, - enoriașii, care ani la rând au luptat pentru redeschiderea bisericilor, activiștii sovietici și membrii comunităților bisericești, clerul loial puterii și cel ostil acesteia, episcopii și clericii care la timpul respectiv s-au opus românizării bisericii ortodoxe din Basarabia, ca și cei orientați spre biserica ortodoxă a României, care căutau să instituie legături cu patriarhul român. Mai mult chiar, așa cum susține autorul, locuitorii oricărei localități din Republica Moldova vor putea găsi în respectiva lucrare documente și informații despre satul natal și, poate, chiar despre unele rude sau cunoștințe. În așa mod, conchide dr.hab. V.Pasat, viața cotidiană, nefardată, a eparhiilor, parohiilor, clericilor și enoriașilor apare în întreaga ei complexitate – romantică și măreață, nemiloasă și crudă, diversă și multicoloră, - așa precum este însăși viața.

Adresată preponderent specialiștilor în domeniu, - cercetătorilor, istoricilor, politologilor, sociologilor, - lucrarea istoricului V.Pasat „Ortodoxia în Moldova: puterea, biserica, credincioșii. 1940-1991” va reține, indiscutabil, atenția unui public mult mai larg deoarece, așa cum preciza autorul la lansarea primelor două volume ale lucrării, cel mai interesant, dar și cel mai scandalos, probabil, va fi volumul patru, în care se regăsesc și nume ale unor înalți demnitari, care altădată insistau asupra acaparării averii mănăstirilor, interzicerii accesului la studii tinerilor din familiile de clerici ș.a.

*Nicolae Enciu**

⁵ Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие. 1940-1991: Собрание документов в 4 томах / Отв. ред., сост. и авт. предисл. В.Пасат.- Т.1: Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие. 1940-1953.- 2009.- С.25-63.

* **Nicolae Enciu**, Doctor habilitat în istorie, Șef secție Istorie Contemporană la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

ENCICLOPEDIA ARMATEI ROMÂNIEI

/ COORD.: AMIRAL PROF. UNIV. DR. GHEORGHE MARIN, BUCUREȘTI,
EDITURA CENTRULUI TEHNIC-EDITORIAL AL ARMATEI, 2009, 1352 P.
ISBN 978-606-524-054-4

În 2009, sub egida Centrului Istoric al Armatei a fost elaborat și editat, în premieră, volumul *Enciclopedia Armatei României*, coordonatorul lucrării fiind șeful Statului-Major General, amiralul prof. univ. dr. Gheorghe Marin. Monumentala lucrare, cu un format de 23x33 cm și un volum de 169 coli de tipar, bogat ilustrată, se încadrează incitantei suite de apariții editoriale românești **carte-monument**, semnate de George Călinescu *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* (1941) sau *Enciclopedia României* în 4 volume (1938–1943).

Enciclopedia Armatei României constituie un mega-proiect editorial unic, care pune în circuitul științific studiile enciclopedice a cca 80 de istorici, cercetători științifici, arhiviști și muzeografi militari și civili.

Crezul coordonatorului lucrării, Gheorghe Marin, expus în *Cuvânt-înainte*, este „ca acest demers științific să constituie un etalon și o provocare pentru reeditarea sa, pe mai multe volume, prin valorificarea tezaurului arhivistic militar care, coroborat cu studierea aprofundată a evoluției organismului militar românesc în ansamblu, să ofere publicului larg o imagine globală asupra Armatei Române și Statului-Major General, entități care au pus în operă politica statului român și care, de-a lungul unei istorii greu încercate de războaie și amenințări la adresa securității statului și identității naționale, au constituit garantul independenței, suveranității și afirmării în libertate și democrație a națiunii române” (p. 8).

Substanța enciclopediei include 16 capitole, majoritatea cu reflecții de retrospectivă istorică.

În capitolul 1 *Structuri centrale de conducere militară* (pp. 17-86) sunt prezentate locul Casei militare regale, Consiliul Suprem de Apărare a Țării, Statul-Major General, Comandamentele Strategice Operaționale.

În *Categoriile de forță* (pp. 87-358) din capitolul 2 se includ informații complexe referitoare la forțele terestre (infanteria, artileria, artilerie și rachete antiaeriene, tancuri, Vânători de Munte, grânceri, parașutiști și forțe pentru operații speciale, jandarmerie, cavalerie), aeriene și navale.

Armele și specialitățile sunt subiectul capitolului 3 (pp. 359-688), care reflectă: geniul, intenția, comunicațiile și informatica, războiul electronic, chimia militară și NBC, informațiile militare, propaganda și operațiile psihologice, medicina militară, farmacia militară, justiția militară, psihologia militară, sociologia militară, muzica militară, transporturi militare, poșta militară, topogeodezia, poliția militară.

Armamentul și tehnica de luptă sunt expuse în capitolul 4 (pp. 689-708), iar gândirea militară și deciziile de război în capitolul 5 (pp. 709-744).

Cele mai importante *Campanii* militare din istoria României (Războiul de Independență, Războiul de Întregire, Al Dolea Război Mondial, participarea la misiuni internaționale) sunt relectate în capitolul 6 (pp. 745-918).

În capitolul 7 este abordată *Politica de apărare* (pp. 919-970), divizată în trei etape: I) 1877–1939; II) 1968–1991; III) după 1991.

Un capitol aparte, al 8-lea, este consacrat *Diplomației militare* (pp. 971-988).

Învățămintul *militar* este reflectat în capitolul 9 (pp. 989-1008).

Simbolistica și tradițiile militare sunt descrise în capitolul 10 (pp. 1009-1128) și include uniforme și gradele militare, decorațiile, drapelele, Arcul de Triumf, Cultul Eroilor, Eroul Necunoscut, Regimentul 30 de Gardă „Mihai Viteazul”.

În capitolul 11 *Instituții cultural militare* (pp. 1129-1202) sunt expuse următoarele subiecte: Institutul de Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, Serviciul Istoric al Armatei, Centrul Tehnic-Editorial al Armatei, Comisia Română de Istorie Militară, Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, Muzeul Marinei Militare, Muzeul Aviației, Biblioteca Militară Națională, Editura Militară, Cercul Militar Național, Studioul de Arte Plastice al Armatei.

Capitolul 12 este consacrat *Mijloacelor de informare militare* (pp. 1203-1246) – presa scrisă, radio, TV, armata și cinematografia.

Clerul militar este prezentat în capitolul 13 (pp. 1247-1254).

Sportul militar constituie tema capitolului 14 (pp. 1255-1282).

Capitolul 15 descrie *Ligi, Asociații și Organizații Militare* (pp. 1283-1349), iar ultimul, al 16-lea, *Direcția Financiar-Contabilă și Radiolocația* (pp. 1350-1354).

La sfârșitul anului 2010, prestigioasa publicație științifică *Gândirea militară românească* a acordat Diploma de excelență Centrului Istoric al Armatei pentru realizarea *Enciclopediei Armatei României*.

Colectivul de autori merită cele mai frumoase urări și inspirație în creație pentru realizarea excelenței lucrări enciclopedice, iar cititorilor le dorim o lectură cât mai agreabilă.

*Ion Xenofontov**

* **Ion Xenofontov**, doctor în istorie, secretar științific la Instituția Publică „Enciclopedia Moldovei”, Academia de Științe a Moldovei.

NOI STUDII DESPRE CANTEMIREȘTI

Recent a văzut lumina tiparului o valoroasă culegere de studii dedicate moștenirii culturale și științifice a vestitului neam de domni și boieri moldoveni Cantemir (**Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, *Moștenirea culturală a Cantemireștilor***. Studii, Chișinău, Ed. Pontos, 2010, 212 p.). Volumul prezentat este o continuare a investigațiilor efectuate de cunoscuții cercetători Andrei și Valentina Eșanu care durează de câteva decenii, soldându-se cu prestigioase monografii, studii și ediții de opere cantemirene, care au lărgit cu mult orizonturile cunoașterii despre vasta moștenire științifică și culturală a Cantemireștilor¹.

Un aport deosebit în cercetarea și valorificarea moștenirii Cantemireștilor cei doi cercetători l-au avut în cadrul programului de stat „Dinastia Cantemir”, realizat în anii 2008-2010 în cadrul Academiei de Științe a Moldovei și care s-a soldat cu publicarea unei prestigioase serii de lucrări² valoroase inclusiv culegerea de studii menționată mai sus.

Volumul *Moștenirea culturală a Cantemireștilor*, pe lângă un „Cuvânt înainte”, întrunește 11 studii și valorificări de opere cantemirene, care au la bază și numeroase izvoare inedite, care sunt puse în circulație științifică pentru prima dată.

În prima dintre lucrările cuprinse în această ediție „Repertoriul scrierilor lui Dimitrie Cantemir în manuscrise și ediții princeps” autorii încearcă să prezinte întreaga listă de lucrări ale lui Dimitrie Cantemir în număr de 47. Ele sunt ordonate în ordinea cronologică a elaborării lor de la prima lucrare - „Divanul sau Gâlceava Înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul” – apărută la Iași în 1688, până la cea din ultimii ani de viață a marelui cărturar. Considerăm că acest repertoriu este deosebit de util tuturor cercetătorilor care se interesează de opera marelui nostru înaintaș, deoarece pentru fiecare lucrare se aduc toate manuscrisele cunoscute și cotele de păstrarea lor în bibliotecile și arhivele din lume, precum și edițiile princeps în diferite țări ale Europei. Fiecare lucrare cantemireană este înzestrată cu bibliografie care înlesnește cu mult procesul de inițiere în cunoașterea tuturor operelor cantemirene.

Al doilea studiu este dedicat unei lucrări foarte puțin cunoscute, fiind vorba de „Panegiricul...” dedicat Sfântului Mare Mucenic Dimitrie de Tesalonic, care reprezintă un tratat teologic și filozofic, publicat doar o singură dată în 1878 în limba rusă și de cele mai multe ori atribuit lui Antioh Cantemir – fiul lui Dimitrie Cantemir. Autorii studiului analizat apelând la unica variantă cunoscută în manuscris a acestei scrieri în limba rusă, păstrată în Muzeul Istoric din Moscova. Au efectuat pentru prima dată o traducere în limba română, și prin aceasta au pus-o în circuitul

¹ Балмуш П.Т., Ешану А.И. Стурдзовский список “*Descriptio Moldaviae*” Димитрия Кантемира, в кн. *Проблемы источниковедения Молдавии эпохи феодализма и капитализма*. Кишинёв, 1983, стр. 131-158; Eșanu A.I., **D. Cantemir în biblioteca lui M.V. Lomonosov, în *Tinerimea Moldovei***, 1986, 28 mai; Eșanu A.I. **Dimitrie Cantemir. “Descrierea Moldovei”. Manuscrise și ediții**. Chișinău. Editura “Știința”, 1987, 107 pag.; Eșanu Andrei, „**Descrierea Moldovei**” a lui Dimitrie Cantemir în cultura rusă, *Tyragetia. Anuarul Muzeului Național de istorie a Moldovei*, 2002, vol. XI, p. 137-142; Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, **Descrierea Moldovei de Dimitrie Cantemir în cultura europeană**. Studiu monografic și anexă facsimilată a manuscrisului în limba latină *Historicae Moldaviae. Partes Tres*. [Descrierea Moldovei] de Dimitrie Cantemir din Biblioteca regională „A.M. Gorki” din Odessa, Chișinău, Ed. Pontos, 2004, 596+XXIV p; **Dimitrie Cantemir, Principele Moldovei, *Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei***. Studiu Introductiv, notă asupra ediției și note de Valentina și Andrei Eșanu. Traducere din limba latină și indici de Dan Slușanschi. București, Institutul Cultural Român, 2007, 407 p.; **Neamul Cantemireștilor. Bibliografie**. Coord. acad. Andrei Eșanu, Alcăt. Eșanu A., Cereteu I., Eșanu V., Poștarencu D., Poștarencu Maria, Chișinău, Ed. Pontos, 388 p.

² **Dinastia Cantemireștilor (sec. XVII-XVIII)**. Coord., autor, și red. șt. Andrei Eșanu, Chișinău, Ed. Știința, 2008, 604 p. (Andrei și Valentina Eșanu sunt autorii mai multor compartimente ale acestui volum: **Fiicele lui Constantin - Vodă Cantemir** (p. 93-96); **Dimitrie Cantemir (1673-1723). Viața și activitatea politică**, (p. 156-216); **Dimitrie Cantemir și Academia de Științe din Berlin**, (p. 254-266); **Dimitrie Cantemir – istoric** (p. 266-297); **Dimitrie Cantemir – geograf**, (p. 297-306); **Activitatea cartografică a lui Dimitrie Cantemir**, (p. 306-320); **Doamnele și descendenții lui Dimitrie Cantemir** (p. 444-492); **Antioh Cantemir – propagator al operelor tatălui său** (p. 559-567); **Neamul Cantemireștilor. Arbore genealogic**. [Tabel supliment]);

științific românesc. Pe lângă aceasta, se aduc argumente atât documentare, cât și de content-analiză, ajungându-se la concluzia că opusul a fost elaborat în 1719 cu un scop bine determinat (de a demonstra fidelitatea absolută a autorului față de țarul Petru I) de către Dimitrie Cantemir, și că fiul său Antioh, care avea pe atunci 9 ani, doar l-a rostit într-o ședință festivă la Academia Slavo-greco-latină din Moscova. În anexă la studiu este prezentat textul panegiricului în limba rusă cu traducerea paralelă în limba română.

În următorul studiu, elaborat de Andrei Eșanu și Pavel Balmoș, o atenție deosebită se acordă cercetării minuțioase a unui manuscris, fiind vorba de o copie în limba latină a „Descrierii Moldovei” de Dimitrie Cantemir, care se păstrează de mai multă vreme în Biblioteca regională „A. M. Gorki” din Odessa și care prin anii 40-50 ai sec. al XIX-lea aparținuse un timp cunoscutului cărturar basarabean Alexandru Sturdza, de unde vine și formula de „manuscris sturdzan”. În urma examinării atente, a comparării cu alte manuscrise cantemirene a filigranelor hârtiei, a notelor marginale și posesorale, se trage concluzia că manuscrisul în cauză este deosebit de complet și este la fel de valoros ca și manuscrisele latine ale „Descrierii...” păstrate în Muzeul Asiatic din Sankt Petersburg. Ba mai mult, după cum ni se arată în studiul, manuscrisul datează de pe la mijlocul sec. al XVIII-lea și a fost pus la baza traducerii și a primei ediții în limba germană a acestei vestite opere cantemirene (Demetrii Kantemir, *Historisch-geographisch und politische Beschreibung der Moldau, Frankfurt und Leipzig, 1771*). „Manuscrisul sturdzan” împreună cu cele două manuscrise ale „Descrierii...” păstrate la Sankt Petersburg au fost puse la temelia ediției critice în limba latină și română efectuată în anii 2006-2007 de către profesorul Dan Slușanschi, Andrei Eșanu și Valentina Eșanu, purtând titlul de „*Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae/ Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei*”, apărută la București în 2 tomuri, fiecare fiind înzestrat cu ample studii introductive, note, comentarii, indici geografice și de nume.

În studiul „Dimitrie Cantemir și Sud-Estul Europei după Campania de la Prut” în baza mai multor izvoare se arată că D. Cantemir stabilindu-se în Rusia după campania nereușită a armatei ruse de la Prut nu a întrerupt legăturile cu Țara Moldovei, capitala Imperiului Otoman – Istanbul, cu Transilvania, interesându-se de tot ce se întâmpla mai important în Sud-Estul Europei. Or, Dimitrie Cantemir, încă mulți ani după stabilirea sa la Moscova mai spera să-l convingă pe Petru cel Mare să pornească un nou război împotriva Porții otomane în urmă căreia să-și vadă patria eliberată de sub stăpânirea străină. Interesul față de tot ce se petrecea în Istanbul mai era determinată de faptul că acolo rămânea în detenție fratele său Antioh Cantemir. Legăturile sale cu Țara Moldovei, cu Istanbulul erau efectuate prin oamenii săi de încredere, prin care expedia și primea scrisori și alte informații din această parte a Europei. Mai multe dintre aceste informații și-au găsit reflectare în operele elaborate de marele nostru cărturar în Rusia.

Alte două studii sunt dedicate universului cărturăresc al lui Dimitrie Cantemir. Precum încearcă să arate autorii, fostul principe moldovean și-a elaborat lucrările în baza unei vaste literaturi științifice. De rând cu operele marilor cărturari români din Țara Moldovei și din Valahia, Dimitrie Cantemir a utilizat numeroase opere ale marilor cărturari, istorici și filozofi antici greci și romani, vasta moștenire culturală orientală arabo-turco-persană, precum și numeroase scrieri ale istoricilor și gânditorilor polonezi, Vest- și Est-europeni.

Un amplu studiu inclus în același volum este dedicat receptării uneia dintre cele mai importante lucrări ale lui D. Cantemir „Descrierea Moldovei” în cultura europeană. Dacă la început, precum arată autorii, de această lucrare s-au interesat oamenii de cultură și știință din Germania și Rusia, apoi, mai ales prin efortul lui Antioh Cantemir, fiul său, a mai multor oameni de știință ruși și germani, „Descrierea Moldovei” a fost tradusă și publicată în limba germană, apoi în cea rusă (Moscova, 1789) și în limba română (Mănăstirea Neamț, 1825). Precum demonstrează autorii, atât prin manuscrise, dar mai ales prin edițiile arătate mai sus, celebra lucrare cantemireană a avut o vastă circulație în întreaga Europă, fiind receptată și pe larg utilizată în cultura și relațiile diplomatice europene din sec. XVIII-XIX. Același destin l-a avut și harta Moldovei, întocmită de Dimitrie Cantemir pe la 1716, ca anexă la „*Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae*”. Prin copii manuscrise și ediții, această hartă a intrat în torentul informației cartografice europene fiind cea mai bună hartă a Moldovei pe întreg parcursul secolului al XVIII-lea.

Un interes deosebit va trezi după opinia noastră studiul „Considerații privitoare la demnitatea prințesei Maria Cantemir”, în care autorii încearcă să demoleze un mit demult înrădăcinat în conștiința unor largi pături de cititori, mai ales datorită unor deosebit de înzestrați scriitori, precum că fiica mai mare a lui Dimitrie Cantemir ar fi avut relații intime cu Petru cel Mare. Documentele istorice, analiza minuțioasă a unei stări de spirit din familia principelui Cantemir arată, precum consideră autorii că prințesa Maria Cantemir era o persoană deosebit de înzestrată și fidelă tradițiilor creștin-ortodoxe, a onoarei familiei sale, ba mai mult, după cum se arată în studio, la Astrahan, în toamna lui 1722 și-a pierdut sarcina nu Maria Cantemir, ci soția lui Dimitrie Cantemir – Anastasia Trubețkaia-Cantemir, fapt evident din însemnările secretarului personal a lui D. Cantemir – Ivan Ilinski, din a cărui zilnic cercetătorii citează după originalul păstrat în Arhiva de acte vechi a Rusiei din Moscova. Din aceleași documente, note, însemnări reiese că Maria Cantemir nici nu a mers împreună cu părinții săi în Campania Persiană până la Astrahan.

În alt studiu, deși mai mic ca proporții se încearcă de a demonstra că Antioh Cantemir s-a născut nu în 1708, precum se consideră de cele mai multe ori în literatura de specialitate ci în 1709 sau chiar în 1710, aducându-se în această privință, după opinia noastră, argumente destul de convingătoare, între care exagerarea vârstei copiilor săi de către Dimitrie Cantemir pentru a-i înscrie mai timpuriu la studii în școlile din Rusia.

Un alt studiu în care protagonist rămâne același Antioh Cantemir, fiul mai mic al lui Dimitrie Cantemir, de astă dată în ipostaza sa de om de cultură și diplomat care este – „Contribuția lui Antioh Cantemir la editarea și receptarea operei lui Dimitrie Cantemir în cultura europeană”. Ajuns la maturitate și înțelegând valoarea operelor tatălui său, Antioh întreprinde mai multe acțiuni în vederea editării lor. Profitând de faptul că în 1732 el este numit ambasador al coroanei ruse în Anglia, el cere ca să i se trimită din Rusia mai multe scrieri ale tatălui său, între care „Creșterea și descreșterea curții otomane” cunoscută sub denumirea „Istoria Imperiului Otoman”, „Descrierea Moldovei” ș.a., dintre care reușește să publice în 1734-1735 la Londra în limba engleză „The History of Growth and Decay of the Othman Empire. Part I-II” și, respectiv în franceză „Histoire de l'Empire Othoman, où se voyent les causes de son aggrandissement et de sa décadence”, Paris, 1743. Aceste ediții, precum arată autorii, au pus începuturile unei largi receptări a operelor cantemirene în cultura europeană, ajungând în colecții din toată Europa, inclusiv Țările Române și Rusia. Drept dovadă în această privință este adus faptul că prima ediție germană a „Imperiului otoman” la Hamburg în 1745 a avut la bază ediția londoneză din 1734-1735.

În ultimul studiu inclus în acest volum este cercetată o problemă mai rar abordată în literatură de specialitate, fiind vorba de iconografia Cantemireștilor. În baza unor izvoare inedite și a unor investigații proprii din arhivele și bibliotecile din Moscova, autorii demonstrează că D. Cantemir, fiii săi Matei, Constantin, Serghei, și Antioh și fiicele sale – Maria și Smaragda-Ecaterina au manifestat un viu interes față de artă, comandând portrete și tablouri pentru împodobirea palatelor lor din Sankt-Petersburg, Moscova ș.a. Precum arată autorii, aducându-se numeroase exemple, Cantemireștii comandau portrete unor maeștri de prim rang din arta europeană. Aceste tablouri și portrete se păstrează și astăzi în unele colecții din muzee și galerii din întreaga Europă. Precum se arată în finalul studiului, autorii au reușit să identifice în Muzeul de Arte Plastice „A.S. Pușkin” din Moscova un portret necunoscut al Smaragdei-Ecaterinei Cantemir-Golișin, de Jean-Marc Nattier, Paris, 1757.

Toate studiile incluse în volum sunt înzestrate cu un bogat aparat științific, cu numeroase note și comentarii, referințe la materiale din arhivă, culese mai ales din arhivele, bibliotecile și muzeele Rusiei. În totalitatea sa volumul recenzat nu numai că lărgeste în multe privințe cunoștințele noastre despre moștenirea lăsată de Cantemirești dar și deschide noi perspective de cercetare și valorificare în acest domeniu.

*Marina Iabanji**

* **Marina Iabanji**, masterandă (anul I), USM; cercetător-științific stagiar la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

MASĂ ROTUNDĂ

GEOPOLITICAL JOURNEY, PART 4: MOLDOVA BY GEORGE FRIEDMAN

Moldova is a country in need of explanation, two explanations in fact. First, there is the question of what kind of country Moldova is. Second, there is the question of why anyone should care. Oddly, I went to Moldova thinking I knew the answer to the second question but not the first. I came away unsure of either. Let's begin with the second question: Why does Moldova matter?

The second article in this series, "Borderlands," described the re-emergence of Russian regional power following the collapse of the Soviet Union in 1991. Russian national security is dependent on two countries that became independent following the collapse. Belarus is the buffer between Russia and Europe on the North European Plain. Ukraine is the buffer between Russia and the Carpathian Mountains. From the Russian point of view, dominating these countries is less important than Europe and the United States not dominating them. The Russians have achieved this and perhaps more.

Ukraine is Russia's southwestern anchor and its Achilles' heel. It is difficult for Russia to be secure without Ukraine both for economic and strategic reasons. Russia would be hard to defend if Ukraine were under the control of a hostile power. What Ukraine is to Russia, Moldova is to Ukraine. It is a salient that makes Ukraine difficult to defend, and if Ukraine can't be defended Russia can't be defended either. Or so my reasoning went at the beginning of my visit.

Moldova's Strategic Position

I had strong historical arguments for this. My thinking was in line with Stalin's. In 1939, the Soviets signed a nonaggression pact with Nazi Germany. One part of the agreement secretly partitioned Poland between Germany and the Soviet Union. Another part of the treaty secretly ceded Bessarabia to the Soviets, even though Bessarabia was part of Romania. The Soviets seized Bessarabia in 1940, renaming it the Moldavian Soviet Socialist Republic and changing its boundaries somewhat. Bessarabia can thus be thought of as Moldova's predecessor.

There were many things the Soviets might have demanded from the Germans, but this, along with eastern Poland, was what they asked for. The reason was strategic:

1. The eastern frontier of Bessarabia, and therefore of Romania, as less than 50 miles from the Soviet port of Odessa, the Soviet Union's major outlet to the Black and Mediterranean seas.
2. Romania was anchored in the east on the Dniester River. Should the Soviets decide to attack westward at any point, the Dniester was a formidable defensive line.
3. By taking Bessarabia, the Soviets eliminated part of a salient from which Kiev could be threatened.

4. The Soviets pushed their frontier west to the Prut River.
5. The Soviets could interdict the Danube from Bessarabia. Close the Danube and European trade – in this case, German trade – would be damaged. Stalin wanted to increase Ukraine's security and increase Romania's and the Danube basin's vulnerability. As obscure as it was to the rest of the world, Bessarabia became a key piece on the chessboard between Hitler and Stalin, just as the Russian and Ottoman empires had sought after it before. Places that are of little interest to the rest of the world can be of great importance to great powers.

As it was, the bet didn't pay off for Stalin, as Hitler attacked the Soviets and quickly seized all the regions conceded to them. But what Stalin lost in 1941, he regained in 1944. He had no intention of returning Bessarabia to Romania. He shifted some Moldovan territory to Ukraine and transferred some Ukrainian territory east of the Dniester River to Moldova. Since it was all under Soviet control, these were merely administrative shifts with no strategic significance at the time.

After the Soviet collapse, this territory became the Republic of Moldova. The portion east of the Dniester revolted with Russian support, and Moldova lost effective control of what was called Transdnistria. Moldova remained in control of the area between the Prut and Dniester rivers, for about 18 years a fairly insignificant region. Indeed, from a global point of view, Moldova was just a place on a map until 2010. The Ukrainian elections of 2010 brought what seems to be a pro-Russian government to power, repudiating the Orange Revolution. As I argued in "Borderlands," this was a key step in the resurrection of Russian strategic power. Consequently, Moldova began to shift from being a piece of land between two rivers to being a strategic asset for both the Russians and any Western entity that might wish to contain or threaten Ukraine and therefore Russia.

Let me emphasize the idea that it "began to shift," not that it is now a strategic asset. This is an unfolding process. Its importance depends on three things:

- * the power of Russia;
- * Russia's power over Ukraine;
- * a response from some Western entity.

These are all moving parts; none is in place. Moldova is therefore a place of emerging importance, as the saying goes. But however slow this process, this fairly obscure country has lost its insignificance, as it does whenever great powers clash in this part of the world.

This is why I wanted to visit Moldova: It seemed to be evolving into strategic terrain, and I wanted to understand it.

The Moldovan Identity

Moldova, of course, is not just a strategic chip. It is a place where people live, caught between their Romanian heritage and their Soviet past. It is a mistake to think of Moldova simply as part of the Romania that had been taken by the Soviets, which once freed from Soviet domination would simply rejoin Romania. Seventy years after the partition, Moldova has become more than a Romanian province, far from a Russian province and something less than a nation. This is where geopolitics and social reality begin to collide.

The Soviets brutalized Moldova. I had a conversation with a Moldovan journalist in which he described how he and his family had been deported in 1948 to Tomsk in Siberia. He put it almost casually; it was the common heritage of Moldovans. Stalin was concerned that

the Moldovans would want to rejoin Romania, and although Romania was a Soviet satellite, Stalin didn't want to take any chances. His solution, repeated many times in many places in the Soviet Union, was the deportation of the Romanian population, importing Russians, a small famine and the terror designed to break the Moldovan spirit.

The difference between Eastern Europe and the former republics of the Soviet Union was driven home to me in Moldova. In the Eastern European countries, the Soviet era is regarded as a nightmare and the Russians are deeply distrusted and feared to this day. In Moldova, there is genuine nostalgia for the Soviet period as there is in other parts of the former Soviet Union. Indeed, in Moldova communist rule didn't end in 1992. The Party of Communists of the Republic of Moldova (PCRM), heir to the Communist Party that was banned, continued to rule Moldova until 2009. The PCRM was not ideologically communist; it had no real ideology at all. What it offered was continued ties to Russia and a sense of continuity to a country that preferred the familiar.

Bessarabia was a province of Romania, and Bessarabians generally spoke Romanian. In today's Moldova, Romanian is not the only language spoken. As in most former Soviet republics, Russian is widely spoken, and not simply by Russians living there. For a large part of the Moldovan population, Russian is the preferred language. Older Moldovans were taught Russian in school and learned to use it in everyday life. But younger Moldovans also speak Russian, and signs are in Romanian and Russian. In addition, it was pointed out to me (I don't speak any Romanian) that the Romanian spoken in Moldova is not quite the same as that spoken in Romania today. It has not evolved the same way and has an archaic cast to it. You can easily distinguish between a Romanian and a Moldovan speaking Romanian.

There is genuine tension about this. A member of our staff who lives in Romania accompanied us to Moldova. She told us about going into a store that sold chocolate. (Apparently, it was quite famous for its chocolates.) When she spoke, her Romanian was clearly distinguishable from the Moldovan variety and obviously from Russian. She was not served, was ignored for a while and then shuttled between lines. As she explained it, the Moldovans feel that Romanians look down on them, and so Moldovans resent them. Obviously, this is a single anecdote, but others spoke of this three-way tension between Romanians, Moldovan Romanian speakers and Russian speakers.

This split runs parallel to political fault lines. While there are those who want union with Romania, this is far from the dominant group. The real struggle is between those who back the communists and those who support an independent Moldova oriented toward the European Union and NATO. In broad terms, the communists' strength is among the rural, poor and elderly. The pro-Western parties are handicapped by being divided into a series of parties that vary by personality more than ideology. This means that the government created after demonstrators routed the communists in 2009 is a highly fragmented coalition made more fragile by the complex interests, personalities and ambitions of each. The communists may not get a majority, but they don't need as many coalition partners as do the pro-Western parties.

There will be an election Nov. 28. The country has billboards with various candidates all around and rallies throughout the country. Western nongovernmental organizations (NGOs) are there. Some are funded, we were told, by the American National Endowment for Democracy, others supported by NATO and so on. The Russians, too, have learned the NGO gambit from the West by watching the various color revolutions. Russian-supported NGOs are in the country, and as one journalist told me, they are serving wine and cheese to young people. That appears to be having an impact.

The real issue behind the complex politics is simply this: What is Moldova? There is consensus on what it is not: It is not going to be a province of Romania. But Moldova was a province of Romania and a Soviet Socialist Republic. What is it now? What does it mean to be a Moldovan? On this question I could see no consensus. There are nations that lack a state, like the Kurds. Moldova is a state that lacks a nation. Nation-building in Moldova is not so much about institutions but about creating a national consensus about the nation.

As in Romania, the pro-Western faction has a clear solution to this problem: membership in NATO and membership in the European Union. If they get this, they feel, they will then have a secure definition of a nation — a European country — and protection from the Russians and others who might threaten them. Romania sees membership in these organizations as a way to overcome its past. Moldova sees this as providing definition to their country. But where being European is a general goal in Romania, it is hotly disputed in Moldova, although what the communists want in practice, aside from power, is quite unclear.

And this is the core problem in Moldova. The pro-Western factions' idea is to join the European Union and NATO and have that stamp a definition on the country. It does not take into account the powerful Communist Party with its Russian ties, nor does it take into account the substantial portion of the country that identifies with Russia rather than with the West. Some of the pro-Western parties, sensitive to this problem, have reached out to the Russians, either with visits to Moscow or indirectly. Committed to the Western option, they are trying to accommodate pro-Russian sentiment. But squaring the circle is not easy, and the basic divisions remain in place. In that sense, the country is in gridlock. Whoever wins this or succeeding elections governs a country that is significantly divided and with very different ideas about what the country should look like and who should govern it.

An Economy of Shadows

This is made even more difficult when you consider Moldova's economic condition. It is said to be one of the poorest countries in Europe, if not the poorest. About 12 percent of its gross domestic product is provided by remittances from emigrants working in other European countries, some illegally. This has fallen from 19 percent, not by economic growth, but since the global recession cut remittances. Romania has begun a program of providing Moldovans with Romanian passports. This allows the Moldovans to travel and work anywhere in the European Union. They were already doing this illegally. Now the process of emigration and remittance has become formal. Some in Moldova charge that this is an attempt by Romania to undermine Moldova by encouraging emigration. But given the remittance situation, it is probably a lifeline.

People in Moldova and in Romania have told me that that the largest export of Moldova is women, who are lured into or willingly join (depending on who you might ask) the Moldovan diaspora to work as prostitutes. Some say (and I can't verify) that Moldovan women constitute the largest number of prostitutes working in Europe's legal brothels. This is a discussion for which there are few valid statistics and many opinions. Yet in talking to people, the claim does not seem controversial. This is a sign of a desperate country.

Consider this anecdote from a Saturday night spent walking the streets of Chisinau, the capital. The sidewalks of the main street filled with young people, from their late teens to their mid-twenties. I was told that there were no clubs for young people to party in, so they gather in the streets. That's not all that odd: It reminds me of Queens Boulevard in New York

during my high school years. What was odd was the way they clustered in groups of five to 15. At the center of each group was a small number of girls, one to three, all dressed stunningly compared to the boys, who were one cut above slobs. The oddity was the extent to which the boys outnumbered girls. I could never find out if the other girls were home with their parents or there was a shortage of young women. Regardless, my wife assured me the girls were not wearing cheap clothes; she estimated the boots alone ran into the hundreds of dollars.

I don't quite know how to read this, but add to this the fact that there were bank branches up and down the main street. When we visited a small town north of the capital, it also had a string of bank branches lining the street. Bank branches are expensive to build and maintain. They need depositors to keep them going, and when you have seven competing banks in a small town that means there is money there. Certainly, the town didn't look poor.

So, we have a paradox. The numbers say Moldova is extremely poor, yet there are lots of banks and well and expensively dressed young women. The young men all seemed to share my taste in clothes, which might come from poverty or indifference, so they don't fit the analysis. But I am fairly confident in saying that the official statistics of Moldova and the economic reality are not in sync.

There are three possible explanations. The first is that remittances are flooding the country, from women or other expatriates, and that the banks are there to service the money coming in. The second is that there is a massive shadow economy that evades regulation, taxation and statistical analysis. The third explanation is that the capital and a few towns are fairly affluent while the rural areas are extraordinarily poor. (I saw some Soviet-era apartments that might confirm that.) I suspect the answer is all three are correct, explaining the split politics in the country.

The Republic of Moldova has a profound identity crisis, a deeply divided political system and an economy which does not have, as they say, full transparency. It is therefore difficult to think about it geopolitically.

Moldova and Strategy

From the Moldovan point of view, at least among the pro-Western factions, Moldova's strategic problems begin and end with Transnistria. They want to regain the east bank of the river. The region would have real benefits for Moldova, as it would be its industrial heartland, in relative terms at least. Like some other disputed territories in the former Soviet Union, however, it is the dispute, more than the strategic value of the territory, that is important. It is a rallying point, or at least an attempt to find one. It also a basis for pro-Western groups to attack pro-Russian groups since the Russians protect the breakaway region.

The Germans, who are getting close to the Russians, appear to be trying to facilitate negotiations regarding Transnistria. The Russians may accommodate the Germans. But if they do, I doubt the outcome will deny the Russians control of the east bank of the Dniester. From the Russian point of view, hostile forces east of the Dniester could threaten Odessa, and they see no reason to leave the Dniester River regardless of how benign conditions appear right now. The Russian view, driven home by history, is that benign situations can turn malignant with remarkable speed.

There is an oddity here, of course. I am talking about Russian troops on the Dniester, but this in a country surrounded by Ukraine, not Russia. The Russians are supporting the Transnistrian republic while the Ukrainians have not. Since 1992, the Ukrainians have not

made an effective demand for the Russians to stop interfering in what is essentially a Ukrainian-Moldovan issue. This might be because the Ukrainians don't want other lands that had been taken from Moldova and given to Ukraine put on the table as a bargaining chip. But I suspect the reason is simpler: Regardless of the collapse of the Soviet Union, the Russians are the ones concerned about things like a defensive river position while the Ukrainians see the matter with more detachment.

A Net Assessment

On a map, Moldova is valuable real estate. It is a region that in the hands of NATO or any other Western power could provide leverage against Russian power, and perhaps strengthen Ukraine's desire to resist Russia. Putting NATO troops close to Odessa, a Ukrainian port Russians depend on, would cause the Russians to be cautious. The problem is that the Russians clearly understand this and are doing what they can to create a pro-Russian state in Moldova, or at least a state sufficiently unstable that no one can use it to threaten the Russians.

Moldova is caught between its Romanian roots and its Soviet past. It has not developed a national identity independent of these two poles. Moldova is a borderland-within-a-borderland. It is a place of foreign influences from all sides. But it is a place without a clear center. On one side, there is nostalgia for the good old days of the Soviet Union — which gives you a sense of how bad things are now for many Moldovans. On the other side is hope that the European Union and NATO will create and defend a nation that doesn't exist.

If geopolitics were a theoretical game, then the logical move would be to integrate Moldova into NATO immediately and make it a member of the European Union. There are equally strange nations that are members of each. But geopolitics teaches that the foundation of national strategy is the existence of a nation. That may be obvious, but it is something that needs to be said. I came to Moldova looking in the borderland for a nation that might be a counter to Russian resurgence. I thought I had found the nation on the map. It turned out that while there were people living there, they were not a nation. What appeared promising on a map was very different in reality.

This is not to say that Moldova cannot evolve a sense of nationhood and identity. But such things take a long time to create and rarely emerge peacefully. In the meantime, powerful forces on all sides might make the creation of a Moldovan nation difficult if not impossible. This may well be a case of a state that could forge a nation if it were a member of the European Union and NATO, but the European Union is dealing with Ireland, and NATO has no appetite to confront Russia. This will be up to the Moldovans. It is not clear to me how much time history will give them to reach a consensus.

It is certainly not for me to advise the Moldovans, since I don't share their fate. But given that I won't be listened to anyway, I will offer this observation. Moldova was once part of Romania. It was once part of the Soviet Union. Moldova makes a great deal of sense as part of something. The Soviet Union is gone. Europe has more problems than it can handle already; it is not looking for more. Romania is still there. It is not a perfect solution, and certainly not one many Moldovans would welcome, but it is a solution, however imperfect.

**„Geopolitical Journey, Part 4: Moldova”
is republished with permission of STRATFOR.**

MASĂ ROTUNDĂ

**Analizele Stratfor cu privire la Republica Moldova
și evoluțiile contextului actual internațional**

Institutul de Istorie Stat și Drept și Institutul de Integrare Europeană și Științe Politice ale Academiei de Științe a Moldovei și-au propus pentru dezbatere tema: *Analizele Stratfor cu privire la Republica Moldova și evoluțiile contextului actual internațional* care a avut loc la 22 martie 2011 în Sala Mică a Academiei de Științe a Moldovei. Discuțiile din cadrul întrunirii s-au lansat în jurul analizelor jurnalului politic realizat de George Friedman, fondatorul Centrului de Analize STRATFOR din SUA, după o vizită efectuată în Republica Moldova. În jurnalul său Friedman prezintă o analiză a fecărei călătorii efectuate în Turcia, România, Republica Moldova, Polonia și Ucraina. Partea a 4-a a jurnalului este dedicată în totalitate analizei geopolitice, economice și de identitare a Republicii Moldova.

La dezbatere au participat:

Gheorghe Cojocaru, doctor în istorie, director al IISD al AȘM;

Anatol Țăranu, doctor în istorie, conferențiar universitar, cercetător științific coordonator în cadrul Centrului Studii Istorice al IISD al AȘM, ex-ambasador al Republicii Moldova în Rusia;

Nicolae Enciu, doctor habilitat în istorie, conferențiar universitar, șeful secției Istorie Contemporană în cadrul Centrului Studii Istorice al IISD al AȘM;

Octavian Țicu, doctor în istorie, conferențiar universitar, cercetător științific coordonator, șeful Grupului Studiul Totalitarismului în cadrul Centrului Studii Istorice al IISD al AȘM;

Victor Juc, doctor în istorie, conferențiar universitar, directorul Centrului Studii Europene în cadrul IIEȘP al AȘM;

Nicolae Bodean, cercetător științific în cadrul IIEȘP al AȘM.

În dezbatere s-au inclus cercetători științifici de la ambele instituții cu întrebări, sugestii. La întâlnire au fost prezenți reprezentanții presei.

Un cuvânt de deschidere a rostit directorul IISD al AȘM, **Gheorghe Cojocaru**, care, după urările de succes și dorința de a realiza o dezbatere fructuoasă, interesantă și utilă, a punctat, pentru început, câteva idei ce țin de importanța unei astfel de mese rotunde la Chișinău în contextul evoluțiilor actuale ale Republicii Moldova în plan local cât și în plan internațional.

Gheorghe Cojocaru: „Acest eseu al lui George Friedman, directorul Agenției Americane Stratfor, care oferă consultanță, analize și nu rareori soluții pentru Guvernul american nu a fost suficient de mediatizat pe plan local, poate chiar și pe plan regional. Cel puțin în Republica Moldova analizele sale au provocat prea puține comentarii și, din păcate, a scăpat și analizei mediului academic. Poate este cazul, cu această ocazie, să încercăm să recuperăm câte ceva din aspectele abordate în eseuul său.

Republica Moldova s-a pomenit în vizorul acestei Agenții, la sfârșitul anului trecut, nu întâmplător. Vizita respectivă a avut loc la începutul lunii noiembrie, atunci când societatea noastră intrase în campanie electorală și, cu siguranță, toată lumea era cu ochii asupra Republicii Moldova. Se așteptau rezultatele campaniei electorale parlamentare anticipate, se aștepta să se vadă încotro se va îndrepta Republica Moldova în urma alege-

rilor, se va continua în aceeași formulă democratică sau Republica Moldova va alege un alt vector de dezvoltare.

Ceea ce reține în mod special atenția în cadrul acestei expuneri este faptul că Friedman cunoaște foarte bine antecedentele istorice ale Republicii Moldova, cunoaște foarte bine ce se întâmplă astăzi cu Republica Moldova și a încercat să pună diagnosticul și să ofere, chiar, soluții pentru societatea noastră. Întrebările pe care le pune sunt mai mult decât actuale. Aceste întrebări vizează atât parcursul istoric al societății noastre, vizează problema identității, vizează poziția strategică a Moldovei în acest joc de interese geopolitice între Vest și Est, relațiile cu vecinii, cadrul economic. Astfel, într-un punct de vedere sintetic, Friedman, sosind în această regiune și neavând prea multe detalii despre Republica Moldova, cunoscând-o, așa cum zice el, la o privire asupra hărții și crezând că Republica Moldova este un stat în adevăratul sens al cuvântului, a venit aici și a descoperit că Republica Moldova este un stat care nu este asistat de o națiune. Cele trei probleme grave pe care le abordează, care consideră ca sfâșie societatea din interior, sfâșie Republica Moldova ca stat, ca societate, sunt: 1. criza politică; 2. criza identitară; 3. criza economică. În dezbaterile care vor urma vom aborda aceste aspecte, după cum nu vom putea trece peste problema extrem de dureroasă - problema Transnistriei.

Evoluțiile economice, așa cum punctează Friedman, sunt departe de a încuraja evoluția Republicii Moldova spre o societate transparentă. El, dimpotrivă, zice că în economie se întâmplă foarte multe lucruri care vorbesc despre lipsa de transparență, o economie în care corupția se simte ca la ea acasă, o economie care trăiește de pe urma remitențelor și de pe urma traficului de ființe umane, o economie subterană. Până la urmă Friedman, deși își asuma dreptul de a formula niște soluții pentru Republica Moldova, le face într-o manieră tolerantă, de o manieră democratică, zicând că deși nu este moldovean și nu poate împărtăși aceeași soartă cu moldovenii, totuși, formulează un punct de vedere asupra viitorului Republicii Moldova. Odată ce Republica Moldova este prinsă între un trecut sovietic și o moștenire românească soluțiile, evident că din punct de vedere geostrategic și geopolitic, ar trebui să se limiteze la această zonă. Friedman optează explicit pentru o integrare în acest cadru românesc, deși, cu toate că această soluție nu este perfectă - este, totuși, o soluție reală.

Acest eseu este integrat în cele patru eseuri, scrise în urma vizitelor sale în toate cele cinci țări și este un punct de vedere, care, dacă uneori îi scapă din detalii, în fond soluțiile și abordarea sa este una extrem de realistă și una în stilul realpolitikului”.

Anatol Țăranu: Consider că masa rotundă de astăzi a fost o idee foarte bună. Organizată să discutăm pe marginea acelor idei expuse de către dl George Friedman, respectat analist din Statele Unite, fondator al agentiei private de informații și geopolitică Stratfor Inc. Dl Friedman, indiscutabil, este un geopolitician și în acest sens mai puțin analizează în conformitate cu criteriile unui istoric veritabil, dar, atunci când am citit eseurile sale care privesc România și Republica Moldova într-un fel am fost mirat de profunzimea pătrunderii în materialul istoric. Este un bun cunoscător al istoriei și dacă uneori îi scapă anumite detalii, aceasta cu nimic nu afectează procesul analizei, esența și logica unui geopolitician notabil. Nu cred că toate ideile expuse de Friedman sunt pe potriva așteptărilor și concepțiilor de viață ale unei categorii de cetățeni ai Republicii Moldova, inclusiv și a unora dintre cercetătorii IISD al AȘM sau IIEȘP al AȘM și s-ar găsi persoane care nu ar fi de acord cu ceea ce a scris Friedman. Eseul cu referire la România, după părerea mea este unul mult mai reușit. Tezele principile care m-au interesat în raportul lui Friedman sunt următoarele:

- Nistrul este un veritabil hotar geololitic, a fost, rămâne, și aici vreau să vă propun să atrageți atenția asupra faptului că Nistrul trece prin noi, se are în vedere spațiul de viață a poporului nostru și în acest sens ne desparte. Consecințele le asumăm noi, cetățenii RM.
- George Friedman își începe analiza asupra Republicii Moldova din prisma securității Rusiei: Moscova are nevoie de două țări tampon – Belarus și Ucraina. Iar din punctul de vedere al Moscovei este de preferat ca aceste țări să nu fie dominate de Uniunea Europeană și Statele Unite. Rusia nu poate fi apărată fără Ucraina, iar Ucraina nu poate fi apărată fără Republica Moldova. În acest context Ucraina are o valoare geopolitică inestimabilă. În cazul în care devine vulnerabilă Ucraina, devine vulnerabilă Rusia, de aici vine un interes nedisimulat și extrem de pronunțat al Rusiei față de Republica Moldova. Este ceea ce ar fi “călcâiul lui Ahile” al securității Rusiei. Republica Moldova în sens geopolitic este parte a importanței Ucrainei ca punct vulnerabil de securitate al Rusiei. Acest lucru trebuie înțeles cu exactitate altfel e foarte greu de a trasa anumite strategii referitoare la viitorul geostrategic al Republicii Moldova.
- O teză expusă de Friedman foarte deschis și fără echivocuri a fost următoarea: Rusia este cointereseată să domine Republica Moldova. În cazul în care nu este capabilă să facă acest lucru ea este cointereseată ca Republica Moldova să continue a rămâne un stat slab. Din acest punct de vedere influența Rusiei în Republica Moldova ar fi mai lesne promovată.
- Locul României în UE este cea mai interesantă parte a geopoliticianului Friedman. Friedman este de părerea că două structuri majore care domină astăzi Europa și care sunt reprezentate de UE și NATO se găsesc în stare de dihotomie și aceste structuri practic nu sunt complementare. La noi există părerea că NATO nu poate exista fără UE și UE nu poate exista fără NATO. Friedman atrage atenția asupra faptului că UE este o organizație interstatală dominată de Germania - un mare exportator. Germania are nevoie de UE ca să-și asigure capacitatea de export a industriei sale. NATO este o organizație care este dominată de SUA și nu de Germania. De aici o anumită contradicție între două structuri care nu sunt complementare întru totul, nu coincid ca scop și ca model de funcționare și în acest sens Europa se găsește într-o stare deosebit de complicată nefiind capabilă să armonizeze în ultimă instanță scopurile acestor două mari structuri. Atunci când Republica Moldova vorbește despre necesitatea de a se integra în NATO sau în UE, (deocamdată, astăzi, vorbim doar despre UE, despre NATO vom vorbi doar în termeni mult mai restrânși, mai atenți), această supoziție a lui Friedman ar trebui luată în considerație. După Friedman cel mai mare beneficiu obținut de România în cadrul UE este beneficiul psihologic. Românii, după un regim totalitar și după perioada Ceaușescu erau categoric porniți să se realizeze într-o ambianță internațională absolut nouă și așteptările lor erau extrem de exagerate în acest sens. Venirea românilor în UE, în condițiile în care UE este dominată de un mare producător de exporturi, în condițiile în care industria română nu rezistă concurenței cu aceste exporturi, Friedman în fond vorbește despre faptul că o țară poate să aibă locul său în istorie numai în cazul în care este forțată exportatoare. La o serie de țări care au venit în UE, inclusiv și România, care sunt practic sufocate de exporturile Germaniei, așteptările au fost în mare parte compromise din acest punct de vedere. Este o teză care necesită o dezbatere foarte

serioasă ca să înțelegem în ce măsură reflectă realitatea. Dacă ar fi să recunoaștem că Friedman are dreptate în acest sens atunci conceperea noastră a UE în formulele existente astăzi, la nivel de psihologie cotidiană, necesită să fie serios amendate.

- Despre Moldova: Moldova este prinsă între rădăcinile românești și trecutul sovietic, este o țară fără națiune. Există națiuni fără stat. Cazul Republicii Moldova reprezintă un stat fără națiune și aceasta este un îndemn de a dezbate problema identității Republicii Moldova. Friedman scrie: „Este greșit să credem că Republica Moldova este, pur și simplu, o parte din România luată de sovietici. După șaptezeci de ani de la despărțirea de România, Moldova a devenit mai mult decât o provincie românească, departe de a fi o provincie rusă și nu îndeajuns de a se considera o națiune. Este cazul când geopolitica și realitatea socială se ciocnesc cap în cap”. Friedman vorbește despre posibilele perspective ale Republicii Moldova și în ce direcție ar trebui să ne mișcăm. Imperiul țarist nu mai există, URSS nu mai există, există doar România. Republica Moldova niciodată nu a reprezentat o valoare intrinsecă, deci ea trebuie să se întoarcă la ceea ce a reprezentat cândva. Nu este o soluție perfectă spune Friedman, ar putea fi în afara așteptărilor a mai multor moldoveni, dar reîntoarcerea în cadrul României reprezintă cel puțin o soluție. Este greu a polemiza cu Friedman. Posedă o logică impecabilă din punct de vedere a proceselor istorice dar face o aluzie mai puțin palpabilă în textele sale atunci când vorbește despre o eventuală posibilitate pentru Republica Moldova ca aici să se creze o identitate aparte. Friedman vorbește foarte vag despre aceste lucruri. Se crează impresia că singur nu crede în această perspectivă, altminteri ar fi vorbit mult mai precis, totuși, spune că ar putea exista și o asemenea soluție în cazul în care în Republica Moldova ar putea să se creeze ceea ce el a spus că este lipsă - națiunea. Problema este în ce formulă. Friedman în eseul său evită să puncteze foarte precis această perspectivă. Nu a detaliat-o și înțeleg de ce. Sunt puține exemple în lume de creare a națiunii în termeni foarte restrânși, în condițiile când nu s-a trecut prin stadiul formării unui stat național și în condițiile când statul ci pricina reprezintă o pradă ușoară geopolitică a mai multor puteri care au interese în această zonă.
- Conflictul transnistrean: în termenii evocați de Friedman este un conflict clasic geopolitic. Acesta are și alte componenete, dar geopoliticul domină. A fost provocat de Rusia și nu este altceva decât o pârghie prin care Rusia influențează evoluțiile din statul Republica Moldova. Chestiunea transnistreană este văzută de George Friedman în următoarea formă: „Germanii, care încearcă să se apropie de ruși, par să încerce să faciliteze negocierile cu privire la Transnistria. S-ar putea ca rușii să le facă pe plac germanilor. Însă chiar dacă o fac, mă îndoiesc că rezultatul va lipsi rușii de controlul asupra malului estic al Nistrului.... Din punctul de vedere al rușilor, luând în considerare istoria, o situație benignă poate deveni foarte rapid una malignă.... Pe hartă, Moldova este cu adevărat valoroasă. Este o regiune care în mâinile NATO sau ale oricărei alte puteri occidentale ar putea asigura un avantaj față de puterea rusă și probabil ar putea întări dorința Ucrainei de a rezista în fața Rusiei. Problema este că rușii înțeleg acest lucru și fac tot ce le stă în putință pentru a crea un stat pro-rus în Moldova, sau cel puțin un stat suficient de instabil pe care nimeni să nu îl poată folosi împotriva Rusiei”.

Friedman scrie absolut deschis fără niciun echivoc: Rusia nu va permite soluționarea conflictului transnistrean în termenii care nu-i sunt ei convenabili, mai mult: Rusia

va suporta toate pierderile în dirijarea acestui conflict dar nu va ceda Transnistria. Aici Friedman face trimiteri la inițiativele Angelei Merkel și vreau să atenționez că această parte a eseului lui Friedman, consacrat Republicii Moldova, mi-a trezit o satisfacție intelectuală deosebită, deoarece am găsit în persoana lui Friedman un corespondent al acelor idei pe care le-am promovat și eu în presa din Republica Moldova. Nu odată am atenționat că Merkel folosește inițiativele lansate în domeniul reglementării politice în Transnistria ca pretext pentru a dezbate și a formula un refuz politic Rusiei în ceea ce ține de Proiectul Medvedev privind securitatea europeană care stipulează intervenția Rusiei în punctele cheie și cele mai vulnerabile ale securității colective europene. Sigur că Europa nu ar dori acest lucru, nu dorește nici Germania o fortificare atât de dură a poziției Rusiei și atunci se caută pretext pentru a-l refuza pe Medvedev în mod foarte politic. În acest fel s-a găsit ca mijloc conflictul transnistrean. Este o idee expusă de către Friedman și mi se pare extrem de plauzibilă. Friedman nu a spus-o tranșant, dar, toată logica expunerii sale referitoare la conflictul transnistrean ne indică această concluzie. Conflictul transnistrean este unica avere geopolitică importantă a Republicii Moldova, dacă nu ar fi existat conflictul transnistrean noi, din punct de vedere geopolitic, lăsând la o parte faptul că suntem un punct vulnerabil al apărării pe ansamblu al Ucrainei, am fi prezentat pentru Occident un interes minor. Capacitatea de gestionare a acestei averi rămâne la atitudinea politicianilor din Republica Moldova. Dacă vor fi capabili să gestioneze momentele pozitive ale acestui potențial înseamnă că RM va avea sorți de izbândă. Până la momentul respectiv noi dăm dovadă doar de capacitatea de pedalare a momentelor negative cu consecințe nefaste pentru destinele noastre și pentru conflictul transnistrean.

Tot ce a scris Friedman ca rezultat al vizitei sale în Europa este extrem de interesant și este un punct de pornire pentru discuții și anumite analize profunde de ordin geopolitic dar și istoric pentru comunitatea științifică din Republica Moldova.

Gheorghe Cojocaru: „Analizele lui Friedman focalizează atenția asupra unor probleme care pot interveni în normalizarea acestui conflict. Este o problemă de securitate și este o problemă geopolitică, categoric. Totodată, poate nu ar trebui să fim categorici, pentru că Republica Moldova, văzută din perspectivă geopolitică, în situația în care Ucraina după alegerile prezidențiale și parlamentare a făcut acești pași către Rusia, Republica Moldova începe să dobândească importanță pe harta geopolitică despre care vorbește Friedman. În acest context, sigur, Republica Moldova, cu acest conflict transnistrean, dobândește o importanță aparte pentru marii actori internaționali. Putem vorbi aici despre aceste intersecții de interese de securitate, putem vorbi în continuare despre modul în care este văzută această problemă identitară în Republica Moldova. Ceea ce mi se pare extrem de important în abordarea lui Friedman este sublinierea faptului că Republica Moldova se confruntă cu această chestiune identitară. Republica Moldova poate încerca să-și construiască o națiune și Friedman face analiza tuturor factorilor care privesc Republica Moldova în eventualitatea edificării acestei națiuni. Lipsa unui centru sigur, factorii externi contradictorii care se ciocnesc în această zonă - nu vor facilita construcția acestei națiuni și, nu mai puțin important, sau poate, în primul rând, este faptul că în interiorul Republicii Moldova nu există un consens asupra noțiunii de identitate, iar atunci când nu există un consens asupra chestiunii identitare această construcție pare extrem de problematică. Acest proiect nu-și va avea autorul, nu va putea avea sprijinul necesar și materia primă necesară. Friedman abordează această chestiune a consensului în mai multe părți și cred că este o abordare foarte interesantă și foarte importantă. Atâta timp cât nu există

consens la nivel intelectual, academic, politic, acest proiect va rămâne unul sub semnul întrebării”.

Octavian Țicu: „Cu riscul de a părea puțin arogant, aş spune că reflecțiile analistului politic George Freedman raportate la situația politicilor actuale sunt puțin depășite. Ideea sa nu este nouă. Dacă e să ne amintim, la tema respectivă există cel puțin două versiuni, vehiculate anterior. Prima este planul din 2004 (St. Belkovski), care a propus alipirea Basarabiei la României și o posibilă independență a Transnistriei, iar cea de-a doua este viziunea lui Adrian Cioroianu din anul 2009, care spunea că Republica Moldova ar trebui să-și vadă de treburile ei în sensul democratizării și integrării în Uniunea Europeană, lăsând problema transnistreană la o parte. De ce spun că este depășită, deoarece Friedman este american și această vizită scurtă nu cred că i-a adăugat mai mult europeanism. Trebuie să fii european pentru a simți ceea ce se întâmplă în Republica Moldova, cu atât mai mult că este legată de chestiunea identitară, capitol la care americanii suferă din perspectiva faptului că sunt o națiune care are alte principii de definire a identității și a percepției față de identitate, în comparație cu realitățile europene. Din punct de vedere identitar, Republica Moldova la ora actuală este divizată în trei dimensiuni, dar nici una dintre ele nu este exhaustivă asupra definirii acestei identități.

Prima și cea mai potentă este reprezentată de curentul românesc care merge pe ideea unei etalări tranșante a identității românești, din punct de vedere lingvistic, cultural, politic ș. a. m. d., care a avut forța, la începutul anilor 1990, dar care a pierdut din intensitate datorită presiunii politicului și reversului „moldovenismului” la începutul anilor 1990. Această viziune continuă să rămână influentă în mediul academic și științific, determinată inclusiv de faptul că în școli se predă istoria românilor și limba română, iar, din punct de politic, după un anumit recul, a recăpătat importanță după evenimentele din 7 aprilie 2009.

Cea de-a doua dimensiune identitară, importantă mai mult din vedere punct de vedere politic și deficitară la capitolul legitimării academice și științifice, este teoria „moldovenismului” care pornește din perioada interbelică, apoi a căpătat consistență după anexarea Basarabiei și deși părută moartă la începutul anilor 1990, a fost reactivată din raționamentul invocat cândva de G. Mazzini care spunea: „Am creat Italia, vom crea italienii”. Instituționalizarea „moldovenismului” a început prin înserarea articolului 13 din Constituție, ulterior prin acțiunile de asalt împotriva istoriei și apariția unor istorici „de curte” care au avut misiunea de legitimare istorică a acestei teorii. Axată pe ideea unei distinctivități între moldoveni și români, această viziune este înrădăcinată și în habitul unei părți a populației Republicii Moldova față de această identitate „moldovenească”, extrem de confuză din punct de vedere a fundamentelor pe care se așează.

A treia dimensiune identitară pe care noi din comoditate preferăm să o evităm, dar care este extrem de importantă dacă e să gândim în termenii integrității teritoriale a Republicii Moldova, se referă la curentul „transnistrean”, care are o viziune proprie asupra identității, foarte apropiată de punctul de vedere al „moldovenismului”, dar care are câteva puncte de reper distincte, pornind de la fundamentarea statalității din anul 1924. Fundamentală pentru curentul transnistrean este autenticizarea „moldovenismului transnistrean” ca un continuator al celui din RSSM. Cei care au citit cele trei volume ale „История Молдавской Приднестровской Республики” a lui Babilunga și Bomeșco, știu despre ce este vorba.

Din punctul meu de vedere, toate aceste trei curente în mare măsură sunt incompatibile cu viziunea asupra identității naționale și de stat, iar atunci când gândim ca istorici

problema identității ar trebuie să reflectăm asupra faptului dacă este capabilă istoria, suntem noi capabili să găsim o soluție de reconciliere în termeni istorici asupra problemei identitare?

Revenind la reflecțiile lui Friedman, pe care le consider depășite, atenționez că ele reprezintă neînțelegerea unui lucru elementar, dar foarte important - Republica Moldova este importantă nu prin acest conflict transnistrean, Republica Moldova a devenit brusc importantă, deoarece hotarele UE și ale NATO au ajuns la frontierele noastre și dacă în calitate de istorici facem un exercițiu de reflecție asupra evoluțiilor acestui model democratic occidental, pe care eu îl văd ca un tot întreg, nu separat în termeni americani, ci în termeni europeni occidentali, ele se suplinesc foarte reușit, iar procesele de integrare atlantică și europeană au fost până la ora actuală complementare și nu vor putea fi separate. Gândind în termenii acestui exercițiu de reflecție istorică, răspândirea democrației după sec. al XVI-lea, sau mai aproape de noi, după 1989, a fost un proces neîntrerupt, indiferent de voința Rusiei sau de nervozitatea arătată de Rusia, inclusiv, în cazul Georgiei, și această expansiune care ține de modelul occidental este inevitabilă chiar și în cazul Rusiei și se produce la ora actuală în Republica Moldova. Din punctul meu de vedere, există un concurs de circumstanțe și de interese reciproce între statul Republica Moldova și interesele Uniunii Europene și ale SUA în democratizarea a acestui spațiu și în soluționarea conflictului transnistrean printr-un proces de democratizare și europenizare generalizată. Din aceste considerente, opțiunea pe care Friedman o oferă în privința unui spațiu românesc integru eu o văd în termeni culturali și spirituali, așa cum am văzut întotdeauna frontiera între Republica Moldova și România, ca pe o frontieră spirituală pe care cei care au dorit au simțit-o chiar și în perioada sovietică ca o frontieră imaginară.

Realpolitik-ul ne determină să gândim în termenii unei integrități teritoriale, iar la momentul actual avem misiunea, instrumentele și suportul extern suficiente, cred eu, pentru a influența procesul de democratizare și integrare a Transnistriei în Republica Moldova”.

Gheorghe Cojocaru: „Cele expuse conturează puncte de vedere polemice atât asupra chestiunii transnistrene, cât și asupra locului Republicii Moldova în contextul geopolitic internațional”.

Nicolae Bodean: „Am citit cu atenție aceste eseuri ale lui George Friedman privind situația geopolitică în bazinul Mării Negre, în special, în emergența Rusiei de a-și restabili influența. În mare parte se atrage atenția asupra a trei forțe care vor să conteze în această zonă: Rusia, SUA și Germania. Cu toate acestea, toate trei, din diferite unghiuri influențează interesele noastre și ale acestor state luate în parte, vedem totodată creșterea unei forțe regionale mult mai importante, din punct de vedere geopolitic.

Friedman atrage atenția asupra unei mai mari necesități de apropiere dintre Polonia, România, Turcia, Republica Moldova și Ucraina, mai mult sau mai puțin ca o contrabalansă împotriva acestor forțe care oricât de democratice sau istorice n-ar fi ele, toate au anumite interese naționale sau, spre exemplu, cele ale americanilor care în mare parte au un interes geopolitic, legat de structurile financiare americane sau structurile globale. Interesul Germaniei legat de economia sa și exporturile sale, Rusia care pretinde să vadă geopolitica strict legată de anumite teritorii, de fapt, de zone de influență, care nu mai tinde să-și restabilească granițele de altă dată, văd plusul în zonele pe care le pot influența.

Totodată, lui Friedman îi scapă anumite momente cheie legate de analiza sa geopolitică și acestea ar fi: dacă am lua exemplul României, lui Friedman îi scapă arcul Carpat

care este cea mai plauzibilă explicație legată de situația României și de faptul că poziționarea capitalei se află anume la București. Un alt moment este legat de procesele de identitare care au loc. El atrage atenția că însăși geopolitica din aceste state este legată mai mult de factură psihologică și integrarea euroatlantică conduce, în primul rând, la un beneficiu psihologic pentru aceste state și aceasta este evident în cazul României și, inclusiv, al Republicii Moldova. Pentru noi o integrare în Europa sau în structurile NATO, de fapt, este un plus psihologic, ne determină să vedem un viitor mai pozitiv. Totodată, Friedman atrage atenția supra unor decepții apărute în urma acestor încercări de a pune o miză prea mare pe integrarea europeană sau integrarea în NATO ca în cazul României.

Alt moment care îi scapă este momentul de revigorare al României, din punct de vedere economic. El a punctat foarte bine că balanța import-export progresează între România și Germania, însă nu a luat în calcul, probabil, faptul, că la sfârșitul anului 2010 această balanță de export a României poate fi pozitivă. Din câte cunoaștem acum, balanța exporturilor românești este pozitivă și atrage atenția asupra unor puncte cheie astfel ca: revenirea Turciei ca o putere de importanță în această zonă. La moment Turcia se confruntă cu multe probleme pe care le are prin politica sa de 360 grade, prin încercarea de a combina politica cu momentul civic și religios și a anumitor pierderi, din punctul de vedere al conducerii Turciei, atunci când se pierde din pragmatism, câteodată îi scapă anumite planuri psihologice de percepție a altor state.

Momentul care lipsește în totalitate în aceste analize este momentul demografic – excepțional pentru această zonă. Vedem o Turcie care crește din punct de vedere demografic și alte zone ca România, Polonia, Ucraina, Republica Moldova, care scad din punct de vedere demografic. În aceste țări au loc procese care pot influența rolul identității.

Dacă e să revenim la problema identității în cazul tuturor acestor țări, Turcia are un comportament specific. Turcia balansează între islam și o societate civilă accentuată, europenește modernizată. România se zbate în încercarea de a găsi un scop în Europa și de a da dovada unei mici forțe în cadrul UE. Vedem o Polonie care încă se vede destul de amenințată de către Rusia și Germania, inclusiv, precum și încercarea Poloniei de a se apropia tot mai mult de Statele Unite, inclusiv, România, pe de altă parte.

Există problema identității care este prezentă mai mult în Republica Moldova și care, în primul rând, nu este legată de supoziția cu cine ne identificăm, dar este legată mai mult de procesele de la noi și țin de o identitate confuză. Identitatea care domină în Republica Moldova este o identitate incertă. Problema principală o prezintă confuziile legate de anumite probleme care persistă, legate de identitatea noastră, legate de limbă, istorie, dar, în primul rând, de limbă. Din punctul de vedere al istoriei, Friedman nu a accentuat acest lucru sau, poate, a fost o scăpare, crezând că factorul lingvistic nu este atât de important, însă pentru identitatea românească factorul lingvistic este un element cheie. Astfel, diferite identități se formează în diferite planuri, au diferite puncte de legătură mai puțin importante, în cazul nostru servind limba și, totodată, există un proces model al unei identități care se extinde sau se restrânge și se acceptă tot mai multe planuri identitare. Din acest punct de vedere, modernizarea societății câteodată necesită și o globalizare a identității.

Cred că însăși alegerea călătoriei lui Friedman, începând cu România ca analiză geopolitică, este bună fiindcă arată, poate, cel mai evident o situație geopolitică a unei națiuni aflate la răscrucea nu doar a două forțe, dar a mai multor forțe, acea luptă de a-și definitiva viitorul, din punct de vedere istoric. Vedem că după România el analizează

Republica Moldova și după aceea trece la Turcia, și abia în urma Turciei trece la Ucraina și Polonia. Friedman a văzut destul de bine două elemente cheie în zona din sud-estul Europei, România și Turcia, și totodată imaginea generală a acestor două forțe. Vedem apropierea între România și Polonia. Un rol important din punct de vedere geopolitic este apropierea României de Turcia. Aici viziunea este legată, în primul rând, de NATO. Turcia ar putea fi cea mai buna soluție a modernizării armatei românești. Friedman atenționează că integrarea în structurile NATO poate aduce nu doar un aspect financiar, dar și modernizarea armatei.

În ceea ce privește Republica Moldova, Friedman este un pic decepționat prin faptul că îi scapă anumite procese identitare, prezente la noi. Atrage atenția asupra faptului că emergența economiei noastre, din punct de vedere statistic, de cele mai multe ori este greșită, explicându-se prin fluxul de bani care intră în Moldova.

Îi scapă și o anumită dimensiune a percepției mentalităților zonei, în care tendința indivizior de a se îmbrăca într-un fel anume este și o problemă în majoritatea cazurilor: când nu ai posibilitatea să perfecționezi ceva fără să plătești un anumit preț. Faptul că fetele sunt îmbrăcate frumos și poartă cisme de 200 dolari, asta nu înseamnă că ele au 10 sau 20 de perechi de aceste cisme. Piața noastră deseori te determină să cumperi un anumit produs și aceasta nu aceasta înseamnă că ai avea acest produs într-o cantitate mare sau acest produs este schimbat sezonier.

Cred că, din punct de vedere factologic, Friedman a greșit că și-a pus numele pe aceste articole, în ceea ce ține de Europa de Est, deoarece a dat dovadă de foarte multe scăpări. Poate, din punct de vedere psihologic este bun pentru reprezentanții acestei mari Agenții, care sunt în primul rând din Occident și care au mai mult interese comerciale ori financiare în aceste zone, însă din punctul de vedere al cititorilor din estul Europei, care suntem foarte apropiați de aceste probleme, considerăm analiza sa din multe puncte de vedere ca insuficient de bine prezentată.

În fond e mai mult un jurnal de călătorii, foarte apropiat de un început de secol XX, al unei persoane care merge într-o zonă limitrofă, destul de bună, din anumite puncte de vedere, atrăgând atenția asupra unor planuri importante, dar slabă, din alte puncte de vedere. Chiar și această problemă identitară sau problema națională care persistă în Republica Moldova nu este legată atât de formarea sau lipsa acesteia, ci este legată mai mult de lipsa unei politici naționale. Nu apare necesitatea unei „națiuni moldovenești”, a unei politici naționale în Republica Moldova. Vedem că nu a atras atenția asupra unor schimbări ale politicilor naționale care au avut loc în România sau în Polonia. Astfel, putem vedea următoarele: dacă Polonia are o mai bună politică națională, tot în această perioadă în anii 90, în România au existat decenii întregi în care a lipsit în totalitate politica națională. După cum vedem acum, politica națională în România începe să dea roade, chiar dacă există anumite probleme, din punct de vedere financiar sau economic, însă revenirea României la balanța exporturilor este un factor pozitiv. Dacă ar fi fost un investitor forte în regiune, m-ar interesa mai mult de ce balanța comercială a României scade, adică deficitul comercial românesc ar fi în scădere și care ar fi viitorul acestei regiuni.

În ceea ce privește Turcia – ea devine o forță emergentă și crește în importanță în regiune, dar, totodată este o forță importantă în regiune, din punct de vedere demografic.

Orice analiză geopolitică prin prisma istoriei este binevenită. Astfel, avem posibilitatea să o menționăm, analizăm și, totodată, să o corectăm în caz de necesitate”.

Gheorghe Cojocaru: „Vizita lui Friedman aici a avut ca scop să îndrepte, să propună variante de dezvoltare pentru Republica Moldova. El nu ne impune, el ne propune, aceasta este diferența. Ne propune, înainte de toate, sugestii pentru o dezbatere academică, politică. În paginile analizei sale Friedman vorbește foarte mult despre polarizarea clasei politice din Republica Moldova între două mari facțiuni, cea proeuropeană și cea orientată spre Rusia și, în funcție de acest raport de forțe, Republica Moldova își poate puncta viitorul apropiat. Când a fost vizitată de Friedman, nimeni nu știa ce se va întâmpla ulterior cu Republica Moldova, care vor fi rezultatele alegerilor, dacă va veni cumva vre-un înalt demnitar american pe aici. Este greu de imaginat o legătură între vizita lui George Friedman și vizita ulterioară a vicepreședintelui SUA, Joe Biden, la Chișinău. Poate, totuși, există legături în subterană și poate că analizele lui Friedman au oferit un punct de plecare pentru poziția exprimată, pentru punctul de vedere însușit de către vicepreședintele american și expus la Chisnau în mod public și mai puțin public la întâlnirile pe care le-a avut cu factorii de decizie”.

Victor Juc: „Vreau să vă informez că aceasta nu este prima manifestare științifică organizată în comun de către cele două institute de cercetare. Referitor la elaborările științifice ale lui Friedman, le-aș aborda din două perspective geopolitice. Prima fiind generală sau la nivel global și vizează preocupările pentru schimbările structurale de sistem ale relațiilor internaționale și a doua - particulară sau regională, incluzând și Republica Moldova.

Dacă e să vorbim la general, preocupările geopolitice vizează transformarea structurii sistemului internațional, dar nu pornind de la teza lui Francis Fukuyama cu privire la sfârșitul istoriei, ci a lui Zbigniew Brzezinski, ce vizează instaurarea unui sistem internațional unipolar, în condițiile dominației unei singure supraputeri și tentativele de a identifica un curent de succes. Luând ca bază teoria ciclurilor a lui George Modelski, Brzezinski indică asupra anului 2020. Alte elaborări, precum ar fi investigațiile băncii Goldman Saks se referă la China, produsul intern brut al căreia va depăși către anul 2031-2032 produsul intern brut al SUA. Marea parte a elaborărilor științifice, dar nu numai, vizează faptul că Republica Populară Chineză va fi acea supraputere de succes care va putea să contrabalanseze dominația SUA. George Friedman, din contră, nu împărtășește această supoziție și identifică alte trei state care, către anul 2050, ar putea să contrabalanseze SUA, fiind vorba de Japonia, Turcia și Polonia și în acest sens nu sunt întâmplătoare vizitele sale în cadrul unora dintre aceste țări, invocând expansiunea economică sau geostrategică. Primul caz vizează Japonia, cel de-al doilea Turcia. Referitor la Polonia, Friedman atrage atenția asupra situației geopolitice favorabile din Europa Centrală și contrabalansarea Germaniei care se va afla într-un ușor declin, dar, ca să trecem la particular, este evident că Friedman supraapreciază poziționarea geopolitică a Republicii Moldova, dar din alt context. Aceasta ar fi decepția mediilor analitice americane față de Ucraina. Mulți analiști politici atribuie Ucrainei o poziție geostrategică foarte importantă, într-o măsură mai mică Azerbaidjanului, pentru contrabalansarea Federației Ruse și odată ce Ucraina, se consideră, cel puțin, pentru moment, că erse pierdută, dat fiind acordul ruso-ucrainean de staționare a flotei militare ruse în portul Sevastopol, deja se încearcă a pune miza pe Republica Moldova, dar în anumiți parametri. Dat fiind potențialul celor două țări, care este incomparabil, și aici aș întrevedea, la nivel ipotetic, o conexiune între vizita lui Friedman și a vicepreședintelui american Joe Biden, care a dat de înțeles expres că viitorul Republicii Moldova este în Europa. Vicepreședintele american s-a dovedit a fi cu mult mai

tranșant decât factorii de decizie din Uniunea Europeană, dar trebuie să ținem cont de o particularitate a supozițiilor americane referitoare la Uniunea Europeană. Cercetătorii și analiștii americani întotdeauna au manifestat scepticism față de Proiectul European și chiar cei mai proeurpeni dintre ei au exprimat dubii referitoare la succesul acestui proiect. Și dacă actualmente în SUA este general acceptată supoziția că centrul global s-a transferat în Oceanul Pacific, numai Henry Kissinger indică asupra Oceanului Atlantic, dar cu precizarea că aceasta nu se datorează Uniunii Europene, ci Alianței Atlanticului de Nord, în care rolul predominant revine SUA. De aici s-ar explica și scepticismul cetățenilor României față de UE și, într-o anumită măsură, față de NATO.

Pronunțându-mă telegrafic asupra unor aspecte identitare, de fapt, Friedman a confirmat teza lui Barry Buzan care identifică 4 dimensiuni în relațiile stat-națiune, indicând asupra existenței statului și asupra inexistenței națiunii, ceea ce a invocat doctorul Octavian Țicu referitor la teza lui Mazzini: „Am creat Italia, acum trebuie să creăm și itali-enii”. În SUA a fost aceeași situație: s-a creat statul, dar națiunea nu a fost creată. De fapt poziția lui Friedman, vizita, scierile sale, vin să confirme o deschidere de care se bucură Republica Moldova, probabil, aici le-am pune și la nivelul mentalităților, legate de faptul că, totuși, nu se concepe ca în secolul XXI în centrul Europei să guverneze un partid al comuniștilor, legat de un trecut totalitarist și se încearcă să se acorde toată asistența, tot sprijinul forțelor noi. Mai mult, este un mesaj de încurajare, de susținere a direcțiilor prioritare de politică externă și implicit și de politică internă, care se promovează. În fond, ideile exprimate sunt ideile unui reprezentant al geopoliticii clasice americane, în care mai pendulează idei controversate chiar dacă se acordă atenție deosebită Asiei Centrale”.

Gheorghe Cojocaru: „Aceste expuneri cu atât mai mult nu pot fi trecute cu vederea. Sloganul lui Mazzini pare să rămână un imperativ actual, cred, și pentru Republica Moldova. Este foarte bine că această discuție orientează punctele noastre de vedere spre identificarea unor noi aspecte ale acestor probleme privind identitatea sau statutul Republicii Moldova în lumea contemporană, moștenirea noastră istorică, trecutul nostru, relația dintre mentalități și istorie, perspectivele Republicii Moldova”.

Nicolae Encu: „Sunt de acord cu opinia ambilor vorbitori în ceea ce privește analiza raportului lui Friedman. Din acest considerent, probabil, este firesc și necesar a fi analizat sub aspect critic. Înainte de a pune accent pe inactualitatea celor expuse de Friedman, după cum s-a anunțat anterior, aș dori să menționez în modul cel mai pregnant două aspecte ale acestui raport. S-a spus deja că nu există o legătură directă între analiza lui George Friedman și vizita la Chișinău a vicepreședintelui american Joe Biden. Chiar dacă nu ar exista o legătură directă, vreau să cred că discursul public a lui Joe Biden, pronunțat la Chisinau, cu siguranță a fost inspirat sau Biden a luat cunoștință cu pricipale idei exprimate de Friedman. Menționez câteva teze pronunțate de J. Biden aici la Chișinău: „SUA își dorește în fine soluționarea conflictului transnistrean doar în cadrul frontierelor Republicii Moldova, recunoscute pe plan internațional”, o problemă abordată de Friedman în raportul său. Biden a mai menționat că „...Republica Moldova este o țară europeană și ar trebui să fie în cadrul UE, pentru că acolo este locul ei. America va merge alături de moldoveni pe acest drum din simplul motiv că o Moldovă de succes va aduce progres în regiune, Europei și SUA”. Prin urmare, teza lui Friedman referitoare la Republica Moldova ca un punct geostrategic este o teză exprimată, inclusiv, la nivelul administrației americane. Acest lucru ne indică faptul că SUA dar și Uniunea Europeană acordă o atenție deosebită Republicii Moldova și reprezintă o confirmare a unei importante poziții

geostrategice a Republicii Moldova. Cred că acest lucru trebuie să se ia în considerație atunci când vorbim și analizăm raportul lui Friedman.

Al doilea aspect este următorul: nefiind un istoric de profesie, Friedman nu întreprinde o analiză istorică propriu-zisă, deci, prin urmare, noi, în calitate de istorici, nu ar trebui să analizăm raportul lui George Friedman cu instrumentariul istoricului. Este o analiză geopolitică oferită de un geopolitician, prin urmare, raportul respectiv trebuie analizat ca atare.

Nu ar trebui să scăpăm din vedere și tezele privind economia Republicii Moldova, care este o economie a umbrelor, în expresia lui Friedman. Aspectul necesită o analiză detaliată, inclusiv.

Problematica transnistreană reprezintă ideile care necesită a fi analizate cu mare atenție, deoarece sunt invocate de un autor venit din exteriorul Republicii Moldova și să nu ne pară un paradox, noi suntem deja obișnuiți cu această situație, dar autorul, bunăoară, consideră o ciudățenie „...să vorbești despre trupele rusești de pe Nistru în timp ce acesta este un teritoriu înconjurat de Ucraina și nu de Rusia, ca împăciuitoare în acest conflict”. Mai menționează faptul că „...rușii sprijină Transnistria, iar ucrainenii nu”, teză care pare, la fel, un paradox pentru Friedman, o teză care ar trebui detaliată. Probabil, ucrainenii și-ar dori ca și alte teritorii ale Republicii Moldova să fie date Ucrainei, să fie puse în balanță ca material pentru negociere. După părerea mea, acestea sunt teze care cred că sunt actuale.

O altă idee pe care aș vrea s-o menționez este următoarea: autorul în încheierea analizei sale scrie „...nu mi-e clar cât timp ne va oferi istoria pentru soluționarea situației din Republica Moldova, de cât timp va fi nevoie pentru a se ajunge la un consens”. Autorul vrea să spună că o situație favorabilă Republicii Moldova trebuie să fie utilizată de către societatea civilă”.

Gheorghe Cojocaru: „Într-adevăr, înainte de a ajunge la un consens societatea trebuie să treacă printr-un proces de dezbateri, începând cu dezbaterile în presă, dezbaterile academice care într-un final ar trebui să se soldeze cu dezbateri în plan politic și noi, ca și comunitate academică, ne-am asumat această inițiativă să încercăm să dezbaterem problemele pe care le cunoaștem. Unii dintre noi s-au făcut cunoscuți ca specialiști notorii asupra acestor probleme care țin de cheștiunea identității, de cheștiunea conflictului transnistrean, s-au remarcat ca experți consacrați în aceste domenii. Repunem în discuție aceste teme prin prisma jurnalului de călătorie al lui Friedman. Sigur, după cum a remarcat și colegul Nicolae Enciu, s-ar putea să existe o legătură între cele două vizite, ar putea, însă, și să nu existe. Dacă e să citim cu atenție discursul vicepreședintelui Biden la Chișinău, găsim interpretări care nu se regăsesc în analizele lui Friedman. De exemplu, Friedman pune degetul pe rană: Republica Moldova este un stat care se confruntă cu grele probleme, cu o criză instituționalizată, dacă doriți. Dimpotrivă, vicepreședintele SUA zice că suntem „o poveste de succes”. Cu siguranță, acesta este un compliment pe care îl acceptăm cu plăcere, dar am vrea să fim în realitate o „poveste de succes”. Până acolo, însă, mai este.

O altă diferență care transpare și poate fi sesizată în discursul lui Biden este că el, totuși, a menajat prezența factorului rusesc în această zonă și aici, cu siguranță, una este să ai la îndemână instrumentariul academic, geopolitic, și alta e să ai responsabilitatea omului politic care nu poate face gesturi necalculate”.

Artur Cozma: „Sunt mulțumit de acest exercițiu util întreprins astăzi. Aș dori să pun accentul pe un termen pronunțat astăzi, aici și anume termenul de „realpolitik”. Aș

dori să trasez acea mare diferență pe care o percepem foarte bine în țara noastră, diferența dintre „realpolitik” și „plai mioritic”. Discutăm lucrări scrise de alții, discutăm ceea ce scriem noi, s-a vorbit de responsabilitate, dar într-un final ar părea ca toate subiectele la care căutăm răspunsuri, căutăm soluții, de fapt, sunt trecute prin conștiința noastră, din punctul de vedere al celui „plai mioritic” în care locuim. Unul dintre aceste subiecte este problema identitară care apare tranșant în lucrarea pusă în discuție astăzi și în altele. Numi dau seama de ce nimeni nu ia în considerație acele multiple investigații făcute, prin care se atestă că mai mult de 90% dintre cei care participă la verificarea opiniei publice sunt moldoveni și se autoidentifică ca moldoveni. S-a spus aici că există mai multe curențe: românofil, altul moldovenesc, al treilea din Transnistria. Eu cred că noi, dacă suntem responsabili, în momentul în care vorbim despre responsabilități, ar fi cazul să ținem cont că populația majoritară se consideră moldoveni și poate ar trebui să reieșim anume din acest postulat.

În ce privește ceea ce ne-am dori să facem în viitor în acest stat: dacă mergem pe ideea respectivă, atunci și statul nostru este un stat ratat, cum s-a spus de către mai mulți savanți, și la urma urmei ajungem la un nonsens total, nici stat nu avem, nici națiune, nici viitor nu avem. Concluzia atunci vine de la sine: sau alegem un trecut sovietic, sau revenim la rădăcinile românești. Evident, opțiunea va fi pe viitor foarte clară. Generațiile viitoare vor alege, dar cred că noi trebuie să fim mai atenți, să ținem cont de realpolitik, mai ales, când discutăm asemenea lucrări care vin din anumite medii sau reflectă anumite interese”.

Nicolae Bodean: „Dacă vorbim de identitatea moldovenească – atunci ea este destul de puternică, aceasta se explică prin simplul motiv că noi am avut centre culturale puternice în momentul în care celelalte zone românești au fost influențate mai mult de Imperiul Otoman și acest fapt constituie un specific: nu toate națiunile se formează cu un centru și cu o capitală în centrul țării, și nu toate națiunile se formează cu o limbă dominată de centrul industrial al țării. Diferite națiuni au la bază un factor principal care este determinat de manifestarea ei în istorie. Pentru România este importantă limba și pentru noi ca națiune, țară, contează limba, care este limba română. Faptul că există o anumită confuzie în identificarea noastră, asta este explicabil și în continuare ar putea lucra ca un motor în ideea de a clarifica acest lucru.

Nu este nimic deosebit în faptul că există o singură națiune și două state, acest fapt nu este exclus în societatea contemporană. Sunt țări noi ca Ucraina și Bielorusia, care nu au existat ca unități statale în mare parte, dar care acum încearcă să-și creeze propria lor identitate națională. Astfel vedem cum în Bielorusia 20% din populație nu vorbește limba maternă, însă procentul lor de îndoială asupra faptului dacă sunt sau nu sunt bielorusi nu este chiar atât de mare ca la noi. În Republica Moldova peste 70% vorbesc limba statului, dar persistă anumite interese și anumite confuzii în privința denumirii limbii care, după părerea mea, este o tâmpenie. Deseori concepția limbii sau a națiunii este echivalentă cu concepția de cum ne-am format. Explicația limbii române reprezintă un moment foarte simplu. Există terminațiile literare prin care noi percepem limba. Spre exemplu: limba română, rusă, franceză, engleză, niponă, turcă, greacă au terminații specifice, exacte și nimic nu finalizează cu – iască. În cazul dat însăși limba spune care este limba noastră literară, la fel putem spune și despre națiune”.

Anatol Țăranu: „Noi, istoricii, nu putem jongla cu asemenea termeni și noțiuni. Suntem 8 milioane de moldoveni. Trei aici și cinci peste Prut. Care este diferența dintre

noi și moldovenii de dincolo, din punct de vedere identitar? Dar ei sunt români. Ei, acele 5 milioane de moldoveni care au trecut prin istorie, prin care, apropo, am trecut și noi, nu au simțit o presiune națională, o exploatare națională. Toți cei care au fost acolo, din punct de vedere economic sau politic au avut probleme, dar mai puțin probleme naționale. Atunci, înseamnă că ei, moldovenii de dincolo de Prut, care niciodată nu au suportat o presiune națională și-au pierdut identitatea lor națională, au devenit români, iar noi care am suferit două secole de asuprire națională, care, practic, am suportat un „gheto” etno-cultural, am suportat o presiune națională nemaivăzută, noi am păstrat identitatea, iar ei consângenii noștri și-au pierdut identitatea lor, au fost subjugăți de români?! Cum putem vorbi despre diferite identități dacă identitatea crește dintr-o tulpină. Nu este clar oare că din punct de vedere istoric facem parte din același corp etnocultural, că politic, statal, ca națiune civică care este rezultatul apariției, existenței în cadrul unui stat, suntem diverși, este cu totul altceva. Am să vă întreb atunci, părtașii „moldovenismului” în baza cărei culturi veți face această națiune civică, în baza culturii moldovenești? Care este diferența de cultura românească?! Moldoveni de dincolo sunt alții decât noi oare, chiar și din punct de vedere identitar?!

Este absolut clar că există anumite interese politice ca noi să rămânem la nivelul unei identități perimate și alterate, deoarece o asemenea identitate nu-ți permite să construiești un stat. Friedman a vorbit despre aceasta și sunt de acord cu el. Se încearcă să ne păstreze sau în calitate de țară subjugată sau în calitatea unei țări slabe, unde se poate promova orice politică și este clar cine, nu americanii au venit și ne-au plasat aici o armată, nu ei ai creat Transnistria.

Eu care am toată deschiderea pentru Rusia și pentru Moscova în privința educației culturale, dacă am gândi în termeni logici am putea trasa niște concluzii încotro ne vom mișca. Haideți să încercăm să-i „constrângem” pe rușii din Moldova să devină moldoveni, vor deveni oare? Nu, deoarece rușii din Moldova îl au pe Pușkin, pe Ciaikovski pe Rahmaninov etc. Noi moldovenii ce avem, dacă nu suntem români? Atunci ar trebui să renunțăm la Eminescu, Enescu, Eliade, Noica, la tot ce reprezintă cultură de tip european sau se dorește și cultură românească, dar identitate neromânească. Cum ar putea profesorii nostri să vină și să zică că Eminescu este poetul nostru național care a spus că noi suntem români? Și cum sa-i explici unui copil de 7 ani că noi nu suntem români? Eminescu este poet național, dar este român. Ne faceți să renunțăm la Eminescu? În asemenea condiții ar trebui să o spun că pentru un istoric autentic problema identitară, practic, nu ar trebui să existe”.

Valeriu Cozma: „În 200 de ani de ocupație rusească s-a creat altă situație, s-au creat alte realități. Realități pe care le avem astăzi și pe care le-a anunțat și Friedman. Noi trebuie să avem calea noastră de dezvoltare și nu trebuie să-l împărțim pe Eminescu”.

Nicolae Bodean: „200 de ani doar au creat probleme. Identitățile naționale au fost create mai devreme. Dacă am lua cazul Europei, atunci în Europa identitățile naționale prevalează și identitățile naționale sunt formate prin limbă, istorie, din punct de vedere geografic, prin cultură, mitologie etc. Este foarte ilustrativ cazul Cataloniei. Oricât nu s-a încercat a face să dispară această identitate, ea se manifestă din nou.

Aceasi situație persistă și în Belgia. Este natural ca un popor să se manifeste printr-o națiune, dar nu prin negarea națiunii sale, nu prin negarea identității sale. Sunt procese de formare a identităților care sunt interesante, din punctul de vedere al unor cercetări, și este greșit a se insista pe o făcătură istorică”.

Gheorghe Negru: „În discuție s-au utilizat termenii „moldovean,” și „român”. Referitor la termenul „moldovean”, se discută, în principiu, în percepția sovietică. Considerația „moldovean” și toată elita noastră din perioada țaristă utilizau în paralel termenii atât de „român” cât și cel de „moldovean”. Cei care astăzi spun că sunt moldoveni o spun în sens sovietic. Moldovenii în plan istoric nu au existat nici în perioada țaristă, nici în perioada interbelică. În perioada interbelică această distinctivitate a fost creată în RASSM. Dacă am vorbi anume din acest punct de vedere, atunci ar trebui să spunem cu exactitate ce fel de „moldovenism” se are în vedere. Se are în vedere de fapt nu „moldovenismul” tradițional, se are în vedere „moldovenismul” cu conținut sovietic, implementat și argumentat, începând cu anii 20 în RASSM. Când vorbim despre moldovean sau român, trebuie să specificăm ce se are în vedere. Ceea ce a spus dl Cozma, este cu totul altceva și ține de conținutul politicii naționale rusești și sovietice.

Ceea ce mi-aș dori să evidențiez este faptul că acest eseu al lui Friedman este un punct de pornire pentru discuții. Am acceptat deja o serie de termeni cunoscuți: națiune fără stat, statul formează națiunea ș. a. m. d., dar pornind de la noțiunea „statul formează națiunea”, iar noi suntem un stat fara națiune, atunci dacă suntem un stat fara națiune, suntem oare un stat fara cultură? Când vorbim de cultură avem în vedere cultura modernă și atunci, din acest punct de vedere, trebuie să utilizăm teoriile cunoscute moderne care de fapt spun că toate națiunile au început de la elite, de la cultură, de la limbă și dacă vorbim de elite și cultură, la etapa de despărțire de Imperiul Rus, care este cultura elitei noastre?

În perioada modernă când s-a creat națiunea vedem că, de fapt, predomina cultura modernă românească. Toți cei mai rusofili scriitori din Basarabia din perioada modernă spuneau că suntem români, și același Stamate, și alții, pe unde mai folcloric, pe unde mai științific, dar toți au spus că suntem români utilizând și termenul de moldovean. În perioada de constituire a așa zisei națiuni problema identității nu a existat, ea apare mult mai târziu și, dacă tragem concluziile respective, este evident că aceste probleme apar la o anumită etapă istorică, atunci apar și interesele respective. Dacă avem o cultură modernă românească, atunci cine suntem într-adevăr?...

Prin prisma teoriilor moderne, după părerea mea, suntem o națiune în curs de definitivare, dar sensul unei națiuni, sensul unei culturi, este foarte dependentă de elite”.

Artur Cozma: „Am vorbit despre realpolitik. Suntem inhibați de definițiile sovietice ale națiunii. Noi am depășit perioada de formare a națiunilor caracteristice secolelor XVIII-XIX, am vorbit de realpolitik, suntem inhibați de scheme. Viitorul nostru va fi cel puțin incert, dacă nu vom găsi răspuns la întrebările exacte care determină noțiunile de „stat” și „națiune”.

Gheorghe Cojocaru: „Consider că Friedman are dreptate atunci când afirmă că societatea noastră este una divizată, care se confruntă de mai mulți ani cu probleme identitare, dincolo de problemele economice, politice și sociale cu care se confruntă, de altfel, toate societățile. Specificul nostru este următorul. Suntem asaltați de dilema identitară din care nu putem ieși, nu putem face pasul definitoriu. Discuția de astăzi este o demonstrație a acestui adevăr pe care îl enunță Friedman. El lasă, totuși, portița deschisă: există soluția imperfectă dar reală - NATO și UE.

Concluziile lui Friedman se rezumă la următoarele: Republica Moldova poate încerca această construcție națională, identitară, sub umbrela UE și NATO.

Pe de altă parte, să nu ne facem iluzie că în cadrul Uniunii Europene suntem așteptați cu problemele noastre. Friedman anunță că UE se confruntă de ani de zile cu cazul Irlandei de Nord, cu care nu știe ce să facă. NATO are o relație specifică cu Rusia.

Soluțiile trebuie elaborate în interiorul Republicii Moldova, este foarte important ca soluția respectivă să adune, să întrunească consensul. Aceasta este una din concluziile lui Friedman și este important ca soluția acestui consens să fie una pașnică și democratică.

Sper că discuțiile de acest gen ne vor încuraja în sensul găsirii unor soluții comune, utile pentru Republica Moldova.

Cred că această formă de dezbateră este necesară, mai ales, în mediul academic. Nu putem trece cu vederea ceea ce se discută în afara Republicii Moldova, cu atât mai mult în interiorul Republicii Moldova. Prin orice discuție cât de mică și importantă nu ar fi aceasta la scara istoriei, pentru noi ea se poate dovedi a fi un pas înainte”.

Silvia Corlăteanu-Granciuc,
înregistrare, descifrare, culegere și redactare*

* **Silvia Corlăteanu-Granciuc**, doctor în istorie, cercetător științific superior la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

AVIZ
asupra condițiilor publicării materialelor
în Revista de Istorie a Moldovei

Articolele se prezintă în limba română sau în alte limbi europene (engleză, franceză, germană, spaniolă, rusă, italiană etc.), însoțite de un rezumat. Materialele prezentate (studii, articole, comunicări, recenzii, teze etc.) trebuie să corespundă standardelor edițiilor științifice.

Fiecare articol trebuie să includă:

- **Textul.** Volumul articolului să nu depășească, de regulă, 1,5 c.a. (aproximativ 28-30 pagini, cel al recenziilor 3-4 pagini. Manuscrisul se va prezenta în varianta scrisă și electronică: **Word, Times New Roman; Font size 12; Space 1,5.** Autorii sunt rugați să prezinte materialele în redacția finală.

- **Referințele bibliografice** în format electronic: **Word, Times New Roman; Font size 10; Space 1**, se plasează după text și cuprind: **numele și prenumele autorului, titlul lucrării, locul editării, denumirea editurii, anul, pagina.** Referințele se dau în Footnote.

- **Rezumatul.** Articolele trebuie să fie însoțite, în mod obligatoriu, de un rezumat tradus într-o limbă de circulație internațională (engleză, franceză, spaniolă etc.), cuprinzând 400-500 de caractere; comunicările mici și recenziile nu vor avea rezumate.

- **Date despre autor.** La finele textului se anexează următoarele informații despre autor: **numele și prenumele, gradul științific și didactic, funcția, instituția, adresa, telefon, fax, e-mail.**

- **Data prezentării articolului.**

- **Materialul ilustrativ** se prezintă în format **A4**, sub o formă grafică clară, cu numerotarea poziției fiecărui obiect, însoțit de o legendă. Imaginile și tabelele trebuie să fie numerotate și însoțite de explicații.

Articolele sunt recenzate de cel puțin 2 recenzanți, precum și de membrii Colegiului de redacție. După caz, la recenzarea materialelor sunt invitați experți din afara IISD și a Colegiului de redacție. Opinia și observațiile recenzenților sunt aduse la cunoștința autorului. Articolul se publică după convorbirea autorului cu recenzenții și acceptarea materialului prezentat. Manuscrisele și varianta electronică a textului se prezintă secretarului responsabil al Colegiului de redacție sau pe adresa: *Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, str. 31 august 1989, nr. 82, of. 322, Md-2012, Chișinău* sau trimise prin e-mail: extern.director@iisd.asm.md Telefon: 23-33-10.

Colegiul de redacție decide asupra materialelor inserate în revistă.

Cercetările, interpretările și concluziile expuse în materialele publicate aparțin autorilor și nu pot fi considerate ca reflectând politica editorială și opinia Colegiului de redacție sau ale Institutului de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

Retipărirea materialelor din Revista de Istorie a Moldovei se face cu acordul în scris al Redacției.

Adresa:

Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei,
str. 31 august 1989, nr. 82, of. 322, Md-2012, Chișinău, Republica Moldova.

Tel./ Fax.: (373 22) 23-45-41
E-mail: extern.director@iisd.asm.md

IISN 1857-2022